ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL I
1—4
IANUARIE—DECEMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL I
1—4
IANUARIE—DECEMBRIE
1956

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. ȘT. PAȘCA, membru corespondent al Academiei R. P. R. *(redactor responsabil)*, prof. H. JACQUIER, conf. I. PĂTRUȚ, I. STAN *(secretar de redacție)*

Redacția: Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19-21, Telefon 20-49
Administrația: Filiala Academiei R. P. R., CLUJ, str. I. P. Pavlov 27, Telefon 35-69

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

TOMUL I, Nr. 1—1 IANUARIE—DECEMBRIE 1956

SUMAR

CUVÎNT ÎNAINTE .. 7

STUDII

Acad. E. PETROVICI, Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice românești .. 11

I. PĂTRUȚ, Despre genul „neutru" în limba română .. 29

RITA MARINOVICI, Observații în legătură cu întrebuințarea și valoarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară .. 41

P. NEIESCU, Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii române .. 65

ȘT. PAȘCA, Contribuții la istoria începutului scrisului românesc .. 79

R. TODORAN, Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect .. 91

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI DIN TRECUT

ȘT. PAȘCA, Activitatea lui Moses Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei române .. 103

ARTICOLE ȘI NOTE

I. PĂTRUȚ, Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu *i* în limba română .. 119

R. TODORAN, Note morfologice .. 125

M. ZDRENGHEA, Articulat — nearticulat .. 137

GR. RUSU, Etimologia cuvîntului *căsiță* .. 141

CRONICA

I. STAN, Institutul de lingvistică din Cluj .. 145

RECENZII ȘI DĂRI DE SEAMĂ

Probleme privind limba română în revista *Voprosî Iazîkoznaniia* (1952—1956) *(Viorica Pamfil)* .. 153

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE, Editura Academiei R.P.R., vol. I (A—C), 1955; vol. al II-lea (D—L), 1956 *(Elena Stan)* .. 156

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, vol. I—II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956 *(G. Bleḑy)* .. 160

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1951—1956, Tomus I—V *(Lidia Șerdean-Sfîrlea)* .. 162

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE, VI, 1955, nr. 1—4 *(Aurelia Stan)* 166

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ, Societatea de științe istorice și filologice, 1955 *(E. S. și I. S.)* .. 169

S. P. NIKOLAEVA, R. G. PIOTROVSKII, *Despre metoda dezlegării unor probleme în discuție, privitoare la ortografia moldovenească*, în „Învățătorul sovietic", Chișinău, 1955, nr. 9, p. 42—46 *(P. Neiescu)* .. 172

JANCSÓ ELEMÉR, *Az Erdély Magyar Nyelmővelő Társaság iratai* (Actele Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare), Bukarest, Akadémiai Könyvkiadó, 1955 *(B. Kelemen)* .. 176

INDICE .. 181

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

TOME I, No 1—4 JANVIER—DÉCEMBRE 1956

SOMMAIRE

AVANT-PROPOS 7

ÉTUDES

E. PETROVICI, L'équivalence morphologique des variantes des phonèmes vocaliques roumains 11

I. PĂTRUȚ, Sur le genre „neutre" en roumain 29

RITA MARINOVICI, Observations sur l'emploi et la valeur du nombre des noms en roumain et en hongrois 41

P. NEIESCU, Contributions à l'étude de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine 65

ȘT. PAȘCA, Contributions à l'histoire des débuts de l'écriture en langue roumaine 79

R. TODORAN, Sur un problème de linguistique en discussion: langue et dialecte 91

LINGUISTES ET PHILOLOGUES DU PASSÉ

ȘT. PAȘCA, L'activité de Moses Gaster dans le domaine de la linguistique et de la philologie roumaines 103

ARTICLES ET NOTES

I. PĂTRUȚ, Quelques problèmes de morphologie et d'orthographe en rapport avec *i* en roumain 119

R. TODORAN, Notes morphologiques 125

M. ZDRENGHEA, Articulé — non articulé 137

GR. RUSU, L'étymologie du mot *căsiță* 141

CHRONIQUE

I. STAN, L'Institut de linguistique de Cluj 145

COMPTE-RENDUS

Problèmes relatifs à la langue roumaine dans la revue *Voprossy Jazykoznanija* (1952—1956) *(Viorica Pamfil)* 153

DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE, Éditions de l'Académie de la R.P.R., vol. I (A—C), 1955; vol. II (D—L), 1956 *(Elena Stan)* 156

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, vol. I—II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, vol. I, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1956 *(G. Blédy)* 160

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Académie hongroise de sciences, 1951—1956, Tomus I—V *(Lidia Șerdean-Sfîrlea)* 162

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE (ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES), VI, 1955, n° 1—4 *(Aurelia Stan)* 166

LIMBĂ ȘI LITERATURĂ (LANGUE ET LITTÉRATURE), Société des sciences historiques et philologiques, 1955 *(E. S. et I. S.)* 169

S. P. NIKOLAEVA, R. G. PIOTROVSKI, *Despre metoda dezlegării unor probleme în discuție, privitoare la ortografia moldovenească* (De la méthode pour résoudre quelques problèmes en discussion sur l'orthographe moldave), publié dans „Ынвэцэторул Советик", Kissinev, 1955, no. 9, p. 42—46 *(P. Neiescu)* 172

JANCSÓ ELEMÉR, *Az Erdély Magyar Nyelművelő Társaság iratai* (Les actes de l'Association transylvaine pour la culture de la langue hongroise), Bucarest, Editions de l'Académie de la R.P.R., 1956 *(B. Kelemen)* 176

INDEX 181

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

ТОМ I, No 1—4 ЯНВАРЬ—ДЕКАБРЬ 1956

СОДЕРЖАНИЕ

Вступительное слово 7

ОЧЕРКИ

Э. ПЕТРОВИЧ, Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке 11
И. ПЭТРУЦ, О „среднем" роде в румынском языке 29
РИТА МАРИНОВИЧ, Несколько замечаний в связи с употреблением и значением числа существительных в румынском и в венгерском языках . . 41
П. НЕЕСКУ, Вклады в изучение вариации продолжительности фонем румынского языка 65
ШТ. ПАШКА, Вклады в историю начала румынского письма 79
Р. ТОДОРАН, О спорном лингвистическом вопросе: язык и диалект . . . 91

ЛИНГВИСТЫ И ФИЛОЛОГИ ПРОШЛОГО

ШТ. ПАШКА, Деятельность Моисеса Гастера в румынской лингвистике и филологии 103

СТАТЬИ И ЗАМЕТКИ

И. ПЭТРУЦ, Вопросы морфологии и орфографии в связи с *i* в румынском языке 119
Р. ТОДОРАН, Морфологические примечания 125
М. ЗДРЕНГЯ, Определённая и неопределённая форма существительных . . 137
ГР. РУСУ, Этимология слова căṣiṭă 141

ХРОНИКА

И. СТАН, Клужский языкознания Институт 145

РЕЦЕНЗИИ И ОТЧЕТЫ

Вопросы, касающиеся румынского языка в журнале „Вопросы языкознания" (1952—1956) (Виорика Памфиль) 153
DICȚIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE, Издательство Академии Р. Н. Р., Том. I (A—C), 1955; том. II (D—L), 1956 (Елена Стан) 156
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, Tom. I-II; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă*, Tom. I, Издательство Академии Р. Н. Р., 1956 (Г. Бледи) 160
ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Венгерская Академия Наук, том. I—V (Лидия Шердян-Сфырля) 162
STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE (труды и исследования по языкознанию), VI, 1955 No 1—4 (Аурелия Стан) 166
LIMBĂ ŞI LITERATURĂ (язык и литература), Общество исторических и филологических наук, 1955 (Е. С. и И. С.) 169
С. П. НИКОЛАЕВА, Р. Г. ПИОТРОВСКИЙ, Деспре метода дизлегэрий унор проблеме ын дискуцие, привитоаре ла ортография молдовеняскэ (О методе разрешения некоторых спорных вопросов относительно молдавской орфографии), в журнале „Ынвэцэторул советик", Кишинев, No 9, стр. 42—46 (П. Нееску) 172
ЯНЧО ЭЛЕМЕР, Az Erdély Magyar Nyelvművelő Társaság iratai (Акты трансильванского общества для культуры венгерского языка), Бухарест, Издателство Академии Р. Н. Р., 1956 (Б. Келемен) 176
УКАЗАТЕЛЬ 181

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CUVÎNT ÎNAINTE

Activitatea Institutului de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. este în bună parte o continuare a muncii desfășurate timp de trei decenii de fostul „Muzeu al limbii romîne". La Cluj s-a manifestat un deosebit interes pentru studiul limbii romîne, lucrîndu-se cu multă rîvnă în diferite domenii ale lingvisticii și filologiei românești; a apărut o publicație de seamă „Dacoromania", vol. I—XI (1921—1948) și au fost publicate părți din lucrări ca „Dicționarul limbii romîne", „Atlasul lingvistic romîn", apoi studii dedialectologie și de onomastică, studii asupra monumentelor de limbă etc.

Regimul democrat popular a creat condiții superioare pentru dezvoltarea științei, promovînd metodele socialiste de organizare a activității științifice și asigurînd specialiștilor și cercetătorilor în formare baza materială de cercetare. În anii puterii populare s-au întreprins, cu forțe sporite, lucrări de mare amploare ca „Atlasul lingvistic romîn" (serie nouă), „Dicționarul limbii romîne literare contemporane" (în colaborare cu Institutul de lingvistică din București), „Dicționarul romîn-maghiar", „Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal", „Dicționarul graiurilor limbii romîne" (în colaborare cu Secția de lingvistică din Iași), diverse monografii lingvistice regionale ș. a.

Institutul se prezintă acum cu două publicații periodice, „Cercetări de lingvistică" și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények" (Cercetări de lingvistică și istorie literară). Prima este o continuare independentă a revistei Filialei din Cluj a Academiei R.P.R., „Studii și cercetări științifice", I—VI (1950—1955).

Preocuparea noastră constantă este de a pune la baza cercetărilor concepția materialist-dialectică despre limbă și de a lărgi cîmpul de cercetare, abordînd și domenii sau aspecte lingvistice în parte neglijate în trecut (probleme de limbă literară și de gramatică, probleme privind influența slavă, maghiară etc. asupra limbii romîne, probleme de fonetică experimentală etc.) sau mai puțin reprezentate în revistele actuale din țară (probleme de onomastică, studii asupra monumentelor vechi de limbă etc.).

Publicația aceasta va căuta, în limita posibilităților, să dea cititorilor cît mai multe informații asupra activității lingvistice din țară și din străinătate, recenzînd în special lucrări consacrate limbii romîne.

Apelăm la publicațiile similare românești și de peste hotare și la învățații care sînt preocupați de studiul limbii române să ne înștiințeze despre realizările lor științifice în acest domeniu.

Cluj, decembrie 1956.

REDACȚIA

ВСТУПИТЕЛЬНОЕ СЛОВО

Деятельность Института Языкознания Клужского филиала Академии Р. Н. Р. является большей частью продолжением работы, развёрнутой на протяжении трёх десятилетий бывшим Muzeul limbii române (Музеем румынского языка). В Клуже проявилось особое внимание к изучению румынского языка; велась усердная работа в разных областях румынского языкознания и филологии; издавался журнал Dacoromania, т. I—XI (1921—1948) были напечатаны части таких работ как Dicționarul limbii române (Словарь румынского языка), Atlasul lingvistic român (Румынский лингвистический атлас), а также работы по диалектологии и по ономастике, очерки об языковых памятниках и т. д.

Народно-демократический режим создал благоприятные условия для развития науки, используя социалистические методы в организации научной работы и обеспечив специалистам и молодым исследователям материальную основу для исследования. В годы народной власти с небывалым подъёмом были предприняты такие большие труды как Atlasul lingvistic român — serie nouă (Румынский лингвистический атлас — новая серия), Dicționarul limbii române literare contemporane (Словарь современного литературного румынского языка) (в сотрудничестве с Бухарестским институтом языкознания), Dicționarul român-maghiar (Румынско-венгерский словарь), Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal (Словарь саксонских говоров из Трансильвании), Dicționarul graiurilor limbii române (Словарь говоров румынского языка) (в сотрудничестве с Ясским лингвистическим отделением), разные лингвистические областные монографии и т. д.

Теперь Институт выпускает два периодических издания Cercetări de lingvistică (Исследования по языкознанию) и Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (Исследования по языкознанию и истории литературы). Первая является самостоятельным продолжением журнала Клужского филиала Академии Р. Н. Р. Studii și cercetări științifice (Научные исследования и очерки), т. I—VI (1950—1955).

Мы постоянно заботимся о том, чтобы положить в основу исследования материалистическо-диалектическое учение о языке и расширить сферу исследований, включая в изучение лингвистических областей и сторон, частично игнорированные в прошлом вопросы (литературного языка и грамматики, вопросы славянского, венгерского влияний и т. д. на румынский язык, вопросы экспериментальной фонетики и т. д.), или же мало освещённые в появляющихся у нас журналах (вопросы ономастики, исследование языковых памятников и т. д.).

Настоящий журнал постарается, по мере возможности, ознакомить читателей с лингвистической деятельностью в нашей стране и за границей, рецензируя преимущественно труды, посвящённые румынскому языку.

Мы обращаемся к подобным же румынским и иностранным публикациям и к учёным, занимающимся исследованием румынского языка, с просьбой сообщать нам об их научных достижениях на этом поприще.

Клуж, декабрь 1956 г.

РЕДАКЦИЯ

AVANT - PROPOS

L'activité de l'Institut de linguistique de la Filiale de Cluj de l'Académie de la R.P.R. est en grande partie la continuation du travail développé pendant une trentaine d'années par l'ancien „Muzeul limbii romîne". A Cluj s'est manifesté un intérêt spécial pour l'étude de la langue roumaine et on a travaillé avec beaucoup de persévérance dans les différents domaines de la linguistique et de la philologie roumaine: on a vu paraître l'importante publication „Dacoromania". vol. I—XI (1921—1948) et il a été partiellement publié des ouvrages comme „Dicționarul limbii romîne", „Atlasul lingvistic romîn", des études de dialectologie et d'onomastique, des études sur les monuments de la langue, etc.

Le régime de démocratie populaire a créé des conditions particulièrement favorables au développement de la science, en encourageant les méthodes socialistes d'organisation de l'activité scientifique et en assurant aux spécialistes et aux jeunes chercheurs les moyens matériels de la recherche scientifique. Durant ces années de pouvoir populaire, on a entrepris avec un nombre accru de collaborateurs des travaux de grande importance, comme „Atlasul lingvistic romîn" (nouvelle série), „Dicționarul limbii romîne literare contemporane" (en collaboration avec l'Institut de linguistique de Bucarest), „Dicționarul romîn-maghiar", „Dicționarul graiurilor săsești din Ardeal", „Dicționarul graiurilor limbii romîne", (en collaboration avec la Section de linguistique de Jassy), diverses monographies linguistiques régionales, etc.

L'Institut se présente maintenant avec deux publications périodiques intitulées „Cercetări de lingvistică" et „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények" (Recherches de linguistique et d'histoire littéraire). La première c'est une continuation indépendante de la revue de la Filiale de Cluj de l'Académie de la R.P.R., „Studii și cercetări științifice", I—VI (1950—1955).

Notre préoccupation constante est de placer à la base des recherches la conception de la philosophie matérialiste-dialectique relative à la langue et d'élargir le champ de la recherche scientifique en abordant des domaines ou des aspects linguistiques peu ou pas étudiés autrefois (c'est-à-dire des problèmes de langue littéraire et de grammaire, l'influence slave, magyare, etc. sur la langue roumaine, des problèmes de phonétique expé-

rimentale, etc.), ou moins représentés dans les revues actuelles du pays (problèmes d'onomastique, études sur la langue des anciens textes etc.).

Notre publication tâchera, dans les limites des possibilités, de donner aux lecteurs le plus d'informations possibles sur l'activité linguistique de chez nous et de l'étranger, en présentant de préférence des travaux consacrés à la langue roumaine.

Nous faisons appel aux publications similaires, roumaines ou étrangères, et aux savants préoccupés de l'étude de la langue roumaine, pour nous informer et nous tenir au courant de leurs réalisations scientifiques dans ce domaine.

Cluj, décembre 1956.

LA RÉDACTION

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

STUDII

ECHIVALENȚA MORFOLOGICĂ A VARIANTELOR FONEMELOR VOCALICE ROMÎNEȘTI*)

DE

Acad. E. PETROVICI

Fonemul este cea mai mică unitate fonică a limbii care are funcțiunea de a deosebi învelișul sonor al cuvintelor și morfemelor; el prezintă în cursul vorbirii diferite nuanțe, numite variante, determinate de mediul fonetic. Deosebindu-se între ele, fonemele deosebesc în același timp cuvintele și morfemele[1]). Fonemul este prin urmare cel mai mic component fonic deosebitor nu numai al cuvintelor, ci și al morfemelor. Elementele formale ale cuvintelor, desinențele, terminațiile, afixele sînt compuse din foneme și se deosebesc unele de altele cu ajutorul fonemelor. De aceea morfologia este strîns legată de fonologie, de fonetică, întocmai ca lexicul.

Variantele poziționale ale aceluiași fonem prezintă și ele deosebiri mai mici sau mai mari de la una la alta, dar aceste deosebiri nu au funcțiune deosebitoare, deoarece sînt condiționate de poziție[2]). De aceea toate variantele unuia și aceluiași fonem au funcțiune identică. Identitatea funcțională reunește mai multe variante într-un singur fonem. Fără identitate funcțională, variantele n-ar constitui un singur fonem, ci ar fi simțite ca foneme diferite. Identitatea funcțională a variantelor unui fonem se manifestă și în elementele formale ale cuvintelor, în morfeme. O desinență, o terminație, un afix pot prezenta mai multe variante, condiționate de anturajul fonetic, sub influența căruia fonemul sau fonemele care constituie morfemul suferă modificări. Aceste modificări sînt numai variante poziționale ale fonemelor respective, deoarece modificarea lasă neatinsă funcțiunea morfemului, care rămîne aceeași. Iată un exemplu: sufixul infinitivului verbelor de conjugarea I (ca de pildă *a lucra, a cînta*) este constituit dintr-un singur fonem vocalic: *-ă*[3]). După consoana palatală finală a temei verbului, fonemul /a/ al sufixului infinitivului se modifică dobîn-

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. (30—31 ianuarie 1956).

[1]) Cf. O. S. Ahmanova, *Fonologhia,* Izd. mosk. univ., 1954, p. 13, 15.

[2]) Id. ibid., p. 14, 15; SCL, VI, p. 29 urm.

[3]) Vezi *Gramatica limbii române.* Ed. Academiei R.P.R., vol. I, p. 279, § 272.

dind un caracter ușor anterior, mai ales la începutul duratei vocalei, care începe cu un scurt element vocalic avînd la început timbrul *i*, care trece treptat la *e*, *e* deschis, *ă* și apoi la *a* ușor anterior. O astfel de variantă poziționlă a lui /a/ se rostește de pildă în infinitivul *a veghea* (în transcriere fonetică: *a veg'^{ie}ă*[4]). Cele două variante ale fonemului vocalic /a/, varianta fundamentală *a*, care apare după consoană nepalatală, și varianta poziționlă *^{e}ă*[5]), care apare după consoană palatală, sînt așadar echivalente din punct de vedere morfologic în cazul lui *a lucra*, *a veghea;* ele au funcțiunea morfologică de a constitui sufixul infinitivului (și al imperfectului) verbelor de conjugarea I[6]).

Două sau mai multe sunete asemănătoare din punct de vedere articulatoriu și acustic nu pot constitui un singur fonem, dacă nu sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

*

* *

Încercînd să stabilesc sistemul fonetic al limbii romîne am ajuns la concluzia că limba romînă are cinci foneme vocalice, anume /a/, /o/, /u/, /ă/, /î/[7]). Fonemul /a/ prezintă variantele poziționale (scrise ortografic) *a*, *ea (ia)*, *oa*, *eoa (ioa)*[8]); fonemul /o/ variantele *o*, *eo (io)*[9]); fonemul /u/ variantele *u*, *iu*[10]); fonemul /ă/ variantele *ă*, *e*[11]) și fonemul /î/ variantele *î*, *i*[12]). Fonemele /ă/ și /î/, din motive asupra cărora vom reveni mai jos, e preferabil să fie numite fonemele „ă/e" și „î/i".

Să cercetăm dacă diferitele variante ale fonemelor vocalice romînești sînt sau nu echivalente din punct de vedere morfologic.

Echivalența morfologică a lui *a* și *ea*

1. Fonemul vocalic /a/ îndeplinește funcțiunea de articol hotărît enclitic al substantivelor feminine (și al unor substantive masculine), prezentînd după consoane nepalatalizate varianta fundamentală *a*, iar după con-

---

[4]) Privitor la varianta anterioară a fonemului vocalic /a/, vezi SCL I, p. 182, 185 urm., VI, p. 31 urm.

[5]) Privitor la pronunțarea acestei variante, scrisă ortografic *ea*, vezi SCL, VI, p. 7 urm., p. 35 și p. 183 urm.

[6]) Privitor la echivalența morfologică a variantelor unui fonem, vezi R. I. Avanesov, *Iz istorii russkogo vokalizma*, *Zvuki* i *i* y, „Vestnik moskovskogo universiteta", No. 1, 1947, p. 41 urm.

[7]) Vezi SCL, I, p. 172 urm. III, p. 127 urm. și VI, p. 29 urm.

[8]) De ex. *gata* ~ *gheata* (în transcriere fonematică *[g'ata]; car* ~ *chiar [k'ar]; tacă* ~ *teacă [t'ăkă]* ~ *toacă [t^{o}ăkă];* grupurile *la* ~ *lea* ~ *loa* ~ *leoa* în cuvintele *lac, leac [l'ak], loază [l^{o}ază], leoarcă [l'^{o}arkă], cară* ~ *chioară [k'^{o}ară]* etc.

[9]) De ex. *Petro* (vocativ de la *Petra*) ~ *Petreo [Petr'o]* (vocativ de la *Petrea [Petr'a]); gol* ~ *ghiol [g'ol]* etc.

[10]) De ex. *lațul* ~ *Galațiul [Galați'ul]; anul* ~ *Botoșaniul [Botoșan'ul]* etc.

[11]) De ex. grupurile *-gă-, -ghe-* în formele verbale de conjugarea I *rugăm* — *veghem [veg'em]* etc.

[12]) De ex. grupurile *-gî-, -ghi-* în gerunziul verbelor de conjugarea I *rugînd* — *veghind [veg'ind]*, sau *-ri-, -ri-* în gerunziul verbelor de conjugarea a IV-a *hotărînd* — *sărind* etc.

soane palatalizate varianta poziţională notată ortografic *ea*. Astfel avem pe de o parte *luna*, pe de altă parte *lunea* (în trascriere fonetică *lunęa*[13]), în transcriere fonematică *lun'a*). Acelaşi caz îl avem şi în *carta — cartea [kart'a], soarta* — regional *soartea [s°art'a], (so)ba — (co)bea [kob'a], seara*, regional *sara — sarea [sar'a], coaja* — regional *coajea [k°aj'a], uşa* — reg. *uşea [uş'a], mătuşa* — reg. *mătuşea [mătuş'a]*, reg. *mătasa — mătasea [mătas'a]* etc. Formele articulate *lunea [lun'a], marţea [marţ'a], vinerea [viner'a]* au luat naştere altfel decît formele *cartea [kart'a], sarea [sar'a], uşea [uş'a], mătasea [mătas'a]* etc. Primele se datoresc adăugirii articolului *-a* (= fonemul /a/) la formele nearticulate terminate în consoane palatalizate *(lun'+a, marţ'+a, viner'+a)*, pe cînd cele din urmă se datoresc aceluiaşi proces prin care au apărut forme ca *soarta, vara, uşa, casa* etc. Am afirmat mai sus că *ă* şi *e* constituie un singur fonem, pe care l-am numit fonemul „ă/e", varianta *ă* apărînd după consoană nepalatalizată şi varianta *e* după consoană palatalizată. Formele nearticulate ale substantivelor feminine amintite mai sus au o consoană nepalatalizată înaintea terminaţiei constituite din varianta *ă* a fonemului vocalic „ă/e" *(soartă, vară, uşă, casă, mătasă* etc.), iar altele o consoană palatalizată înaintea variantei *e* a aceluiaşi fonem vocalic „ă/e" *(cart'e, soart'e, sar'e, uş'e, mătas'e* etc.). Substantivele acestea, înainte de a primi articolul *-a*, elidează vocala „ă/e", consoanele precedente păstrîndu-şi caracterul nepalatalizat, respectiv palatalizat. Vom avea aşadar pe de o parte *soart+a, var+a, uş+a, cas+a, mătas+a* etc., iar pe de alta *kart'+a, s°art'+a, sar'+a, uş'+a, mătas'+a* etc. Formele *kart'a, s°art'a, sar'a, uş'a, mătas'a* etc. scrise ortografic *(cartea, mătasea* etc.) par, firește, a-l fi păstrat pe *e*, pe cînd în realitate el s-a elidat întocmai ca varianta *ă*.

2. În multe sufixe care încep cu fonemul /a/, acesta apare cînd ca *a*, cînd ca *ea*, cele două variante depinzînd de caracterul nepalatalizat sau palatalizat al consoanei finale a cuvîntului la care se adaugă sufixul. Astfel apare sufixul *-a/-ea* cu ajutorul căruia au fost formate în trecut multe nume proprii de bărbaţi, ca de ex. *Caba, Cîndea, Corbea, Manea, Mirea, Mora, Sima* etc. Adeseori se întîlnesc paralel, avînd la bază aceeaşi temă, forme cu *-a* şi forme cu *-ea: Borza — Borzea, Bota — Botea, Bruda — Brudea, Chira — Chirea, Ciura — Ciurea, Groza — Grozea, Hamza — Hamzea, Mija — Mijea, Musta — Mustea, Nasta — Nastea, Orza — Orzea, Sturza — Sturzea, Zbiera — Zbierea* etc.[14]).

La fel prezintă cîte două variante, una cu *-a* şi una cu *-ea*, şi sufixele *-at/-eat: dinţat — urecheat; -ea/-a: lopătea* — reg. *lopăţa, mieluşea* —

---

[13]) Prin *nę se* notează un *n* palatalizat avînd timbrul aproximativ al unui *e*. În multe graiuri regionale timbrul lui *n* palatalizat este aproximativ acela al lui *i (luniia)*. Pe cînd în limba literară *n* palatalizat are o articulaţie coronală, în multe graiuri regionale articulaţia acestui *n* este dorsală, mai dorsală decît aceea a lui *n* rusesc, apropiată de aceea a lui *gn* francez („*n* mouillé"). Privitor la felul cum trebuie interpretată fonologic forma *lunea*, vezi SCL, VI, p. 31.

[14]) Privitor la numele masculine *Borza, Borzea, Bota, Botea, Bruda, Brudea, Chira, Chirea, Ciura, Ciurea, Mija, Mijea, Nasta, Nastea, Orza, Orzea, Sturza, Sturzea, Zbiera, Zbierea*, vezi Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936, p. 161, 185, 186, 189, 204, 209, 280, 293, 319, 327, 339, 351.

reg. *mieluṣa; -eală/-ală: zicală — amăreală*, reg. *amărală, greṣeală* — reg. *greṣală*, reg. *sfirṣală — sfirṣeală; -ean/-an, -eancă/-ancă: băcăuan — brăilean, bănățean* — reg. *bănățan, clujean* — reg. *clujan, crișean* — reg. *crișan, gălățeancă* — reg. *gălățancă, ieșean* — reg. *ieșan, moldoveancă* — reg. *moldovancă, țăran — sătean; -eață/-ață: albeață* — reg. *albață, roșeață* — reg. *roșață* etc.

3. Particula arătătoare *-a* a pronumelor prezintă, după consoane palatalizate, varianta *-ea* (scrisă și *ia*): *acesta — aceștia, atita — atiția* (reg. *atița*), *acela —acelea* etc.

4. Sufixul adverbial *-a* prezintă varianta *-ea* după consoane palatalizate: *acuma, aidoma, atuncea, aievea, alături, asemenea* etc.[15]).

5. Sufixul caracteristic conjugării I apare sub două aspecte, *-a-* și *-ea-*: inf. *a ara — a veghea, a înmănunchea* etc. [16]); pers. a II-a plural prez. ind. și imperativ: *arați — vegheați, înmănunchеați* etc.

6. Desinența *-ează* apare regional, unde consoanele *s, z, ș, j, ț*, sînt refractare palatalizării, sub aspectul *-ază: lucrează*, dar reg. *visază, înfățișază, neglijază, holbază* etc. [17]).

7. Desinența *-ească* are și aspectul *-ască: să înflorească — să hotărască*, reg. *să iubască* etc.

8. Sufixul imperfectului apare de asemenea sub două aspecte, *-a-* și *-ea-*. Conjugările a II-a și a III-a prezintă *-ea-*, iar conjugările I și a IV-a *-a-* și *-ea-: aram, arai, ara, tăiam, tăiai, tăia* etc., dar *vegheam, vegheai, veghea* etc.[18]); *vedeam, vedeai* etc.; *băteam, băteai* etc.; *săream, săreai, sărea* etc., dar *hotăram, hotărai, hotăra, suiam, suiai, suia* etc.

9. Sufixul perfectului simplu pentru conjugarea I este *-a-* și *-ea-*: *-ai, -ași, -arăm* etc. și *-eai, -eași -earăm* etc. (*arai, arași, ararăm* etc., dar *vegheai, vegheași, veghearăm* etc.) [19]). De asemenea participiul și supinul prezintă *-a-* și *-ea-: arat*, dar *vegheat* etc.

Din cele expuse rezultă că variantele *a* și *ea* sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

Dar variantele *a* și *ea* se întîlnesc și în cazul alternanțelor vocalice, împreună cu variantele *oa* și *ioa*, avînd toate aceeași funcțiune morfologică.

Echivalența morfologică a lui *a, ea, oa, ioa* în alternanțele vocalice

Alternanțele fonetice joacă un rol important în morfologia românească, căci ele indică — împreună cu desinența sau cu sufixul — rolul gramati-

---

[15]) Formele *atuncea, asemenea, alături* etc. au luat naștere prin adăugarea lui *-a* adverbial la formele terminate în consoane palatalizate *atunč+a, asemen'+a, alătur'+a* etc. Vezi SCL, VI, p. 31.

[16]) Vezi mai sus, p. 1 și SCL, VI, p. 31. *Gramatica* Academiei R.P.R. (I, p. 268, § 258, p. 277, § 269 și p. 279, § 272) dă ca sufix caracteristic conjugării I numai varianta *-a-*.

[17]) Vezi SCL, I, p. 184.

[18]) *Gramatica* Academiei R.P.R. (I, p. 272, § 262) dă ca sufix al imperfectului la conjugarea I numai varianta *-a-*.

[19]) *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 273, § 263 și p. 280, § 274 dă numai varianta *-a-* ca sufix al perfectului simplu.

cal al diferitelor forme[20]). În cadrul alternanțelor vocalice este foarte frecventă alternanța variantelor fonemului vocalic /a/ cu vocalele „ă/e" și /o/:

ă — a
e — a
e — 'a (ea)
o — °a (oa)
'o (io) — '°a (ioa).

Funcțiunea acestor alternanțe vocalice este aceeași:

1. De a deosebi singularul de plural: *țări — țară*, reg. *sări — sară, seri — seară [s'ară], fete — fată, negre — neagră [n'agră], școli — școală [șk°ală], ciori [č'or'] — cioară [č'°ară]* etc.

2. De a deosebi femininul de masculin: *văr — vară, negru — neagră [n'agră], socru — soacră [s°akră], șchiop — șchioapă [șk'°apă]* etc.

3. De a deosebi persoanele I și a II-a de persoana a III-a: *crăp — crapă, șed — șade, învăț — învețe — învață, spăl — speli — spală, leg — leagă [l'agă], îngheț — îngheață [ing'ață], încheg — încheagă [în-k'agă], rog — roagă [r°agă], dorm — doarme [d°arme], dezghioc — dezghioacă [dezg'ok — dezg'°akă]* etc.

4. De a deosebi indicativul de conjunctiv: *să învețe — învață, să spele — spală, să lege — leagă, să înghețe — îngheață; vede — să vadă, crede — să creadă, hotărăște — să hotărască, înflorește — să înflorească* etc.

Așadar fonemul vocalic /a/, sub aspectul celor patru variante ale sale *(a, 'a, °a, '°a)*, desemnează singularul substantivelor și adjectivelor feminine față de plural, femininul față de masculin la substantive și adjective, persoana a III-a față de pers. I și a II-a, indicativul față de conjunctiv, resp. conjunctivul față de indicativ.

Echivalența morfologică a lui *o, eo (io)*

O și *eo (io)* sînt echivalente din punctul de vedere al funcțiunii morfologice în următoarele cazuri:

1. Desinența vocativului unor nume de persoană și de animale feminine și masculine terminate în *-ă, -e, -a, -'a): soro, Petro* (nominativ *Petra* fem.) — *Petreo [Petr'o]* (nominativ *Petrea [Petr'a]* masc.), *vulpeo [vulp'o], Corbeo [Korb'o], Mihneo [Mihn'o], Rado, badeo [bad'o]* etc.

2. Sufixul *-'or (-ior)* apare și sub aspectul *-or: pantofior [pantof'or], dulăpior [dulăp'or], sprintenior [sprinten'or], obrăjor, frățior [frățiuor].*

3. Sufixul *-os* apare și sub aspectul *-'os (-ios): cărnos, cuviincios, credincios, ochios [ok'os]*, reg. *lenios [len'os]* „leneș" etc.

Echivalența morfologică a lui *u, iu*

Variantele *u* și *'u (iu)* au aceeași funcțiune morfologică în următoarele forme gramaticale:

---

[20]) *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 112, § 80.

1. Ca articol hotărît masc. sing., de ex. *laţul — Galaţiul [Galaţ'ul]* (reg. *Galaţul*), *anul — Botoşaniul [Botoşan'ul], Bucureştiul [Bucureşt'ul], cîştiul [kişt'ul], puştiul [puşt'ul], moşul* — reg. *moşiul [moş'ul]* etc.

2. În sufixul diminutiv *-uţ*, care prezintă şi varianta *-'uţ: grăjduţ* — reg. *grăjdiuţ [grăjd'uţ] etc.*

Echivalenţa morfologică a lui *î* şi *i*

Vocalele *î* şi *i* au totdeauna funcţiuni morfologice identice, de ex. în următoarele forme:

1. Articolul hotărît enclitic masc. pl. Se ştie că graiurile regionale posedă fricative şi africate refractare palatalizării. În aceste graiuri *ş, j, ţ, (d)z, č, ğ* nu pot avea niciodată un timbru care să-l amintească pe acela al lui *i*. Pe arii întinse, în locul formelor de plural nearticulat *moş', vrej', fraţ', braz' (moşi, vreji, fraţi, brazi)* întîlnim forme cu *ş, j, ţ, z* finali nepalatalizaţi: *moş, vrej, fraţ, braz*. De asemenea în nordul ţării, mai ales în Maramureş, *č, ğ* n-au timbru palatal: *rač, fağ* (pl. de la *rac, fag*). Dacă la formele de mai sus se adaugă articolul hotărît enclitic masculin, care constă dintr-un singur fonem vocalic, anume fonemul „î/i", se obţin forme cu *i* în funcţiunea de articol hotărît în regiunile unde *ş, j, ţ, z, č, ğ* finali au timbru palatal la forma de plural nearticulat şi forme cu *î* în funcţiunea de articol hotărît în regiunile unde aceste consoane au timbru velar. Aşadar vom avea, pe de o parte, formele articulate *moş'i(i)*[21]), *vrej'i(i), fraţ'i(i), braz'i(i), rač'i(i), fağ i(i)*, pe de alta, formele articulate *moşî, vrejî, fraţî, brazi, račî, faği*[22]). Harta alăturată nr. 1 arată răspîndirea pe teren a formei de plural nearticulat *băieţ'*, cu un *ţ* final palatalizat. Pe harta nr. 2 vedem răspîndirea formei de plural articulat *băieţi(i)*, în care articolul hotărît are aspectul *i*. Comparînd harta nr. 1 cu harta nr. 2, constatăm că aria lui *ţ'* (*ţ* palatalizat) final este paroape identică cu aceea a lui *i* în funcţiune de articol hotărît. În afara acestei arii nu există *ţ'* (*ţ* palatalizat), iar articolul hotărît masc. pl. are aspectul *î: băieţî* şi, rar, *băieţii*. E evident că varianta *i* a articolului este condiţionată de *-ţ'* (*ţ* palatalizat) precedent, iar varianta *î* a articolului este condiţionată de *-ţ* (*ţ* nepalatalizat) precedent. Ariile lui *băieţ', băieţ'i* sînt asemănătoare cu aceea a lui *braţe* (vezi harta nr. 3).

Aşadar, în regiunile cu *ţ'* (*ţ* palatalizat), de ex. în forma *băieţ'*, întîlnim şi formele *braţ'e, băieţ'i(i)*, iar în regiunile cu *ţ* nepalatalizat *(băieţ)* sînt obişnuite formele *braţă, băieţî*. Variantele *e, i* apar după consoane palatalizate, iar variantele *ă, î* după consoane nepalatalizate.

Harta nr. 2 cere însă o explicaţie. De ce aria formei *băieţi(i)* este mai mare — îndeosebi în Moldova — de cît aceea a formei *băieţ'*? Cum se explică faptul că în Moldova, unde se zice *băieţ*, forma articulată are totuşi un *-i*? Acest *-i*, cîteodată *-ii*, în loc de *î* aşteptat este secundar. El

---

[21]) Cei doi *i* ortografici ai formelor de pl. masc. articulat se rostesc ca un singur *i*.

[22]) Pe o arie mică, în Moldova, se pronunţă un iod la sfîrşitul formelor de pl. masc. articulat: *fraţîi, brazîi* etc.

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, VOL. II, HARTA 184

HARTA 1
BĂIEȚI
[497]

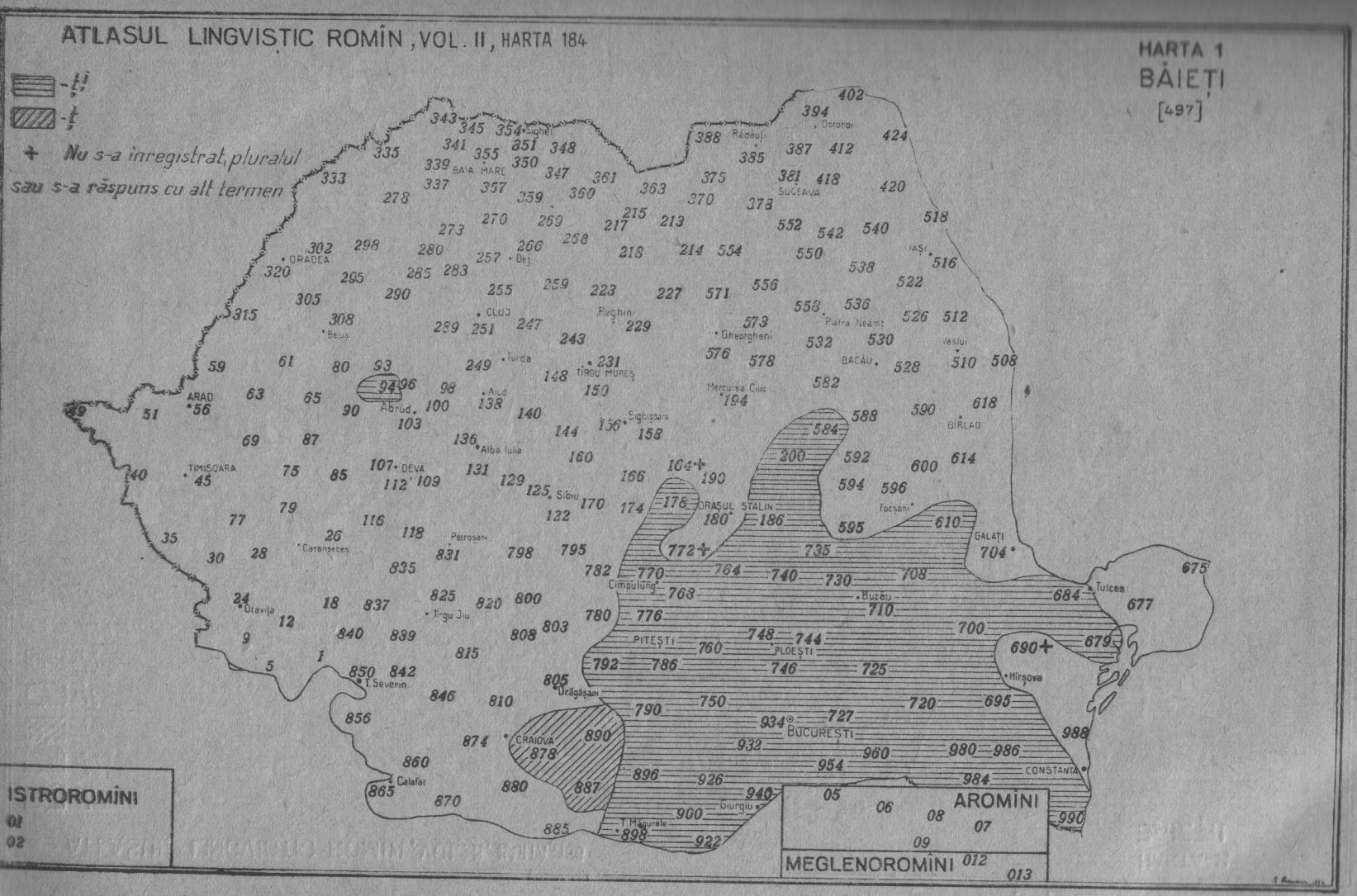

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, VOL. II, HARTA 186

HARTA 2

BĂIEȚII

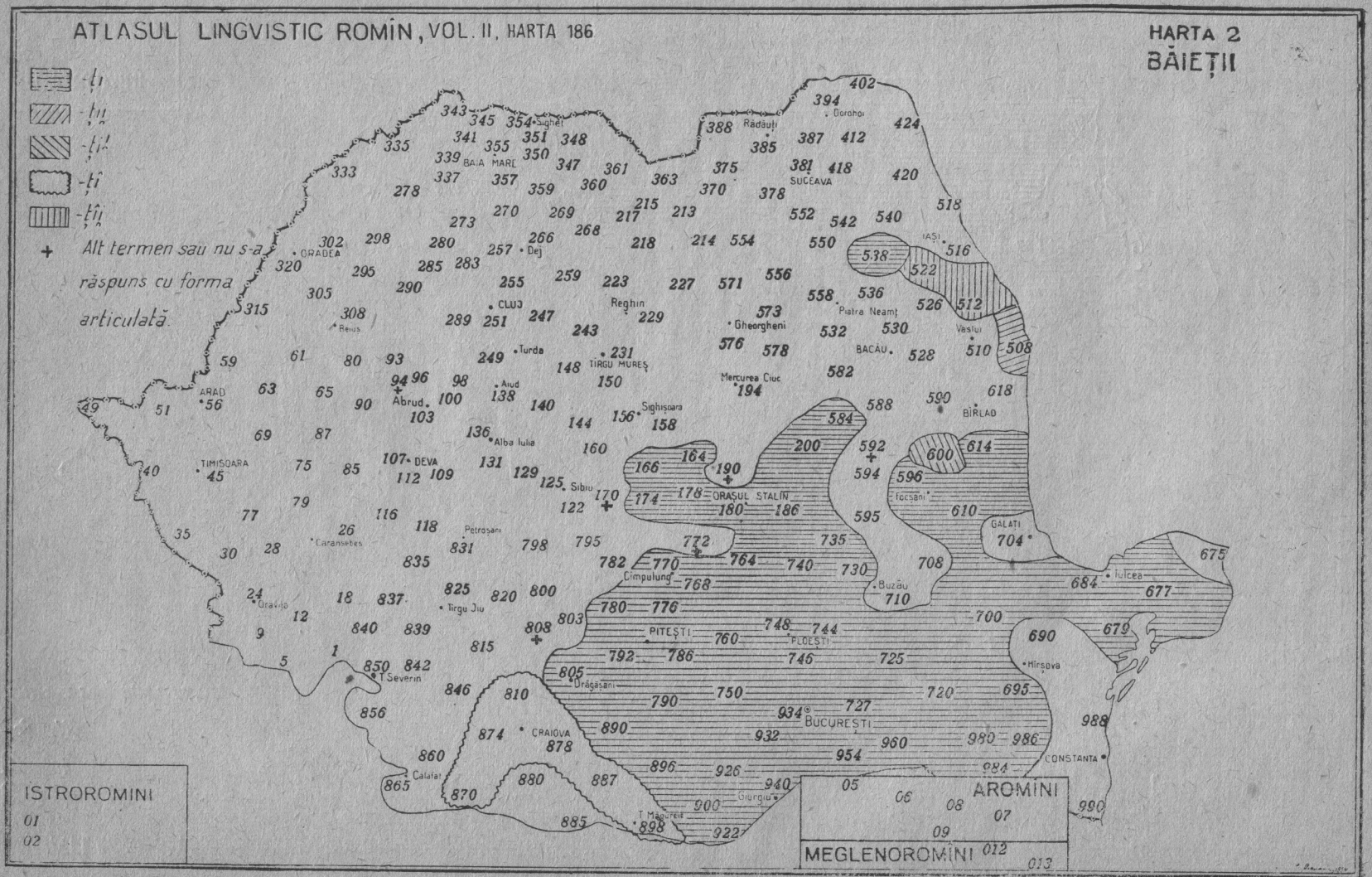

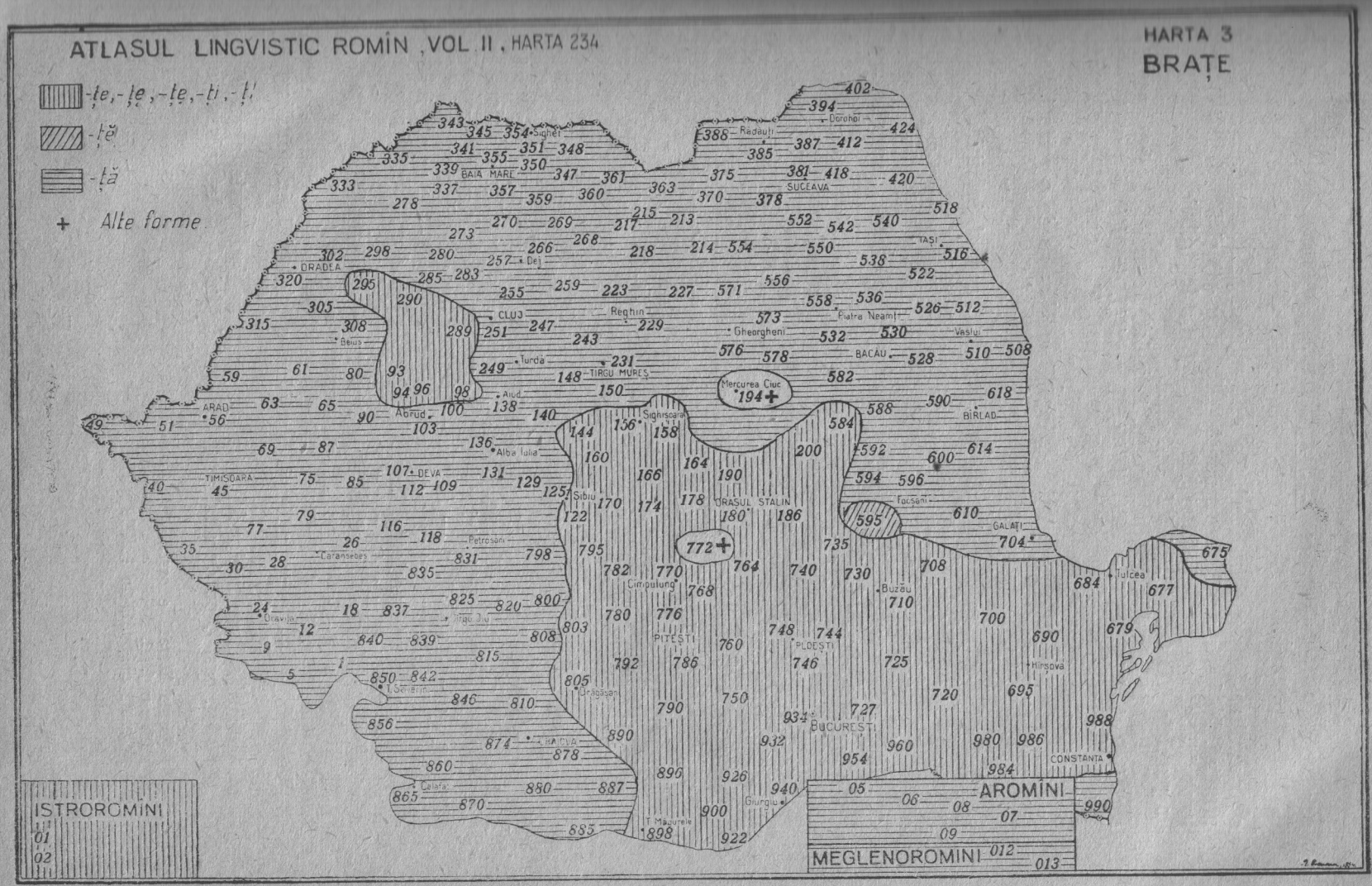
ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, VOL. II, HARTA 234
HARTA 3
BRAȚE
-țe, -țe, -țe, -ți, -ți
-ță
-ță
+ Alte forme
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI
Mercurea Ciuc
194
772
Sighet
BAIA MARE
Dej
DRADEA
CLUJ
Reghin
Turda
TIRGU MUREȘ
Aiud
Abrud
ARAD
Beius
Alba Iulia
DEVA
TIMISOARA
Caransebeș
Petroșani
Oravița
Tîrgu Jiu
T. Severin
Drăgășani
CRAIOVA
Calafat
Sighișoara
Sibiu
ORAȘUL STALIN
Cîmpulung
PITEȘTI
PLOEȘTI
BUCUREȘTI
Giurgiu
T. Măgurele
Radăuți
Dorohoi
SUCEAVA
IAȘI
Piatra Neamț
Gheorgheni
Vaslui
BACĂU
BÎRLAD
Focșani
GALAȚI
Buzău
Tulcea
Hîrșova
CONSTANȚA

s-a dezvoltat dintr-un *î* mai vechi datorită acțiunii palatalizatoare a lui iod următor. Pe harta nr. 2 de ex. punctele 538 (cu *-ți*) și 508 (cu *-țîi*) sînt în vecinătatea punctelor 512 și 522 (cu *-țîi*). La fel trebuie explicat *-ți* și în punctele 600 (cu *-țî*[1]) și 596, 614 etc.

2. Forma de dativ-genitiv fem. sg. articulat. Formelor de dativ-genitiv *casi(i)*[23]), *lăzi(i)*, *uși(i)*, *coji(i)*, *feți(i)*[24]), *vaci(i)*, *dragi(i)* din unele graiuri le corespund în alte graiuri formele *casi*, *lăzi*, *uși*, *coji*, *feți*, *vaci*, *dragi* (acestea două din urmă în Maramureș).

3. Sufixul *-i-/-î-* caracteristic conjugării a IV-a: pe de o parte *înflori*, *înflorim*, *înfloriți*, *înfloriși*, *înflorit* etc., pe de alta *hotări*, *hotărîm*, *hotărîți*, *hotărîși*, *hotărît* etc., reg. *sosi*, *păzi*, *păși*, *îngriji*, *însoți*, *cloci* etc.

4. Sufixul gerunziului *-i/ind: arînd*, *apucînd*, *rugînd*, *înfățișînd*, *angajînd*, *văzînd*, *făcînd*, *hotărînd*, reg. *sosînd*, reg. *păzînd*, reg. *pășînd*, reg. *îngrijînd*, reg. *însoțînd*, reg. *clocînd*, dar *tăind*, *îngenunchind*, *veghind*, *înflorind*, *sosind*, reg. *înfățișind*, reg. *angajînd*, *rămîind* etc.

După analogia formelor *tăind*, *muind*, *încheind* etc. s-a format și gerunziul *creind [kreiînd]*, întocmai cum *a creia*, *creiați*, *creiem*, *creie* (pers. a III-a sg. perf. simplu) au avut drept prototip formele *a încheia*, *încheiați*, *încheie* etc.

5. Sufixul *-i/îtor: înfloritor*, *săritor*, *păzitor*, *prășitoare* etc., dar *hotărîtor*, reg. *folosîtor*, reg. *păzîtor*, reg. *prășîtoare*, reg. *însoțîtor*, reg. *îngrijîtor*, reg. *clocîtoare* etc.

6. Sufixul *-i/îme: afunzime*, *tătărime*, reg. *afunzîme*, *tătărîme*[25]) etc.

7. Sufixul *-i/îciune: sfiiciune*, *goliciune*, dar *uriciune* etc.

8. Sufixul *-ie/iie: soție [soțiie]*, dar reg. *soțîie*.

9. Sufixul *-iu/îu: cărămiziu*, dar reg. *cărămiziu*.

10. Sufixul *-iș/-îș: tirîș — grăpiș*, *suiș* etc.

*
* *

Examinînd toate procedeele morfologice și de derivație ale limbii romîne, atît ale limbii comune, literare, cît și ale graiurilor populare, se poate afirma că nu există nici un caz în care variantele *a — ea — oa — eoa (ioa)*, *o — eo (io)*, *u — iu* și *î — i* să îndeplinească funcțiuni morfologice diferite. Numai în ceea ce privește variantele *ă — e* se pot ivi îndoieli. Dar și aceste variante, în ciuda aparențelor, după cum vom vedea mai jos, sînt echivalente din punct de vedere morfologic.

Echivalența morfologică a lui *ă* și *e*

Vocalele *ă — e* au aceeași funcțiune morfologică în următoarele forme:

1. Sufixul substantivelor feminine, care are, pe de o parte, aspectul *-ă (casă* < lat. *casa)*, pe de alta, aspectul *-e (vie [viie]* < lat. *vinea*, *foaie*

---

[23]) Forma literară e *casei*.
[24]) Literar *feței*.
[25]) Formă obișnuită în textele vechi.

[f°aie] < lat. *folia*, suf. *-toare [-t°are] (învățătoare)* < lat. *-toria*, *claie [klaie]* < sl. *kladnja*, *copaie [kopaie]* < sl. *kopanja*, *voie [voie]* < sl. *volja* etc.

Adeseori avem într-un grai regional *-ă*, iar într-altul *-e*, la aceleași substantive: *ușă* — reg. *ușe*, *coajă* — reg. *coaje*, *mătase* — reg. *mătasă*, *tuse* — reg. *tusă* etc.

2. Sufixul moțional *-ă/-e*, care formează feminine de la masculine: *cumnat — cumnată*, *cititor — cititoare*, *învățător — învățătoare*, *tovarăș — tovarășă* — reg. *tovarășe*, *uriaș — uriașă* — reg. *uriașe* etc.

3. Desinența *-ă/-e* a femininului adjectivelor: lat. *bona* > rom. *bună*, dar lat. *tardiva*, *vecla* (< *vetula*) > rom. *tîrzie [tîrziie]*, *veche [vek'e]* etc. Toate adjectivele a căror temă se termină într-o consoană de timbru palatal (*i*, *č'*, *k'*, regional *ș'*) au drept desinență a femininului singular varianta *e*: *bălaie*, *vioaie*, *stîngace*, *dibace*, reg. *gingașe*, *uriașe* etc. Natural, în regiunile unde *č* are timbru velar, forma de fem. sg. a unui adjectiv ca *stîngač* este *stîngačă* (de ex. în Maramureș).

4. Desinența *-ă/-e* a femininului și neutrului plural la substantive și adjective: *ouă* (< lat. *ova*), *cară* (lit. *care*) (< lat. *carra*), *fiară* (lit. *fiare*) (< lat. *ferra*), dar *mărunțaie* (< lat. *mĭnutalia*), *bune* (< lat. *bonae*), dar *nouă* fem. pl. (azi lit. *noi*) (< lat. *novae*), *case* (reg. *casă*) (< lat. *casae*), cf. reg. *frumoasă*, *gingașă* fem. pl. — lit. *frumoase*, *gingașe*; reg. *brață* — lit. *brațe* etc. (Privitor la răspîndirea pe teren a formelor *brațe* și *brață*, vezi harta alăturată nr. 3).

La început formele de neutru plural (lat. *-a* > rom. *-ă*) și de feminin plural (lat. *-ae* > rom. *-e*) erau deosebite. În urma fenomenelor arătate mai sus, *-ă* și *-e* înlocuindu-se foarte des unul pe altul, cele două vocale au început să aibă aceeași funcțiune morfologică și să devină variante ale aceluiași fonem „ă/e". Aceasta explică de ce neutrul romînesc la plural coincide cu femininul (cu excepția desinenței *-uri*).

5. Sufixul prezentului la pers. a III-a sg. (pentru conjugarea I, a III-a și pentru conjugarea a IV-a în *-î*), precum și la persoana a III-a pl. pentru conjugarea I: *ară*, *îngrașă*, reg. *coasă*, *vîră*, *taie*, *îngenunche*, reg. *îngroașe*, *vede*, *face*, *coase*, *sare* etc.[26]). La conj. I avem așadar *ară*, *îngroașă*, dar *taie*, *îngenunche*, reg. *îngroașe*, reg. *îngrașe* etc. La conj. a III-a, pe lîngă *face*, *crede*, *merge*, *coase* etc., există regional și *coasă*. La conjugarea a IV-a avem pe de o parte *sare*, *suie* etc., pe de alta *vîră*, *coboară*, *omoară* etc.

6. Sufixul prezentului la pers. I pl. pentru conjugările I, a II-a, a III-a: pe de o parte *arăm*, *înfățișăm*, *angajăm*, reg. *avăm*[27]), reg. *coasăm* etc., pe de alta *tăiem*, *înmănunchem*, *veghem*, reg. *înfățișem*, reg. *angajem*[28]), *vedem*, *avem*, *facem*, *coasem* etc.

---

26) Privitor la formele *taie*, *îngenunche*, *îngroașe* etc., vezi *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 271.

27) Privitor la forma *avăm*, vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 227; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, VI, București, 1946, p. 107.

28) Privitor la formele *tăiem*, *veghem*, *înfățișem*, *angajem*, vezi *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 271.

7. Sufixul perfectului simplu la pers. a III-a sg. conjugarea I: *mîncă, legă, rugă, înfățișă, angajă*, dar *tăie, împereche, veghe*, reg. *înfățișe*, reg. *angaje* etc.

8. Desinențele *-ez, -ezi*, ale prez. ind. la pers. I, a II-a sg. pentru conj. I, și *-eze* a prez. conj. la pers. a III-a sg. și pl.: *lucrez, înfățișez, angajez, lucrezi, înfățișezi, angajezi, lucreze, înfățișeze, angajeze*, dar reg. *înfățișăz, angajăz* etc.

9. Desinențele *-esc, -ești, -este* ale prez. ind. la persoanele I, a II-a, a III-a sg. și a III-a pl. pentru conjugarea a IV-a: *înfloresc, înfloresti* etc., dar *urăsc, hotărăsc, iubăsc, ivăsc, potopăsc, urăști, hotărăști*[29]) etc.

10. Sufixul conjunctivului prezent la pers. a III-a: *să are, să vadă, să creadă, să sară, să vîre* etc.

La conjugarea I, verbele a căror rădăcină se termină în consoană palatalizată au drept sufix varianta *-e*, atît la ind. prez., cît și la conj. prez.: *taie — să taie, îngenunche — să îngenunche*, reg. *îngrașe — să îngrașe* etc.

In graiurile regionale în care *ș, ț* sînt refractari palatalizării, verbele a căror rădăcină se termină în *ș* sau *ț* de asemenea nu deosebesc conjunctivul de indicativ: *îngrașă* — reg. *să îngrașă, cruță* — reg. *să cruță* etc.

In exemplele înșirate varianta *ă* apare după consoană nepalatalizată, iar varianta *-e* după consoană palatalizată.

11. Sufixul care formează adjective *-esc*, pl. *-ești*, și adverbe *-este: românesc, românește*, dar vechi și reg. *tătărăsc, tătărăște*, lit. *tovărășesc, tovărășește* — reg. *tovărășăsc, tovărășăște*.

12. Sufixul *-et* care are și aspectul *-ăt: riset* — reg. *rîsăt, rînjet* — reg. *rînjăt, treacăt, durăt, strigăt, zbierăt, țipăt, zîmbet*[30]) etc.

13. Sufixul *-ătate* care prezintă și varianta *-etate: bunătate*, dar *vietate [viețetate], pustietate*[31]) etc.

14. Sufixul *-ător* cu varianta *-etor: arător*, dar *tăietor, supraveghetor* etc.

15. Sufixul *-enie cu varianta -ănie: afurisenie, sfințenie, urîțenie*, dar reg. *afurisănie, sfințănie, urîțănie* etc.

*
* *

In forme ca *bună ~ bune, adună ~ (să) adune* variantele *ă — e* par a îndeplini funcțiuni morfologice diferite: *-ă* pare a fi desinența de singular feminin sau de pers. a III-a sg. a prez. ind., iar *-e* desinența de plural feminin sau de pers. a III-a sg. a prez. conj. In realitate, însă, precum vom vedea mai jos, deosebirea dintre sg. și pl. sau dintre indicativ și conjunctiv este constituită de opoziția „consoană nepalatalizată ~ consoană

---

[29]) Vezi *Gramatica* Academiei R.P.R., I, p. 268 urm. și p. 276. Privitor la formele *iubăsc ivăsc* etc., vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 107. Forme ca *iubăsc, ibăsc* sînt destul de frecvente în graiurile regionale. Vezi Sever Pop, *Atlasul lingvistic romîn*, partea I, vol. II, harta 249.

[30]) Vezi G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 33.

[31]) Vezi G. Pascu, *op. cit.*, p. 19.

palatalizată". Timbrul *ă* al variantei fonemului vocalic „ă/e" este condiționat de consoana nepalatalizată precedentă, iar timbrul *e* de consoana palatalizată precedentă. Faptul acesta apare foarte clar în cazul formării femininului singular și plural al adjectivelor terminate în *ș*. Diferitele graiuri regionale prezintă trei varietăți în ceea ce privește timbrul consoanei *ș*. Prima varietate are un *ș* totdeauna palatalizat, neavînd corespondent nepalatalizat. A doua varietate de graiuri are un *ș* totdeauna nepalatalizat, refractar palatalizării, fără partener palatalizat. A treia varietate de graiuri posedă, ca limba literară, atît un *ș* nepalatalizat, cît și un *ș* palatalizat: /ș'/. În prima categorie de graiuri un adjectiv ca *gingaș* se rostește *gingaș'* la singular ca la plural. În a doua categorie de graiuri regionale, în care consoana *ș* este refractară palatalizării, *gingaș* (cu *ș* nepalatalizat) este și forma de sg. și cea de pl. masc. În sfîrșit în a treia categorie de graiuri, în care, ca în limba literară, *ș* este nepalatalizat la forma de sg. masc. și palatalizat la forma de pl. masc., singularul are forma *gingaș*, iar pluralul forma *gingaș'*. Cum se formează femininul din aceste forme? Prin adăugarea desinenței constituite din fonemul „ă/e" la forma de masc. sg. și masc. pl. După consoană nepalatalizată apare varianta *-ă*, iar după consoană palatalizată apare varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e". Astfel, din masc. sg. *gingaș'*, masc. pl. *gingaș'*, se va obține fem. sg. *gingaș'e*, fem. pl. *gingaș'e*. Prin urmare în graiurile în care lipsește fonemul *ș* (*ș* nepalatalizat) și există numai *ș'* (*ș* palatalizat), singularul este egal cu pluralul atît la masculin, cît și la feminin, femininul prezentînd varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e" în funcție de desinență. În schimb, din masc. sg. *gingaș*, masc. pl. *gingaș*, prin adăugarea desinenței *-ă/-e*, se va obține fem. sg. *gingașă*, fem. pl. *gingașă*. Și în aceste graiuri, din cauza lipsei fonemului /ș'/, singularul este egal cu pluralul atît la masculin, cît și la feminin, femininul prezentînd varianta *ă* ca desinență. În sfîrșit, din masc. sg. *gingaș*, masc. pl. *gingaș'*, adăugîndu-se desinența *-ă/-e* se va obține fem. sg. *gingașă*, fem. pl. *gingaș'e*, deoarece după consoană nepalatalizată apare varianta *ă*, iar după consoană palatalizată apare varianta *-e* a fonemului vocalic „ă/e".

Prin urmare, în a treia categorie de graiuri și în limba literară, atît la masculin, cît și la feminin, singularul se deosebește de plural prin opoziția „consoană nepalatalizată ~ consoană palatalizată (/ș/ ~ /ș'/). Variantele *ă* resp. *e* ale fonemului vocalic „ă/e" caracteristic femininului sînt condiționate de consoana finală a formelor de masc. sg. și masc. pl.

La fel trebuie interpretate și formele *bună* sg. — *bune* pl., *amară* sg. — *amare* pl. etc. La formele de masc. sg. *bun*, *amar*, masc. pl. *bun'*, *amar'* se adaugă desinența femininului care constă din fonemul vocalic „ă/e". În felul acesta se va obține fem. sg. *bună*, *amară*, fem. pl. *bun'e*, *amar'e*, deoarece după consoană nepalatalizată apare varianta *ă*, iar după consoană palatalizată varianta *e* a fonemului vocalic „ă/e".

Pronunțările regionale *bun^{i}e*, *bun^{i}ă*, *bun'ă*, *bun'ă*, *amar^{i}e*, *amar^{i}ă*, *amar^{i}ă* etc. dovedesc că la feminin plural avem într-adevăr o consoană palatalizată. Este evident că sg. *bună* se deosebește de pl. *bun'ă* prin opoziția /n/ ~ /n'/.

Pronunțarea *bun^{i}e, amar^{i}e* etc. a fost odinioară general românească, chiar și în Muntenia. Forme ca *mi̯ine, ci̯ine, pi̯ine*, rostite regional, prin Muntenia, și *mi̯in^{i}e, pi̯in^{i}e, mi̯in'e, pi̯in'e* etc., se explică prin anticiparea elementului palatal al lui *n'* din formele *mîn'e, cîn'e, pin'e, cin^{i}e, mîn^{i}e, pin^{i}e*[32]) (cf. formele muntenești și oltenești *oi̯k'* < *ok'*, *urei̯k'e* < *urek'e*, *vei̯k'e* < *vek'e* etc. și formele vechi *maire* < *mar^{i}e; taire* < *tar^{i}e, saile* < *sal^{i}e, minuine* < *minun^{i}e* etc.)[33]). Așadar și în Muntenia deosebirea dintre *bună — bun^{i}e, amară — amar^{i}e* o constituia opoziția /n/ ~ /n'/, /r/ ~ /r'/. Astăzi în graiul muntean și în limba literară timbrul palatal al consoanelor palatalizate este abia perceptibil mai înalt decît acela al vocalei *e* urmă toare sau este egal. Această relativă depalatalizare, înaintea lui *e* (și a lui *i*), a consoanelor palatalizate este de dată recentă. Probabil ea se datorește unei influențe venite dinspre sud, din bulgară (unde de asemenea este recentă și pare a se fi răspîndit spre nord și nord-est din graiurile slave macedonene și chiar din neogreacă și albaneză).

Cele spuse despre *gingașă ~ gingașe, bună ~ bune, amară ~ amare* sînt valabile și privitor la formele *îngrașă ~ (să) îngrașe, cruță ~ (să) cruțe* în care indicativul se deosebește de conjunctiv prin opoziția /ș/ ~ /ș'/, /ț/ ~ /ț'/, după *ș, ț* apărînd varianta *ă*, iar după *ș', ț'* varianta *e*. In graiurile în care *ș, ț* sînt refractari palatalizării, formele de mai sus prezintă aspectul *îngrașă ~ (să) îngrașă, cruță ~ (să) cruță*.

Natural, acolo unde *ș* este totdeauna palatalizat, fără partener nepalatalizat, atît indiciativul, cît și conjunctivul vor avea un *e* final după *ș'*: *îngrașe ~ (să) îngrașe*.

La fel trebuie interpretate și formele *adună — să adune*, reg. *să adun^{i}e, să adun^{i}ă, să adun'ă* etc. In formele *adună ~ să adun'ă* deosebirea e constituită evident de opoziția /n/ ~ /n'/.

In ceea ce privește „depalatalizarea" lui *n'* din Muntenia și din limba literară (*adune* în loc de *adun^{i}e*), vezi cele spuse mai sus referitor la *bune, amare*.

*
* *

Cred că cu exemplele înșirate mai sus nu au fost epuizate toate cazurile în care variantele fonemelor vocalice îndeplinesc funcțiuni identice în elementele formale ale cuvintelor, în morfeme. La situația actuală s-a ajuns în urma unor multiple schimbări fonetice care s-au desfășurat în cursul veacurilor, schimbări datorite în primul rînd interacțiunii dintre foneme și mai ales acțiunii consoanelor asupra vocalelor. Drept urmare a acestor procese a fost apropierea funcțională tot mai mare între *a* și fostele foneme vocalice *e, o* care — în poziția sub accent, urmate de o silabă conținînd una dintre vocalele *ă, e* — s-au apropiat acustic tot mai

---

[32]) Pentru explicarea formelor *pi̯ine, ci̯ine* nu este așadar nevoie să pornim de la formele de plural. (Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 143). Cf. și lat. *mane* > *mîn'i̯e*. Forma *mi̯ini [mi̯in']* pentru *mi̯ine* este recentă; ea se explică prin căderea lui *e* final, consoana precedentă păstrîndu-și caracterul palatalizat: *mi̯in'(e)* > *mi̯in'*.

[33]) Vezi Densusianu, *op. cit.*, II, p. 52, 54, 72, 75, 78; Al. Rosetti, *op. cit.*, VI, p. 143—144.

mult de *a*[34]), precum și între *ă* și *e*, respectiv *î* și *i*, asemănătoare din punct de vedere articulatoriu și acustic, ceea ce a avut drept rezultat fuziunea în cîte un singur fonem a varietăților vocalice apropiate articulatoriu și acustic și echivalente din punct de vedere morfologic. Pentru intuiția lingvistică a celor ce vorbesc limba romînă, dacă această intuiție lingvistică n-a fost influențată de grafia învățată în școală, variantele fonemelor vocalice înșirate mai sus constituie cinci foneme vocalice. Aceasta se poate dovedi prin felul cum folosește poetul popular, neștiutor de carte, diferitele variante ale fonemelor vocalice în tehnica rimei. În poezia populară vocala rimei sau a asonanței este reprezentată prin una din cele cinci foneme vocalice: /a/, /o/, /u/, „ă/e", „î/i". Variantele acestor cinci foneme vocalice rimează între ele. Aceeași tehnică a rimei o regăsim și la poeții noștri mai vechi, precum și la Eminescu, care au urmat exemplul poetului popular, lăsîndu-se călăuziți de intuiția lor lingvistică. Astfel trebuie explicate rimele de felul lui *întreagă — dragă* (Eminescu), *mare — doare* (Eminescu), *întreabă — podoabă* (Eminescu), *pleoape — crape* (Arghezi), *iară — nevestioară* (Eminescu), *cerul — adevărul* (Eminescu), *romîne — senine* (Eminescu), *vîndă — prindă* (Beniuc)[35]).

Poeții actuali — în timp ce obișnuit fac să rimeze pe *a* cu *ea, oa* și *eoa*, precum și pe *ea* cu *oa* — evită rimele *ă — e, î — i*, îndepărtîndu-se în felul acesta de poezia populară. Bazîndu-mă pe constatările expuse mai sus, socotesc că rimele de tipul *tău — mereu, bătrînă — senină*, atît de frecvente la Eminescu, sînt corecte, deoarece *ă* și *e* constituie un singur fonem, întocmai ca *î* și *i*.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке

Акад. Э. ПЕТРОВИЧ

Два или несколько звуков, сходных с артикуляционной и акустической точек зрения составляют одну фонему, если они имеют одну и ту же фонологическую функцию. Функциональная идентичность вариантов фонемы выражается и в формальных элементах слов, в морфемах: окончаниях, суффиксах. Варианты фонемы эквивалентны с морфологической точки зрения. В этой статье показана морфологическая тождественность *a, ea (ia), oa* и *eoa (ioa)*, являющихся позиционными вариантами фонемы /a/. Ср. *a băga — a veghea*, где *a* и *ea* (собственно говоря фонема /a/) представляют суффикс инфинитива (вариант *ea* появляется после палатального согласного).

---

[34]) Vocala accentuată *e* s-a apropiat de *a* (s-a „diftongat") și la sfîrșit de cuvînt; cf. lat. *bibit, det, stet* > rom. *b'a, d'a, st'a* (ortogr. *bea, dea, stea*). Vezi O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, Paris, 1914, p. 21.

[35]) Vezi E. Petrovici, *Rimele romînești din punct de vedere fonologic*, „Limbă și literatură", 1955, p. 273 urm.

Также *o* и *eo* (*io*) являются позиционными вариан ами фонемы /*o*/ Ср. *Petro- Petreo* (звательный падеж от *Petra* и *Petrea*, в фонологической транскрипции /*Petr'a*/, зват. падеж: /*Petr'o*/.

Также *u* и *iu* — варианты фонемы /*u*/.

Тождественны с морфологической точки зрения как гласные *ă* и *e* (фонема „*ă*/*e*"), так и гласные *î* и *i* (фонема „*î*/*i*"). Ср. *băgăm- veghem, băgînd- veghind.*

Следовательно система гласных в румынском языке состоит из пяти гласных фонем: /*a*/, /*o*/, /*u*/, „*ă*/*e*", „*î*/*i*".

Это фонологическое положение было вызвано многочисленными фонетическими изменениями и главным образом действием согласных на последующие гласные, в результате чего произошло сближение между *a* и „дифтонгами" *ea, oa* (*e, o* под ударением перед слогом, содержащим гласные *ă, e*), а также между гласными *ă*—*e* и *î*—*i*). Результатом морфологической тождественности было слияние в одну фонему нескольких разновидностей гласных близких с артикуляционной и акустической точ.к зрения.

RÉSUMÉ

L'équivalence morphologique des variantes des phonèmes vocaliques roumains

par

E. PETROVICI

Deux ou plusieurs sons semblables au point de vue articulatoire et acoustique constituent un seul phonème, s'ils remplissent la même fonction morphologique. L'identité fonctionnelle des variantes d'un phonème se manifeste aussi dans les éléments formaux des mots, dans les morphèmes: désinences, terminaisons, suffixes. Les variantes d'un phonème sont équivalentes au point de vue morphologique. Dans le présent article nous nous occupons de l'équivalence morphologique de *a, ea (ia), oa* et *eoa (ioa)*, qui sont des variantes combinatoires du phonème vocalique /a/. Cf. *a băga — a veghea*, où *a* et *ea* (phonème vocalique /a/) représentent le suffixe de l'infinitif (la variante *ea* survient après une consonne palatale).

O et *eo (io)* sont elles aussi des variantes combinatoires du phonème vocalique /o/. Cf. *Petro — Petreo* (vocatif de *Petra* et de *Petrea*, en transcription phonologique /Petr'a/, vocatif: /Petr'o/).

U et *iu* sont également des variantes du phonème vocalique /u/.

Les voyelles *ă* et *e* (phonème vocalique „ă/e") et les voyelles *î* et *i* (phonème vocalique „î/i") sont équivalentes au point de vue morphologique. Cf. *băgăm — veghem, băgind — veghind.*

Le système vocalique roumain est donc composé de cinq phonèmes vocaliques: /a/, /o/, /u/, „ă/e", „î/i".

La situation phonologique actuelle est due à de multiples changements phonétiques et surtout à l'action des consonnes sur les voyelles qui les suivent, ce qui a eu pour suite le rapprochement fonctionnel de plus en plus marqué entre *a* et les „diphtongues" *ea, oa (e, o* accentués suivis par une syllabe contenant *ă, e),* ainsi qu'entre les voylles *ă — e* et *î — i.* L'équivalence morphologique a eu pour effet la fusion en un seul phonème de plusieurs variétés vocaliques rapprochées au point de vue articulatoire et acoustique.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

DESPRE GENUL „NEUTRU" ÎN LIMBA ROMÎNĂ*)

DE

I. PĂTRUȚ

Problema substantivelor românești masculine la singular și feminine la plural (ca *ac — ace, ciocan — ciocane, frig — friguri, trai — traiuri*) a preocupat pe mulți dintre lingviștii români și străini[1]). S-a discutat originea acestei categorii de substantive, care își găsește asemănare numai în puține alte limbi, și de asemenea numele pe care ea poate să-l poarte (neutre, ambigene, eterogene).

Considerînd că problema nu este încă satisfăcător rezolvată, încercăm, în cele ce urmează, să aducem o contribuție la o mai bună clarificare a ei.

*

Deși numele care se dă acestei categorii de substantive nu are deosebită importanță, sîntem nevoiți să ne oprim puțin asupra lui. Credem că nu e potrivit să se vorbească de un „gen neutru" în limba română. Așa-zisul „neutru" românesc e total diferit de adevăratul neutru din limbile slave, germană, latină, greacă etc. În aceste limbi neutrul are semne distinctive gramaticale (morfologice: flexiunea, sintactice: acordul) la toate părțile de vorbire care comportă categoria genului: substantiv, adjectiv, pronume, numeral[2]). E și ciudat să existe un gen propriu numai substantivelor.

---

*) Comunicare prezentată în ședința din 21 octombrie 1956 la Kabinet pro moderní filologii (Praga) al Academiei cehoslovace de științe.

[1]) La studiile menționate de I. I. Bujor în *Limba română*, an. IV (1955), nr. 6, p. 51 și urm., să se adauge și altele ale acad. Al. Graur (vezi *Limba română*, an. III (1954), nr. 1, p. 30), o notă a acad. Al. Rosetti în *Studii și cercetări lingvistice*, I/1, p.233—235, cele spuse despre neutru în *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 113, 134—136, și de acad. I. Iordan, în *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 250—251, 284 și urm. Cf. și *Limba română. Fonetica — Vocabular — Gramatica*, București, 1956, p. 71 și urm.

Unele dintre părerile lingviștilor străini, referitoare la această chestiune, vor fi amintite în cele ce urmează.

[2]) Și în albaneză există resturi de neutru — care de altfel e pe cale de dispariție — la unele pronume (*atá* = germ. *es* etc.).

Substantivele așa-zise „neutre", care nu au semne distinctive proprii numai lor, decît acela că la singular se comportă ca masculinele, la plural ca femininile, e bine să fie numite — cum au mai fost și unii le numesc și acum — *ambigene*.

Acceptarea termenului „neutru" de către toți lingviștii noștri, cu rare excepții, se datorește, credem, și faptului că a fost admisă părerea că în limba romînă „neutrul" s-a menținut și consolidat sub influența slavă, deci sub influența neutrului slav[3]). Declarăm, de la început, că nu împărtășim această părere.

*

Înainte de toate, reamintim că neutrul slav — ca și cel german, latin etc. — este o categorie gramaticală proprie tuturor părților de vorbire care comportă genul, distinctă de masculin și feminin (vezi mai sus). Deci situația lui este absolut diferită de a ambigenului romînesc.

În al doilea rînd, dacă admitem că ambigenul romînesc este influențat de neutrul slav, ar fi logic și necesar ca substantivele neutre slave să fie în limba romînă, dacă nu toate, măcar cele mai multe și desigur cele mai vechi, ambigene. În realitate situația nu este cea așteptată.

Să urmărim care este situația substantivelor slave intrate în limba romînă din punct de vedere al genului. Vom avea în vedere mai ales împrumuturile vechi, bulgărești, căci numai ele sau mai ales ele puteau contribui la menținerea sau consolidarea acestei categorii din limba romînă.

*

În graiurile vechi bulgărești, vorbite de slavii cu care romînii au avut legături strînse începînd de prin sec. VI sau VII e.n., graiuri care au exercitat o puternică influență, mai ales lexicală și fonetică, asupra limbii romîne, situația genului substantivelor trebuie să fi fost aceeași ca și în slava veche. De fapt situația trebuie să fi fost aceeași în toate graiurile slave, moștenită așa din limba slavă comună.

În limba slavă veche existau următoarele grupe de substantive neutre:

1. a) teme în *-o-* (ca *lěto* „vară, an") și b) în *-jo-* (ca *polje* „cîmp"); 2. teme consonantice: a) în *-s-* (ca *slovo* „cuvînt", gen. sg. *sloves-e)*, b) în *-men-* (ca *vrěmę* „vreme", gen. sg. *vrěmen-e)*, c) în *-ęt-* (ca *telę* „vițel", gen. sg. *telęt-e)*.

Să vedem care este situația substantivelor de origine slavă în limba romînă în privința genului:

---

[3]) A se vedea: acad. Al. Rosetti, *Contribuții la o istorie științifică a limbii romîne. Influența limbilor slave meridionale*, Buc., 1950, p. 43; cf. idem, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, Buc., f. a., p. 34; acad. Al. Graur, în *Limba romînă*, an. III (1954), nr. 1, p. 30 și urm., cf. idem, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 67; Academia R.P.R., *Gramatica limbii romîne*, vol. I. 1954, p. 113; acad. I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, Buc., 1954, p. 250; D. Macrea, în *Limba romînă*, an. III (1954), nr. 4, p. 23.

Impotriva influenței slave s-a exprimat I. I. Bujor, în *Limba romînă*, an. IV (1955), nr. 6, p. 60 și urm.; M. D. Gabinskij, în *Voprosy jazykoznanija*, 1956, nr. 1, p. 87, și C. Loghin într-o comunicare prezentată în anul trecut la Institutul de lingvistică din Cluj.

Substantivele neutre slave cu tema în *-o-* au intrat în limba romînă în categoria femininelor: *brŭvĭno* > *bîrnă, greblo* > *greblă* (arom. *griblă*, mglr. *grebl̆ă*), *grŭlo* > *gîrlă, kopyto* > *copită* (arom. și mglr. *cupită*), *myto* > *mită, nakovalo* > *nicovală, okno* > *ocnă*[4]), *rucho* > *rufă, sito* > *sită* (și arom. și mglr.), *stavilo* > *stavilă* (mglr., poate mai nou, *stăvilă*), *stĭklo* > *sticlă, sŭto* > *sută*[5]) (și arom.), *točilo* > *tocilă, trŭlo* > *tîrlă* (mglr. *tărlă*), *veslo* > *vîslă, vedro* > *vadră, zabralo* > *zăbrea(lă)* (forma *zăbrea* e refăcută după pl. *zăbrele*).

Ele deci au fost tratate, de vorbitorii limbii romîne, la fel ca substantivele slave în *-a-* (teme în *-a-*) care, toate, au intrat în categoria femininelor de felul lui *casă, masă, seară* etc.: *baba* > *babă* (și arom., mglr.), *brazda* > *brazdă* (și arom., mglr.), *kosa* > *coasă* (și arom., mglr.), *gradina* > *grădină* (și arom.) (mglr. *gărdină*), *lopata* > *lopată* (arom., mglr. *lupată*), *nevĕsta* > *nevastă* (arom. *n(i)veastă*, mglr. *niveastă*), *pola* > *poală* (și arom., mglr.), *vrŭsta* > *vîrstă* (arom., mglr. *vărsta*) etc.

Cauza schimbării genului substantivelor slave cu tema în *-o-* cred că este următoarea: În limba romînă nu exista o categorie de substantive în *-o*, în care să se fi putut încadra cele slave. Faptul că în perioada imediat premergătoare epocii istorice, adică înaintea celei de a doua jumătăți a secolului al IX-lea — cînd au început să scrie în limba slavă veche Chiril și Metodiu —, deci tocmai în vremea vechii influențe slave asupra limbii romîne, slava nu făcea distincție între timbrele *o* și *a*[6]), a putut contribui la apropierea, făcută de vorbitorii limbii romîne, a substantivelor slave teme în *-o-* de cele în *-a-*, introducîndu-le împreună cu acestea din urmă în grupa femininelor românești în *-ă*. Nedeosebirea timbrelor *o* și *a* în slava preistorică trebuie considerată însă numai ca un factor auxiliar, de natură morfologică, în această problemă. Aici nu poate fi găsit un sprijin pentru părerea — susținută de acad. Al. Rosetti — că *o* final slav e redat în romînă prin *ă*[7]). Slav. *o* este redat de regulă în limba romînă prin *o: bogatŭ* > *bogat, goniti* > *goni, grozavŭ* > *grozav, lopata* > *lopată, loviti* > *lovi, obrazŭ* > *obraz, otrava* > *otravă* etc., ca și *-o* al vocativului (cf. rom. *soro, Ano*).

Terminația *-ă* în cuvintele slave de felul lui *sită, vadră*, amintită mai sus, este românească[8]) (< lat *-a*), așa după cum *-ɑ*, în asemenea

---

[4]) Sensul cuvîntului slav e destul de deosebit de al celui romînesc. Tocmai de aceea acad. E. Petrovici se întreabă dacă cuvîntul romînesc nu e de origine maghiară (< ung. *akna* „*ocnă*" < sl. *okno* „ochi de fereastră").

[5]) Originea slavă a rom. *sută* e aproape unanim acceptată. Redarea lerului *ŭ* slab prin *u* rămîne însă neexplicată. Tocmai din cauza aceasta unii îl consideră de origine autohtonă (vezi O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, p. 34; acad. C. Daicoviciu, în *Steaua*, 1955, nr. 2, p. 120).

[6]) A. Meillet — A. Vaillant, *Le slave commun*, ed. II, Paris, 1934, p. 52.

[7]) Acad. Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, Buc., f. a., p. 62; idem, *Contribuție la o istorie științifică a limbii romîne. Influența limbilor slave meridionale*, Buc., 1950, p. 53; idem, *Istoria limbii romîne*, vol. III, Buc., 1940, p. 46—47.

[8]) Vezi acad. E. Petrovici, în *Dacoromania*, X, 1, p. 137—138.

cuvinte, n. gr. βεδρά, σίτα [9]), este terminație greacă, iar *-ë*, în alb. *sitë, vedrë*[9]), este terminație de origine albaneză.

Tot din motive de natură morfologică romînii au încadrat și mai tîrziu substantivele neutre slavone în *-o* în categoria femininelor în *-ă*: *čislo* > *cislă, dělo* > *deală, pravilo* > *pravilă* și, poate (dacă nu vor fi mai vechi), *poreklo* > *poreclă, slovo* (fost temă în *-s-*) > *slovă* etc.

Deci putem spune că trecerea neutrelor slave în *-o* în categoria femininelor romînești în *-ă* este o regulă. De la această regulă se cunosc numai două-trei abateri: două neutre slave în *-o-* trecute în romînă în grupa ambigenelor: *bljudo* > *blid* (și arom.), *jezero* > *iezer*. Tocmai însă din cauza regulii stabilite mai sus, cele două substantive pot fi suspectate în privința genului lor la slavii de la care le-au împrumutat romînii. Într-adevăr amîndouă sînt atestate și sub formă masculină: *bljudŭ*, în vechea slavă și în două texte slavone[10]), *jezerŭ*, în slava veche (rar), în rusă și, dialectal, în slovenă[11]). Nu este deci exclus ca aceste două substantive să fi fost masculine și în graiurile slave din care le-au luat romînii.

Un alt neutru slav intrat în categoria neutrelor romînești este *maslo* > *maslu*. De fapt acesta rămîne singura excepție[12]), care însă nu are nici o însemnătate pentru problema contribuției slave la existența ambigenelor romînești, întru cît *maslu* este un cuvînt nou, intrat din slavona bisericească.

Neutrele slave teme în *-jo-*, și vechi și noi, au intrat în romînă în categoria femininelor în *-e*: *droždije* > *drojdie, obrŭšije* > *obîrșie, perije* > *perie, plŭnije* > *pîlnie, podŭgorije* > *podgorie, prěmeždije* > *primejdie, usrŭdije* > *osîrdie, utrenije* > *utrenie* și toate derivatele cu sufixe ca *-išt-e, -anij-e, -enij-e*: *branište* > *braniște, kukuruzište* > *cucuruziște, bežanije* > *bejenie, danije* > *danie, dychanije* > *dihanie, kazanije* > *cazanie*,

---

[9]) Vezi și alte substantive slave în *-o-* intrate în neogreacă și albaneză, citate de acad. Al. Rosetti, BL., IV, p. 62; idem, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, p. 62.

[10]) Fr. Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum*, s. v.; SEW, s. v.; cf. Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne*, vol. I, Buc., 1913, s. v.; cf. acad. Al. Rosetti, BL, IV, p. 63.

[11]) SEW, s. v.; S. Kul'bakin, *Le vieux slave*, Paris, 1929, p. 63.

[12]) Explicația dată de acad. Al. Rosetti, că *maslu* ar putea fi refăcut după pl. *masle* (BL, IV, p. 63), este acceptabilă.

Deși am urmărit cu atenție genul substantivelor romînești de origine slavă, nu contestăm că ar putea fi găsite mai multe excepții decît cele pe care le semnalăm. Unele „excepții" ar putea însă să fie numai aparente, cum sînt, probabil, cele două, *blid* și *iezer*, arătate mai sus.

Astfel substantivul *stîrv* este considerat de unii ca provenind din sl. *strŭvo* (O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, p. 261, 277; CADE; acad. Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, 1955, p. 44). El însă are și formă masculină în slavă: *strŭvŭ* (Fr. Miklosich, *op. cit.*, s. v., și *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, s. v.).

Cuvîntul *leat*, dat ca exemplu de neutru care și-ar fi păstrat genul în limba romînă < sl. *lěto* (acad. Al. Graur, în *Limba romînă*, an. III (1954), nr. 1, p. 33) este explicat, în ceea ce privește forma și genul (C. Racoviță, BL, VIII, p. 116).

Substantivul *pinten* m. este singurul caz pe care-l cunoaștem de neutru în *-o-* (cf. sl. v. *pętĭno*, bg. петно́, rus. пятно́ „pată") devenit în romînă masculin.

blagoslovenije > *blagoslovenie, sŭpasenije* > *spăsenie*[13]) etc. Nu cunoaştem nici o excepţie şi credem că nici nu există.

*

Substantivele slave teme consonantice (în *-men-, -s-* şi *-ęt-*) erau puţin numeroase. Dintre acestea în limba romînă au intrat numai cîteva: substantive foste teme în *-s-*, care, avînd nominativul sg. în *-o*, ca şi neutrele teme în *-o-* (cu care s-au şi amestecat în declinare), au intrat împreună cu acestea în categoria femininelor în *-ă: čudo* > *ciudă* (şi mglr.; arom. *ciudie*) şi (poate un împrumut mai nou, vezi mai sus) *slovo* > *slovă;* neutre teme în *-men-: vrĕmę* > *vreme* şi *slĕmę* > *sleme* „culmea (coama, grinda superioară) a casei" etc. (A. Scriban, *Dicţionarul limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, s.v.)[14]). Şi încadrarea acestor două din urmă printre femininele romîneşti, în *-e*, este explicabilă: vocalele nazale slave au început să se denazalizeze prin secolul al X-lea, poate şi mai devreme, şi primele care s-au denazalizat au fost cele finale[15]). În acest caz asemenea substantive nu puteau să intre decît în grupa femininelor romîneşti în *-e*. De altfel *vreme* ar putea să fie şi la noi un slavonism, aşa cum este şi în rusă.

*

În limba romînă există un mare număr de substantive ambigene de origine slavă, care însă în slavă sînt de genul masculin: *bičĭ* > *bici, bobŭ* > *bob* (şi arom., mglr.) (în dacor. este şi masc. şi fem.), *bričĭ* > *brici* (şi mglr.), *brŭlogŭ* > *birlog* (mglr. *bărlog* m.), *bĕlučugŭ* > *belciug, časŭ* > *ceas* (şi mglr.), *čekanŭ* > *ciocan* (arom. *ciucan*, mglr. *ciucan* şi, poate mai nou, *cecan*), *članŭ* > *ciolan, člŭnu* > *cin, darŭ* > *dar* (şi arom.), *dobytŭkŭ* > *dobitoc, drumŭ* > *drum* (şi mglr.), *dĕlŭ* > *deal* (şi mglr.), *duchŭ* > *duh*[16]).

---

[13]) Din asemenea substantive neutre, de origine slavă, au fost extrase sufixe cu care sînt derivate substantive feminine romîneşti: *petrecanie, păţanie, afurisenie, arînişte, cînepişte, porumbişte* etc.

[14]) Cf. (trecute la femininele în *-ă*) *slemnă, slimnă*, idem, în CADE, *scleamă* „chinga căpriorilor", în AIR II, col. I, p. 117, harta 225, punctele 279, 284, 310, 316, şi (înregistrat numai la plural: *scleme*) 105, 250.

[15]) Cf. St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin-Leipzig, 1929 p. 115.

[16]) Şi, în continuare: *gvozdĭ* > *găvozd* (arom. *găvozdu* m.), *glasŭ* > *glas* (şi mglr.), *gnojĭ* > *gunoi* (mglr., poate mai nou, *gnoi*), *grajĭ* > *grai* (şi mglr.; arom. *graĭu*), *graždĭ* > *grajd, chlŭmŭ* > *holm, izlazŭ* > *izlaz* (şi mglr.), *izvodŭ* > *izvod, izvorŭ* > *izvor* (şi mglr., arom. *izvur*), *jazŭ* > *iaz, klokotŭ* > *clocot* (arom. *clocut*), *klopotŭ* > *clopot* (arom. şi mglr. *cloput*), *košĭ* > *coş* (şi arom. şi mglr.), *kotĕci* > *cotеţ* (mglr. *cuteţ*), *kožuchŭ* > *cojoc* (şi arom.; mglr. *cujoc*), *krǫgŭ* > *cring, krŭdŭ* > *cîrd* (mglr. *cărd, crăd*), *lanĭci* > *lanţ, lĕkŭ* > *leac* (şi mglr.), *naduchŭ* > *năduf, nakazŭ* > *necaz, naprŭstŭkŭ* > *năpîrstoc* (mglr., mai nou, *năprostoc, năprăstuc* m.), *narodŭ* > *norod, narokŭ* > *noroc, nasŭpŭ* > *nisip, nevodŭ* > *năvod, nravŭ* > *năravi, oborŭ* > *obor* (arom., mglr. *ubor*), *obrazŭ* > *obraz* (şi m.), *okolŭ* > *ocol, obrokŭ* > *obroc, obyčajĭ* > *obicei, ostrovŭ* > *ostrov, plugŭ* > *plug* (şi arom.; mglr. *plug* m.), *plŭkŭ* > *pîlc, podŭ* > *pod* (şi mglr.), *ponosŭ* > *ponos, potopŭ* > *potop, potęgŭ* > *poting, požarŭ* > *pojar* (mglr. *pujor*), *pragŭ* > *prag* (şi arom., mglr.), *prachŭ* > *praf, prĕlazŭ* > *prilaz, prǫdŭ* > *prund, puchŭ* > *puf* (arom. *puh*), *razbojĭ* > *război* (şi mglr.), *rajĭ* > *rai, rasadŭ* > *răsad, razorŭ* > *răzor, rędŭ* > *rînd, rodŭ*

După cum se vede, ambigenele romînești de origine slavă (care, cum s-a spus, erau în slavă de genul masculin) s-au încadrat în categoriile existente de substantive de origine latină: *deal, glas, izvor, clopot* etc., cf. (de origine latină) *frig, preț, semn, vas; grai, roi, bici, brici,* cf. (de origine latină) *junghi, călcîi.* La plural ele au terminațiile (de origine latină) *-uri* sau *-e: dealuri, glasuri, graiuri, roiuri, izvoare, clopote, bice, brice.*

*

Originea acestei categorii de substantive, masculine la singular și feminine la plural, trebuie căutată în evoluția sistemului gramatical, mai ales al declinării, din limba latină populară în romînă.

Se știe că în latina populară s-a început, la singular mai ales, amestecul între substantivele masculine și neutre. Acest amestec a fost provocat de amuțirea unor consoane finale.

Astfel, din cauza amuțirii consoanelor *-m*[17]) și *-s*[18]) a început să se șteargă deosebirea dintre neutrele și masculinele de declinarea a II-a (de tipul *lupu-s* „lup", acuz. *lupu-m; templu-m,* nom. și acuz. „templu") și a IV-a (de tipul *fructu-s* „fruct", acuz. *fructu-m; cornu* „corn", nom. și acuz.). Sînt atestate numeroase exemple, chiar din operele unor scriitori cunoscuți, de substantive neutre devenite masculine și invers: *balteum* și *balteus* „cingătoare", *caseum* și *caseus* „caș", *nasum* și *nasus* „nas", *frenum* și *frenus* „frîu", *cornu* și *cornus* „corn"[19]), *castellus* „castel", *fenus* „fîn", *lignus* „lemn", *signus* „semn", *templus* „templu", *verbus* „verb", *vinus* „vin"[20]); *collus* „gît", *dorsus* „dos", *corius* „piele, coajă"[21]), *lectus* „pat"[22]).

Trecerea neutrelor la masculine se constată și la declinarea a III-a: *sulphurem, frigorem, marmorem, pectorem, roborem*[23]) acuzative sg. (în loc de *sulphur* „sulf", *frigus* „frig", *marmor* „marmură", *pectus* „piept",

---

> *rod* (și mglr.), *rojĭ* > *roi, stogŭ* > *stog* (și arom., mglr.), *stĕgŭ* > *steag, sŭvĕtŭ* > *sfat, svrŭdlŭ* > *sfredel* (mglr. *sfrădel, sfordil* n., *sfoardel* m.; arom. *sfreadiu* m.), *tĕskŭ* > *teasc, tlŭkŭ* > *tîlc, toporŭ* > *topor* (arom. *tupor*), *trupŭ* > *trup* (și arom., mglr.), *trŭgŭ* > *tîrg, trŭnokopŭ* > *tîrnăcop, ugarŭ* > *ogor, valŭ* > *val, vĕkŭ* > *veac* (și mglr.), *vichrŭ* > *vifor* (arom. *vifur*), *vrŭchŭ* > *vîrf, vŭzduchŭ* > *văzduh, zalogŭ* > *zălog, zidŭ* > *zid* (și mglr.), *zvonŭ* > *zvon, žlĕbŭ* > *jghiab.*

[17]) Vezi E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane,* ed. IV, Paris, 1946, p. 48—49.

[18]) Idem, *ibidem,* p. 51.

Situația lui *-s* este mai complicată (v. O. Densusianu, *op. cit.,* vol. I, p. 122—123). Dispariția, în unele regiuni, a lui *-s* este mai nouă (în comparație cu *-m*), însă în secolul al II-lea e.n. ea este destul de avansată, cel puțin în unele regiuni romane, cum este Peninsula Balcanică (vezi exemple la O. Densusianu, *op. cit.,* vol. I, p. 60). C. H. Grandgent spune că în sec. II și III e. n. în cea mai mare parte a Italiei și probabil în Dacia *-s* a dispărut cu totul din rostire, în afară de cazul cînd era în monosilabe (*Introduzione allo studio del latino volgare,* Milano, 1914, p. 164).

[19]) O. Densusianu, *op. cit.,* vol. I, p. 129; C. H. Grandgent, *op. cit.,* p. 188.

[20]) C. H. Grandgent, *ibid.,* p. 188.

[21]) E. Bourciez, *op. cit.,* p. 89.

[22]) C. H. Grandgent, *op. cit.,* p. 188.

[23]) C. H. Grandgent, *op. cit.,* p. 188.

robur „stejar"), *lactem* acuz. sg. (în loc de *lac*, vechi *lacte* „lapte"), nom. sg. *maris*[24]) (în loc de *mare* „mare").

Să menționăm că odată cu amestecul de gen se constată și cazuri de trecere de la o declinare la alta: *cornus* și *cornum*[25]) (în loc de *cornu* „corn"), *pectum*[26]) (în loc de *pectus* „piept") etc.

La amestecul substantivelor neutre cu cele masculine, în profitul ultimelor, a contribuit și evoluția determinantelor substantivului, adjectivul, pronumele (cu funcție adjectivală) și numeralul, care au suferit și ele schimbări asemănătoare și paralele cu ale substantivelor.

Adjectivele se declinau după modelul substantivelor: cele în *-er, -a, -um (niger, nigra, nigrum* „negru") au evoluat spre tipul *-us, -a, -um (bonus, -a, -um)*[27]) (cf. rom. *negru*, ital. *nero* etc.); dar și altfel ele nu prezentau o marcă distinctivă pentru neutru (cf. *nigru(m) — bonu(m)*). Singurele care puteau sprijini menținerea neutrului erau adjectivele de declinarea a III-a în *-er, -is, -e (acer, acris, acre* „ascuțit") și cele cu două terminații *-is* (masc. și fem.), *-e (dulcis, -e)*. Ele însă n-au putut opune o rezistență din următoarele motive: *-e* care în latina clasică și în cea populară era un semn distinctiv al neutrului și-a pierdut această calitate din moment ce *ĭ* s-a deschis spre *e*. În felul acesta la adjectivele din ultima categorie, după căderea lui *-s* (atestată de timpuriu în Peninsula Balcanică, vezi mai sus) s-a ajuns la o formă unică a adjectivului, cf. rom. *dulce, verde* (< lat. *vir(i)dis, -e*), *subțire* (lat. *subtilis*) (cf. și ital. *dolce, verde, sottile*). Să mai menționăm că și unele adjective în *-er, -is, -e* și în *-is, -e* au trecut în categoria celor în *-us, -a, -um (acrum*, în loc de *acre*[28]), cf. rom. *acru*, ital. *agro; tristus*, în loc de *tristis*[29]), cf. rom. *trist*, ital. *tristo; gracilus*, în loc de *gracilis* „subțire, delicat"; *sublimus*[30]), în loc de *sublimis* „sublim" etc.[31]).

Schimbările acestea explică situația substantivelor romînești masculine și ambigene, care la singular nu se deosebesc între ele din punct de vedere gramatical.

*

De fapt punctul-cheie al ambigenelor romînești este explicarea „rupturii", am zice noi, dintre singularul și pluralul lor din punct de vedere al genului și, firește, implicit integrarea lor în rîndul masculinelor la singular — ceea ce s-a arătat mai sus —, în al femininelor la plural.

S-a văzut mai înainte că încadrarea fostelor neutre latinești în grupa masculinelor, în limba romînă, la singular se datorește unor cauze de natură fonetică și morfologică. Cauze asemănătoare au condiționat gruparea lor, la plural, printre feminine.

---

24) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 89.
25) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 129—130; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 89.
26) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 130.
27) Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 141; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.
28) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.
29) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 142; C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 205; E. Bourciez, *op. cit.*, p. 90.
30) C. H. Grandgent, *op. cit.*, p. 205.
31) Și *ager* pare a proveni dintr-un **agilus* (< *agilis*) (vezi O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 142).

În limba latină terminația caracteristică a neutrelor la nom. și acuz. plural a fost *-a: ligna* „lemne", *tempor-a* „timpuri"[32]). Formele în *-a* ale neutrelor au fost puțin răspîndite și au lăsat rare urme în Occident (în Gallia și Iberia), în schimb ele s-au bucurat de largă circulație în Italia și în Dacia[33]). Acest fapt și explică existența substantivelor ambigene, masculine la sg., feminine la pl., în Dacia și în Italia[34]), spre deosebire de Occident, unde nu există o asemenea categorie.

În limba română ambigenele au la plural terminațiile *-e (lemne)* sau *-uri (timpuri)*[35]). Fără îndoială că ele provin din lat. *-a (ligna)* și *-ora (tempora)*[36]). În legătură cu aceste plurale, vrem să discutăm mai întîi o problemă: de ce fostele neutre, ca *ligna, tempora,* s-au integrat în grupa femininelor? Răspunsul pare a fi următorul: în urma amestecului neutrelor cu masculinele la singular, întîmplat în toate regiunile romane, în urma dispariției aproape totale a formelor de plural (cu semnul distinctiv de neutru) în *-a* în vest (vezi mai sus), încă în latina populară categoria neutrului, ca gen aparte, a început să dispară[37]). Aceasta s-a întîmplat nu numai la substantive, ci și la celelalte părți ale vorbirii care comportă categoria genului: adjectiv, pronume, numeral.

Pluralele în *-a (ligna, tempora),* care reprezintă, formal, vechile neutre latinești — precum și cele care au primit, prin analogie, terminația *-a* sau *-ora (iocuri, locuri* etc.) — nu s-au putut integra în grupa masculinelor și la plural (cum s-a întîmplat în limbile romanice de vest) nici în română, nici în italiană, din cauza terminației masculine *-i* (generală în ambele limbi), atît de deosebită de *-a.*

În limba română identificarea la plural, din punct de vedere al genului, a fostelor neutre în *-a* cu femininele, care, multe, au ca desinență caracteristică *-e* (< lat. *-ae),* poate fi explicată în felul următor: prin prefacerea lui *-a* al neutrelor în *-e,* pe cale fonetică *(brachia > brațe)* sau fonetică sintactică *(*scaună-le > scaunele, *timpură-le > timpurele);* pe de altă parte, *-ă* al neutrelor *(scaună, timpură)* s-a putut întîlni cu *-e* al femininelor în urma prefacerii acestuia din urmă, regional, în *-ă,* după anumite consoane, de ex. după *r (mură, amară < mure, amare* etc.)[38]).

---

32) Neutrele de declinarea a IV-a (cum e *cornu* „corn", pl. *cornua)* au trecut încă în latina populară la declinarea a II-a.

33) Cf. C. H. Grandgent, *op. cit.,* p. 197, 201; E. Bourciez, *op. cit.,* p. 234—35.

34) „Cette création en Italie et en Orient d'une classe de noms hétérogènes (masc. au singulier, et fém. au pluriel) a été un des grands résultats de la disparition du neutre" (E. Bourciez, *op. cit.,* p. 235).

35) Nu luăm în considerare aici categoria neologismelor de felul lui *consiliu* — pl. *consilii.*

36) În română *-uri* (< *-ora)* trebuie considerat terminație, din cauză că la singular s-au impus formele imparisilabice *(timp, frig* etc.).

37) Vezi E. Bourciez, *op. cit.,* p. 234; cf. C. H. Grandgent, *op. cit.:* „La perdita del genere neutro per i nomi probabilmente non fu totale fino al principio del periodo romanzo" (p. 190).

38) Cf. acad. Al. Graur, în *Romania,* 1928, p. 251. O explicație asemănătoare dă și acad. E. Petrovici, care consideră vocalele *-ă* și *-e* variante ale aceluiași fonem (vezi în acest număr, p. 21).

In felul acesta *-ă* al fostelor neutre a ajuns la *-e* (**lemnă* > *lemne*, **timpură* > *timpure*[39]). Terminația *-ure* s-a prefăcut apoi în *-uri*, probabil prin analogie cu substantivele feminine ca *mori*, *seri* etc.

Explicația aceasta pare foarte plauzibilă. Ea însă nu acoperă și situația pluralelor feminine în *-a* din limba italiană (*le labbra, frutta, corpora, pratora, luogora* etc.). Dacă e adevărat că neutrul era dispărut sau pe cale de dispariție încă în latina populară (vezi mai sus), atunci identificarea pluralelor în *-a* cu femininele a început tot în latina populară sau cel mai tîrziu în perioada romanică balcanică și italică. Într-adevăr, E. Bourciez citează forma *gaudia versae sunt* și afirmă că grupul *illae grossa membra* a devenit *illae grossae membra* în întreaga peninsulă italică[40]). De asemenea acad. Al. Rosetti citează forma *ossa exterae* de pe o inscripție din Salonic[41]). Ne întrebăm dacă la identificarea de gen a fostelor neutre cu femininele, la plural, începînd din latina populară, nu au jucat un rol și pronumele, des întrebuințate, care aveau aceeași formă la plural nominativ feminin și neutru: *ille, iste* (pl. fem. *illae(c), istae(c)*, neutru *illae(c), istae(c)*), *qui* și *quis* (pl. fem. și neutru: *quae*).

Fără a ne opri mai din aproape asupra acestor substantive din limba italiană, paralele celor românești, să subliniem că ele constituie una dintre trăsăturile comune ale celor două limbi. Faptul acesta a fost remarcat, în trecere, de K. Sandfeld[42]). Alți lingviști au trecut cu ușurință pe lîngă el, subliniind doar importanța pluralelor în *-ora*, comune în română și italiană[43]).

*

Recent, M. A. Gabinskij[44]) încearcă să atribuie existența substantivelor ambigene din limba moldovenească influenței substratului, adică limbii autohtonilor, fapt care ar fi probat de prezența în limba albaneză a unei categorii de substantive, identice, în ceeace privește genul, cu cele românești: masculine la sg. și feminine la pl. (de felul lui *mal* „munte" *-male*, *fillim* „început" — *fillime*, *organizim* „organizație" — *organizime* etc.). O apropiere între substantivele acestea, din română și albaneză, făcuse, mai demult, K. Sandfeld[45]).

Asupra sistemului gramatical, ca, de altfel, asupra întregii structuri a limbii traco-dacilor noi știm foarte puțin. Au existat ambigene în limba lor? Nu știm. In indo-europeană nu sînt semnalate. Cele din toharică, cu care acad. Al. Graur le compară pe cele românești[46]), poate că se datoresc unei dezvoltări interne a limbii respective. Oricum, explicarea originii

---

39) In textele românești din secolul al XVI-lea formele în *-ure* sînt foarte frecvente (v. O. Densusianu, *op. cit.*, vol. II, p. 159—161; acad. Al Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. VI, p. 182—183.

40) E. Bourciez, *op. cit.*, p. 234.

41) Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, ed. II-a, p. 100.

42) K. Sandfeld, *Linguistique balcanique*, Paris, 1930, p. 139.

43) O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I. p. 225; S. Puşcariu. *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, 1937, p. 24—25.

44) In *Voprosy jazykoznanija*, 1956, nr. 1, p. 86—87.

45) *Op. cit.*, p. 139.

46) In *Limba română*, an. III (1954), nr. 1, p. 39.

ambigenelor românești pornind de la limba latină, așa cum am încercat mai sus, nu are nevoie de un sprijin, presupus, în limba autohtonilor.

În sensul acesta, legătura dintre ambigenele românești și cele albaneze credem că trebuie căutată, probabil, în influența pe care a exercitat-o latina, mai bine zis romanica orientală asupra albanezei[47]). Se pare că în această direcție se gîndea și K. Sandfeld, care, punînd alături ambigenele din cele două limbi, menționează existența lor și în italiană[48]).

*

În concluzie:

a) Ambigenele românești își au începutul în latina populară. Procesul de formare a acestei categorii de substantive s-a continuat în romanica balcano-dunăreană și apoi în limba română.

Între ambigenele românești și cele din italiană există o legătură genetică.

b) Nu se poate vorbi de o contribuție slavă la menținerea neutrului latinesc și la consolidarea lui în limba română. Mai întîi, din cauză că așa-numitul neutru românesc este complet diferit de cel din latină și slavă (de aceea propunem ca substantivele românești din această categorie să fie numite *ambigene*, nu „neutre"); în al doilea rînd, substantivele neutre slave au intrat în limba română în grupa femininelor, nu a ambigenelor; ambigenele românești împrumutate din slavă sînt la origine masculine.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

О „среднем" роде в румынском языке

И. ПЭТРУЦ

Автор констатирует, что термин „средний", принятый особенно в последнее время почти всеми румынскими языковедами, для существительных мужского рода в единственном числе и женского рода во множественном (как, например, *ac* „игла" *-ace, ciocan* „молоток" *-ciocane, frig* „холод" *-friguri, trai* „житьё" *-traiuri*) — неподходящий. Автор думает, что этот термин был принят в румынских грамматиках так как считалось, что в румынском языке „средний" род сохранился и упрочился, благодаря славянскому влиянию. Автор не разделяет этого взгляда.

Исследуя положение славянских имён существительных среднего рода, проникнувших в румынский язык, особенно более древних заимствований, болгарских, потому что именно они могли бы способствовать сохранению и упрочению румынского „среднего" рода, автор констатирует, что они являются в румынском языке (а также в арумынском и мегленорумынском диалектах) женского рода (слав. *greblo, sito* > рум. *greblă, sită*).

---

[47]) Se știe, de altfel, că se discută încă asupra problemei caracterului tracic sau iliric al albanezei.

[48]) *Op. cit.*, p. 139.

В румынском языке есть большое число существительных обоюдного рода славянского происхождения, которые в славянском языке являются существительными мужского рода (рум. *clopot* „колокол", *izvor* „источник" < слав. *klopotŭ, izvorŭ*).

Автор доказывает, что происхождение категории имён существительных обоюдного рода, тесно связанной с исторической точки зрения, с итальянскими существительными обоюдного рода (как: *il labbro* „губа" — *le labbra, il corpo* „тело" — *le corpora*, и. т. д.), имеет исходный пункт в народной латыни, в которой, в результате падения конечных согласных, началось смешение между существительными мужского и среднего родов. Это смешение объясняет положение румынских имён существительных обоюдного рода, которые в единственном числе не отличаются с грамматической точки зрения от существительных мужского рода.

Включение имён существительных обоюдного рода во множественном числе в группу существительных женского рода объясняется следующим образом: латинские имена существительные среднего рода, характерное окончание которых в именительном и винительном падежах множественного числа было *-a* (*ligna* „дрова", *tempora* „времена"), были мало распространены на западе, в Галии и Иберии, но пользовались широким распространением в Дакии и Италии. Но во множественном числе они не могли включиться в группу мужского рода ни в румынском, ни в итальянском языках из-за окончания *-i* существительных мужского рода, общего для обоих языков. Вероятно, что переход существительных бывших среднего рода в класс существительных женского рода во множественном числе, как в румынском, так и в итальянском языках (ср. итал. *le labbra* „губы", *corpora* „тела", *pectora* „груди", *luogora* „места" и т. д.) начался ещё в народной латыни, благодаря и роли, которую играли и некоторые местоимения, имевшие во множественном числе (одни после падения конечных согласных) ту же форму, как в женском, так и в среднем родах: *quae* „которые", *illae(c)* „те", *istae(c)* „эти".

Наличие имён существительных обоюдного рода в румынском и итальянском языках является одной из важных общих черт этих двух языков.

Автор считает, что дако-фракийский субстрат не способствовал образованию категории румынских имён существительных обоюдного рода

RÉSUMÉ

Sur le genre „neutre" en roumain

par

I. PĂTRUȚ

L'auteur constate que le terme de „neutre", qui a été admis, surtout dans les derniers temps, par presque tous les linguistes roumains, pour désigner les substantifs roumains masculins au singulier et féminins au pluriel (comme *ac* „aiguille" — *ace, ciocan* „marteau" — *ciocane, frig*

„froid" — *friguri, trai* „existence" — *traiuri*) est impropre. L'auteur croit que ce terme a été accepté dans les grammaires roumaines, parce qu'on soutient qu'en roumain le „neutre" s'est maintenu et consolidé grâce à l'influence slave. L'auteur n'adhère pas à cette opinion.

En examinant la situation des substantifs neutres, surtout celle des emprunts anciens, bulgares (parce que ceux-ci auraient pu contribuer au „maintien" et à la „consolidation" du „neutre" roumain), l'auteur constate qu'ils sont en roumain (inclusivement en aroumain et en méglénoroumain) des féminins (sl. *greblo, sito* > roum. *greblă* „râteau, fauchet", *sită* „tamis").

En roumain il existe un grand nombre d'ambigènes d'origine slave, mais qui sont en slave des masculins (roum. *clopot* „cloche", *izvor* „source" < sl. *klopotŭ, izvorŭ*).

L'auteur soutient que l'origine de la catégorie des ambigènes roumains — étroitement liée, au point de vue historique, à celle des hétérogènes italiens (comme *il labbro* „la lèvre" — *le labbra, il corpo* „le corps" — *le corpora,* etc.) — a son point de départ dans le latin populaire, où, après la chute des consonnes finales, a commencé le mélange des noms masculins et neutres. Ce mélange explique la situation des ambigènes roumains qui, au singulier, ne se distinguent pas des masculins, au point de vue grammatical.

On explique l'intégration des ambigènes, au pluriel, dans la catégorie des féminins de la manière suivante: les neutres latins, qui au nominatif et accusatif pluriel avaient comme désinence caractéristique *-a (ligna* „bois", *tempora* „temps") étaient peu répandus en Occident, en Gaule et en Ibérie, mais ils ont joui d'une grande circulation en Dacie et en Italie. Mais au pluriel ils n'ont pu s'intégrer ni en roumain, ni en italien, au groupe des masculins, en raison de la terminaison *-i* du masculin, générale dans les deux langues. Il est probable que le passage des anciens neutres dans la catégorie des féminins, au pluriel, comme en roumain et en italien (cf. ital. *le labbra* „lèvres", *corpora* „corps", *pectora* „poitrines", *luogora* „lieux", etc.), a commencé dès le latin populaire, grâce aussi au rôle joué par quelques pronoms qui avaient, au pluriel (quelques-uns après l'amuissement des consonnes finales), la même forme au féminin et au neutre: *quae, illae(c), istae(c)*.

L'existence des ambigènes en roumain et en italien constitue un des traits communs importants de ces deux langues.

L'auteur ne croit pas que le substrat thraco-dace ait contribué à la création de la catégorie des ambigènes roumains.

CERCETĂRI DE LINGVISTICA
Tomul I, nr. 1—4, 1956

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNTREBUINȚAREA ȘI VALOAREA NUMĂRULUI SUBSTANTIVELOR ÎN LIMBA ROMÎNĂ ȘI ÎN LIMBA MAGHIARĂ

DE

RITA MARINOVICI

„Numărul este o categorie gramaticală, care corespunde unei realități materiale, de ordin cantitativ"[1]).

Pentru a exprima această realitate, este absolut necesar să se facă distincția formală între singular și plural. În timp ce limba romînă întrebuințează singularul sau pluralul substantivelor în funcție de numărul lucrurilor pe care vrea să le exprime, limba maghiară manifestă o deosebită preferință pentru întrebuințarea singularului. Astfel, pluralului romînesc *bani* îi corespunde în limba maghiară singularul *pénz*, pluralului *icre*, singularul *ikra*, pluralului *lemne*, singularul *fa* etc. Limba maghiară cunoaște o serie întreagă de substantive care se întrebuințează întotdeauna la singular, indiferent de rolul lor în propoziție. Majoritatea substantivelor maghiare cunosc, firește, ambele forme ale numărului, dar în anumite condiții sau în anumite funcții sintactice, în care limba romînă întrebuințează pluralul, limba maghiară preferă tot singularul.

Diferențele de număr dintre limba romînă și limba maghiară rezultă, pe de o parte, din felul diferit în care cele două popoare vorbitoare ale acestor limbi concep lucrurile, pe de altă parte, din întrebuințarea diferită a singularului sau a pluralului pentru redarea sensului general al substantivelor. Sensul general al substantivelor e un aspect al categoriei numărului care, neavînd o formă proprie de exprimare, îmbracă forma de singular sau de plural. De aceea adeseori cu greu putem distinge individul de specie, particularul de general.

Problema sensului general al substantivelor poate fi pusă paralel pentru limba romînă și pentru limba maghiară, dar în ce privește mijloacele gramaticale de exprimare a acestui sens, ele variază, atît în cadrul uneia dintre cele două limbi, cît și de la o limbă la alta, în funcție de rolul sintactic al substantivului.

---

[1]) Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Ed. Min. Învățămîntului, 1954, p. 289.

În partea întîi a lucrării vom prezenta cazurile în care singularul și pluralul substantivelor au de cele mai multe ori valoarea numerică corespunzătoare formei lor, iar deosebirile de număr dintre substantivele maghiare și cele românești provin din specificul fiecăreia dintre aceste limbi. Din această categorie fac parte substantivele concrete care desemnează obiecte materiale. Cele mai multe substantive din această categorie au în ambele limbi forme corespunzătoare celor două numere. Unele posedă însă numai cîte o formă, fie de singular, fie de plural, în funcție de conținutul pe care-l exprimă. În comparație cu limba română, limba maghiară cunoaște un număr mai mare de substantive care posedă numai forma de singular, în timp ce limba română cunoaște un număr mai mare de substantive care au numai forma de plural, ceea ce dă naștere la deosebiri de număr între anumite categorii de substantive din cele două limbi.

În partea a doua a lucrării vom prezenta acele cazuri în care formele de singular sau de plural nu sînt decît mijloace gramaticale întrebuințate pentru redarea sensului general al substantivelor, iar diferențele de număr dintre substantivele limbii maghiare și cele ale limbii române ilustrează doar deosebiri în ce privește alegerea acestor mijloace. Din această categorie fac parte substantivele abstracte și substantivele concrete cu sens general.

Partea I

CAZURI ÎN CARE SINGULARUL ȘI PLURALUL SUBSTANTIVELOR AU VALOREA NUMERICĂ CORESPUNZĂTOARE FORMEI LOR

I.

În cele ce urmează vom grupa substantivele care se întrebuințează la un număr sau la altul, indiferent de faptul că sînt determinate sau nedeterminate, și independent de rolul lor sintactic. Deosebirile de număr, pe care aceste substantive le prezintă într-o limbă față de cealaltă, își au explicația în diferența de sistem a acestor limbi.

A) Cazuri identice pentru cele două limbi

1. *Substantive care posedă ambele forme ale numărului*

Din categoria aceasta fac parte majoritatea substantivelor concrete. Nu totdeauna forma lor de singular sau de plural are valoarea numerică corespunzătoare. Astfel, singularul substantivelor colective exprimă o pluralitatea de lucruri sau de ființe considerate în grup[2]), pluralul lor indicînd mai multe unități din colectivitatea respectivă. De exemplu: *batalion = zászlóalj* (unitate militară formată din companii); *batalioane = zászlóaljak* (mai multe unități cu acest nume); *ceată = sereg; cete = seregek* (mai multe grupuri cu acest nume) etc.

Alteori, în vorbirea populară sau în limba veche, întîlnim forme de singular cu valoare de plural: *Trec voinicii la bătaie, la bătaia T u r c u l u i*[3]): *Leșii văzînd că s-au strîns atîta om, căzut-au cu rugăminte la hat-*

[2]) cf. *Gramatica limbii române,* vol. I., Ed. Academiei Republicii Populare Române, 1954, p. 141.

[3]) Dr. Ioan Urban Iarnik și Andrei Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal.* Date la iveală de... Ediția Academiei Române. București, 1885, p. 299. După *Gramatica limbii române,* vol. I, p. 138.

manul[4]). La fel și în limba maghiară: *Galambócon vár a török, ne várjon hiába*[5]). În stilul poetic înlocuirea pluralului cu singularul este frecventă.

2. *Substantive care în mod obișnuit se întrebuințează la una din formele numărului*

a) Primul loc din această categorie îl ocupă numele proprii de persoană care, atît în limba romînă cît și în cea maghiară, se întrebuințează în mod obișnuit la singular. Pluralul lor desemnează fie membrii unei familii: *Ioneștii, Popeștii*, fie indivizi care au trăsături comune cu un personaj tipic: *Cațavencii* = *demagogii*, sau cu o mare personalitate: *Emineștii nu se ivesc la tot pasul*[6]).

La fel în limba maghiară: *Nagyék* = membrii familiei Nagy; *Nagyok* = mai multe familii cu numele Nagy; *a Petőfik* = poeți de talia lui Petőfi.

b) Numele topice au atît în limba romînă cît și în cea maghiară, fie numai forma de singular, fie numai cea de plural. Majoritatea au numai forma de singular: *Cluj* = *Kolozsvár; Mureș* = *Maros; Romînia* = *Románia.*

„În stilul figurat... nume de țări sau de orașe a căror formă curentă este cea de singular, pot apărea la plural"[7]). De ex.: „cele două Rusii" (cea țaristă și cea sovietică)[8]). La fel în limba maghiară: „a két Oroszország".

Ambele limbi cunosc o serie de nume topice care au numai forma de plural: *Alpii* = *az Alpok; Carpații* = *a Kárpátok*, dar în limba romînă ele sînt foarte frecvente: *București, Iași, Huși, Pașcani, Gheorgheni, Fălticeni* etc.

c) Numele de materii, cînd indică atît materia în întregimea ei cît și fragmente din ea, sau cînd arată masa unui obiect, se întrebuințează atît în limba romînă cît și în limba maghiară la singular: *lapte* = *tej; miere* = *méz; unt* = *vaj; apă* = *víz; fum* = *füst; nisip* = *homok; pămînt* = *föld; fier* = *vas; vată* = *vatta; zahăr* = *cukor* etc. Pluralul acestor substantive arată în ambele limbi fie diferite categorii ale acelei materii: *stofe* = *szövetek* (diferite categorii de stofe); *vinuri* = *borok* (diferite categorii de vinuri), fie alte corpuri care au însă ceva comun cu materia denumită de substantivul la singular: *praf* = *por* (colb); *prafuri* = *porok* (medicament sub formă de praf). În limba romînă pluralul numelor de materii poate denumi și obiecte făcute din materia respectivă: *arămuri* (vase de aramă).

Pentru ridicarea unei cantități dintr-o materie, atît limba romînă cît și cea maghiară folosesc aceleași procedee: *puțin zahăr* = *egy kis cukor; un pahar de apă* = *egy pohár víz* etc.

---

[4]) I. Neculce, *Cronica lui*... vol. II, Ed. Scrisul romînesc, Craiova, 1932, p. 343, citat din *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 138.

[5]) Arany János, *Rozgonyiné.*

[6]) I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 300—302 și *Gramatica limbii romîne*, vol. I, p. 139.

[7]) I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 303.

[8]) *Ibid.*

B) Cazuri care diferă în cele două limbi

1. Cazuri în care substantivul romînesc cunoaşte numai forma de plural, iar în limba maghiară îi corespunde un substantiv la singular

a) Nume de sărbători: *paşti = husvét; florii* (dumineca floriilor) = *virágvasárnap; rusalii = pünkösd* etc.[9]).

b) Anumite substantive colective: *tăieţei = laska; cilţi = csepü; rufe = fehérneműi; catrafuse = cókmók* etc.

2. Cazuri în care substantivul romînesc cunoaşte ambele forme ale numărului, în timp ce substantivul maghiar se întrebuinţează mai mult la forma de singular

a) Numele lucrurilor care în mod obişnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc.

Pluralul substantivelor romîneşti care denumesc un grup de lucruri de acelaşi fel, care în mod obişnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc, se traduce în limba maghiară cu un singular: *are dinţi buni = jó foga van; lemne de foc = tűzifa; pene de struţ; = strucctoll; bani de hîrtie = papirpénz* etc.

Tot din această categorie fac parte fructele şi legumele, cînd sînt considerate ca materii, şi mîncările preparate din aceste legume: *a cumpărat mere, pere, prune = almát körtét, szilvát vett; au cules cireşele = leszedték a cseresznyét; a cumpărat ardei, cartofi şi roşii = paprikát, krumplit és paradicsomot vásárolt; cartofi prăjiţi = pirított krumpli; ardei umpluţi = töltött paprika; ciuperci cu smîntînă = tejfölös gomba.*

Există şi în limba romînă unele substantive din această categorie care n-au decît forma de singular, şi anume, substantive care denumesc anumite legume sau frunzele comestibile ale anumitor plante: *pătrunjel = petrezselyem; mărar = kapor; fasole = paszuly; mazăre = borsó; spanac = spenót* etc.

Cînd sînt considerate ca materii, pluralul acestor substantive indică în limba maghiară diferite categorii, diferite specii ale materiei respective: *ehető gombák = ciuperci comestibile* (diferite specii de ciuperci comestibile) etc.

b) Substantive care denumesc lucruri diferite cu caracterele esenţiale comune tuturor.

În limba romînă se întrebuinţează mai puţin singularul acestor substantive, şi anume atunci cînd vrem să încadrăm obiectul respectiv în grupul lucrurilor cu aceleaşi caractere esenţiale, denumindu-l cu trăsătura sa cea mai generală, ca în exemplele: *pîinea e un aliment important; piperul e un condiment oprit în afecţiunile renale* etc.

De cele mai multe ori însă întrebuinţăm pluralul lor, ca în exemplele: *mi s-au terminat alimentele; am cumpărat fructe; întrebuinţarea abuzivă a condimentelor* etc., spre deosebire de limba maghiară în

---

[9]) cf. *ibid.*

care întrebuințarea pluralului subliniază de cele mai multe ori diversitatea lucrurile pe care le denumește substantivul respectiv: *gyümölcsök* (felurite fructe); *élelmiszerek* (alimente diferite); *fűszerek* (condimente diferite) etc. În mod obișnuit în limba maghiară se întrebuințează singularul acestor substantive, ca în exemplul: *am mîncat fructe = gyümölcsöt ettem* etc.

II.

În cele ce urmează vom grupa substantivele concrete care posedă ambele forme ale numărului, dar care, în anumite condiții de ordin sintactic, preferă un număr sau altul. Diferențele de număr de la o limbă la alta între aceste substantive ale limbii romîne și cele ale limbii maghiare își au originea, pe de o parte, în felul diferit în care vorbitorii acestor două limbi consideră raportul dintre lucrurile cu pereche, pe de altă parte, în felul diferit în care ei exprimă numărul gramatical a doi termeni care denumesc lucruri între care există un raport de concordanță din punct de vedere numeric.

A) **Substantive care se întrebuințează la un număr sau la altul în funcție de natura lor care cere o formă sau alta**

Acest grup e reprezentat prin substantivele care denumesc părțile cu pereche ale corpului și îmbrăcămintea pentru unele dintre ele.

Aceste substantive au în limba maghiară forma de singular, indiferent dacă exprimă ambele părți sau una din ele, iar în limba romînă au forma de singular sau forma de plural, în funcție de conținutul numeric al substantivului respectiv. În acest caz diferența de număr între substantivul romînesc și cel maghiar e formală. În ce privește valoarea sa numerică, singularul maghiar nu diferă de pluralul substantivului romînesc. Cînd subiectul vorbitor maghiar exprimă cuvîntul *mîini* cu un singular *„kéz"*, ca și vorbitorul romîn, el se gîndește la ambele mîini.

În limba maghiară conceperea părților cu pereche ale corpului și a îmbrăcămintii unora dintre ele drept o unitate este o veche moștenire fino-ugrică, întrebuințarea singularului în acest caz fiind o rămășiță a acestei concepții. Se știe că în epoca preistorică a limbilor fino-ugrice a existat dualul pentru exprimarea a două lucruri sau ființe de același fel. Încetul cu încetul dualul s-a pierdut din mai toate limbile care l-au avut, căci el a corespuns unei nevoi pe care gîndirea modernă n-o are. Dispariția dualului e, fără îndoială, în legătură cu evoluția într-o anumită direcție a spiritului omenesc, și anume de la gîndirea concretă la gîndirea abstractă care a sezisat trăsătura comună tuturor numerelor peste unitate, exprimînd aceasta printr-o noțiune abstractă, aceea de plural.

Prin dual nu se subliniază faptul că este vorba despre două lucruri sau ființe, ci legătura strînsă care există între ele, ambele alcătuind un întreg unitar. Dualul nu este un plural, ci un singular al perechii concepută ca o unitate. Drept consecință dualul n-a fost înlocuit cu pluralul, ci cu singularul. Astfel, sub influența dualului dispărut, părțile cu pereche ale corpului, precum și îmbrăcămintea unora dintre ele, se exprimă și astăzi în limba maghiară prin singular. De ex.: *corb la corb nu-și scoate ochii* =

holló a hollónak nem vájja ki a szemét; sprîncene arcuite = ívelt szemöldök; am auzit cu urechile mele = saját fülemmel hallotam; nu stau cu mîinile în sîn = nem ülök ölbetett kézzel; a purta pe braţe = karján hord; şi-a pus un şal pe umeri = sálat vetett a vállára; rezemat în coate = könyökre támaszkodva; de-abia stă pe picioare = alig áll a lábán; din creştet pînă-n tălpi = tetőtől talpig; a căzut în genunchi = térdre esett; cu mîinile în şolduri = csípőre tett kézzel; ţap cu coarne bîrligate = csavaros szarvú bakkecske; are plămîni sănătoşi = egészséges tüdeje van; o pereche de pantofi = egy pár cipő; pantaloni bufanţi bugyos nadrág; ascensiune cu schiuri = hegymászás sível; patinele îi sînt mici = kicsi a korcsolyája.

E interesantă conceperea părţilor simetrice ale corpului ca unitate mai ales atunci cînd acţiunea cere neapărat două unităţi de sine stătătoare. În cazul acesta numărul întrebuinţat în limba maghiară e tot singularul. De ex.: *ochii îi stau cruciş = keresztben áll a szeme; cu mîinile împreunate = összetett kézzel; îşi loveşte călcîile = összeüti a bokáját; a nimerit cerbul între coarne = szarva közt találta el a szarvast.*

E clar că numai două lucruri pot fi încrucişate sau ciocnite, numai între două lucruri se poate aşeza un al treilea. Dacă totuşi în limba maghiară se spune *egymás mellett a lába, összetett kézzel* etc., e pentrucă în concepţia vorbitorului maghiar perechea de ochi, de picioare etc. formează o unitate.

În limba veche maghiară întîlnim şi astfel de exemple în care în faţa substantivului care exprimă părţi cu pereche ale corpului, sau îmbrăcămintea unora dintre ele figurează numeralul unu, deşi reiese clar din context că trebuie să ne gîndim la ambele aceste părţi. Exemple de felul acesta dovedesc că, în epoca în care s-au născut, simţul unităţii acestor părţi a fost mult mai viu decît astăzi, cînd sub influenţa limbilor indo-europene, mai ales sub influenţa limbii germane, au pătruns şi în limba maghiară formele de plural pentru cazurile amintite: *fájnak a karjai = îl dor braţele.*

Cînd e vorba de una din părţile cu pereche ale corpului, în limba maghiară substantivul care denumeşte această parte e însoţit de adjectivul *fél* = jumătate: *e orb de un ochi = félszemére vak; e surd de o ureche = félfülére süket; cu o (singură) mînă = félkézzel; cu un picior în groapă = féllába a koporsóban van.*

În limba maghiară s-au păstrat şi alte urme ale conceperii părţilor cu pereche ca o unitate. Kertész Manó în articolul lui „A dualis a magyarban“[10]) dă termenul *félfenekű cseber = ciubăr cu un jumătate de fund*, cu alte cuvinte *ciubăr fără capac.*

Limba română manifestă o tendinţă opusă faţă de acest uz al limbii maghiare prin întrebuinţarea formei de plural cu sens de singular al unor substantive care denumesc obiecte formate din două părţi identice: *desagi, foarfeci, iţari, pantaloni, ochelari* etc.

---

[10]) Kertész Manó, *A dualis a magyarban*. În Magyar Nyelv, an. IX, p. 343.

B) Substantive la care întrebuințarea numărului e condiționată de funcția lor sintactică

1. *Întrebuințarea numărului în exprimarea raportului de posesie*

În limba romînă substantivul care denumește posesia se întrebuințează la singular sau la plural, după cum vrem să exprimăm o singură posesie, sau mai multe posesii. La fel în limba maghiară. De ex.: *casa vecinului = a szomszéd háza; casele* vecinului = a szomszéd *házai; copilul vecinilor = a szomszédok gyermeke; copiii vecinilor = a szomszédok gyermekei.*

Cînd însă avem cîte o posesie de același fel aparținînd mai multor posesori, indiferent de mijloacele gramaticale prin care exprimăm acest raport, în limba romînă substantivul care denumește posesia se exprimă în mod obișnuit la forma de plural, iar în limba maghiară, la forma de singular.

Mijloace gramaticale folosite pentru exprimarea raportului de posesie (cînd avem cîte o singură posesie de același fel aparținînd mai multor posesori):

a) Obiectul posedat e exprimat de subiect, iar posesorul, de atributul genitival care determină subiectul. De ex.: *săbiile soldaților străluceau de departe = messziről fénylett a katonák kardja; rochiile fetelor erau curate = a lányok ruhája tiszta volt.*

b) Obiectul posedat e exprimat de un complement direct, iar posesorul, de subiectul propoziției. De ex.: *vecinii își repară casele = a szomszédok javítják a házukat; își car geamantanele = viszik a bőröndjüket; și-au adus soțiile = elhozták a feleségüket; soldații și-au încălecat caii = a katonák felültek lovukra.*

c) Obiectul posedat e exprimat de un complement circumstanțial sociativ, iar posesorii, de subiectul propoziției. De ex.: *copii au plecat cu mingile lor = a gyermekek elmentek labdájukkal; au fost de față cu soțiile lor = jelen voltak feleségükkel; trec soldații cu caii lor = mennek a katonák lovukkal együtt.*

În aceste cazuri diferențele de număr între cele două limbi provin din faptul că limba maghiară privește posesiunea în raport cu posesorii luați individual, ceea ce explică forma de singular a substantivului care denumește posesiunea, fiecare dintre posesori posedînd un singur lucru din categoria respectivă, ca în exemplul: *a gyermekek elmentek labdájukkal.* Limba romînă pune accentul pe cantitate, fără să o raporteze la posesorii luați individual: *copiii au plecat* cu mingile lor. Uzul limbii romîne pare a fi mai potrivit, căci din moment ce posesorii îi exprimăm în grup, pare mai firesc ca și lucrurile pe care le posedă să le exprimăm în cantitatea care revine întregului grup, și nu în cantitatea care revine unui singur posesor, cînd acesta nu e exprimat individual.

Cu toate că limba maghiară are în vedere cantitatea care revine unui singur posesor, în ceea ce privește raportarea cantitativă a lucrului posedat la posesor, ea poate da naștere la aceleași confuzii ca și limba romînă. Astfel din exemplul: *a gyermekek elmentek labdájukkal,* nu reiese dacă toți copiii au avut o singură minge, sau dacă fiecare copil a avut cîte o minge, după cum din exemplul romînesc: *copiii au plecat cu mingile lor,* nu reiese

dacă fiecare copil a avut mai multe mingi, sau dacă fiecare a avut cîte o singură minge. Limba romînă are însă, față de limba maghiară, avantajul de a exprima clar cantitatea în care se găsește lucrul posedat, indiferent de repartizarea lui între posesori.

Pentru a denumi cîte o posesie de același fel, aparținînd mai multor posesori, limba romînă poate întrebuința, alături de plural, și forma de singular a substantivelor în cazuri de felul următor:

a) Cînd substantivul care exprimă posesia aparținînd unui grup de indivizi exprimat prin atribut are valoare generală: *cămașa romînului e cusută cu flori = a román inge virággal van himezve.* Dar după cum se poate vedea din acest exemplu, în cazuri ca acestea și atributul care denumește pe posesori se întrebuințează tot la singular cu sens general.

b) Cînd substantivul care denumește cîte o posesie de același fel aparținînd mai multor posesori are rol de complement circumstanțial de mod: *au pornit cu haina descheiată la gît = nyitott kabáttal indultak el; au apărut soldații cu arma la umăr = megjelentek a katonák fegyverrel a vállukon; bărbații au pornit cu sacul în spinare = a férfiak elindultak zsákkal a hátukon.*

c) Cînd popesorul e denumit de pluralul pronumelui nehotărît *un* sau de pronumele nehotărît *fiecare; unii își spălau cămașa = egyesek kimosták ingüket; fiecare și-a spălat cămașa = mindegyik kimosta az ingét.* În acest caz, atunci cînd fiecare dintre posesori posedă numai un singur lucru, nu se poate întrebuința decît singularul,, căci pluralul pronumelui nehotărît *un,* și într-o măsură mai mare decît el pronumele nehotărît *fiecare,* subliniază indivizii din colectivitatea pe care o exprimă. În consecință lucrul posedat se raportează la individ, și nu la colectivitate. În acest caz numărul substantivului care denumește posesiunea exprimă cantitatea care revine unui singur individ.

2. *Întrebuințarea numărului în exprimarea raportului de apartenență*

Indiferent de mijloacele gramaticale prin care exprimăm raportul de apartenență, pentru substantivul care denumește cîte o parte identică a mai multor lucruri, limba romînă folosește, alături de plural, și forma de singular, pe cînd limba maghiară folosește numai forma de singular. Întrebuințarea singularului substantivelor romînești alături de forma de plural nu produce nici o modificare de sens, substantivul denumind o parte din însuși corpul obiectului, lipsa căreia ar duce la destiințarea obiectului respectiv. Prin urmare singularul nu ne poate face să credem că e vorba despre o singură parte.

Mijloace gramaticale folosite pentru exprimarea raportului de apartenență:

a) Obiectul apartenenței e denumit de un substantiv, iar lucrul căruia îi aparține, de un atribut substantival în cazul genetiv: *coamele sălciilor erau argintii* sau *coama sălciilor era argintie = a fűzfák koronája ezüstös volt; deteră afară fundurile cîtorva buți* sau *deteră afară fundul cîtorva buți = kiverték néhány hordó fenekét.*

b) Obiectul apartenenței e exprimat printr-un complement direct, iar lucrul căruia îi aparține, prin subiectul propoziției. De ex.: *pietrele cimitirului își pierduseră forma veche* (sau *formele* vechi) = *a sírkövek elvesztették régi alakjukat; toți întoarseseră capul* (sau *capetele*) *să vadă cine vine* = *mindnyájan hátrafordították fejüket, hogy lássák ki jön; lumina lunii le lumina fața* (sau *fețele*) = *a hold fénye megvilágította az arcukat.*

3. *Numărul substantivelor determinate de un atribut care exprimă cantitatea*

Substantivul determinat de un atribut care exprimă cantitatea are în limba română forma de singular sau de plural, după cum atributul respectiv exprimă o singularitate sau o pluralitate, iar în limba maghiară are totdeauna forma de singular, indiferent de conținutul numeric al atributului său. Din această categorie fac parte următoarele construcții românești cu corespondentele maghiare respective:

a) Substantivele determinate de un atribut adjectival exprimat printr-un numeral cardinal, distributiv sau nehotărît. De ex.: *doi frați* = *két testvér; grupuri de cîte trei elevi* = *három tanulóból álló csoportok; în cîteva zile* = *néhány napalatt; am auzit mai multe glasuri* = *több hangot hallottam.*

Substantivele din limba română, determinate de un atribut format dintr-un numeral ordinal, fac excepție de la regula amintită, avînd totdeauna forma de singular, deoarece numeralul ordinal nu se referă la cantitate, ci indică locul pe care-l ocupă lucrul denumit de substantiv. De ex.: *vagonul al șaselea* = *a hatodik kocsi.*

b) Pluralul substantivelor articulate cu articolul nedefinit. Pluralul articolului nedefinit se traduce în limba maghiară cu *néhány*, numeral nehotărît. Drept urmare substantivul românesc la forma de plural, articulat cu articolul nehotărît, se traduce în limba maghiară cu singularul. De ex.: *niște rațe se bălăceau prin apă* = *néhány kacsa lubickolt a vízben.*

c) Pluralul substantivelor românești determinate de adjectivul pronominal nehotărît. De ex.: *unii părinți își alintă copiii* = *némely szülő kényezteti gyermekeit.*

d) Pluralul substantivelor determinate de un adjectiv nehotărît sau care exprimă cantitatea. De ex.: *dă-mi și mie atîtea exemplare, cîte i-ai dat și lui* = *adjál nekem is annyi példányt ahányat neki adtál; toți abonații ziarului Scînteia* = *a Scînteia minden előfizetője.*

Cînd formei de plural a adjectivului *tot* îi corespunde în limba maghiară *összes*, substantivul pe care-l determină are forma de plural, ca substantivul românesc. De ex.: *sistemul acesta a fost introdus în toate școlile* = *az összes iskolákba bevezették ezt a rendszert; toate operele lui Pușkin* = *Puskin összes művei.*

e) Substantivul determinat de anumite locuțiuni adjectivale. După locuțiuni adjectivale ca: *fel de fel* sau *tot felul*, care pe lîngă varietate

exprimă ideea de cantitate, substantivul romînesc are forma de plural. In limba maghiară îi corespunde un singular. De ex.: *tot felul de oameni = mindenféle ember; îmi găsește fel de fel de cusururi = sok (mindenféle hibát talál bennem.*

Există însă anumite cazuri cînd și în limba maghiară se întrebuințează pluralul substantivului determinat de un atribut format dintr-un numeral. Simonyi Zsigmond dă o serie de exemple de felul acesta, luate din diferite graiuri și care, după părerea lui, nu trebuiesc atribuite unei influențe străine: *a királyfinak a két testvérei is megházasodtak* (Duna Almás) = *și cei doi frați ai fiului de împărat s-au căsătorit; minden károktól védelmeztelek* (Gyöngyös)) = *te-am ferit de toate pagubele*[11]) etc.

Tompa József[12]) arată că, în general, întrebuințarea pluralului substantivelor după un atribut format dintr-un numeral este rară și se datorește unei influențe străine. El dă ca exemplu: *háromkirályok = cei trei crai* (numele unei sărbători). Dengl János în *„Magyar nyelvhelyesség és magyar stilus"*[13]) arată că nu este incorectă întrebuințarea pluralului după numeral în cazuri ca: *50 filléreket adott* sau *tíz pengőket nyert* cu sensul de *a dat cîte cincizeci de fileri*, adică a dat de mai multe ori cîte cincizeci de fileri și a *cîștigat cîte zece penghei*, adică a cîștigat de mai multe ori cîte zece penghei.

Cînd numeralul colectiv are în limba maghiară formă adverbială, substantivul maghiar, care îi corespunde numelui predicativ din limba romînă, se exprimă tot la plural. Să se compare: *mindketten munkások voltak = ambii au fost muncitori* cu *mindkettő munkas volt = ambii au fost muncitori; mindketten párttagók = ambii sînt membrii de partid* cu *mind a kettő párttag* = ambii *sînt membrii de partid.*

Diferențele de număr între substantivele celor două limbi, cînd sînt determinate de un atribut care exprimă cantitatea, se explică prin felul diferit al celor două popoare de a concepe lucrurile. Limba maghiară întrebuințează în acest caz singularul substantivului, deoarece exprimă cantitatea o singură dată, prin atributul care determină substantivul respectiv, fără să simtă nevoia de a reveni asupra exprimării cantității printr-o formă mai puțin precisă, și anume prin pluralul substantivului. De aceea, substantivul determinat de un atribut care exprimă cantitatea, indiferent de conținutul numeric al atributului său, în limba maghiară se întrebuințează la singular cu sensul său cel mai general, el denumind categoria de lucruri din care avem cantitatea exprimată de atribut, spre deosebire de limba romînă, în care se întrebuințează la forma care corespunde sensului numeric al atributului respectiv, exprimîndu-se în felul acesta indivizii sau lucrurile ca atare.

---

11) Simonyi Zsigmond, *Kérdések és feleletek.* In Magyar Nyelvőr, Budapest 1880, vol. IX. p. 519.

12) Tompa József, *Idegen mintára keletkezett kifejezésmódjaink.* In Nyelvművelésünk főbb kérdései. Tonulmánygyűjtemény, szerkesztette Lőrincze Lajos — Akadémiai Kiadó Budapest 1953, p. 83.

13) Dengl János, *Magyar nyelvhelyesség és stilus.* Grill Károly könyvkiadó vállalata, Budapest, 1937, p. 158.

4. *Numărul substantivului determinat de mai multe atribute cu ajutorul cărora vrem să deosebim diferite categorii ale aceluiași lucru*

În cazul construcțiilor atributive cu mai multe atribute cu ajutorul cărora vrem să denumim categorii diferite ale aceluiași lucru, atît limba romînă cît și cea maghiară manifestă tendința spre o formă prescurtată de exprimare.

Cînd adjectivele prin conținutul lor semantic nu pot exprima însușiri ale aceluiași lucru, ca de ex.: *german* și *francez,* și cînd cu ajutorul lor vrem să diferențiem lucruri de același fel, azi se răspîndește tot mai mult forma prescurtată în care substantivul se menționează o singură dată, la plural sau la singular, înșirîndu-se în urma lui atributele respective: *limbile germană și franceză* sau *limba germană și franceză.* Știm că nu există o limbă care să fie în același timp și germană și franceză. Chiar și atunci cînd substantivul e la singular, vom înțelege că e vorba de două limbi diferite. Această formă prescurtată însă nu e corectă. Cînd substantivul e la plural, din punct de vedere gramatical pare o formulare greșită din cauza lipsei de acord în număr între substantiv și atributele sale adjectivale. Cînd substantivul e la singular, greșeala constă în faptul că exprimăm un plural printr-un singular. Forma corectă e cea în care substantivul se repetă: *limba germană și limba franceză,* sau se înlocuiește cu articolul adjectival *limba germană și cea franceză.*

În cazul formei prescurtate, în limba maghiară substantivul se pune totdeauna la singular: *a német és a francia nyelv.*

Cînd adjectivele exprimă însușiri care pot fi atribuite aceluiași lucru sau aceleiași ființe, ca de ex.: *rău* și *leneș,* și cînd vrem să denumim cu ajutorul lor categorii diferite de lucruri sau de ființe, *copilul rău* ca o categorie deosebită față de *copilul leneș,* nu se poate întrebuința forma prescurtată, căci într-o asemenea construcție toate însușirile exprimate de atribute s-ar referi la același lucru sau la aceeași ființă. În exemplul: *copil rău și leneș* — e vorba despre același copil care e și rău și leneș. În asemenea cazuri, pentru a deosebi cu ajutorul atributelor categorii diferite de lucruri, trebuie să repetăm substantivul sau articolul adjectival în dreptul fiecărui atribut, la singular sau la plural, după cum vrem să exprimăm un singur lucru sau o singură ființă, ori mai multe lucruri sau mai multe ființe. La fel în limba maghiară: *copilul rău și copilul leneș trebuie pedepsit = a rossz gyermeket és a lusta gyermeket meg kell büntetni.*

Cînd pe lîngă un substantiv avem mai multe apoziții, în limba romînă substantivul are de cele mai multe ori forma de plural, pe cînd în limba maghiară, forma de singular: *sunetele a și e = az á és az é hang,* nu *hangok.*

Partea a II-a

CAZURI ÎN CARE SINGULARUL ȘI PLURALUL SUBSTANTIVELOR SE ÎNTREBUINȚEAZĂ DREPT MIJLOACE GRAMATICALE DE EXPRIMARE A SENSULUI GENERAL

În cele ce urmează vom trata regimul substantivelor cu sens general, al substantivelor cu sfera cea mai largă. Primul loc din această categorie îl ocupă substantivele abstracte care „denumesc noțiuni în sens strict, sau concepte, produse ale minții noastre"[14]). Datorită conținutului lor, de cele mai multe ori ele nu pot avea alt sens decît cel general. Individualizate își pierd valoarea abstractă, deci tocmai trăsătura lor caracteristică.

Tot din această categorie fac parte acele substantive concrete care, deși îmbracă forma singularului sau a pluralului, nu au valoarea numerică corespunzătoare, ci exprimă sensul general, uneori concret, alteori abstract. Diferențele de număr între substantivele cu sens general ale celor două limbi ilustrează preferința limbilor respective pentru una din formele numărului în exprimarea acestui sens.

În limba română sensul general poate fi exprimat printr-un singular sau plural, pluralul cu sens general fiind mai des întrebuințat decît în limba maghiară, în care adeseori îi corespunde un singular cu aceeași valoare. Pe cînd însă singularul dă substantivului o valoare abstractă prin faptul că nu permite individualizarea în cadrul lui, pluralul substantivului cu valoare generală, exprimînd indivizii care aparțin speciei respective, este mai concret, pierzînd din valoarea absolut unitară pe care o are abstractul. În exemplul: *o m u l este o ființă rațională = a z e m b e r gondolkodó lény,* singularul *omul* ne face să ne gîndim la tipul de om cu caracterele lui specifice, pe cînd pluralul *oamenii = az emberek* ne evocă indivizii speciei om despre care se poate presupune că prezintă anumite diferențe unul față de altul.

I.

În cele ce urmează vom vorbi despre *substantivele abstracte,* care au un sens general prin însuși conținutul lor.

Cînd denumesc particularități ale obiectelor sau stările lor, substantivele abstracte au, atît în limba română cît și în cea maghiară, de cele mai multe ori, forma de singular: *înțelepciune = bölcsesség; curaj = bátorság; hărnicie = szorgalom; oboseală = fáradtság; fericire = boldogság; răbdare = türelem* etc.

În majoritatea cazurilor, forma de plural concretizează substantivele abstracte. De ex.: *forțele armate = a haderők, a fegyveres erők; marile puteri = a nagyhatalmak.*

Uneori substantivul își menține calitatea de abstract și la forma de plural. Și în acest caz corespondentul maghiar e de cele mai multe ori *la* singular: *p u t e r i nelimitate = korlátlan h a t a l o m; a băga pe cineva*

---

[14]) I. Iordan, *lucr. cit.,* p. 282.

în sperieţi = rémületbe ejt valakit. Uneori întîlnim şi în limba maghiară forma de plural a substantivelor abstracte: *„szép ámulások szent városa“*[15]) *...„s most amikor a nagy inogások, Alkuvások eligérések sápadt képe rezeg a Földön,...“*[16]).

În limba română abstractele verbale şi substantivele care denumesc o acţiune pot avea uneori şi forma de plural, pe cînd în limba maghiară au numai forma de singular, repetarea acţiunii fiind redată în această limbă prin alte mijloace gramaticale: *producţie fără asalturi = hajrá nélküli termelés; prevederile lui s-au adeverit = előrelátása beigazolódott; a trezi bănuieli = gyanút kelt; angajări noi = új munkásfelvétel; după atîtea alergări = annyi szaladgálás után.*

II.

În cele ce urmează vom arăta întrebuinţarea numărului substantivelor concrete din limba română şi din limba maghiară în vederea exprimării sensului lor general, în funcţie de rolul sintactic pe care-l îndeplinesc.

A) Subiectul

În ambele limbi subiectul poate exprima un sens general atît la singular, cît şi la plural. De ex.: *omul este o fiinţă raţională = az ember gondolkodó lény; oamenii muncesc = az emberek dolgoznak.*

B) Atributul*)

Cînd atributul rominesc la forma de plural are sens general, în limba maghiară îi corespunde un singular, tot cu sens general.

---

[15]) Ady Endre *Összes versei.* Az Atheneum kiadása. f. a. p. 42 *(A Gare de l'Est-en).*

[16]) Ady Endre Összes versei p. 745 *(Áldozás piros kedvvel).*

*) Pentru ca exemplele care vor figura în acest capitol să poată fi uşor urmărite de cei care nu cunosc îndeajuns una din cele două limbi, vom da cîteva lămuriri referitoare la topica construcţiilor atributive din limba română şi din limba maghiară.

Atributul în limba română se pune în mod obişnuit în urma substantivului pe care îl determină, indiferent dacă e un atribut adjectival, substantival cu prepoziţie, substantival în cazul genitiv etc. În limba maghiară atributul se pune totdeauna înaintea substantivului determinat de el, indiferent dacă e un adjectiv, un numeral, sau un substantiv: *baie de aburi = gőzfürdő; cutie cu bomboane = cukorkásdoboz; boxa acuzaţilor = a vádlottak padja; aşternutul vilor = marhaalom; istoria artelor = művészet történet.*

Şi în limba română atributul adjectival poate sta înaintea substantivului cînd vrem să punem accentul pe însuşirea exprimată de el: *gingaşele flori de primăvară = a gyöngéd tavaszi virágok; Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie = A Nagy Októberi Szocialista Forradalom.*

În ce priveşte topica atributului adjectival exprimat printr-un numeral, ea nu urmează regula arătată. Ca şi în limba maghiară, numeralul se pune în mod obişnuit înaintea substantivului pe care îl determină: *două kilograme de zahăr =*

1. *Atributul prepoziţional*

Întrebuinţarea numărului. Atributul prepoziţional exprimă în mod obişnuit felul obiectului denumit de substantivul pe care-l determină. Are, prin urmare, un sens general, ca şi adjectivul cu care poate fi adesea înlocuit: *basm cu zîne = basm feeric; concurs de cai = concurs hipic; atitudine de tovarăş = atitudine tovărăşească; boală de inimă = boală cardiacă.* După cum atributului adjectival din limba romînă, indiferent de numărul la care este exprimat, îi corespunde în limba maghiară un adjectiv la singular: *case frumoase = szép házak; casă frumoasă = szép ház,* tot aşa atributului prepoziţional, indiferent de numărul la care este exprimat, îi corespunde, în limba maghiară, fie un substantiv la singular, care formează un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină, fie un adjectiv la singular, de proveniență substantivală sau verbală, care formează şi el uneori un cuvînt compus cu substantivul determinat. Singularul din limba maghiară are aceeaşi valoare generală ca şi pluralul sau singularul romînesc, căruia îi corespunde.

În limba romînă întrebuinţăm atributul prepoziţional la un număr sau la altul, în funcţie de natura substantivului prin care este exprimat. În cele ce urmează vom grupa diferitele categorii ale atributului prepoziţional în funcţie de corepondentele lor din limba maghiară. Vom prezenta aceste categorii doar în măsura în care ele ne servesc pentru ilustrarea celor afirmate mai sus.

Cînd atributul prepoziţional expimă: a) *caracterul,* b) *ocupaţia,* c) *starea,* d) *conţinutul,* e) *elementele constitutive,* f) *obiectul posedat,* g) *finalitatea,* h) *relaţia,* i) *apartenenţa,* corespondentul maghiar al atributului romînesc e uneori un substantiv la singular, care formează un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină, alteori un adjectiv la singular. De ex.:

a) *frunte de poet = költői homlok; atitudine de tovarăş = elvtársias magatartás; precizie de matematician = matematikai pontosság;*

---

két kiló cukor. Aceeaşi e situaţia în ce priveşte topica substantivului determinat care exprimă cantitatea: *un buchet de flori = egy csokor virág; un coş de lemne = egy kosár fa.*

Numeralul ordinal şi numeralele nehotărîte *mult* şi *puţin* pot sta şi înaintea, şi în urma substantivului determinat: *a doua elevă* sau *eleva a doua.* În limba maghiară ele stau totdeauna înaintea substantivului pe care îl determină: *a második tanulólány; multe femei* sau *femei multe = sok asszony; puţine cărţi* sau *cărţi puţine = kevés könyv.*

Topica construcţiilor atributive rămîne aceeaşi şi atunci cînd atributul e determinat la rîndul lui de un atribut sau de un complement, şi anume în limba romînă determinantul se pune în urma cuvîntului pe care îl determină. În primul loc se dă substantivul, apoi atributul acestuia şi la urmă atributul sau complementul care determină atributul substantivului: *chenar cu dungi aurite.* În limba maghiară cuvîntul care determină un alt cuvînt se pune înaintea lui şi de cele mai multe ori, cînd avem două determinante, ele formează împreună un cuvînt compus: *arany-csikos keret; birou de primire a bolnavilor = betegfelvételi iroda; birou de copiat acte = iratmásoló iroda; om zgîrcit la vorbă = szófukar ember.*

b) *scriitor de comedii = vigjátékíró; vînător de balene = bálnavadász; om de afaceri = üzletember; reparator şi montor de automobile = gépkocsijavító és szerelő;*

c) *scaun fără spetează = támla nélküli szék; butoi fără fund = feneketlen hordó; actualitate în imagini = képes híradó; aur în bare = rúdarany; societate pe acţiuni = részvénytársaság;*

d) *basm cu zîne = tündérmese; cutie cu bomboane = cukorkásdoboz; carte de poveşti = mesékönyv;*

e) *covor de frunze = levélszőnyeg; batalion de parașutişti = ejtőernyős zászlóalj; galerie de arcade = boltives (boltozatos) folyosó;*

f) *salată cu măsline = olajbogyos saláta; mămăligă cu brînză = túrós puliszka;*

g) *tîmplărie de binale = épületasztalosság; automobil de curse = versenykocsi; album de fotografii = fényképalbum; piaţă de legume = zöldségpiac; azil pentru copii = gyermekmenhely; vagon de marfă = teherkocsi; birou de informaţii = tudakozó iroda; albie de rufe = mosóteknő; borcan de murături = uborkásüveg; borcan de compot = kompótosüveg;*

h) *egalitate în drepturi = jogegyenlőség; piatră la rinichi = vesekő; afinitate de idei = eszmei rokonság;*

i) *boală de inimă = szívbaj; cifră de afaceri = forgalmi adó.*

Corespondentul maghiar poate fi numai un substantiv atunci cînd atributul prepoziţional romînesc exprimă: j) *materia*, k) *provenienţa*, precum şi în cazul atributului I) *subiectiv* şi m) *obiectiv*. De ex.:

j) *haină de postav = posztóruha; ciorapi de lînă = gyapjú harisnya; cremă de căpşune = eperkrém;*

k) *ulei de floarea soarelui = napraforgóolaj; amidon de cartofi = burgonyakeményitő;*

l) *alergare de cai = lófuttatás; concurs de motociclete = motorkerékpár verseny;*

m) *acordare de favoruri = előnynyújtás; acumulare de forţe = erőgyűjtés; audiere de martori = tanúkihallgatás.*

Corespondentul din limba maghiară poate fi numai un adjectiv atunci cînd atributul prepoziţional romînesc exprimă: n) *comparaţia* şi o) *timpul*. De ex.:

n) *petale ca fulgul = pihekönnyü szirmok;*

o) *amintiri din copilărie = gyermekkori emlékek.*

Uneori adjectivul poate forma şi el un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină, şi anume în cazul expresiilor cristalizate: *borcan pentru murături = uborkásüveg; grădină de flori = virágoskert; carte cu poze = képeskönyv.*

Nu totdeauna substantivul din limba maghiară, care corespunde unui atribut prepoziţional din limba romînă, formează un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină. Astfel, adeseori atributul romînesc care ex-

primă: p) *elementele componente* ale obiectului denumit de substantivul pe care-l determină și uneori q) *conținutul,* se traduce în limba maghiară cu un substantiv care nu intră în compunere cu substantivul pe care-l determină. De ex.:

r) *un mănunchi de flori = egy csokor virág; o serie de lucruri = egy csomó dolog; un braț de lemne = egy ől fa;*

s) *un pahar de apă = egy pohár víz; un pachet de bomboane = egy csomag cukorka.*

În ce privește numărul atributului prepozițional din limba romînă, din exemplele date reiese că în unele cazuri se întrebuințează numai la plural, în altele, numai la singular, iar uneori poate fi întrebuințat la ambele forme. Întrebuințarea unui număr sau al celuilalt este în funcție de natura substantivului prin care e exprimat atributul, de raportul pe care-l exprimă, iar uneori e cerut de substantivul pe care-l determină. Atributul prepozițional se întrebuințează la plural: cînd substantivul prin care e determinat denumește lucruri care în mod obișnuit se găsesc într-un număr mai mare la un loc: *cremă de căpșune* (vezi punctul j); *ulei de măsline* (vezi punctul k); *batalion de parașutiști* (vezi punctul e); cînd arată forma în care se găsește materia denumită de substantiv: *oțel în benzi,* sau sistemul după care se aranjează lucrul denumit de substantivul determinat: *bibliografie pe specialități* (vezi punctul c); cînd arată lucrurile sau ființele cărora le servește obiectul denumit de substantiv: *parc de automobile; azil de copii* (vezi punctul d); cînd arată produsul activității cuiva: *scriitor de comedii* sau obiectul meseriei cuiva: *reparator de automobile* (vezi punctul b); cînd denumește acțiunea specifică obiectului denumit de substantiv: *automobil de curse* (vezi punctul g); cînd atributul are rol de subiect logic denumind ființele sau lucrurile care participă la acțiunea exprimată de substantiv: *concurs de automobile* (vezi punctul l); cînd are rol de obiect direct față de substantivul determinat care exprimă o acțiune: *audiere de martori* (vezi punctul m); și în general are forma de plural ori de cîte ori această formă e cerută de substantivul determinat: *asortiment de mătăsuri* (vezi punctul f).

Atributul prepozițional se întrebuințează la sigular cînd substantivul prin care e exprimat e un abstract: *dovadă de bunăvoință* (vezi punctul h, n); cînd denumește materia atît în întregimea ei, cît și fragmente din ea: *ciorapi de lînă* (vezi punctul j); *mămăligă cu brînză* (vezi punctul f). Cînd exprimă obiectul de comparație, alături de forma de singular: *petale ca fulgul,* poate avea și forma de plural: *petale ca fulgii* (vezi punctul o). Cînd denumește ființa sau lucrul pentru care e caracteristic obiectul denumit de substantiv, alături de forma de singular: *frunte de poet,* poate avea uneori și forma de plural, în funcție de numărul substantivului determinat: *frunți de poeți* (vezi punctul a). Cînd denumește epoca din care datează lucrul sau fenomenul exprimat de substantiv, atributul prepozițional se întrebuințează de cele mai multe ori la singular: *amintiri din trecut* (vezi punctul p).

Uneori atributul prepozițional poate fi întrebuințat atît la plural, cît și la singular, și anume cînd exprimă o parte a obiectului denumit

de substantivul pe care-l determină: *butoaie fără fund* sau *butoaie fără funduri.*

2. *Atributul substantival în cazul genitiv*

Întrebuinţarea numărului. Spre deosebire de atributul prepoziţional care arată o însuşire, în atributul genitival predomină ideea de posesiune. De aceea întrebuinţarea formei sale de singular sau de plural depinde de numărul posesorilor pe care vrem să-i exprimăm. În acest caz, singularul sau pluralul atributului are valoarea numerică corespunzătoare formei sale: *mingea copilului* (mingea unui singur copil), sau *mingea copiilor* (mingea mai multor copii). Forma lui de singular sau de plural pierde această valoare cînd exprimă un sens general: *obiceiul copiilor* poate avea aceeaşi valoare generală ca şi *obiceiul copilului.*

Numărul corespondentului maghiar e în funcţie de valoarea numerică exprimată de atributul romînesc. Cînd numărul atributului genitival are valoarea numerică corespunzătoare formei sale de singular sau de plural, în limba maghiară se traduce cu o construcţie similară celei romîneşti, în care atributul substantival din limba maghiară e la acelaşi număr cu atributul romînesc. Cînd atributul genitival romînesc exprimă un sens general, corespondentul lui maghiar poate fi uneori o construcţie similară celei romîneşti în care atributul are acelaşi număr cu atributul romînesc In cazul acesta însă, caracteristic limbii maghiare pentru exprimarea sensului general e cuvîntul compus format din substantivul determinat şi atributul substantival la singular: *meşteşugul armelor = fegyver forgatás.* Alteori, pentru a exprima sensul general, corespondentul maghiar al atributului genitival romînesc poate fi un adjectiv la singular, de proveniență substantivală sau verbală: *bugetul cheltuielilor = kiadási előirányzat.*

Acelor categorii ale atributului genitival, care prin însuşi raportul pe care-l exprimă au rolul de a individualiza substantivul pe care-l determină, neputînd exprima un sens general, în limba maghiară le corespunde totdeauna o construcţie similară celei romîneşti, corespondentul maghiar avînd numărul atributului romînesc. Din acest grup fac parte atributele genitivale care exprimă: a) *dependenţa,* b) *denumirea* şi în cele mai multe cazuri c) *atributul genitival posesiv.* De ex.:

a) *sora lui Gheorghe = György testvére;* b) *luna lui iulie = iúlius hónapja;* c) *cărţile elevilor = a tanulók könyve* (cărţile elevilor despre care avem cunoştinţă).

Cele mai multe categorii ale atributului genitival pot exprima un sens general. După cum am văzut, în cazul acesta corespondentul maghiar poate fi o construcţie similară celei romîneşti, atributul substantival maghiar avînd acelaşi număr ca şi atributul romînesc. Specific însă pentru limba maghiară, atunci cînd atributul exprimă un sens general, e cuvîntul compus din substantivul determinat şi substantivul în rol de de atribut, acesta din urmă avînd totdeauna forma de singular. Din acest grup fac parte atributele genitivale care exprimă: d) *destinaţia,* e) *apar-*

tenența, f) *elementele constitutive*, g) *conținutul*, h) *explicația*, i) *denumirea*, j) *genitivul subiectiv*, k) *obiectul în funcție de complement direct*, l) *termenul calificat*. De ex.:

d) *casa deputaților* = *képviselőház; așternutul vitelor* = *marhaalom;*

e) *piscurile munților* = *hegycsúcsok; axa abscielor* = *abszcisszatengely; ațele opincilor* = *bocskormadzag;*

f) *adunarea deputaților* = *képviselőház;*

g) *țara basmelor* = *meseország; blocul cilindrilor* = *hengerblokk;*

h) *meșteșugul armelor* = *fegyverforgatás; amnezia culorilor* = *színamnezia;*

i) (bot.) *amețeala oilor* = *nyúlparéj; buretele cerbilor* = *szarvasgomba;*

j) *circulația bancnotelor* = *bankjegyforgalom; alternarea generațiilor* = *nemzedékváltás; alternarea culturilor* = *vetésváltás;*

k) *bătutul nucilor* = *dióverés; baterea monedelor* = *pénzverés; doborîrea arborilor* = *fadöntés; arderea cărămizilor* = *téglaégetés;*

l) *comunitatea bunurilor* = *vagyonközösség.*

Prin redarea construcțiilor atributive romînești printr-un cuvînt compus, în limba maghiară elementele construcției romînești sînt exprimate printr-un singur termen, ca în exemplul: *țara basmelor* = *meseország*. Cînd atributul e individualizat, limba maghiară folosește o construcție similară cu cea romînească și atributul din limba maghiară se pune la același număr cu atributul din limba romînă: *a mesék országa* = *țara basmelor; a vetések váltása* = *alternarea culturilor*

Cînd atributul genitival are un sens general prin însuși raportul pe care îl exprimă, el poate fi redat în limba maghiară printr-un adjectiv la singular, cum e atributul în: m) *genitivul denumirii* (cînd atributul formează împreună cu substantivul determinat numele unui obiect) sau în *genitivul termenului calificat*. De ex.:

m) *buha semănăturilor* = *vetési bagolypille;*

n) *beția simțurilor* = *érzéki mámor.*

3. *Atributul determinat de un atribut sau de un complement*

Întrebuințarea numărului. Problema întrebuințării numărului atributului determinat nu se pune decît pentru limba maghiară. În limba romînă ea nu diferă de întrebuințarea numărului atributului nedeterminat. Numărul corespondentelor maghiare ale acestor atribute romînești e în funcție de valoare numerică pe care o are forma de singular sau forma de plural a atributului romînesc.

Atributul prepozițional, indiferent că e determinat sau nedeterminat, exprimă o însușire a obiectului denumit de substantivul pe lîngă care stă. În consecință corespondentul său maghiar are forma de singular, indi-

ferent dacă e un substantiv sau un adjectiv. În ambele cazuri el formează un cuvînt compus cu atributul pe care-l determină. Dăm cîteva construcţii atributive româneşti în care atributul prepoziţional e uneori determinat de un atribut sau de un complement, iar alteori e determinantul unui atribut adjectival. Grupăm aceste construcţii în funcţie de corespondentele lor maghiare.

1. Corespondentul maghiar al celor două atribute româneşti poate fi un cuvînt compus dintr-un substantiv şi un adjectiv propriu zis: *bogat în culori = szindús*, dintr-un substantiv şi un adjectiv de proveniență substantivală, şi anume atunci cînd atributul românesc căruia îi corespunde e un atribut substantival: *bază de construcţie de maşini = gépipari bázis*, sau dintr-un substantiv şi un atribut adjectival de proveniență verbală, atunci cînd atributul românesc căruia îi corespunde e fie un substantiv cu conţinut verbal, fie un infinitiv lung sau un supin: *aparat de transmitere a imaginilor = képátvivő berendezés; birou de copiat acte = iratmásoló iroda*).

În felul acesta pot fi traduse următoarele construcţii româneşti:

a) Sintagma atributului formată dintr-un adjectiv şi un substantiv cu prepoziţie: *bogat în culori = szindús; zgîrcit la vorbă = szófukar.*

b) Atributul prepoziţional, exprimat printr-un substantiv cu conţinut verbal, determinat de un atribut prepoziţional: *staţie pentru transport de mărfuri = áruforgalmi állomás.*

c) Atributul prepoziţional, exprimat printr-un abstract verbal, determinat de un atribut genitival: *birou de primire a bolnavilor = betegfevételi iroda.*

d) Atributul prepoziţional, exprimat printr-un supin, determinat de un complement direct: *birou de copiat acte = iratmásoló iroda; blană de căptuşit pereţii = falburkoló deszka.*

e) Atributul adjectival, cu conţinut verbal, determinat de un complement direct: *nori prevestitori de furtună = vihar jelző felhők; cîntec alinător de dureri = fájdalom enyhítő ének; muncitor asanator de mlaştini = mocsárlecsapoló munkás.*

f) Atributul adjectival, determinat de un complement indirect: *avid de bani = pénzsóvár; ahtiat după plăceri = élvhajhász.*

2. Alteori corespondentul maghiar al celor două atribute româneşti poate fi un cuvînt compus din două adjective, un adjectiv propriu zis, care corespunde atributului adjectival românesc, şi un adjectiv de proveniență substantivală, care corespunde atributului prepoziţional românesc: *pălărie cu boruri late = széleskarimájú kalap.* În felul acesta se traduc următoarele construcţii româneşti:

a) Atributul prepoziţional determinat de un atribut adjectival: *clinică de boli interne = belgyógyászati klinika; grîu cu spicele coapte = érettkalászú búza.*

b) Sintagma atributivă formată dintr-un adjectiv şi un substantiv cu prepoziţie: *rău de gură = nagyszájú; bun de picior = jólábú, fürgelábú.*

3. Uneori corespondentul maghiar are o construcție similară cu construcția românească: *brățară bătută cu diamante = gyémánt-tal kirakott karkötő.*

Regimul atributului genitival determinat diferă de al atributului prepozițional determinat datorită caracterului său diferit. „Atributul substantival în genitiv exprimă diferite raporturi, toate fiind subordonate însă, chiar atunci cînd par nuanțe foarte îndepărtate, raportului fundamental de posesie“[17]). Determinantul atributului genitival îl individualizează luîndu-i sensul general, ca în exemplul: *vîrfurile munților răsăriteni*, în care e vorba de vîrfurile unor anumiți munți, spre deosebire de: *vîrfurile munților* al munților în general, în care atributul are un sens general. În limba maghiară îi va corespunde o construcție similară cu aceeași formă a numărului, ca și în limba română: *a keleti hegyek csúcsai; istoria artelor din antichitate = az ókori művészetek története.* Cînd corespondentul maghiar al celui de al doilea atribut e un adjectiv, el are forma de singular, indiferent de numărul atributului românesc și poate forma un cuvînt compus cu primul atribut: *lătratul cîinilor din vecini = a szomszéd kutyák ugatása; norma muncitorilor din fabrici = a gyári munkások normája.*

După cum am văzut, atributul românesc nu urmează un regim special în ce privește întrebuințarea numărului în exprimarea sensului general. Atributul din limba maghiară, atunci cînd exprimă un sens general, are totdeauna forma de singular. Cînd corespunde atributului genitival din limba română, se poate întrebuința o construcție similară celei românești cu același sens general. Specific însă limbii maghiare pentru exprimarea acestui sens este, după cum am văzut, atributul exprimat printr-un substantiv la singular, care formează un cuvînt compus cu substantivul pe care-l determină.

C) Complementul*)

În limba română, cînd complementul este individualizat, numărul lui e în funcție de numărul lucrurilor pe care le denumește. În limba ma-

17) *Gramatica limbii române*, vol. II, p. 87.

*) Pentru a putea urmări mai ușor exemplele, vom da topica acelor categorii ale complementului care figurează aici și anume: a) topica complementului direct, b) a complementului circumstanțial de mod, c) a complementului circumstanțial instrumental, precum și cea a corespondentelor lor maghiare.

a) În limba română complementul direct urmează în mod obișnuit după predicat: *și-a împodobit camera.* Uneori se găsește înaintea predicatului, și anume cînd vrem să-l accentuăm: *camera și-a împodobit-o* (camera, nu altceva), sau cînd urmează o propoziție adversativă: *camera și-a împodobit-o, dar altceva n-a făcut.*

În limba maghiară, cînd complementul e individualizat, poate să stea și înaintea predicatului, și în urma lui: *a ruhákat varrja* sau *varrja a ruhákat.* Cînd complementul are un sens general, el nu poate sta decît înaintea predicatului: *ruhát varr.*

b) În limba română complementul circumstanțial de mod urmează în mod obișnuit după predicat: *învață de minune, îi umblă ochii ca la șerpi.* Uneori poate să treacă înaintea predicatului, atunci cînd vrem să-l accentuăm: *de minune învață;*

ghiară îi corespunde un substantiv la acelaşi număr cu complementul romînesc: *şi-a crescut bine copiii = jól nevelte gyermekeit; a prins hoţii = megfogta a rablókat.*

Cînd complementul are un sens general, în limba romînă se întrebuinţează de cele mai multe ori pluralul. În privinţa întrebuinţării numărului nu trebuie pierdută din vedere natura substantivului (v. I. A. 2, I. B. şi III. A.) şi uneori raportul pe care-l exprimă (v. II. B. 1. b, II. B I. c şi II. B. 2. b). Complementului romînesc cu sens general îi corespunde în limba maghiară de cele mai multe ori un substantiv la forma de singular, iar uneori un adjectiv: *lat în spate = széles hátú;* sau un adverb: *scrie cu greşeli = hibásan ir.*

Complementul circumstanţial de mod „arată cum sau în ce măsură se desfăşoară sau apare la un moment dat o acţiune sau o calitate“[18]), are prin urmare de cele mai multe ori un sens general. În limba maghiară îi corespunde fie un substantiv la singular, fie un adverb. De ex.: *arde cu flăcări = lánggal ég; scrie cu greşeli = hibásan ir.*

Majoritatea complementelor pot avea atît un sens individual, cît şi un sens general. Dintre acestea vom aminti: 1. *complementul direct* şi 2. *complementul circumstanţial instrumental.*

1. Atunci cînd complementul direct care „arată obiectul asupra căruia se exercită direct acţiunea verbului, obiectul care este modificat sau chiar creat prin această acţiune“[19]) exprimă categoria de lucruri pe care le denumeşte, are deci un sens general, se întrebuinţează la forma de plural. În limba maghiară îi corespunde un complement exprimat printr-un substantiv la forma de singular. De ex.: *cumpără cărţi = könyvet vásárol; scoate bilete = jegyet vesz; coase rochii = ruhát varr; împleteşte coşuri = kosarat fon.* Şi în limba maghiară se poate întrebuinţa, alături de singular, şi forma de plural a complementului: *könyveket vesz; jegyeket vált; ruhákat varr; kosarakat fon* etc.

Cînd complementul direct denumeşte categoria de obiecte sau de fiinţe faţă de care subiectul manifestă o atitudine oarecare, în limba ma-

---

ca la şerpi îi umblă ochii. În limba maghiară corespondentul complementului circumstanţial de mod propriu zis se aşează înaintea predicatului: *nagyszerűen tanul.* Corespondentul maghiar al complementului circumstanţial de mod comparativ poate sta şi înaintea predicatului, dar de obicei stă în urma lui: *úgy jár a szeme mint a kigyónak* sau *mint a kigyónak, úgy jár a szeme.* Cînd complementul circumstanţial de mod comparativ se traduce în limba maghiară cu un adjectiv, el se aşează înaintea predicatului: *grîul e cît palma = tenyérnyi a búza.* În limba maghiară, cînd predicatul e un verb la imperativ, complementul urmează după predicat, ca şi în limba romînă: *du-te repede! = eredj gyorsan!*

c) În limba romînă complementul circumstanţial instrumental urmează după predicat: *s-au bătut cu cuţitele.* El se aşează înaintea predicatului numai cînd vrem să-l accentuăm: *cu cuţitele s-au luptat.* În limba maghiară se aşează înaintea predicatului: *késsel verekedtek,* cu excepţia cazurilor în care predicatul e exprimat printr-un verb cu prefix: *megütötte a kezével,* dar: *kezével ütötte meg.*

Cînd complementul direct exprimă o categorie faţă de care subiectul are o anumită atitudine, sensul său general se exprimă în limba romînă printr-un substantiv la plural sau la singular, iar în limba maghiară îi corespunde un substantiv la acelaşi număr: *iubeşte oamenii = szereti az embereket.*

[18]) *Gramatica limbii romîne,* vol. II, p. 133.

[19]) *Gramatica limbii romîne,* vol. II, p. 11.

ghiară îi corespunde un substantiv la același număr ca și în limba română: *chinuiește animalele = kinozza az állatokat; cinstește omul = tiszteli az embert.*

2. Cînd complementul circumstanțial instrumental e nearticulat și arată categoria de instrumente cu care se efectuează un lucru, are prin urmare un sens general, în limba română primește forma de plural. În limba maghiară îi corespunde un substantiv la singular: *transportă vinul în butoaie = hordóban szállítja a bort; trimite merele în lăzi = ládában küldi az almát; îl ajută cu sfaturi = tanácscsal segíti.* Cînd e articulat, în limba română poate avea, alături de forma de plural, și forma de singular, iar uneori numai forma de singular: *s-au luptat cu sabia (săbiile) = karddal harcoltak; îl amenință cu bătaia = veréssel fenyegeti.*

*

* *

În cele expuse am încercat să arătăm întrebuințarea numărului substantivelor în limba română și în limba maghiară și să explicăm diferențele care există, în această privință, între aceste două limbi. În ultima parte a lucrării am văzut că diferențele de număr între limba română și limba maghiară în exprimarea sensului general al substantivelor sînt expresia tendinței limbii respective pentru o exprimare concretă sau abstractă. După cum am văzut, limba română întrebuințează mai mult pluralul, exprimînd sensul general în mod concret, prin indivizii sau lucrurile care fac parte din clasa denumită de substantivul respectiv. Limba maghiară utilizează mai mult singularul, exprimînd sensul general al substantivelor de preferință în mod abstract. Aceste diferențe de exprimare se datoresc însăși structurii limbilor respective, limba română avînd trăsături mai mult analitice, iar limba maghiară, trăsături mai mult sintetice. Structura diferită a celor două limbi nu duce însă la diferențieri calitative între ele. Trăsăturile sintetice ale unei limbi nu privează limba respectivă de maleabilitate și expresivitate, așa cum nu se poate spune că o limbă prin excelență analitică ar fi mai puțin maleabilă și expresivă decît una cu trăsături sintetice. Cu toate că structura lor e diferită, cele două limbi pot reda cu aceeași precizie cele mai fine nuanțe de exprimare.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Несколько замечаний в связи с употреблением и значением числа существительных в румынском и в венгерском языках

РИТА МАРИНОВИЧ

Артикль представляет определенный вид употребления числа существительных в румынском и в венгерском языках. Вопрос рассматривается через призму значения числа существительных в этих двух языках.

В первой и во второй части представлены случаи, в которых отличия в числе между венгерскими и румынскими существительными происходят из-за специфики каждого из этих языков. В эту категорию входят конкретные существительные, обозначающие материальные предметы. Большинство существительных этой категории имеют в обоих языках формы, двух чисел. Некоторые из них имеют лишь одну форму или единственного, или множественного числа, в зависимости от выражаемого ими содержания. По сравнению с румынским языком, в венгерском языке, больше существительных, имеющих только форму единственного числа, в то время как в румынском языке больше существительных, имеющих только форму множественного числа; поэтому происходят отличия в числе между определенными категориями существительных этих двух языков.

В первой части сгруппированы существительные, употребляемые в одном или в другом числе независимо от того определенные, они или неопределенные и независимо от их синтаксической роли. Отличия в числе этих существительных в одном языке по сравнению с другим находят объяснение в разнице структуры этих языков.

Вторая часть охватывает конкретные существительные, имеющие обе формы числа, но предпочитающие то или другое число в определенных условиях синтаксического характера.

В третьей части представлены те случаи, когда формы единственного или множественного числа являются лишь грамматическими средствами, употребляемыми для выражения общего смысла существительных, а разницу в числе между существительными венгерского и румынского языков иллюстрируют лишь отличия, касающиеся выбора этих средств. Румынский язык употребляет больше множественное число, выражая конкретно общий смысл лицами или предметами, относящимися к названному классу соответствующего существительного. Венгерский язык, употребляет больше единственное число, выражая преимущественно абстрактно общий смысл существительных. Эта разница в выражении происходит из-за структуры соответствующих языков, румынский язык имеет больше аналитических черт, а венгерский язык больше синтетических.

RÉSUMÉ

Observations sur l'emploi et la valeur du nombre des noms en roumain et en hongrois

par

RITA MARINOVICI

L'article présente quelques aspects de l'emploi du nombre des noms en roumain et en hongrois, en envisageant ce problème sous le rapport de la valeur du nombre des noms dans ces deux langues.

Dans la première et la deuxième partie du travail sont présentés les cas où les différences de nombre entre les noms hongrois et roumains proviennent de la spécificité de chacune de ces deux langues. A cette

catégorie appartiennent les noms concrets qui désignent des objets matériels. La plupart d'entre eux ont dans les deux langues des formes correspondant aux deux nombres. Les uns possèdent néanmoins une seule forme, de singulier ou de pluriel, selon le contenu qu'ils expriment. Par rapport au roumain, la langue hongroise connait un nombre plus grand de noms possédant seulement la forme du singulier, tandis que le roumain en connait davantage qui ont seulement la forme du pluriel; cela donne naissance aux différences de nombre entre certaines catégories de noms de ces langues.

Dans la première partie du travail sont groupés les noms employés à un des deux nombres, indifféremment s'ils sont déterminés ou non et indépendamment de leur rôle syntactique. Les différences de nombre que présentent les noms en roumain et en hongrois s'expliquent par la différence de système de ces deux langues.

La deuxième partie de l'article comprend les noms concrets qui ont les deux formes du nombre, mais qui, dans certaines conditions d'ordre syntactique, en préfèrent un.

Dans la troisième partie sont présentés les cas où les formes de singulier ou de pluriel ne sont que des moyes grammaticaux destinés à rendre le sens général des noms. Les différences de nombre entre les noms hongrois et roumains illustrent seulement les différences quant au choix de ces moyens. La langue roumaine emploie surtout le pluriel et exprime le sens général de manière concrète par les individus ou les choses qui font partie de la classe que nomme le nom respectif, tandis que la langue hongroise préfère l'emploi du singulier, exprimant le sens général des noms surtout de manière abstraite. Ces différences d'expression sont dues à la structure de ces deux langues, la langue roumaine ayant un caractère plutôt analytique et la langue hongroise surtout un caractère synthétique.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

CONTRIBUȚII LA STUDIUL VARIAȚIEI DE DURATĂ A FONEMELOR LIMBII ROMÎNE*)

DE

P. NEIESCU

Într-o perioadă mai veche, limba latină făcea deosebire între vocalele scurte și lungi, de exemplu: *rēmus* (vîslă, lopată) — *Rĕmus* (Remus, nume de persoană), *lĭber* (carte) — *lĭber* (liber), *pōpulus* (plop) — *pŏpulus* (popor) etc. Acest fenomen îl întîlnim și astăzi în limba germană: *Beet* (strat) — *Bett* (pat), *Weg* (drum) — *weg!* (la o parte), *Ahn* (strămoș) — *an* (la), *bieten* (a oferi) — *bitten* (a ruga) etc.; în limba maghiară: *koros* (bătrîn) — *kóros* (bolnav), *csikos* (vărgat) — *csikós* (herghelegiu), *szel* (taie) — *szél* (vînt), *ujj* (deget) — *új* (nou) etc.; în limba franceză: *mal* (rău) — *mâle* (de partea bărbătească), *patte* (labă) — *pâte* (pastă) etc. Fenomenul e frecvent și în alte limbi. Și consoanele se deosebesc între ele prin cantitate. În italiană: *cane* (cîine) *canne* (baston), *fero* (sălbatic) — *ferro* (fier); în finlandeză: *kato* (pierdere) — *katto* (acoperiș), *palo* (foc, incendiu) — *pallo* (glob) etc.

În astfel de limbi diferența de cantitate are valoare fonologică. Consoanele și mai ales vocalele lungi se opun celor scurte, formînd două serii de foneme aparte, care se deosebesc între ele prin durată. Durata diferită este caracteristică lor constantă și esențială care le dă posibilitatea de a diferenția învelișul sonor și conținutul semantic al cuvintelor. În aceste limbi cantitatea e tradițională și are cauze istorice în sistemul limbii.

Pe lîngă aceste diferențe de cantitate cu valoare fonologică, anumite cauze, dintre care vom aminti cîteva, pot modifica durata unui fonem oarecare. Aceste diferențe, însă, sînt atît de mici, în cele mai multe limbi, încît nu sînt percepute de ureche. Ele pot să se producă atît în limbile în care cantitatea are valoare fonologică, cît și în celelalte limbi.

În general, fonemele unei limbi nu au o durată determinată, fixă. Durata unui fonem sau a unui cuvînt depinde în primul rînd de debitul vorbirii. Cu cît debitul e mai lent, cu atît cuvîntul e mai lung și invers, cu cît debitul e mai accelerat, cuvîntul și fonemele sînt mai scurte. Timpul necesar emiterii unui fonem sau unui cuvînt poartă numele de *durată abso-*

*) Comunicare prezentată la sesiunea din iulie 1956 a Academiei R.P.R.

lută. Deoarece debitul vorbirii variază de la un vorbitor la altul și poate varia chiar la același vorbitor, în funcție de o serie de condiții[1]), pentru a putea trage concluzii valabile foneticianul trebuie să se folosească și de *durata relativă*, adică de raportul dintre durata absolută a unui fonem și cea a celorlalte foneme din cuvînt. În timp ce durata absolută variază invers proporțional cu debitul vorbirii, durata relativă rămîne în general aceeași.

Există o serie de factori care acționează atît asupra duratei absolute a fonemelor, cît și asupra celei relative, făcîndu-le să varieze. Dăm cîteva exemple:

O silabă accentuată e mai lungă decît aceeași silabă neaccentuată. Măsurînd durata fonemelor din cuvîntul *bába* am obținut următoarele rezultate:

	1	2	
b	10,16	0,83	[2])
á	17,66	1,47	
b	9,16	0,76	
a	11,83	0,98	

Silaba accentuată are o durată medie de 27,82 sutimi de secundă, pe cînd cea neaccentuată de 20,99 sutimi de secundă. Raporturile sînt următoarele:

a accentuat : *a* neaccentuat . . . . . 1 : 0,66
b din silaba accentuată: *b* din silaba neaccentuată . 1 : 0,91
silaba accentuată : silaba neaccentuată . . . . . 1 : 0,75

Așadar silaba neaccentuată are, în cazul nostru, numai 3/4 din durata silabei accentuate. După cum se poate constata, amîndouă fonemele din silaba neaccentuată sînt mai scurte decît cele din silaba accentuată, această prescurtare atingînd în mai mare măsură vocala decît consoana.

Într-un cuvînt monosilabic, durata vocalei e mai mare decît durata aceleiași vocale dintr-un cuvînt cu mai multe silabe. Rask a constatat, în limba daneză, că *a* din cuvîntul monosilabic *far* e mai lung decît în *fare*, diferența e însă mică. După Sweet diftongul *ai* din *tail* e mai lung decît în *tailor*. Sievers a constat, în germană, că *a* din *Zahl* e mai lung decît în *zahle* și în acesta mai lung decît în *zahlende*. În engleză *u* din *gloom* e mai lung decît în *gloomy* și în acesta mai lung decît în *gloomily*. A. Grégoire a măsurat, pentru limba franceză, durata silabei *pâ* din *pâte, pâté, pâtisserie* și *pâtisserie St.-Germain* obținînd următoarele rezultate:

pâte . . . . . 0,27 sec.
pâté . . . . . 0,20 „
pâtisserie . . . . . 0,14 „
pâtisserie St.-Germain . . . . . 0,12 „

[1]) L. Roudet, *Éléments de phonétique générale*, Paris, 1910, p. 228. Vezi și interesantele observații ale acad. I. Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 51—63 și *Limba romînă contemporană*, București 1954, p. 153—155.

[2]) Coloana 1 reprezintă durata absolută medie, coloana 2, durata relativă medie.

Raporturile sînt următoarele: 1 : 0,79 : 0,51 : 0,44[3]).

E. A. Meyer a constatat că un *ă* dintr-un cuvînt monosilabic din limba germană are o durată de 13,2 sutimi de secundă, iar într-un cuvînt bisilabic de 10,8 sutimi de secundă; *ā* în aceeași situație, are o durată de 26,5—22,0 sutimi de secundă.

Raporturile sînt următoarele:

ă din cuvîntul monosilabic : *ă* din cuvîntul bisilabic = 1 : 0,81
ā din cuvîntul monosilabic : *ā* din cuvîntul bisilabic = 1 : 0,83[4])

Situația e asemănătoare și în limba romînă. Negația *ba* în comparație cu silaba accentuată *ba* din *baba* și cu aceeași silabă din *baba e bătrînă* are următoarele durate: 29,66 — 27,83 — 20,66. Factorul hotărîtor în această variație de durată îl constituie vocala. Dacă pentru *b* din silaba studiată avem următoarele rezultate medii: 9,50 — 10,16 — 9,33, deci neconcludente, pentru *a* avem 20,16 — 17,66 — 11,33.

Raporturile sînt următoarele:

pentru *b* 1 : 1,06 : 0,98
pentru *a* 1 : 0,87 : 0,56
pentru *ba* 1 : 0,96 : 0,77

Durata vocalelor variază de asemenea în funcție de consoana următoare. În limba germană *ă* înainte de *t* și de *s* e în raport de 1 : 1,38, *ā* înainte de aceleași consoane e în raport de 1 : 1,14[5]). În limba romînă, după constatările noastre, *a* urmat de *t* raportat la *a* urmat de *s* este egal cu 1 : 1,31, în timp ce *ă* precedat de *t*, raportat la *ă* precedat de *s* este egal cu 1 : 0,81[6]).

În toate aceste cazuri diferența de durată se datorește unor cauze fonetice (accent, vecinătate etc.) și nu are rol fonologic. În general, după cum s-a mai amintit, ea nu poate fi percepută de ureche.

* * *

S-a constatat într-o serie de limbi o tendință de scurtare a vocalelor și a silabelor cînd precedă consoane oclusive surde și de prelungire a lor cînd precedă consoane oclusive sonore. Astfel A. Grégoire[7]) măsurînd durata absolută a silabelor care precedă oclusive surde și sonore în cuvinte ca *débit-dépit, boudoir-boutoir, Bégasse-bécasse etc.* a constatat că silaba care precedă o oclusivă surdă e mai scurtă decît silaba care precedă o

---

[3]) Exemplele au fost reproduse după O. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik*, Ed. a II-a, Leipzig—Berlin, 1913, p. 180. Vezi și Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, - București, 1930, p. 35. Raporturile de durată au fost calculate de noi pentru a ușura compararea. Durata silabei *pâ* din toate exemplele a fost calculată în raport cu durata aceleiași silabe din *pâte*.

[4]) O. Jespersen, *op. cit.*, p. 180. Raporturile au fost calculate de noi.

[5]) Id., ibid., p. 182.

[6]) Cuvintele studiate au fost *cată — casă*.

[7]) *Influence des consonnes occlusives sur la durée des syllabes précédentes*, în „Revue de phonétique", Tome I-er, Paris, 1911, p. 260—292.

oclusivă sonoră. Această variație de durată este cuprinsă, de cele mai multe ori, între 0,02 și 0,05 secunde și poate să atingă uneori chiar 0,09 secunde, alteori e mai mică, atingînd abia 0,01 secunde[8]).

Această diferență nu poate fi percepută de ureche și nu duce la diferențe de cantitate cu rol fonologic. De obicei o vocală scurtă, măsurată înaintea unei oclusive sonore (deci după ce s-a prelungit), continuă să rămînă în categoria scurtelor și invers, o vocală lungă, înainte de o oclusivă surdă, continuă să rămînă în categoria vocalelor lungi și după ce s-a scurtat datorită oclusivei surde pe care o precedă.

Durata medie a silabelor scurte studiate de Grégoire este de 0,10—0,15, pe cînd cea a celor lungi este de de 0,25—0,30 secunde[9]).

E. A. Meyer a ajuns la rezultate asemănătoare cu cele ale lui A. Grégoire. Atît în limba engleză cît și în cea germană vocalele sînt mai lungi înaintea consoanelor sonore decît înaintea celor surde, indiferent dacă consoanele sînt oclusive sau fricative. În engleză, vocalele care precedă o sonoră sînt mai lungi, în medie, cu 40% decît cele care precedă corespondenta surdă[10]). Pentru limba germană E. A. Meyer a stabilit următoarele raporturi:

În cuvinte monosilabice:

$$\breve{a}(t) : \breve{a}(d) = 1 : 1{,}52$$
$$\bar{a}(t) : \bar{a}(d) = 1 : 1{,}23$$

În silabe penultime accentuate:

$$\breve{a}(t) : \breve{a}(d) = 1 : 1{,}34$$
$$\bar{a}(t) : \bar{a}(d) = 1 : 1{,}27^{11})$$

Și Meyer constată că diferența nu e atît de importantă încît vocala scurtă să primească valoarea unei vocale lungi, diferența de cantitate dintre vocalele scurte și cele lungi fiind mai mare. Numai în engleza de sud o vocală scurtă poate să se prelungească atît încît să producă efectul unei vocale lungi și invers[12]).

Dintr-un studiu al lui Ștefan Einarsson[13]), asupra limbii islandeze, se desprinde concluzia că o consoană sonoră alungește vocala care-i urmează, fapt neconfirmat pînă acum — după informațiile care ne-au stat la dispoziție — pentru alte limbi. Același lucru a vrut să-l dovedească, pentru limba engleză din America, R. M. S. Heffner[14]), dar rezultatele la care a ajuns au arătat, dimpotrivă, că o consoană sonoră alungește vocala precedentă nu cea următoare. Aceasta face ca o vocală scurtă care precedă

[8]) A. Grégoire, *op. cit.*, p. 288.
[9]) Id., ibid., p. 288.
[10]) *Englische Lautdauer*, Uppsala—Leipzig, 1903, apud O. Jespersen, *op. cit.*, p. 182.
[11]) E. A. Meyer, *Zur Vokaldauer im Deutschen*, p. 352, extras din Nordiska Studier tillegnade Adolf Noreen, Uppsale, 1904, apud A. Grégoire, *op. cit.*, p. 290.
[12]) E. A. Meyer, *Vokaldauer* ... p. 353, apud. A. Grégoire, *op. cit.*, p. 291.
[13]) *Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache*, Oslo, 1927, apud Marguerite Durand, *Voyelles longues et voyelles brèves*, Paris, 1946, p. 21.
[14]) *A note on vowel length in American speech*, în „Language", Baltimore, 1940, vol. 16, 1, p. 31—47, apud Marguerite Durand, *op. cit.*, p. 25.

o consoană sonoră să devină egală în durată cu o vocală lungă care precedă o consoană surdă, sau chiar să o depășească: ī (din *beak*) = 20,2, ĭ (din *big*) = 20,9; ī (din *peak*) = 19,7, ĭ (din *pig*) = 21,7.

Cînd se găsesc în aceeași poziție și diferă numai prin durata pertinentă, vocalele lungi au o durată mai mare decît cele scurte: ī (din *beat*) = 20,7, ĭ (din *bit*) = 14,3; ī (din *peat*) = 19,7, ĭ (din *pit*) = 13,4. Raportul dintre ĭ și ī = 1 : 1,46.[15]).

L. Goemans[16]) a constatat că vocala *a* din cuvintele *dak, dag* e în raport de 14 : 23; 18 : 22; 20 : 23; 18 : 30. Raportul mediu între *a* din *dak* și *a* din *dag* este de 1 : 1,23[17]).

G. Weigand[18]) a afirmat că în limba romînă vocalele accentuate care precedă consoane sonore sînt mai lungi decît cele care precedă consoane surde (ex.: *bade : bate; drag : drac* etc.). Referindu-se la această afirmație, Alf Lombard[19]) susține că în cuvinte izolate ca *drag, Cluj* vocalele sînt cu ceva mai lungi decît în *drac, Teiuș* dar că nu a putut simți nici o diferență însemnată de durată între *a* din *bade, abur* și cel din *bate, apă*.

Considerăm că în toate aceste cazuri diferența de durată e atît de mică încît — ca și în alte limbi — nu poate fi percepută, iar prin faptul că toate vocalele se găsesc în aceeași poziție, înaintea unei consoane sonore *(drag, bade, Cluj)* și înaintea corespondentelor surde ale acestora *(drac, bate, Teiuș)*, nu avem suficiente motive să susținem că în unele cazuri diferența e mai mare decît în altele, bazîndu-ne numai pe impresia auditivă[20]).

Mai tîrziu cele susținute de G. Weigand au fost confirmate de cercetările întreprinse de Harry A. Rositzke[21]). Din constatările lui se desprind — printre altele — următoarele raporturi între vocalele accentuate care precedă o consoană surdă și o sonoră:

a) cînd precedă oclusive

1 . 1,31 în cuvinte monosilabice
1 : 1,28 în cuvinte bisilabice

b) cînd precedă fricative

1 : 1,43 în cuvinte monosilabice
1 : 1,37 în cuvinte bisilabice[22])

Cercetătorii amintiți s-au limitat la studiul variațiilor de durată a vocalelor, cu excepția lui A. Grégoire care a făcut un pas înainte, urmărind

15) Raprtul a fost calculat de noi.

16) *De quantiteit der vocalen* a *en* i *in het dialect van Leuven*, Extras din „Leuvensche Bijdragen", 1907, p. 4 și 6, apud A. Grégoire, *op. cit.*, p. 291.

17) Raportul mediu a fost calculat de noi pentru ușurința comparării.

18) *Praktische Grammatik der Rumänischen Sprache* Ed. a II-a, Leipzig, 1918, p. 4.

19) *La prononciation du roumain*, Uppsala, 1935 p. 143.

20) Din tabloul nr. 1, pag. 71, se poate vedea diferența dintre *a* din *bate* și *a* din *bade*.

21) *La durée des voyelles accentuées du roumain*, în „Bulletin lingvistique", VII (1939), p. 83—95.

22) Raporturile au fost calculate de noi pe baza datelor din tabloul de la p. 91 a lucrării citate. Am încercat și noi să studiem variația duratei fricativelor și a fonemelor vecine dar, neputînd delimita exact vocalele vecine de fricativele sonore dintre ele, am fost nevoiți să întrerupem cercetările.

cum se comportă consoanele după ce au influențat vocalele precedente. El a constatat că oclusivele, la rîndul lor, nu au aceeași durată. Oclusivele surde sînt mai lungi decît cele sonore. Explicația pe care o dă e următoarea: pentru a pronunța pe *b* din *débit* e suficient să se dea coardelor vocale o tensiune moderată, pe cînd pentru a pronunța pe *p* din *dépit* e nevoie de un efort mai mare. Durata oclusiunii, spune Grégoire, e un nou indice al intensității consoanei și această intensitate se manifestă nu numai prin puterea emisiunii, ci și prin timpul necesar pregătirii emisiunii. Deoarece pentru rostirea unei oclusive surde e nevoie de mai mult timp, tocmai din cauza plusului de efort, acesta acționează regresiv asupra sunetelor precedente. Vorbirea reduce munca organelor, scurtînd partea anterioară în limitele permise[23]).

Durata consoanelor germane a fost studiată recent în laboratorul de fonetică experimentală al Universității din Hamburg și s-a constatat, printre altele, că oclusivele surde sînt mai lungi decît corespondentele lor sonore, atît în cuvinte izolate cît și în frază.

In cuvinte izolate, înaintea unei vocale accentuate, au fost stabilite următoarele raporturi[24]):

$$b : p = 1 : 1{,}2$$
$$d : t = 1 : 1{,}7$$
$$g : k = 1 : 1{,}4$$

după o vocală accentuată:

$$b : p = 1 : 2{,}0$$
$$d : t = 1 : 2{,}4$$
$$g : k = 1 : 1{,}8$$

* * *

Pentru a vedea cum se comportă oclusivele în limba romînă și ce influență exercită ele asupra fonemelor vecine, am înregistrat la kimograf următoarele cuvinte sau grupuri de cuvinte în care variază numai oclusiva, într-un cuvînt sau într-un grup de cuvinte fiind surdă, în altul sonoră: *bate — bade, cată — cadă, roată — roadă, lată — ladă, o spată — o spadă, rotește — rodește, ie fată — ie fadă, săpat — să bat, o pară — o bară, la paie — la baie, o placă — o plagă.*

Cuvintele înregistrate pe același traseu (*bate — bade, cată — cadă* etc.) au fost rostite de cele mai multe ori în mod alternativ, pentru a nu avea fluctuații mari de debit și deci de durată absolută. În felul acesta am putut analiza rezultatele atît cu ajutorul duratei relative, cît și cu ajutorul duratei absolute. Întrucît ne interesa durata fonemelor, am înregistrat suflul bucal și vibrațiile peretelui exterior al laringelui. Cuvintele au fost rostite de cinci subiecte iar concluziile au fost trase din 364 de înregistrări. Pentru fiecare serie de cuvinte am calculat duratele medii și am întocmit tablouri pe baza tuturor înregistrărilor.

Dăm mai jos duratele medii absolute și relative pe grupuri de cuvinte:

---

[23]) A. Grégoire, *op. cit.*, p. 289

[24]) Otto von Essen, *Allgemeine und angewandte Phonetik*, Berlin, 1953, p. 94.

Tabloul nr. 1

	1	2	3	4	5	6
b	10,80	9,60	0,70	0,69	1 : 0,97	1 : 1,13
a	17,06	19,20	1,13	1,39	1 : 1,23	
t, d	16,60	13,40	1,08	0,94	1 : 0,87	1 : 0,87
e	16,60	13,33	1,09	0,96	1 : 0,88	

Tabloul nr. 2

	1	2	3	4	5	6
r	12,77	14,14	0,80	0,87	1 : 1,07	1 : 1,16
oa	18,14	22,95	1,13	1,37	1 : 1,21	
t, d	15,67	12,52	0,99	0,79	1 : 0,79	1 : 0,84
ă	17,22	15,42	1,07	0,97	1 : 0,90	

Tabloul nr. 3

	1	2	3	4	5	6
o	11,00	10,90	0,87	0,87	1 : 1,00	
s	10,75	10,70	0,88	0,87	1 : 0,98	
p	11,60	11,40	0,94	0,92	1 : 0,97	1 : 1,03
a	13,67	16,30	1,10	1,21	1 : 1,10	
t, d	13,96	11,90	1,13	0,96	1 : 0,84	1 : 0,88
ă	13,96	12,90	1,13	1,04	1 : 0,92	

Tabloul nr. 4

	1	2	3	4	5	6
l	9,60	10,80	0,79	0,84	1 : 1,06	1 : 1,14
a	12,40	15,80	1,03	1,25	1 : 1,21	
t, d	14,00	10,80	1,14	0,85	1 : 0,74	1 : 0,74
ă	16,50	12,80	1,35	1,01	1 : 0,74	

Tabloul nr. 5

	1	2	3	4	5	6
ie	16,00	17,16	1,26	1,37	1 : 1,08	
f	14,80	14,83	1,16	1,17	1 : 1,00	1 : 1,13
a	16,03	18,00	1,12	1,41	1 : 1,25	
t, d	13,70	11,55	1,08	0,93	1 : 0,86	1 : 0,86
ă	15,40	13,05	1,21	1,04	1 : 0,86	

Tabloul nr. 6

	1	2	3	4	5	6
r	8,75	9,25	0,62	0,76	1 : 1,22	
o	10,00	10,16	0,79	0,90	1 : 1,13	1 : 1,17
t, d	15 66	13,41	1,25	1,13	1 : 0,90	
e	17,00	16,25	1,34	1,35	1 : 1,00	1 : 0,99
ş	10,33	12,50	0,81	0,90	1 : 1,11	
t	13,33	12,58	1,03	1,05	1 : 1,01	
e	15,25	12,33	1,20	1,02	1 : 0,85	

Tabloul nr. 7

	1	2	3	4	5	6
c						
a	16,33	19,00	0,89	1,08	1 : 1,21	
t, d	18,83	16,16	1,03	0,92	1 : 0,80	
ă	19,33	17,66	1,06	1,00	1 : 0,94	1 : 0,87

Tabloul nr. 8

	1	2	3	4	5	6
o	14,66	17,22	1,01	1,25	1 : 1,27	
p, b	15,16	12,60	1,01	0,91	1 : 0,90	1 : 0,92
a	23,26	22,00	1,64	1,56	1 : 0,95	
r	3,00	3,00	0,21	0,21	1 : 1,00	
ă	14,00	14,40	0,99	1,04	1 : 1,05	

Tabloul nr. 9

	1	2	3	4	5	6
s						
ă	7,50	7,83	0,62	0,68	1 : 1,09	
p, b	14,33	12,16	1,21	1,07	1 : 0,88	
a	10,00	9,83	0,84	0,86	1 : 1,02	1 : 0,95
t	16,60	15,00	1,36	1,32	1 : 0,97	

Tabloul nr. 10

	1	2	3	4	5	6
la	16,12	18,46	1,29	1,54	1 : 1,19	
p, b	16,18	14,06	1,32	1,19	1 : 0,90	
aie	41,86	39,53	3,39	3,31	1 : 0,97	

Tabloul nr. 11 *)

	1	2	3	4	5	6
o	9,81	9,57	0,83	0,69	1 : 0,83	
p	16,00	15,07	1,28	1,25	1 : 0,97	1 : 1,05
la	19,37	21,42	1,57	1,75	1 : 1,11	
c, g	15,37	12,28	1,24	1,01	1 : 0,81	1 : 0,89
ă	15,06	14,28	1,25	1,21	1 : 0,96	

Examinarea înregistrărilor noastre confirmă cele observate de alți cercetători și anume că vocala care precedă o oclusivă surdă este mai scurtă decît cea care precedă o oclusivă sonoră. Raportul general este de 1:1,18. De asemenea silaba care precedă oclusiva surdă e mai scurtă decît cea care precedă oclusiva sonoră, fiind în raport de 1:1,11. Oclusiunea surdei e mai lungă decît cea a sonorei, raportul dintre ele fiind de 1:0,85.

Deoarece autorii citați s-au ocupat fie numai cu variația duratei vocalelor care precedă oclusivele, fie numai de silaba care le precedă, luată în totalitatea ei, nu cunoaștem cum se comportă în alte limbi fonemele care alcătuiesc silaba care precedă oclusivele. Făcînd măsurătorile în cuvintele amintite din limba romînă am constatat că prescurtarea atinge și consoana dinainte de oclusiva surdă, nu numai vocala, dar centrul de greutate cade asupra vocalei. Variația de durată a consoanelor e foarte mică, raportul dintre ele fiind de 1:1,03.

---

*) Coloanelor din toate tablourile le corespund următoarele durate și raporturi:

1. Durata absolută medie a fonemelor din cuvîntul în componența căruia avem oclusia surdă.
2. Durata absolută medie a fonemelor din cuvîntul cu oclusiva sonoră.
3. Durata relativă medie a fenomenelor din cuvîntul cu oclusiva surdă.
4. Durata relativă medie a fonemelor din cuvîntul cu oclusiva sonoră.
5. Raportul dintre durata relativă medie a fonemelor, considerînd pe cele din cuvîntul cu oclusiva surdă egale cu 1.
6. Raportul dintre durata relativă medie a silabelor care precedă oclusivele.

În tablourile nr. 7, 9, și 13, neputînd delimita exact începutul primului fonem, din cauză că nu a fost înregistrat un sunet sau un grup de sunete înaintea lui, am făcut calculele avînd în vedere numai celelalte foneme din cuvînt.

Datele din tabloul nr. 10 nu au fost luate în considerare la calcularea mediilor generale, din cauză că nu am putut delimita elementele silabei inițiale și ale triftongului.

Din cauză că Grégoire s-a oprit la studiul variațiilor de durată a oclusivelor și a silabelor care le precedă, am urmărit comportarea vocalelor care urmează după oclusive și am constatat că vocala care urmează după oclusiva surdă e mai lungă decît cea care urmează după oclusiva sonoră. Raportul dintre aceste vocale este de 1:0,93. Am mai constatat că silaba din care face parte oclusiva surdă este mai lungă decît silaba din care face parte oclusiva sonoră. Raportul dintre ele este de 1:0,87.

Pentru articularea unor consoane oclusive surde e nevoie de un efort mai mare din cauză că coardele vocale nu intră în acțiune. Pentru a fi totuși percepute cu ușurință, ele trebuie să aibă o explozie mai puternică, explozie care se realizează printr-o cantitate mai mare de aer masat în canalul bucal, masare ce necesită un timp mai îndelungat. Tocmai de aceea oclusiunea surdelor e mai lungă decît cea a sonorelor. Oclusivele sonore pot fi percepute mai ușor, datorită participării coardelor vocale la articulare, de aceea cantitatea de aer necesară rostirii lor este mai mică și oclusiunea lor mai scurtă. Presiunea intrabucală este mai mare, deci, în timpul oclusiunii consoanelor surde, decît în timpul oclusiunii consoanelor sonore[25]).

Din momentul exploziei unei consoane surde, cantitatea mai mare de aer masat are nevoie de un timp mai lung de scurgere decît în cazul unei oclusive sonore. Atunci cînd după oclusiva surdă urmează o vocală, ea se prelungește tocmai din cauza acestui timp de scurgere necesar aerului masat.

Analizînd rezultatele cu ajutorul duratei absolute constatăm că se confirmă cele expuse anterior. Dăm mai jos un tablou al mediilor generale:

	a	b	c	d
Consoana precedentă	11,34	11,61	1 : 1,02	1 : 1,03
Vocala precedentă	13,97	16,27	1 : 1,16	1 : 1,18
Oclusiva	15,33	12,67	1 : 0,82	1 : 0,85
Vocala următoare	16,43	14,75	1 : 0,89	1 : 0,93
Silaba precedentă	28,82	31,37	1 : 1,08	1 : 1,11
Silaba din care face parte oclusiva	32,43	28,08	1 : 0,86	1 : 0,87

[26])

S-au constatat și unele excepții, e drept însă că ele reprezintă un procent foarte redus față de totalul înregistrărilor. Astfel, uneori, oclusiva

[25]) Acest lucru poate fi dovedit cu multă ușurință pe cale experimentală, introducînd un capăt al unui tub metalic, cu un diametru redus, în spatele locului de închidere al canalului bucal pentru articularea unei oclusive și punînd celălalt capăt în legătură cu o tobișoară. Vom vedea că peniţa se va îndepărta mai mult de linia de indiferență în timpul oclusiunii surdelor decît în timpul oclusiunii sonorelor, îndepărtare ce se datorește unei presiuni mai mari în tobișoară și deci în canalul bucal.

[26]) Datele din coloane au următoarele corespondente: a) Durata absolută a fonemelor sau a silabelor din cuvîntul cu oclusiva surdă; b) Durata absolută a fonemelor sau a silabelor din cuvîntul cu oclusiva sonoră; c) Raporturile dintre duratele absolute medii; d) Raporturile dintre duratele relative medii.

surdă a avut o durată mai mică decît cea sonoră, dar în aceste cazuri și vocalele din jur s-au abătut de la regulă, fiind mai lungi înainte de surdă decît înainte de sonoră și mai scurte după surdă decît după sonoră. Uneori numai un fonem din cuvînt s-a abătut de la regulă. În cazurile acestea, unul sau mai multe foneme din cuvînt, prin variații de durată mai mari sau mai mici, au căutat să restabilească echilibrul. Alteori, unele dintre foneme — care în mod normal trebuiau să difere din punct de vedere al duratei — aveau aceeași durată, dar și în aceste cuvinte a variat mai mult durata celorlalte foneme și în special a fonemelor vecine. Aceste excepții nu au fost neglijate la calcularea mediilor pe grupuri de cuvinte și a mediilor generale.

Raporturile medii s-ar reprezenta astfel:

consoana din silaba precedentă	1 : +
vocala care precedă oclusiva	1 : +
oclusiva	1 : —
vocala care urmează după oclusivă	1 : —

în care semnele + sau — reprezintă creșterea sau descreșterea duratei fonemelor din cuvîntul cu oclusiva sonoră, în raport cu cele din cuvîntul cu oclusiva surdă.

Am studiat comparativ și grupurile de cuvinte *lată* — *lasă* și *cată* — *casă* pentru a vedea cum se comportă fricativele în comparație cu oclusivele. Nu putem trage concluzii definitive pentru toate fricativele, din cauză că nu au fost studiate toate.

Pentru cuvintele amintite am obținut următoarele durate:

Tabloul nr. 12*)

	1	2	3	4	5	6
la	22,00	29,37	1,82	1,96	1 : 1,07	
t, s	14,00	15,37	1,14	1,03	1 : 0,90	
ă	16,50	15,00	1,35	1,01	1 : 0,74	

Tabloul nr. 13

	1	2	3	4	5	6
c						
a	16,33	18,12	0,89	1,17	1 : 1,31	
t, s	18,83	14,75	1,03	0,95	1 : 0,92	
ă	19,33	13,50	1,06	0,86	1 : 0,81	

*) În înregistrările cuvîntului *lasă* n-am putut delimita pe *a* de *l*. Pentru ușurința comparării am totalizat duratele elementelor silabei *la* din tabelul nr. 4, coloanele 1, 3.

Din datele de mai sus desprindem următoarele concluzii:

1) Vocala care precedă oclusiva e mai scurtă decît cea care precedă fricativa;

2) Silaba care precedă oclusiva este mai scurtă decît cea care precedă fricativa;

3) Oclusiva este mai lungă decît fricativa[27]).

4) Vocala care urmează după oclusivă e mai lungă decît cea care urmează după fricativă.

Raporturile medii sînt următoarele:

vocala precedentă	1 : 1,31
t : s	1 : 0,91
vocala următoare	1 : 0,77
silaba precedentă	1 : 1,07
silaba următoare	1 : 0,84

*
* *

In marea majoritate a cazurilor cercetările noastre confirmă și pentru limba romînă acțiunea acelorași legi care duc la modificări de durată și în alte limbi.

Studierea unui număr și mai mare de cuvinte, luate și în frază nu numai izolat, încercarea de a stabili cu cît mai multă precizie legile care acționează și cauzele care duc la modificări de durată a fonemelor limbii romîne și stabilirea importanței lor pentru istoria limbii vor duce la o mai bună cunoaștere a foneticii limbii noastre, insuficient studiată pînă în prezent.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вклады в изучение вариации продолжительности фонем румынского языка

П. НЕЕСКУ

На основании экспериментальных исследований, исходя из констатирований некоторых иностранных исследователей над вариацией продолжительности, автор занимается вариацией продолжительности фонем румынского языка. Он показывает, что, как в языках знающих количество, так и в других языках, целая серия факторов фонетического характера заставляет варьировать продолжительность фонем. Так отмечается, что ударный слог длиннее, чем тот же безударный и что это

[27]) M. Gramont, *Traité de phonétique,* Ed. a II-a, Paris, 1939, p. 111, afirmă că: „Les spirantes tendent par leur nature à se prolonger plus longtemps que les occlusives". Nu știm dacă autorul s-a bazat în această afirmație pe analiza unor înregistrări sau faptul că fricativele se pot prelungi oricît l-a dus la această concluzie. In limba romînă, în cazul amintit de noi, lucrurile se prezintă tocmai invers.

удлинение влияет больше на гласный, чем на согласный. Фонемы односложного слова длиннее, чем те же фонемы (или слоги) двусложного слова, и эти последние длиннее, чем в трехсложном слове. Затем автор занимается вариацией продолжительности взрывных согласных и их влиянием на продольжительность соседних фонем, констатируя, что окклюзия глухих согласных длиннее, чем звонких. Это происходит из-за трудности произношения глухих согласных по сравнению со звонкими. Гласный и слог, предшествующий глухому взрывному короче, чем такойже гласный или слог предшествующий соответственному звонкому и наоборот, гласный, следуемый после взрывного глухого согласного, длиннее, чем следуемый после взрывного звонкого. И эти вариации продолжительности имеют физиологические причины и находятся в тесной связи с характером взрывного согласного. Еще отмечалось, что слог, к которому относится взрывной глухой согласный, длиннее, чем слог, в котором находится звонкий взрывной и что взрывные согласные длиннее фрикативных.

Все эти вариации продолжительности так малы, что в большинстве случаев и почти во всех языках их почти нельзя уловить ухом.

RÉSUMÉ

Contributions à l'étude de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine

par

P. NEIESCU

En partant des constatations de certains chercheurs étrangers sur la variation de durée, l'auteur s'occupe de la variation de durée des phonèmes de la langue roumaine, en s'appuyant sur des recherches expérimentales. Il montre que dans les langues qui connaissent la quantité, ainsi que dans toutes les autres langues, une série de facteurs de nature phonétique font varier la durée des phonèmes. L'auteur constate par exemple, qu'une syllabe accentuée est plus longue que la même syllabe non accentuée et que cet allongement influence en plus grande mesure la voyelle que la consonne. Les phonèmes d'un mot monosyllabique sont plus longs que les mêmes phonèmes (ou syllabes) d'un mot bisyllabique et ceux-ci, à leur tour, sont plus longs que ceux d'un mot trisyllabique. L'auteur s'occupe ensuite de la variation de durée des occlusives et de leur influence sur la durée des phonèmes voisins et aboutit à la constatation que l'occlusion des sourdes est plus longue que celle des sonores. Cela est dû à la difficulté plus grande qu'on a à prononcer les consonnes sourdes que les consonnes sonores. La voyelle et la syllabe qui précèdent une occlusive sourde sont plus brèves que la même voyelle ou syllabe précédant la correspondante sonore et, inversement, la voyelle qui suit une occlusive sourde est plus longue que celle qui suit une occlusive sonore. Ces variations de

durée sont dues à des causes physiologiques et sont en rapport étroit avec le caractère de l'occlusive. L'auteur constate aussi que la syllabe contenant une occlusive sourde est plus longue que la syllabe contenant une occlusive sonore et que les occlusives sont plus longues que les spirantes.

Toutes ces variations de durée sont si petites que, le plus souvent et dans presque toutes les langues, elles sont imperceptibles pour l'oreille.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

CONTRIBUȚII LA ISTORIA ÎNCEPUTULUI SCRISULUI ROMÎNESC *)

DE

ȘT. PAȘCA
Membru corespondent al Academiei R. P. R.

Problema începutului scrisului la romîni a fost adeseori pusă în discuție, fără să fi fost soluționată mulțumitor pînă acum. Este desigur departe de noi iluzia că vom izbuti să o clarificăm în rîndurile de față. Păstrarea în limba noastră, potrivit „legilor" de transformare fonetică obișnuită, a unor termeni culturali[1]) din latinește, cu sens identic sau cu un sens dezvoltat, ca *a scrie*[2]), *scriptură*[3]) (v. rom. și *scriptă*[4]) și *carte*[5]) este o dovadă

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Universităților „V. Babeș" și „Bolyai" Cluj din 13—15 mai 1955.

[1]) Ov. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor romîne*. I., în „Grai și suflet" II/1 (1925), p. 10—15.

[2]) Cuvîntul e cunoscut și dialectului aromîn. Ipoteza că *a scrie* s-a menținut în romînește din lat. s c r i b e r e mai ales, sau numai datorită unor sensuri secundare, ca acela de „a desemna, a zugrăvi", sens cunoscut limbii vechi și populare de azi (cf. *parcă-i scris* = e foarte frumos, arom. *scriat* = frumos), ca de altfel și limbii latine, sau numai prin întrebuințarea cuvîntului în legătură cu credințe populare (cf. *așa i-a fost scris* s. *scrisul* s. *scrisa;* în arom. *scriata* s. *scriitura* = soarta), după cum afirmă Ov. Densusianu (l. cit., p. 13 n. 2), sau cu îndeletnicirea cu păstoritul (cf. *a scrie pe răboj*) este îndoielnică, după cum arată derivatele de la acest cuvînt și sensurile acestora. Dacă într-adevăr s-ar fi produs un hiat de mai multe veacuri în cunoașterea din practică sau din văz a sensului propriu al cuvîntului latin, cum și-ar mai fi refăcut, din sensurile speciale, în sec. al XVI-lea, tocmai sensul atestat și în latinește? Un asemenea hiat ar fi dus, cu siguranță, la dispariția cuvîntului, așa după cum el a dispărut, sau e pe punctul de a nu mai fi întrebuințat, decît pe alocuri, cu sensul de „a împistri, a încondeia ouă", de „a încrusta figuri în lemn", sau de „a zugrăvi icoane" etc.

[3]) Față de sensul vechi al cuvîntului *scriptură* „inscripție (pe bani)": *Banii cei buni . . . să aibă chip și scriptură cinstită și frumoasă.* PRAV. 277; „însemnare, relatare scrisă": *Nefiindŭ sutașulŭ izrailtĕnŭ, nici scriptură jidovĕscă de elŭ știindŭ . . .* CORESI, EV. 229 (cf. și CUV.D.BATR. II, 459, 465); „scrisoare, misivă": *Noi nece scriptură de tire n-am preimit de la iudei.* COD. VOR. 102/4 (cf. și CUV.D.BATR. II, 44, IORGA, D.B., 68); azi sensul apare restrîns la „scriere biblică", vechi și el: *Scripturile prorocilor* (COD. VOR. 60/14, cf. și 121/8, 184/4, CORESI, EV. 1/3, 303/10, 456/16 etc.).

[4]) *Scriptă sfîntă* = biblie (CORESI, ap. T. Cipariu, *Principii de limbă și scriptură*, Blaj, 1866, p. 202).

[5]) Asupra istoriei cuvîntului *carte*, cunoscut și în aromînă și meglenită, acolo cu sensul de „hîrtie", alături de acela de „scrisoare" (popular azi la noi) și de „bro-

că înaintaşii generaţiilor care ne-au transmis cele dintîi monumente româneşti de limbă scrisă, au cunoscut acest meşteşug în lungul evului mediu. Firește, presupunem că extrem de puțini l-au practicat.

Cine erau sau cine puteau fi aceştia? Desigur mai ales *preoţii*[6]), adică *popii*[7]), despre care ar fi greşit să se susţină că pînă în secolul al XIII—XIV-lea în totalitatea lor erau străini, sud-dunăreni sau slavi indigeni, necunoscători ai limbii poporului român în mijlocul căruia trăiau. De altfel şi în sudul Dumării trăiau mase de vorbitori români care nu-şi vor fi limitat preocupările numai la păstorit şi la plugărit. Pînă în secolul al VII-lea viitorii clerici *învăţau*[8]) bruma de noţiuni în ale scrisului dincolo de Dunăre, în latineşte, apoi pînă în secolul al X-lea tot acolo în greceşte. Din secolul al X—XI-lea după introducerea limbii slavone şi în biserica românilor, viitorii slujitori ai acesteia învăţau tot acolo[9]). Se poate

---

şură, volum", în afară de Ov. Densusianu, l. cit., p. 14—15, cf. şi Th. Capidan, *Calques linguistiques*, în „Dacoromania", I (1920—1921), Cluj, 1921, p. 335, Th. Capidan. *Megleno-românii, III. Dicţionar megleno-român*, în „Studii şi cercetări", vol. XXV ale Academiei Române, Bucureşti, f.a., p. 62. In limba latină cuvîntul c (h) a r t a avea toate cele trei sensuri cunoscute în dialecticele transdunărene. E justă părerea lui Capidan („Dacoromania", I, p. 335) că sensul de „foaie de hîrtie (de papirus)" trebuie să se fi păstrat şi în daco-română pînă la pătrunderea termenului *hîrtie* (< sl. *chartija* < m. grec. καρτί cu pl. καρτιά) şi nu e necesar să vedem, aşa cum se indică în CDDE nr. 373, în sensul de „hîrtie" din aromînă şi meglenoromînă un împrumut din n grec. χάρτης sau din alb. *kartë*. E verosimilă părerea lui Capidan şi în privinţa menţinerii din latineşte a sensului de „scrisoare" a cuvîntului *carte*. Evoluţia de sens de la „hîrtie" la „scrisoare", „document" este cu totul normală, după cum arată prezenţa şi în provensală, spaniolă, catalană şi portugheză a lui *carta* cu acelaşi sens (Meyer-Lübke, *Rom. Etym. Wb.*, ed. III-a, Heidelberg, 1935, nr. 1866). Contrar părerii lui P. Skok (în „Archiv für slav. Philol.", XXXVII, p. 23) şi a acad. Rosetti *(Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii române*, Bucureşti, 1954, p. 45), Capidan susţinea — şi credem că avea dreptate — că sensul de „scrisoare" al cuvîntului bulg. şi sîrb. *kniga* este un calc cărturăresc după lat. *charta*. In română cuvîntul *carte* cu sensul de „scrisoare" apare în cele mai vechi monumente de limbă: *(De la ei [de la bătrîni] carte luaŭu spre fraţii ceĭa dimtru Damascu*, COD. VOR. 38/5. *Şi scrise carte [miŭaşul] aibăndu acesta chipu: Clavdie Lisia, ţietorului ghemonu Filicu a se bucura*. Ibid. 54/4, cf. şi 56/5.8, 80/9, CORESI, EV. 2/9 etc).

6) Cuvîntul sub forma *preot* sau *preut* este cunoscut şi în aromînă, *preftu* şi istroromînă *prevt* < lat. *prĕsbyter* = *prĕbĭter, -terum* (prin apropiere de verbul latin p r a e b ĕ r e cf. praebere fidem alĭcui = a arăta cuiva credinţă, cf. CDDE nr. 1441). In dacoromînă cuvîntul nu mai este popular azi.

7) Termen popular şi vechi, *popă* reprezintă v. sl. *popŭ*, sau mai exact sîrb, regional p o p a, care reflectă fidel acuzativul grec modern τὸν παπᾶ (cu nominativul ὁ παπᾶς) şi care odinioară trebuie să fi fost foarte răspîndit în sîrbeşte. Cf. P. Skok, în „Slavia", VI/1, p. 125.

8) Pentru originea şi evoluţia la sensul de azi al cuvîntului din lat. ĭ n v ĭ t ĭ a r e, cf. Ov. Densusianu *l. cit.*, p. 10—12. Derivatele *învăţător* (adj. şi subst.), *învăţătură*, cu sens legat de ideea de „a instrui" sînt atestate în cele mai vechi monumente de limbă română (cf. DA, s.v.).

9) Alături de *scrie* s-a folosit, desigur, multă vreme şi o formă provenită din lat. l ĕ g ĕ r e, după cum arată arom. *aleadzire*, megl. *leziri*. E adevărat că forma şi sensul cuvîntului aromîn şi meglenit — (Capidan în *Dicţionar megleno-român* nu-l înregistrează!) — poate fi şi o evoluţie din lat. a l l ĕ g ĕ r e (cf. CDDE, nr. 47).

Dispariţia cuvîntului de origine latină şi înlocuirea lui cu cel de origine slavă *(a) citi* (< *čьto, čisti*) a fost uşurată, probabil, şi din pricina omonimiei (cf. N. Iorga, *Istoria românilor*, II, Bucureşti, 1936, p. 140—141): lat. l ĕ g ĕ r e > *(a)* lege*, se con-

presupune că unii din clericii instruiți dincolo de Dunăre au practicat scrisul în secolul al XI—XIII-lea, și la noi.

După organizarea statului și a bisericii în cele două principate românești meșteșugul scrisului se deprindea și dincoace de Dunăre, mai ales în școli mănăstirești, cum au fost de pildă cea de la Tismana creată de învățatul Nicodim și — cu cadre didactice formate și aici — cea de la Neamțul, a căror misiune „era impusă de creșterea clerului înalt, de producerea unor călugări învățați, caligrafi și pictori, de inițierea domnilor și boierilor și de deprinderea profesională a scriitorilor de diplome“[10]). Erau deci un fel de școli de tip oarecum superior, în care e natural să presupunem că — cel puțin pentru unele categorii de „ucenici“ — durata de școlarizare era de ani de zile. În special pentru tinerii romîni, viitori clericii sau slujbași ai cancelariilor, deprinderea practică satisfăcătoare a limbii oficiale, slavona, alături de o bună pregătire teologică cu care trebuiau înarmați în această epocă de supremație culturală a bisericii, și alături de o suficientă îndrumare în tehnica artei caligrafice a viitorilor dieci și copiști, era indispensabilă o instrucție îndelungată. Prin munca prisosită a diecilor clerici din Muntenia și mai ales din Moldova instruiți în școlile mănăstirești s-au înmulțit la multe mii, prin copii, unele de valoare artistică excepțională, textele slavone bisericești în secolul al XV—XVI-lea[11]).

După indicații de care dispunem o *școală*[12]), menită pregătirii preoților, exista și dincoace de Carpați, la mănăstirea Peri[13]).

Se știe că această mănăstire, devenită stavropighie la 1391, a ajuns, în secolul al XV-lea, un focar de cultură și de rezistență împotriva catolicismului. Starețul ei administra și la nevoie deschidea biserici ortodoxe nu numai pentru romînii din Maramureș, ci și pentru ucrainenii și romînii din Ucraina transcarpatică[14]). Această autonomie administrativă pe de o parte, iar pe de altă parte condițiile politice (adică apartenența la

---

funda cu *lege* < lat. lēx, -gem; la pers. a II-a a ind. prez., lat lēgĭs, devenit *(tu* legi*, se confunda cu pl. *legi* < lat. *lēges*, iar la pers. I a ind. prez. lat. *lēgo*, devenit *(eu)* leg*, se confunda cu *(eu)* leg < lat. lĭgo (-are); la pers. a II-a legĭs >* *(tu) legi*, lĭgas (>* lĭgis) > *legi*.

10) N. Iorga, *Istoria învățămîntului romînesc*, București, 1928, p. 8.

11) În legătură cu istoria școlilor mănăstirești, cf. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I. București, 1940, p. 17—23; bibliografie sumară la p. 27. „Scaunele episcopale și mănăstirești au fost focarele de răspîndire a literaturii în limba slavonă. Școlile mănăstirești pregăteau cadre pentru cancelarii și pentru cler. Printre elevi predominau la început slavii, dar curînd au început să apară și nume românești“. V. F. Șișmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, în „Voprosî iazîkoznaniia“ (traducere în limba română pentru uz intern), I/1 (1952), p. 113.

12) Termenul *școală* nu „face parte din vechiul tezaur al limbii românești“ după cum s-a afirmat (de N. Iorga, *l. cit.*, p. 5), ci e un împrumut din v. magh. (sec. al XVI-lea) *oskola, skola*, azi *iskola* (în românește, regional, *işcoală*). Pentru vechimea formelor maghiare cf. Szamota I.—Zolnai Gy., *Magyar oklevél-szotár*, Budapest, 1902—1906.

13) Despre „cea dintîi școală teologică“ de la mănăstirea Peri cf. Șt. Ciobanu, *Începuturile scrisului în limba română*, în „Analele Academiei Române“, Secția literară, seria a III-a, tomul X (1940—1941). București, 1941, p. 54—55.

14) Id., ibid.

regatul Ungariei catolice) și sociale (convietuirea sau vecinătatea romînilor și ucrainenilor de aceeași credință) au fost factori care au determinat întărirea așezămîntului de cultură ortodox prin înființarea unei școli[15]) într-o regiune periferică a ortodoxismului, ca aceea aflată sub jurisdicția mănăstirii de la Peri.

E lesne de înțeles că un astfel de centru de cultură a trebuit să atragă pentru învățătură și tineri romîni din regiunile limitrofe sau chiar mai îndepărtate, doritori să îmbrățișeze practica preoției.

Nivelul de pregătire a clerului sătesc era odinioară foarte scăzut nu numai la noi, ci și în alte regiuni ortodoxe, ca de pildă în Rusia, unde un înalt ierarh al bisericii din a doua jumătate a secolului al XV-lea, arhiepiscopul Ghenadie al Novgorodului, constata că mulți din candidații la posturi de preoți nu știau nici măcar să citească în mod mulțumitor textele de slujbă bisericească[16]). La noi și în Rusia această situație a fost creată desigur tocmai de intervalul prea scurt de pregătire în școală, sau în afară de școală (sub îndrumarea unor grămătici improvizați din sînul clericilor mai vîrstnici). Dar în timp ce pentru viitorii preoți sătești ruși problema fundamentală se putea limita oarecum la inițierea în cititul textelor religioase, înțelegerea cuprinsului acestora fiind pentru ei lesnicioasă, pentru clericii romîni se punea ca o problemă capitală în plus tocmai putința de a înțelege conținutul acestor texte. De aceea ni se pare cu totul de neînchipuit cum și-ar fi putut cîștiga viitorii preoți romîni, într-un interval scurt de instrucție, ori cît de modeste cunoștințe de limbă slavă, fără o raportare la limba romînă. Metoda deprinderii unei limbi străine — și mai ales a unei limbi moarte — prin utilizarea de texte bilingve, cuprinzînd una din versiuni într-o limbă cunoscută, a fost practicată desigur ca cel mai rapid mijloc de învățătură[17]). E firesc să presupunem deci că pentru uzul practic al învățămîntului de la noi, fie că acest învățămînt se desfășura în școală sau în afară de școală, a trebuit să se fi elaborat de mult versiuni bilingve slavo-romîne, servind ca material didactic pentru începători. De fapt astfel de versiuni manuscrise în care un fragment din textul slav este urmat alternativ de traducerea lui în romînește ni s-au păstrat, însă nu mai vechi de secolul al XVI—XVII-lea[18]). Toate sînt însă copii și deci nu este exclus ca originalul lor să dateze din secolul al XV-lea.

Faptul că aceste texte bilingve au un conținut religios nu ne îndreptățește să le atribuim *neapărat* unui curent religios din afară, husitismului pe cele din secolul al XV-lea, sau luteranismului și calvinismului pe cele elaborate în secolul al XVI—XVII-lea, ci mai ales, sau numai necesităților practice ale pregătirii, într-un ritm impus de împrejurări locale, de ca-

---

15) Se presupune că la sfîrșitul secolului al XV-lea exista la Peri și o tipografie. Id., ibid., p. 55.

16) Cf. Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 61.

17) „De pe aceste Psaltiri [bilingve] se învăța [în Rusia], a citi, de pe ele se învăța limba greacă, textul grecesc fiind scris alături de cel slav". Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 61—62.

18) Le-a înșirat Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 62 și u.

dre preoțești la noi[19]). Și *Psaltirea slavo-română* din 1577, și *Evangheliarul slavo-romîn* de la Petersburg de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, texte de mare extensiune, tipărite, pot fi considerate și ca instrumente de deprindere a limbii slave de către preoții romîni și nu numai ca realizări tipografice vizînd obiective de politică religioasă și mai ales comercială, adică de a furniza atît bisericilor păstrătoare a tradiției slavonismului în Ardeal, cît și acelora în care începuse să se năruie această tradiție, cărțile „sfinte" necesare.

Textele bilingve slavo-romîne la care ne raportăm nu se prezintă în forma tipiconală a ritului ortodox, nu erau menite utilizării în slujba bisericească, deci nu atingeau direct tradiția slavonismului, ci din contră, tindeau să-l *întărească*. Mișcarea culturală alimentată prin școala de la mănăstirea Peri în secolul al XV-lea și după modelul acesteia probabil și din alte centre necunoscute încă, a promovat îndeletnicirea scrisului în romînește tocmai prin răspîndirea textelor manuscrise bilingve și prin utilizarea lor în scopul practic al însușirii unor cunoștințe de limbă slavă și al înțelegerii cuprinsului textelor bisericești. Afirmînd cele de mai sus, sîntem prin urmare de acord cu teoria lui Șt. Ciobanu în legătură cu rolul *didactic* (dar numai didactic!) al textelor religioase bilingve slavo-romîne[20]) manuscrise.

Învățămîntul la noi nu se desfășura desigur numai în cele cîteva școli organizate, patronate de biserică, pe care le cunoaștem. Documentele slavo-romîne din secolul al XV-lea fac mențiunea a numeroși *gramatici* < sl. грамотикъ < gr. γραμματικός = învățat; preceptor, *dascăli*[21]) (de școală). Faptul că acești cărturari își treceau, ca o distincție firește, calitatea de *gramatici* alături de nume în josul documentelor pe care le scriau este o dovadă că ei nu se îndeletniceau exclusiv numai cu redactarea documentelor, ci și cu instruirea tinerelor cadre de scribi și desigur și cu aceea a vlăstarelor domnești și boierești[22]). Este greșit să se considere, așa cum s-a făcut în *Dicționarul limbii romîne*, II/1 (București, 1934, p. 296), ca sensuri ale cuvîntului *gramatic* numai sensurile mai noi, secundare, derivate, de „cîntăreț la biserică, psalt, dascăl", „scriitor într-o cancelarie publică și privată servind în genere și ca secretar ori contabil". Gramatici

[19]) Este de mare însemnătate în această privință mărturisirea, e adevărat tîrzie, din 1716, a episcopului Sava de la Roman, care în legătură cu textul manuscris slavo-romîn al *Faptelor apostolilor* — copie din secolul al XVII-lea — scria astfel: „Acest izvod de Praxiu este al sfintei mănăstiri Besărecanilor. Și *s-au adus aici la episcopie la Roman, la școală, pentru treaba învățăturii*". Id., ibid., p. 49—50 (Subliniere este a noastră. Șt. P.).

[20]) Cf. Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 77.

[21]) După informațiile pe care le avem, un singur *dascăl* < sl. дѣскалъ < gr. διδάσκαλος = învățător, preceptor: (în traducere romînească contemporană) *Ion dascăl* la Suceava (a. 1475) și *Ion dascăl*, în Iași, după *Documente privind istoria Romîniei. Veacul XIV, XV, A. Moldova, Vol. I (1984—1475)*, București, 1954, p. 403. ibid., vol. II (1476—1600), p. 2, cf. și M. Costăchescu, *l. cit., I*, p. 335.

[22]) P. P. Panaitescu, *Inceputurile literaturii în limba romînă*, în „Rev. Fund. Reg.", X (1943), nr. 9, p. 613—614, remarcă, pe drept cuvînt că „domnii... erau înșiși știutori de slavonește. Boierii însă reprezentau o treaptă mai de jos a culturii, cei mai mulți nu știau [în secolul al XVII-lea] slavonește, mulți nici nu știau să scrie". Aceasta nu infirmă credința noastră în rolul de preceptori al gramaticilor din secolul al XV-lea.

moldoveni ca *Neagoe* (a. 1422), *Mihail* (a. 1422), *Oanța* (a. 1423) sau *Oanță* (a. 1425), *Donciu* (a. 1433) sau *Doncea* (a. 1434), *Mihail Oțel* (a. 1436), *Pașco* (a. 1436), *Mihul* (a. 1439), *Hristofor* (a. 1439), *Toader* (a. 1442) sau *Tador* (a. 1443), *Luca* (a. 1443), *Șandru* (a. 1445), *Vasco Vulpaș* (a. 1449), *Toader* (a. 1493)[23]), apoi *Girde, Giurgiu, Oană, Roșca, Radu, Șendrică,* toți din secolul al XV-lea[24]), precum și cei munteni, ca *Mihail* (a. 1415), *Dragomir* (a. 1451), *Calcea* (a. 1451), *Coman* (a. 1451), *Radu* (a. 1458), *Stan* (a. 1469), *Iova* (a. 1476), *Neag* (a. 1480), *Ianăș* (a. 1482), *Hodor* (a. 1483), *Codrea* (a. 1483), *Ceucuț* (a. 1483), *Cîrlig* (a. 1484), *Mihai* (a. 1489), *Oancea* (a. 1491), *Oprea* (a. 1493), *Stanciul* (a. 1496), *Șărban* (a. 1497), *Țălapi* (a. 1498), *Vladul* (a. 1498)[25]), pe lîngă activitatea de scribi au desfășurat și o activitate didactică și au contribuit astfel îndoit la întărirea tradiției scrisului la noi.

Prin originea romînă a unor scribi[26]) sînt explicabile erorile de limbă din documentele slavo-romîne din secolul al XIV—XV-lea[27]). Acești scribi (romîni) „gîndeau românește și își exprimau ideile în slavonește", observa odinioară slavistul A. I. Iațimirskii[28]), iar lingvistul sovietic A. B. Bernstein[29]) a constatat de curînd că „diecii valahi nu cunoșteau îndeajuns limba oficială (slavonă) a cărților". Același lucru se poate spune și despre traducătorii textelor bisericești din secolul al XVI-lea[30]).

Revenind la rolul de manuale de exerciții de traducere pentru înțelegerea textului slav al textelor bilingve, acesta este dovedit de prezența frecventă în versiunea românească a doi termeni succesivi spre a reda cuvîntul slav. (Al doilea termen este notat cu nr. 2). Dăm mai jos cîteva exemple scoase din *Psaltirea slavo-română* din Mehadia, text manuscris pe pergament de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, de proveniență nord-ardeleană, prezentînd o caligrafie admirabilă, cu inițiale mari, în roșu, ornamentate cu flori și frunze[31]): sl. **гаданіѥ** (în texte și, greșit, **гланіѥ**) redat prin *cĭumilitura* și (2) *povĕstĕ*[32]) (Ps. 48, v. 5), sl. **пагꙋба**: *perire* și (2) *pĭărderi*[32]) (ibid., v. 11) sl. **села** : *gropile*[32]) și (2) *satele* (ibid., v. 12), sl.

---

23) I-am spicuit din citatele *Documente* . . ., vol. I—II, passim.

24) Cf. M. Costăchescu, *l. cit.*, Indice, vol. II. p. 948.

25) I-am înșirat după aceleași *Documente* . . ., *Veacul XIII, XIV, și XV B. Țara Românească* (1247—1500), București, 1953, passim.

26) O listă, desigur incompletă, de grămătici probabil romîni din secolul al XIV—XVI-lea a dat N. Iorga, în *Istoria literaturii românești*, I, București, 1952, p. 97 și în *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 10—11 și Șt. Ciobanu, l. cit.

27) Cf. exemple — și mai ales din documente din secolul al XVI-lea — la Șt. Ciobanu, *l. cit.*, p. 26 ș. u.

28) Cf. id., ibid., p. 25.

29) Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii române* (sec. VI—XII), București, 1954, p. 25.

30) Cf. probe la I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește. I.*, București, 1916, p. LIV—LVII. LXXII—LXXIV, CX—CXIII.

31) A fost publicată în facsimile (nu însă și în colori) de N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, în „Studii și cercetări XL" ale Academiei Române, București, 1940; cf. planșele X—XVIII.

32) Neatestat în versetul respectiv în celelalte psaltiri românești cunoscute.

родъ : *rod* și (2) *mînă*[32]) (ibid.), sl. **пѫть** : *cale* și (2) *viață*[32]) (ibid., v. 14), sl. **положени сѫт** : *vor fi minați*[32]) și (2) *vor fi puși* (ibid., v. 15); sl. **благоизволѣт** : *bine vrură* și (2) *bine ĭubirî*[32]) (ibid., v. 14), sl. **призоветъ и богъ съ выше** : *chema-va cerĭul de sus* și (2) *chema-va îngerii*[32]) *să[i] din* < *în* > *cerĭu* (Ps. 49. v. 5), sl. **пожри** : *gĭunghe* și (2) *închină*[32]) (ibid. v. 14), sl. **къздажѫ** : *gururile*[32]) și (2) *rugile*[32]) (ibid.). Exemplele abundă și în alte texte de acest fel și ele sînt foarte frecvente și în texte numai romînești. În această privință se distinge în mod cu totul deosebit Codex Gaster nr. 93, cuprinzînd *Faptele apostolilor*[33]), în care găsim succedîndu-se chiar trei pseudosinonime: *cinstĕ* și (2) *direptatĕ* și (3) *diregătoria* (Faptele, I/26), *sărĭa* și (2) *sălta* și (3) *gĭuca* (III/8), *capul* (unghĭului) și (2) *cornul* și (3) *margině* (IV/11), *să răşchirară* și (2) *să dăşchirară* și (3) *să încărcară* (XIII/13), *praznicele* (bozilor) și (2) *jărtvele* și (3) *gĭungherile* (XV/20), *fu frică mare* și (2) *înfricat* și (3) *cutremurat* (XVI/29), *svadă rĕ* și (2) *obidă* și (3) *lucru viclean* (XVIII/14), *zlătar* și (2) *tăetor de argint* și (3) *argintar* (XIX/25), *a lua pără* și (2) *a loa cuvânt de răspuins* și (3) *a fi căzniți* (XIX/40), *pără* și (2) *sfară* și (3) *zarvă* (XIX/40), *chinurile* și (2) *scărbele* și (3) *nevoile* (Ep. Iacov. V/1) etc.

În principiu s-ar putea presupune că traducerile duble sau chiar triple ale unui cuvînt slav ar fi o dovadă că textul romînesc n-ar prezenta forma definitivă, că al doilea (sau al treilea) termen romînesc ar fi fost adăugat de traducător (sau de revizorul traducerii) în scopul ca în versiunea definitivă să se aleagă cel mai potrivit[34]). Dacă avem însă în vedere diferențele minimale — și uneori aceste diferențe au un vădit caracter școlăresc — între cei doi (sau trei) termeni pseudosinonimi romînești juxtapuși, presupunerea de mai sus cade. Dăm cîteva exemple spicuite din același Codex Gaster, amintit: *fu frică spre tot omul* — (2) *era frică mare spre ei a toți* (Faptele, II/43), *ziseră* — (2) *răspunseră* (IV/19), *și-l puně înaintě* (2. la *pičoarele*) *apostolilor* (IV/35), *puse înnaintě* (2. *pičoarelor*) *apostolilor* (V/2), *să tămăduiră toț* (2. *ceea ce era cu nănsu*) (V/16), *după utrănie* (2. *a dooa zi*) (V/21), *și când* (2. *cumuși*) (VII/17), *acolo* (2. *unde*) *născu* (VII/29), *acesta ĭaste să ascultaț* — (2) *pre acela să ascultaț* (VII/37) etc. Avînd în vedere constatări ca cele de mai sus, ar fi să ne întrebăm dacă nu cumva unele manuscrise religioase din secolul al XVI-lea reprezintă copii desprinse din versiuni mai vechi bilingve slavo-romîne[35]).

*

* *

Practica îndelungată a scrisului și cititului cu slove chirilice a făcut ca la data apariției celor dintîi monumente scrise de limbă romînă (secolul

32) Neatestat în versetul respectiv în celelalte psaltiri romînești cunoscute.

33) A fost publicat, în transcriere cu litere latine, de M. Gaster, dimpreună cu *Tetraevanghelul din 1574*, pe la 1892—1895.

34) Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*. I. București, 1916, p. LXXXVI—LXXXVII.

35) Teoria aceasta a fost susținută —desigur greșit — pentru t o a t e textele romînești din secolul al XVI-lea — de Șt. Ciobanu, *l. cit.*

al XVI-lea) alfabetul chirilic să apară bine adaptat spre a reda foneme caracteristice limbii române.

Astfel, fonemul *ĝ* era notat inițial în documentele slavo-române cu semnul chirilic **г** și mai rar cu **ж** în Muntenia până în a doua jumătate a secolului al XV-lea și tot până atunci, mai ales în Moldova, cu **ж**[36]). Același fonem apare notat, în documentele slavo-române muntene din secolul al XV-lea cu semnul **ч**[37]) și abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea cu **џ**[38]), acesta alternînd cu **г**, cu **ч** și mai ales cu **ж**[39]). După datele de care dispunem până azi, slova **џ** (socotită la noi ca o inovație grafică după sîrbește[40]) apare mai întîi în Moldova, **Барбъ Џамыръ** (a. 1454)[41]), **Ѡана Џоуратѣл** (a. 1469)[42]), **Марџинъ** și **сѣлџаръ**[43]); în Muntenia **Черџкни**[44]) (a. 1475), **Царџкни** și **Џенѕне**[45]) (a. 1475), **Џулеши** (a. 1478—1482)[46]), **Пъръџиноши** și **Џилорт, Полокраџи** (toate din a. 1848)[47]), **Рџџина** (a. 1490)[48]). Constatăm deci că slova **џ** apare în documentele slavo-române din Moldova, înainte de a fi atestată în Muntenia, și abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea, spre a reda — alternînd, cum am văzut, cu **г** sau mai ales cu **ж** —, fonemul românesc *ğ*. Această alternanță între cele trei semne o constatăm și în documentele slavo-române din secolul al XVI—XVII-lea.

Cealaltă slovă chirilică, împrumutată și ea din alfabetul medio-bul-

---

[36]) Iată cîteva exemple din Muntenia, din acelea pe care nu le-a înregistrat acad. Al. Rosetti în *Istoria limbii române. VI. Din secolul al XIII-lea până în secolul al XVII-lea*. București, 1946, p. 57: **Генѕне** (a. 1415, ap. P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești. I.* București, 1938, p. 108), redat greșit *Genune* la Rosetti (*l. cit.*), **Женѕне** (a. 1421, ap. P. P. Panaitescu, *l. cit.*, p. 129). — Din documentele moldovene: **Жюрѣжевича** (= a lui Ğurgevici) (a. 1392, ap. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare I.* Iași, 1931, p. 8, 14), **Жюмітат**ъ (a. 1407, id. ibid., p. 56. 61), **Жоуржъ Оунгоурѣнуаъ** (a. 1409); id. ibid., p. 64) etc. până la sfîrșitul sec. al XV-lea (cf. exemple la Al. Rosetti, *l. cit.*, p. 57—58).

[37]) Exemple: **Ченѕне** (a. 1436, ap. P. P. Panaitescu, *l. cit.*, p. 169), **Фъчецлу** (a. 1475, ibid., p. 286). Alte exemple la D. P. Bogdan, *Emil Kałużniacki și scrierea chirilică la români*, în „Românoslavica", I/1, Praga, 1948, p. 30, nota 110.

[38]) Indicația dată de Al. Rosetti, *Ist. limbii române*, VI, p. 28, și mai ales p. 57, că întrebuințarea lui **џ** ar apărea mai întîi în Muntenia, în 1415 și apoi în 1436, este o scăpare din vedere: în documentul lui Mircea cel Bătrîn din 28 martie 1415, redactat la Mănăstirea Cozia, se pomenește **кама wт Генѕне** (cf. P. P. Panaitescu, *l. cit.*, I, p. 108/8), iar în cel al lui Alexandru Aldea, din 25 iunie 1436: **кама на Ченуне** (id., ibid., p. 169/10).

[39]) Supoziția lui M. Costăchescu (*l. cit.*, I, 248, nota 1) că semnul **ж** (din ex. ca **Жюржь**) ar reda actuala fricativă moldovenească *ž* este exclusă. Cf. și Ov. Densusianu, *Hist.*, II, 122, spre deosebire de acad. Al. Rosetti care vorbește numai de „trecerea lui *ğ* la *j*, prin suprimarea ocluziunii" (*Ist. limbii române*, VI, p. 155).

[40]) Cf. Al. Rosetti, *l. cit.*, VI, p. 28.

[41]) Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 517/2—3.

[42]) Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 134.

[43]) După B. I. Bogdan, *Glosar* . . . , p. 105, 175.

[44]) P. P. Panaitescu, *l. cit.*, p. 288; din același an amintit mai sus (Ibid., p. 286).

[45]) Id. ibid., p. 290, v. transcrierea **Ченѕне** din a. 1436, relatată mai sus, nota 37.

[46]) Id., ibid., p. 327.

[47]) Id., ibid., p. 345, 354.

[48]) Id., ibid., p. 384.

gar, unde se atestă încă din secolul al XII—XIII-lea[49]), ca o modificare grafică a lui ѧ, este ѧ[50]). E surprinzător că în scrisul de la noi acest semn grafic apare pentru prima dată într-un document slavo-român abia la 1499, cu valoare de *î* (ѧн = îп[51]).

Această valoare o constatăm în documentele slavo-române din secolul al XIV—XV-lea pentru semnul ѧ care în vechea bulgară avea valoarea de o^n (*o* nazal). După cum se știe acest fonem vechi și-a pierdut timbrul *o*, evoluînd în medio-bulgară spre timbrul *ă* — sau mai exact spre un sunet intermediar între *ă* și *î*[52]) —, fapt care a pricinuit, desigur, substituirea celor două slove, ѧ și ъ[53]). Această substituire a devenit obișnuită și la notarea textelor vechi românești din secolul al XVI-lea. Astfel, în textele coresiene *ă* este foarte adesea redat prin ѧ, iar *î* prin ъ. În alte texte procedeul apare invers. Exemple numeroase de această natură, din documente slavo-române, a dat I. Bogdan[54]).

ѧ a început să-și piardă nazalitatea (în medio-bulgară, firește) în secolul al XI-lea și de atunci confuzia sa în scris, cu ъ a devenit tot mai frecventă[55]). Totuși, în bulgară, adică în unele graiuri bulgare și în limbajul obișnuit în biserică — limbaj păstrător al tradiției — mai reprezenta, grafic, valoarea fonetică de *î* nazal[56]), în afară de aceea de *ă* și *î* pînă în secolul al XIV-lea.

Opinia exprimată de acad. E. Petrovici[57]) este că slova ѧ a fost adoptată în scrisul de la noi în două epoci diferite: întîi în secolul al XIV-lea, spre a exprima pe *ă*, *î* nazali prin semnul ѧ (și rar prin ѧ), și apoi, mai tîrziu, prin ѧ (mai rar prin ѧ), notînd vocala denazalizată bulgară, *ă* (*î*)[58]).

Considerăm că nu e necesar să ne gîndim că cele două semne au fost adoptate în scrisul de la noi în două epoci diferite, întîi adică în secolul al XIV-lea cînd ele mai reprezentau în bulgară o valoare intermediară între *ă* și *î* nazali, și apoi într-o epocă mai tîrzie, după denazalizarea lor în bulgară. Ele au fost împrumutate cel mai tîrziu în secolul al XIV-lea. După ce a încetat să mai reprezinte în scrisul bulgar valoarea fonetică cu timbrul nazal, a încetat — cu foarte rare excepții — să mai redea acest timbru și în cuvintele și numele proprii românești sau românizate de la noi, atestate în documentele slavo-române[59]), în timp ce ѧ trebuie

---

49) Cf. Ilie Bărbulescu, *l. cit.*, p. 241; cf. și p. 243, id., *Curentele literare la români în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, p. 28.

50) Cf. I. Bogdan, *De la cine și cînd au împrumutat românii alfabetul chirilic*, în „Lui Titu Maiorescu. Omagiu", București, 1900. p. 558; cf. și Ilie Bărbulescu, *Curentele literare...*, p. 28.

51) Cf. Al. Rosetti, *l. cit.*, VI, p. 27—28.

52) I. Bărbulescu, *l. cit.*, p. 30.

53) Id., ibid., p. 29.

54) I. Bogdan, *l. cit.*, p. 589—590.

55) Anterior pierderii timbrului nazal al acestui fonem [ѧ] bulgar, au intrat în limba română cuvinte ca *dîmb*, *mîndru* etc. < дѫбъ, мѫдръ etc.

56) Cf. E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 88—89.

57) Id., ibid., p. 89, nota 1.

58) Id. ibid., p. 88.

59) În studiul amintit al lui I. Bogdan ni se prezintă un mare număr de exemple culese din documente slavo-române în care ѧ și ъ (= ѧ) au exclusiv valoare fonetică de *î*, căci sînt urmate regulat de *n* sau de *n*, *m* plus consoană.

În această privință este interesantă și indicația pe care ne-o dă cel dintîi docu-

să fi continuat să aibă, *în scrisul în limba romînă,* valoarea de *î* nazal (iar prin fonetică sintactică, în vorbirea allegro de *n* sau de *m*), și rar și de *î*. Cu alte cuvinte ѧ a devenit semnul obișnuit spre a reda un fonem de timbru nazal, caracteristic limbii romîne. Exemplele relativ puține în care ѫ redă în textele romînești vechi pe *î* nazal pot fi interpretate fie ca neglijențe ale scrisului[60]), fie ca o confundare a lui cu ѧ din pricina asemănării formale între cele două semne. Tot asemănarea formală între ѫ și ѧ a dat naștere, în scrisul vechi romînesc, unor grafii rare ca: **ноаѧѕечи** (= noa(u)ădzeci), **доѧ** (= do(u)ă), **ачастѧ** (= ačastă), **сатѹрѧ** (= satură) etc. etc.[61]), deși ѧ cu valoare de *î* apare foarte frecvent, atît în poziție inițială, cît și medială, însă aproape regulat urmat de *n* sau de *n, m* plus consoană[62]).

Numai prin intermediul tradiției anterioare secolului al XVI-lea a scrisului în romînește socotim că se poate explica valoarea fonetică de timbru nazal a lui ѧ. Nu ne-am putea imagina altfel cum acest semn a putut ajunge în textele romînești din secolul al XVI-lea la polivalența pe care i-o constatăm[63]).

O altă slovă, rar atestată în textele slavo-romîne din Moldova, este ѕ[64]) În transcrierea unor nume topice sau de persoană provenind din apelative de origine străveche în limba romînă, în documentele slavo-romîne moldovene, ѕ redă un fonem regional în romînește, *dz:* **бѹѕеци** (a. 1422)[65]), **ѡанѕаци** (a. 1436)[66]), **минѕюла** (= a lui Mîndzu) (a. 1444)[67]), **ретеѕеци** (.a 1436)[68]), **мынѕѹ(л)** (a. 1448)[69]), **Гръла фльмынѕилоръ** (a. 1448)[70]),

---

ment slavo-romîn redactat la Sighet, în 1404. A fost publicat întîi de profesorul A. L Petrov în „Filologiský sbornik České Akademie věd a uměni", VIII (1926) p. 179—181, 234—239, iar acum în urmă de I. S. Antoșin în „Naucinîe zapiski", seriïa istoriko-filologiceskaia, MVO URSS., Ujgorodskiĭ gosudarstvenniĭ Universitet, 1955. Vechimea documentului pe de o parte, prezența într-însul a semnului care reprezintă fonemul *î* (= ѫ) și *ă* (= ъ) în cuvinte romînești, sînt dovada hotărîtoare de vechime a tradiției scrisului la noi. Găsim în acest document cu fonetism romînesc numele topic actual al rîului care se revarsă în Tisa, **съпѫнца** (= Săpînța) (r. 17), notat în același timp și **съпънца** (r. 11), precum și un număr de nume (proprii sau apelative) devenite romînești ca **Радѹлѣ вицашпанѣ Марамѹрешскым ... Шандрѣ Немеши ... Иванчѹкѣ Драгоми ... Бѹлица ... драг мещер ... Дѹмитрѹ** cu - ѹ!].

60) Cf. de ex. *cupli* (= cumpli), *lugă* (= lungă), *ubra* (= umbra), *skiba* (= schimba) etc. la Al. Rosetti, *l. cit.*, p. 119—120.

61) Cf. Ilie Bărbulescu, *Fonetica . . .*, p. 250—251; cf. și E. Petrovici, *l. cit.*, p. 90.

62) Am văzut că în documentul care atestă la noi pentru prima dată pe ѧ, acesta are valoare de *în*. — Cel dintîi document datat romînesc (a. 1521), scrisoarea lui Neacșu de la Cîmpulung, atestă semnul ѧ cu următoarele valori: *în:* **ажѹтор ѧ корабїи** (r. 7), **пре дѹнъре ѧ сѹс** (r. 6) (= *pre Dunăre în sus*, resp. *pre Dunăre-n sus*), **ам ѧцелес** (r. 13), *îm* (resp. *n, m*): **къ ѧпъратѹл** (r. 3) (= *că împăratul* resp. *că-mpăratul*); **аѹ дат ѧпъратѹл** (r. 10); de *n:* (r. 14) (= *ești-nțelept*)

63) Pentru explicarea diferitelor valori pe care le reprezintă ↑ în scrisul vechi romînesc, cf. E. Petrovici, *l. cit.*, p. 89 și Al. Rosetti, *l. cit.*, p. 27, 117—118.

64) Cf. I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic*, p. 455—456.

65) M. Costăchescu, *l. cit.*, I, p. 147/II.

66) Id. ibid., I, p. 497/7.

67) Id., ibid., II, p. 203/9.

68) Id. ibid., I, p. 475/17.

69) Id., ibid., II, p. 737/14—15.

70) Id., ibid., I, p. 324/4.

боуѕацїи (a. 1482)[71]) etc. Excepția de la regulă, relevată de acad. Rosetti, **мынзаци** (a. 1437)[72]), este, poate, un muntenism grafic, o substituire a lui **ѕ** cu **з**.

Și acest semn grafic în scrisul de la noi este de proveniență bulgară. Rostirea *dz* pentru *z* era odinioară și mai este cunoscută în bulgărește — azi în dialectul bulgar de nord-est[73]) — în graiuri ucrainene din Galiția, în graiuri polone, slovace, cehe și sîrbești[74]).

Din cele de mai sus rezultă o veche tradiție de scris cu chirilice în limba romînă, mai veche cu *cel puțin* două veacuri decît cel dintîi monument de limbă păstrat, scrisoarea lui Neacșu din 1521. Introdus în cancelariile de la noi la sfîrstul secolului al XIII-lea sau la începutul secolului al XIV-lea, alfabetul chirilic trebuie să fi fost practicat spre a reda nu numai documente slave, ci — și încă din bună vreme, adică de cînd procesul de desnaționalizare a vechii populații slave era în preajmă de a fi sau a fost încheiat[75]) — și mici însemnări de interes privat și scrisori romînești nepăstrate sau nedescoperite pînă în zilele noastre și texte biligve slavo-romîne servind introducerea în cunoașterea unor noțiuni de limbă slavonă. Al. Rosetti are dreptate deci cînd susține că „de fapt, trebuie să se fi scris romînește întotdeauna, sporadic și pentru nevoi particulare“[76]).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вклады в историю начала румынского письма

ШТ. ПАШКА

Основываясь на факте, что в румынском языке сохраняются культурные термены, как a *scrie*, *scriptură* (в рум. *scriptă*) и *carte* соответственно нормам фонетического развития латинских элементов и с тем же смыслом как и в латинском языке, автор утверждает, что понятия, выраженные этими терменами, были постоянно в сознании румын. Практика письма была сначала передана при помощи священников (*preot* < лат. *pre(s)byter*) получавших необходимые знания в монастырских школах на правой стороне Дуная, а с XIV в. и с этой стороны Дуная

71) I. Bogdan, *l. cit.*, I, p. 363. Cf. și **вѕоат** (a. 1481, ibid., p. 258), **вѕѣѣ** (a. 1495, ibid., II, p. 55), **вѕѣцїи** (a. 1495, ibid., p. 55).

72) Al. Rosetti, *l. cit.*, p. 56.

73) Dr. Lj. Miletic', *Südslavische Dialektstudien*. II, Wien, 1903, col. 91.

74) Cf. I. Bărbulescu, *l. cit.*, p. 455.

75) Masele populare desigur nu mai erau de mult cunoscătoare de slavoneste, asa cum susțin unii învățați (ca de ex. P. Skok, în „Slavia“. VIII, p. 778). S-ar putea admite un bilingvism limitat la un mic număr de cărturari (cf. Al. Rosetti, *Infl. limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, p. 20). F. V. Șișmariov, *l. cit.*, e de părere că bilingvismul slavo-romîn a dispărut înainte de secolul al XV-lea. Aceeași opinie o exprima E. Petrovici cu ani în urmă (cf. „Dacoromania“, X/2, p. 240). Bazat pe faptul că documentele emanate din cancelariile regilor Ungariei în secolul al XII—XIII-lea „nu vorbesc despre slavi în aceste părți (ardelene), trebuie să presupunem că procesul de desnaționalizarea slavilor a fost încheiată în aceste secole“, susținea E. Petrovici.

76) Al. Rosetti, *l. cit.*, p. 77. Cf. și Ov. Densusianu, *Hist.*, II, p. 7. Nu putem fi în totul de acord cu Al. Rosetti *(Cele mai vechi traduceri romînești de cărți religioase. Considerații asupra datării și localizării lor în lumina cercetărilor nouă*, în „Rev. ist. rom.“, XIV, 1—1944) în legătură cu critica făcută teoriei lui Șt. Ciobanu în privința scopului primordial didactic al textelor bilingve.

В этих школах, посещаемых и румынами, вероятно употребляли, как дидактический материал, славянско-румынские тексты, написанные на двух языках. Множество таких текстов, датирующих с XVI в. являются копиями версий XV в., составленными писарями и учителями славянского языка в интересах будущих священников и румынских писцов. Они удовлетворяли практическую необходимость усвоения славянского литературного языка и тем самым способствовали укреплению славянизма в жизни государства и румынской церкви.

Продолжительная практика у нас письма старославянскими буквами способствовала тому, что, при появлении первых памятников румынского письма, кириллица была хорошо приспособлена для выражения, характерных румынскому языку, фонем, как *g*, переданная в румынских именах славянско-румынских документов при помощи Г, Ч, Ж и потом ц (как в румынских текстах, начиная с XVI в.), *î*, выраженный при помощи ѫ, ѧ (ъ), носовой *î* при помощи ѧ, *dz* при помощи ѕ. Значение *î* (носовой) выраженного при помощи ѧ, потерявшего в болгарском языке носовой характер в XIV в., показывает нам, что и до этого века кириллица служила для выражения форм румынского языка.

RÉSUMÉ

Contributions à l'histoire des débuts de l'écriture en langue roumaine

par

ŞT. PAŞCA

L'auteur soutient que les notions exprimées par des termes comme *a scrie, scriptură* (ancien roumain *scriptă*) et *carte* ont été continuellement présentes dans la conscience des Roumains. Il s'appuie sur le fait que la langue roumaine les conserve, conformément aux normes de développement phonétique des éléments latins et avec les mêmes sens qu'en latin. La pratique de l'écriture a été transmise d'abord par l'intermédaire des prêtres *(preot* < lat. *pre(s)byter)*, qui faisaient leurs études dans les écoles des couvents établis au delà du Danube, et à partir du XIVe siècle aussi en deçà de ce fleuve. Dans ces écoles, fréquentées aussi par des Roumains, on utilisait probablement comme matériel didactique des textes bilingues slavo-roumains. Les nombreux textes de ce genre, remontant au XVIe siècle, sont des copies d'après des versions du XVe siècle, établies par des grammairiens ou des professeurs de slavon à l'usage des futurs prêtres et scribes roumains. Grâce à ces textes les élèves étaient en mesure d'apprendre la langue slavonne culte et contribuaient ainsi à l'affermissement du slavonisme dans la vie de l'état et de l'église roumaine.

De la longue pratique de l'écriture avec des caractères cyrilliques il a résulté qu'à l'apparition des premiers monuments écrits en roumain l'alphabet cyrillique fut bien adapté et apte à rendre les phonèmes caractéristiques au roumain, comme *ĝ*, rendu dans les noms roumains des documents slavo-romains par г, ч, ж et ensuite par ц (comme dans les textes roumains depuis le XVIe siècle) *î* rendu par ѫ ѧ, (ъ) *î* nasal par ѧ *dz* par ѕ. La valeur de *î* nasal rendu par ѧ, qui en bulgare avait perdu au XIVe siècle son caractère nasal, nous prouve que bien avant ce siècle déjà l'alphabet cyrillique servait à rendre des formes de langue roumaine.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

CU PRIVIRE LA O PROBLEMĂ DE LINGVISTICĂ ÎN DISCUȚIE: LIMBĂ ȘI DIALECT*)

DE

R. TODORAN

Din definițiile, numeroase și variate, care s-au dat pînă acum dialectului[1]) se poate desprinde constatarea că noțiunea de dialect nu este pe deplin și precis determinată. Ceea ce trebuie să reținem din ele este că dialectul a) constituie o unitate lingvistică, b) este o ramificație teritorială a limbii comune a întregului popor, c) se caracterizează prin particularități lingvistice proprii ce îl deosebesc de alte unități lingvistice din cuprinsul aceleași limbi.

În locul unei definiții vom încerca să sintetizăm cîteva cunoștințe despre dialecte, care vor ajuta la o mai bună pricepere și urmărire a discuției de mai jos.

Dialectele sînt categorii istorice. Acest lucru trebuie înțeles în sensul că ele nu au existat totdeauna, ci numai în anumite condiții economice și sociale de dezvoltare a societății.

Se știe că în dezvoltarea limbilor se cunosc două procese fundamentale: procesul de diferențiere sau de diversificare și procesul de integrare sau de unificare. Ambele procese depind în întregime de condițiile în care se dezvoltă societatea ce vorbește aceeași limbă. Dialectele sînt rezultatul procesului de diferențiere a limbilor, ca urmare a diferențierii teritoriale a societății. Cînd o societate (mai concret un popor) este unitară, relațiile dintre membrii ei fiind strînse, limba ei va fi și ea unitară. În momentul în care această societate se destramă, se fărîmițează, se scindează, se dezmembrează în mai multe părți, relațiile dintre acestea fiind din ce în ce mai slabe, pe plan lingvistic apar ramificațiile teritoriale ale limbii: dialectele. În grupurile sociale dezmembrate, limba se dezvoltă, în fiecare

---

*) Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Universităților „V. Babeș" și „Bolyai" Cluj din 14—16 decembrie 1956.

[1]) Cf. O. Densusianu, *Orientări nouă în cercetările filologice*, în „Grai și suflet", I, fasc. II, p. 5, Al. Rossetti, *Lingvistica în cercetare monografică*, Extras, Buc. [1930], p. 10, B. Cazacu, *Despre dialecte*, în „Cum vorbim", I (1949), nr. 1, p. 19, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, s. v.

din ele, în condiții diferite[2]). Acest fapt aduce cu sine apariția unor particularități lingvistice proprii, grefate pe fondul comun, care conturează fizionomia unității lingvistice apărute, corespunzătoare grupurilor sociale respective. Dacă aceste diferențieri lingvistice se adîncesc, în urma izolării tot mai accentuate a grupurilor sociale, și în condiții social-politice favorabile, dialectele se pot transforma în limbi independente, evident înrudite între ele.

Dialectele, așa cum le cunoaștem astăzi, sînt un produs al orînduirii feudale. Mai ales datorită relațiilor de producție existente în această orînduire, populația care vorbește aceeași limbă este împărțită și izolată în acele mici organizații statale semiindependente, numite feude, cu un sistem economic închis. Nu e de mirare dacă în asemenea condiții, care au durat secole de-a rîndul, limba, unică pînă la un anumit moment, se scindează în dialecte, uneori ajungîndu-se așa de departe încît oameni dintr-o regiune nu se pot înțelege cu alții, de un neam cu ei, din altă regiune. Că orînduirea feudală a fost favorabilă nașterii și dezvoltării dialectelor se poate vedea și din faptul că cele mai diferențiate limbi în dialecte (ca de exemplu franceza, germana, italiana) sînt limbile vorbite în țările în care s-au cunoscut cele mai tipice forme de organizare a societății feudale (Franța, Germania, Italia). Uneori, ca în cazul rominilor din Balcani, izolarea unor grupuri, în urma dezmembrării unui popor în mai multe părți, se datorește altor cauze.

În orînduirea feudală dialectele sînt o categorie productivă. Aceasta înseamnă că, în condițiile social-economice specifice acestei orînduiri, ele s-au format și s-au dezvoltat.

Odată cu apariția pe arena istoriei a unei noi clase — clasa burgheză — și a unor noi relații de producție, dezvoltarea societății înregistrează o nouă orînduire socială: orînduirea capitalistă. Relațiile social-economice din această orînduire nu mai sînt favorabile dezvoltării dialectelor. Societatea dezmembrată în orînduirea precedentă, se unifică acum prin formarea statelor naționale, care tind să cuprindă în granițele aceleiași unități politice pe toți cei ce vorbesc aceeași limbă. Integrarea societății aduce după sine o integrare sau unificare lingvistică. Peste dialecte apare limba națională, care, pe măsură ce se impune întregii națiuni, determină dispariția diferențierilor dialectale. În această orînduire dialectele constituie o categorie de relict. Ele nu sînt create de relațiile social-economice capitaliste, ci se mențin, ca un produs în descompunere, în degradare, al altor relații social-economice existente într-o epocă anterioară. În condițiile orînduirii capitaliste dialectele persistă numai din cauză că relațiile social-economice ale acestei orînduiri nu au reușit să le niveleze pe de-a-ntregul, formarea limbii naționale și dispariția dialectelor fiind procese de lungă durată[3]).

---

[2]) Cf. T. S. Șaradzenidze, *Procesele de diferențiere și integrare a limbilor în lumina învățăturii lui I. V. Stalin*, în „Probleme de lingvistică" (trad. rev. „Voprosî iazîkoznaniia"), 1/1952, p. 77—78.

[3]) Cf. Ruben Avanesov, *Lingviștii sovietici își însușesc teoria marxistă-leninistă*, în „Studii", 1948, nr. 4, p. 109.

Tot ca o categorie de relict sînt dialectele și în orînduirea socialistă. În această orînduire dispariția lor este și mai accentuată, deoarece strîngerea mereu crescîndă a relațiilor dintre membrii societății aduce după sine o tot mai mare unificare lingvistică.

Dialectele dispar prin dizolvarea lor în limba națională, care se formează pe baza unuia dintre ele. În măsură mai mare sau mai mică, în funcție de anumiți factori, dialectele, contopindu-se, îmbogățesc limba națională, prin cuvinte și expresii specifice lor, prin particularități gramaticale și fonetice. Ele îmbogățesc de asemenea și limba literară prin intermediul scriitorilor. Aceștia în operele lor literare întrebuințează, ca mijloc de tipizare și pentru redarea culorii locale, unele cuvinte și fenomene dialectale. Pentru scriitori dialectele constituie un nesecat izvor de împrospătare a mijloacelor expresive necesare realizării stilului literar-artistic.

Dialectele nu sînt nici ele unitare. În cuprinsul teritoriului lor, de obicei mai întins, se conturează anumite regiuni cu particularități lingvistice proprii. Aceste diferențieri teritoriale din cuprinsul dialectului apar ca unități distincte, care se numesc *subdialecte*. În cadrul subdialectelor se observă alte unități, mai mici ca întindere teritorială, numite *graiuri*. La rîndul lor nici graiurile nu sînt unitare. Unitățile lingvistice care apar în cadrul graiurilor sînt numite *subgraiuri*. Subgraiurile sînt cele mai mici unități din cuprinsul unei limbi[4]).

Noțiunile de limbă, dialect, subdialect, grai, subgrai sînt noțiuni corelative. Între ele există un raport de subordonare: limbii i se subordonează dialectul, dialectului subdialectul, subdialectului graiul, iar graiului subgraiul. Dintre toate acestea limba este mai cuprinzătoare. Cu cît ne apropiem mai mult de cele mai mici unități ale limbii, cu atît particularitățile lingvistice care le caracterizează sînt mai puține și de mai mică importanță și, în general, cu atît mai mic teritoriul pe care se vorbesc.

Din alt punct de vedere noțiunile de limbă, dialect, subdialect, grai și subgrai sînt noțiuni relative. Pînă acum, cu toate încercările făcute, nu s-au găsit criterii precise de delimitare a lor. În special e greu de delimitat limba de dialect, mai ales atunci cînd în problemă se amestecă și interese politice.

*

* *

Problema teoretică a limitei dintre limbă și dialect a preocupat în ultima vreme pe acad. Al. Graur și, tangențial, pe D. Macrea[5]). Ambii, reluînd opinii vechi sau mai vechi, au pornit de la situația limbii române și au încercat să răspundă la întrebarea: care sînt dialectele limbii române?

---

[4]) În unele limbi nu sînt necesari termenii de „subdialect" și „subgrai", făcîndu-se uz doar de „dialect" și „grai".

[5]) Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 112—127, id., *„Dialectele" limbii române*, în „Limba română", V (1956), nr. 4, p. 66—69, D. Macrea, *Despre dialectele limbii române*, în „Limba română", V (1956), nr. 1, p. 15—24, id., *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, în „Limba română", V (1956), nr. 4, p. 70—75.

Cel dintîi a căutat să argumenteze că aromîna, meglenoromîna și istroromîna, ca și moldoveneasca, sînt limbi independente. Ca atare dialectele limbii romîne sînt: cel muntean, moldovean, bătățean etc. Cel de al doilea susține, în sens tradițional, că limba romînă, continuatoarea latinei orientale, are patru dialecte: dacoromîn, devenit limbă națională, aromîn, meglenoromîn și istroromîn. Unitățile lingvistice din cadrul dacoromînei sînt considerate „graiuri".

Vom lua în discuție cîteva din problemele ridicate și vom încerca să răspundem la întrebarea pusă.

În multe cazuri delimitarea dintre limbă și dialect s-a făcut ținîndu-se seamă de posibilitatea de înțelegere dintre vorbitori din regiuni diferite: dacă se înțeleg între ei, vorbesc dialecte ale aceleiași limbi, iar dacă nu se înțeleg, vorbesc două limbi deosebite[6]). Acest criteriu nu are valoare absolută, fiind infirmat de fapte; în multe cazuri nu se poate aplica. Acad. Al. Graur[7]) aduce numeroase exemple concludente, care toate arată caracterul limitat al acestui criteriu. Locuitori din diverse părți ale Italiei, Franței sau Germaniei nu se înțeleg între ei vorbind fiecare în graiul său. Cu toate acestea ei nu vorbesc limbi diferite, ci dialecte ale acelorași limbi. Pentru documentare, reproducem, după Giovanni Papanti, *I parlari italiani in certaldo alla festa del V centenario di messer Giovanni Boccaccio*, Livorno, 1875, un scurt fragment dintr-o nuvelă a lui Boccaccio, tradusă în toate dialectele italiene, în două dialecte din nordul Italiei și același fragment în două dialecte din sudul Italiei:

Iată textul din Boccaccio:

Il Re, infino allora stato tardo e pigro, quasi dal sonno si risvegliasse, cominciando dalla ingiuria fatta a questa donna, la quale agramente vendicò, rigidissimo persecutore divenne di ciascuno, che, contro all'onore della sua corona, alcuna cosa commettesse da indi innanzi (p. 5).

Traducerea în cele două dialecte din nord:

El Re, che fin allora l'era staa on poltron, el s'è dessedaa commè d'on sogn, el s'è daa de butt per castigà come va l'affront faa a costee, e dopo el perseguitava de bon tutti quei che ne commettess vulnaontraona cquai'on or della soa corona. (Provincia Milano, p. 287).

El Re che fi' a quel momento se gera mostràa lènto e prego, comuò dal sono a' se desvegièsse, scumenzando a vendicare comuò le meritèva le inzurie fate a 'sta dona, a' xe deventao severo persecutore de tuti quei che qualche cossa cometèsse contra l'onore de la so corona. (Provincia Veneția, p. 542).

Traducerea în cele două dialecte din sud:

'U Rre, chi finu a tannu eradi statu mau mau, cuomu si se risbigliasse d' 'u suonnu, ncignaudi de l'uffisa de ssa fimmina, chi se cce

[6]) Discuția criteriului acestuia se poate găsi și la Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, Iași, 1928, p. 338—339, unde se dau și indicații bibliografice.

[7]) *Studii* . . ., p. 120, cf. și „Limba romînă", V (1956), nr. 4, p. 67.

cacciaudi tutta la zirra, se ficedi 'nu mastru Giuorgiu chi minavadi a tutti chilli chi de duoppu chillu juornu lu nquatarudi. (Provincia Calabria, p. 153).

Lu Re, chi finu a ddu mumentu avia statu lentu e friddu, comu si si livassi di dormiri, accuminzau di lu minnicari l'offisa di sta donna, e addivintau pirsicuturi spiatatu di tutti chiddi chi d'ora in avanti cummittissiru qualchi mancanza contra l'onuri di la so' curuna. (Provincia Palermo, Sicilia, p. 333).

(Traducerea romînească: „Regele, pînă aci lăsător și leneș, ca și cînd atunci s-ar fi deșteptat din somn, începînd de la ofensa făcută acestei doamne, pe care a răzbunat-o tăios, a devenit un foarte aprig persecutor al tuturor celor care ar comite de acum încolo ceva împotriva onoarei coroanei sale").

Pe de altă parte un rus, un bielorus și un ucrainean, și desigur și alți slavi, se înțeleg între ei, vorbind fiecare idiomul propriu, și cu toate acestea le considerăm limbi independente. Dăm de asemenea, tot pentru documentare, un scurt fragment de text în limba rusă (din *Fata căpitanului* de Pușkin) și, în paralelă, traducerea lui în ucraineană, bulgară, macedoneană și sîrbă[8]).

Iată textul rusesc:

Odnaždy, orjol sprašival u vorona: — „Skaži, voron-ptica, otčego živješ ty na belom svete trista let, a ja vsego na vse tol'ko tridcat' tri goda?" — „Ottogo, batjuška, — otvečal emu voron —, čto ty pišš živuju krov', a ja pitajus' mertvečinoj" (A. S. Pușkin, *Izbrannye proizvedenija*, Moscova, 1953, p. 521).

Traducerea în limba ucraineană:

Raz, orel pytav vorona: — „Skaży voron-ptyc'a čomu žyveš ty na bilomu sviti trysta rik, a ja vs'oho-navs'oho til'ky tryc'at' try roky?" — „T'oho, baten'ku, vidpoviv jymu voron, ščo ty p'ješ žyvu krov, a ja žyvl'us'a myrtvyčynoj".

Traducerea în limba bulgară:

Ednaž, orelăt pitaše garvana: — „Kaži, garvane-ptico, ot što živeeš ti na belija svet trista godini, a az vsičko na vsičko, samo trideset i tri godini?" — „Ot tova, bratko, — odgovoril mu garvanăt —, če ti pieš živa krăv, a az se hranja săs mărtavštini".

Traducerea în limba macedoneană:

Vednaž, orelot go prašuvaše garvanot: — „Kaži, garvan-ptico, ot što živeeš ti na beliot svet trista godini, a jas sve na sve samu trideset i tri

---

[8]) Traducerea în ucraineană a făcut-o Daria Musceleanu, ucraineancă, asistentă la catedra de Slavistică de la Facultatea de Istorie-Filologie din Cluj, în bulgară și macedoneană, Foti Ilkovsky, macedonean, iar în sîrbă, Borislav Bainski, sîrb, ambii studenți la Limba rusă de la aceeași facultate. Toți sînt buni cunoscători ai limbii ruse.

godini?" — „Ot toa, bratko, — mu otgovori garvanot —, što ti pieš živa krv, a jas se ranam so mrtavčini".

Traducerea în limba sîrbă:

Jednom, orao je pitao gavrana: — „Kaži, gavrane-ptico, zašto živiš ti na belom svetu tristo leta, a ja svega samo trideset i tri godina?" — „Zato, brajko, — otgovorila mu je vrana —, što ti piješ živu krv, a ja se chranim mrc'inom.

(Traducerea romînească: „Odată, vulturul l-a întrebat pe corb: — „Spune-mi, corbule, de ce trăiești tu pe lume treisute de ani, iar eu abia treizeci și trei de ani?" — „De aceea, neică, fiindcă tu bei sînge viu, iar eu mă hrănesc cu mortăciuni").

Prin comparația textelor date în paralelă, oricine, chiar și un nespecialist, poate să verifice afirmațiile de mai sus.

Criteriul reamintit aci este în esență criteriul genetico-structural de care face uz D. Macrea și-l invocă în concluziile sale teoretice[9]), pentru că posibilitatea de înțelegere între vorbitori cu idiomuri deosebite presupune existența unei structuri asemănătoare, în multe privințe comune, ceea ce însemnează că idiomurile respective sînt înrudite, iar înrudirea este determinată de originea lor comună, cu specificarea că uneori asemănările nu le descoperă decît specialistul. Aplicînd acest criteriu la limba romînă, D. Macrea pune alături de un mic fragment de text aromîn, unul meglenoromîn și altul istroromîn, pe care le însoțește cu traducerea lor în dacoromînă (limba națională)[10]). Concluzia se impune de la sine: asemănările în structura dacoromînei, aromînei, meglenoromînei și istroromînei sînt atît de izbitoare încît aceste idiomuri nu pot fi considerate decît dialecte ale aceleiași limbi.

Pe bună dreptate observă acad. Al. Graur că, cu toate asemănările existente în structura acestor idiomuri — identificate mai cu seamă de specialiști — vorbitorii lor nu se pot înțelege între ei, vorbind fiecare idiomul său. Dar atîta vreme cît există dialecte ale căror vorbitori nu se pot înțelege între ei și limbi ale căror vorbitori se înțeleg între ei, e firesc ca asemănările, mai importante și mai numeroase sau mai puțin importante și mai puțin numeroase, în structura unor idiomuri, să nu ne poată ajuta în delimitarea noțiunilor de limbă și dialect. Nu știm cît trebuie să fie de mare gradul de înrudire și de asemănare dintre două sau mai multe idiomuri ca să vorbim de dialectele aceleiași limbi sau de limbi independente[11]).

De aceea considerăm că lingvistul sovietic P. S. Kuznețov are dreptate cînd afirmă — și ca acesta și acad. Al. Graur — că „gradul de apro-

---

9) Cf. „Limba romînă", V (1956), nr. 1, p. 17—20 și ibid., nr. 4, p. 71—72.

10) O comparație între dacoromînă, aromînă, meglenoromînă și istroromînă făcuse mai înainte S. Pușcariu, în *Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 66—68, cf. și *Limba romînă*, I, Buc., 1940, p. 232. Ea a fost reprodusă și comentată de acad. Al. Rosetti, în *Istoria limbii romîne. Noțiuni generale*, București, 1942, p. 57—58.

11) Cf. Al. Philippide, *op. cit.*, p. 339.

piere lingvistică nu este un criteriu suficient pentru a răspunde la întrebarea dacă avem a face cu două limbi diferite sau cu două dialecte ale uneia și aceleiași limbi"[12]).

*
* *

Criteriului genetico-structural, discutat mai sus, îi opune acad. Al. Graur pe cel istorico-politic. Problema dacă un idiom este limbă sau dialect trebuie rezolvată ținînd seamă de „împrejurările istorice în care se dezvoltă fiecare idiom dat"[13]), precum și de perspectivele de dezvoltare a acestuia. După d-sa „diferența *esențială* [sublinierea noastră] între limbi și dialecte" constă în faptul că „dialectele se pot reuni și se reunesc de obicei astăzi, în cadrul unei limbi unice, pe cînd limbile, chiar cînd sînt înrudite între ele, nu se pot contopi niciodată (exceptînd situația viitoare, în societatea comunistă)"[14]).

Privite prin prisma acestui criteriu, după acad. Al. Graur aromîna, meglenoromîna și istroromîna sînt limbi, pentru că ele nu se varsă în limba romînă națională. Justețea acestei constatări este de netăgăduit. Și e tot așa de just și că, nevărsîndu-se în această limbă, nu contribuie cu nimic la îmbogățirea ei. Mai trebuie să avem în vedere, tot în această ordine de idei — adăugăm noi — încă un lucru: atît aromîna, meglenoromîna, cît și istroromîna sînt pe cale de dispariție. Ele dispar, întocmai ca limbile, prin „încrucișare": aromîna „se încrucișează" cu greaca și albaneza, meglenoromîna cu bulgara, iar istroromîna cu croata.

Deosebirea, considerată *esențială,* dintre limbă și dialect, pe care-și bazează concluziile acad. Al. Graur, se poate aplica în multe cazuri. Ea se raportează la dialectele t i p i c e, existente în majoritatea limbilor. Faptele ne arată că criteriul propus de acad. Al. Graur nu are valabilitatea absolută pe care i-o acordă d-sa; el este tot așa de relativ și unilateral ca și criteriul genetico-structural, discutat mai sus. Dialectul corsican este un *dialect* al limbii italiene, deși din cauza împrejurărilor istorico-politice — așadar luînd în considerare factorul istorico-politic — nu se varsă în limba națională italiană, și, evident, în acest caz, nici nu o îmbogățește. Perspectivele acestui dialect sînt de a se „încrucișa" cu limba franceză, care se întrebuințează în școli, în administrație, presă etc., care este, cu un cuvînt, limba oficială. Corsicanii sînt bilingvi, unii desnaționalizați. Ca și dialectul corsican se prezintă dialectul ceangău, vorbit de grupul cel mai numeros al populației maghiare din Moldova. Fără îndoială că acest dialect este o ramificație a limbii maghiare. Rupt de limba maghiară secole de-a rîndul, în condiții istorice specifice, acest dialect a dus o existență izolată, independentă, fapt care i-a asigurat o dezvoltare particulară în cadrul limbii maghiare. Perspectivele acestui dialect? Sînt în general cunoscute. El dispare treptat prin „încrucișare" cu limba romînă. Cu situația dialectului corsican, dar mai ales cu a celui ceangău se asea-

[12]) Ap. Al. Graur, *Studii...*, p. 126.
[13]) Al. Graur, *op cit.*, p. 125.
[14]) Id., *ibid.*

mână foarte bine situația aromînei, meglenoromînei și istroromînei. S-ar putea considera oare corsicana și idiomul ceangău limbi independente, pentru simplul fapt că nu se contopesc în limbile lor naționale? Contopirea dialectelor în limba națională, după cum ne arată exemplele de mai sus, nu mai poate fi considerată o caracteristică *esențială* a acestora, în măsură să ne ajute să le delimităm de limbi.

Aplicînd criteriul propus, acad. Al. Graur aduce mai multe exemple: în China „diferențele dialectale se macină în cadrul limbii naționale unice, prin urmare idiomurile chineze sînt orientate spre contopirea lor într-o singură limbă, sînt deci dialecte, nu limbi diferite"[15]); în cazul olandezei, provansalei, slovacei și macedonenei avem limbi independente, deoarece acestea au evoluat diferit, diferențiindu-se de germană, franceză, cehă și bulgară, și nu au perspective de a se contopi vreodată. Trebuie să subliniem că exemplele citate ilustrează pe deplin criteriul propus de acad. Graur și că putem, fără rezerve, să fim de părerea d-sale; există o limbă chineză cu mai multe dialecte și nu mai multe limbi chineze; olandeza, provansala, slovaca și macedoneana sînt limbi independente. Dar aromîna, meglenoromîna și istroromîna nu se găsesc în situația nici uneia din limbile citate, cu toate că s-au despărțit de mai multă vreme de dacoromînă și nu au nici o perspectivă de a se contopi cu aceasta[16]). Atît olandeza, cît și slovaca și macedoneana sînt limbi naționale, în plină dezvoltare. Ele îndeplinesc toate funcțiile limbii naționale: se întrebuințează în școală, în administrație, în presă, la radio, în literatură, știință etc. Vorbitorii acestora s-au constituit în națiuni cu organizații politice, statale, proprii. Aromîna, meglenoromîna și istoromîna nu s-au dezvoltat în limbi naționale, iar vorbitorii lor nu și-au înjghebat organizații statale, care să poată asigura dezvoltarea limbilor lor. În general, cînd un dialect se transformă în limbă, mai ales în condițiile orînduirii capitaliste și cu atît mai mult în condițiile orînduirii socialiste, cunoaște o dezvoltare rapidă, o deosebită înflorire. Întocmai ca și dialectele, aceste idiomuri sînt în regres, pe cale de dispariție. Din acest punct de vedere ele se aseamănă mai mult cu provansala, care și ea este în regres, dar se deosebesc de aceasta prin faptul că ea se „încrucișează" (sau se contopește?) cu franceza, de care s-a desprins[17]).

Pentru a dovedi teza contrară, și anume că idiomurile romanice transdanubiene sînt dialecte ale limbii române, D. Macrea aduce un exemplu, considerat similar: sașii s-au desprins din marea masă a germanilor, în secolul al XII-lea, cînd au fost colonizați în Transilvania, aproximativ

---

15) Id., *ibid.* p. 126.

16) Cf. id., *ibid.*, p. 127.

17) În această privință Acad. Al. Graur, în *Studii...*, p. 127, afirmă că „provansala evoluează de multă vreme diferit de franceză și *nu poate fi vorba de o contopire a acestor două limbi diferite (deși înrudite)*" [sublinierea noastră]. De multă vreme limba franceză națională e răspîndită și se impune tot mai mult, prin tot felul de mijloace, în sudul Franței. Pe măsură ce se impune limba franceză dispare provansala, care, deși s-a întrebuințat în literatură, nu a devenit o limbă națională. Cum dispare provansala? Am zice că, deși e limbă, prin contopire, mai degrabă decît prin „încrucișare", dizolvîndu-se în limba națională franceză, întocmai ca dialectele.

odată cu despărțirea celor patru grupuri de români. „Deși despărțiți de 800 de ani — afirmă d-sa — de trunchiul german comun și deși nu mai există nici o perspectivă ca dialectul lor să se verse în limba germană, nu avem a face cu o limbă deosebită, ci cu un dialect al limbi germane“[18]). Exemplul similar invocat de D. Macrea nu este concludent, deși se poate stabili un oarecare paralelism, pentru faptul că dialectul săsesc, ca și cel șvăbesc, se varsă, se contopește în limba națională germană, învățată în școli, răspîndită prin presă, radio, literatură, etc. Facem aci precizarea că nu este necesar și obligator pentru ca un dialect să se dizolve în limba națională să fie cuprins în granițele statului cu limba națională respectivă.

Fără a avea pretenția de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puțin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă cînd preia funcțiile limbii naționale sau ale limbii literare comune, adică atunci cînd se întrebuințează în școală, în administrație, în presă, în literatură, știință etc. Aceasta nu este posibil, în general, decît într-o organizație politică statală proprie vorbitorilor limbii respective[19]). Limba ucraineană, și ca aceasta și olandeza, slovaca și macedoneana, este limbă independentă, deși gradul de diferențiere față de rusă nu e prea accentuat, deoarece a devenit limbă națională (cu multiplele ei funcții) a unui popor cu o organizație statală de peste 300 de ani. „Granița între limbă și dialect în limitele unei grupe lingvistice înrudite în perioada dezvoltării națiunilor este definită uneori nu numai și nu atît prin gradul de diferențiere calitativă în structura lor gramaticală și în fondul principal lexical, nu numai prin diferența dintre legile lor interne de dezvoltare, ci și prin condițiile social- politice, social-economice și cultural-istorice ale vieții poporului)[20]).

În lumina acestor considerente am putea afirma, în mod ipotetic, că aromîna, meglenoromîna și istroromîna au apucat, prin izolarea vorbitorilor lor secole de-a rîndul, pe calea dezvoltării în limbi independente, dar nu au fost ajutate de condiții istorice favorabile. Dacă aceste grupuri românești izolate, care vorbesc idiomuri ce nu dau posibilitatea de înțelegere și-ar fi dezvoltat o cultură (literatură și știință) și s-ar fi instruit în limbile lor proprii și dacă și-ar fi înjghebat organizații statale, am vorbi cu toții, mai mult decît probabil, de trei limbi deosebite, atît între ele, cît și față de dacoromînă[21]).

Din discuția de mai sus a rezultat, credem, că criteriul istorico-politic propus de acad. Al. Graur are, ca și cel genetico-structural, un caracter unilateral și o valoare relativă.

---

[18]) *Despre dialectele limbii române,* în „Limba română“, V (1956), nr. 1, p. 20.

[19]) În unele dialecte italiene s-a scris o literatură, mai mult sau mai puțin bogată, cu toate acestea, dialectele în cauză nu au devenit limbi independente, deoarece ele nu au preluat toate funcțiile limbii naționale. Acestea au rămas la nivelul unor literaturi dialectale, așa precum au rămas și aromîna, istroromîna și subdialectul bănățean, în care de asemenea s-a încercat a se scrie literatură.

[20]) V. V. Vinogradov, ap. Al. Graur, *Studii* ..., p. 126.

[21]) Cf. și D. Macrea, *Despre dialectele limbii române,* în „Limba română“, V, (1956), nr. 1, p. 18—19.

D. Macrea observă[22]) că problema delimitării limbii de dialect se poate face numai în lumina ambelor criterii. Afirmația d-sale ni se pare întemeiată, dar trebuie să avem în vedere că atîta timp cît ambele au o valoare relativă, cum reiese, credem, din expunerea de mai sus, ele, deși foarte importante, nu sînt suficiente pentru rezolvarea problemei și scoaterea ei din impas. Cele două criterii: genetico-structural și istorico-politic sînt necesare, indispensabile în definirea noțiunilor de limbă și dialect. Dialectele, ca și limbile înrudite, sînt un rezultat al procesului de diferențiere, ca urmare a condițiilor istorice (economice, sociale, politice) de dezvoltare a societății. În mod firesc ele, fiind ramificații ale aceleași limbi sau avînd aceeași limbă de bază, vor prezenta asemănări în structura lor, care se explică genetic. Iată de ce nu se poate face abstracție de aceste două criterii, ce nu se exclud, ci se completează, deși nu sînt în toate cazurile hotărîtoare. În lipsa unui criteriu cu valoare absolută, trebuie să ne mulțumim cu cele existente, chiar dacă sînt relative. Aplicarea lor trebuie făcută în mod deosebit de la caz la caz, pentru că fiecare limbă și fiecare grup de limbi prezintă o situație particulară. E necesar să se aibă în vedere caracterul specific al fiecărei limbi, condițiile social-economice și politice specifice în care s-a format și dezvoltat și locul pe care-l ocupă în cadrul celorlalte limbi înrudite. Avînd în vedere aceste fapte, în mod firesc se va de preponderanță uneori, așa cum s-a dat și pînă acum, unuia din cele două criterii în dezavantajul celuilalt. (În cazul limbii provansale sau dalmate a precumpănit criteriul genetico-structural asupra celui istorico-politic, iar în cazul limbii ucrainene și bieloruse, criteriul istorico-politic asupra celui genetico-structural). Așadar noțiunile de limbă și dialect rămîn deocamdată pe mai departe noțiuni relative, mai mult sau mai puțin convenționale.

* * *

În urma acestor considerații de ordin general asupra dialectelor și a delimitării lor de limbi, vom încerca să răspundem și noi la întrebarea: care sînt dialectele limbii române?

Dacă avem în vedere criteriul genetico-structural și cel istorico-politic și, mai ales, dacă recunoaștem caracterul relativ și unilateral al criteriului pe care s-a bazat acad. Al. Graur în concluziile d-sale, socotim că nimic nu ne împiedică să considerăm, cum au considerat și consideră cei mai mulți dintre lingviștii noștri și mulți dintre lingviștii străini, că limba română, continuatoare a latinei populare orientale, are patru dialecte: dacoromîn, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, dintre care unul, cel dacoromîn, s-a dezvoltat în limbă națională. Nu se poate tăgădui că aceste patru idiomuri prezintă identități în structura lor gramaticală, în fondul lor lexical și în structura fonetică, deși nu înlesnesc posibilitatea comunicării între vorbitorii lor. Acest fapt impune cu necesitate admiterea originii lor în aceeași limbă, numită de învățați romîna comună, primitivă sau străromîna. „Toate trăsăturile caracteristice ale limbii ro-

[22]) In „Limba română", V, (1956), nr. 4, p. 72.

mîne, tot ce deosebește limba romînă de limba latină pe de o parte și de celelalte limbi romanice pe de altă parte, se găsește în cîteși patru dialectele"[23]). Născute și dezvoltate în condiții social-economice și politice specifice, privite prin prisma trecutului și a viitorului lor, nu le putem considera decît ca dialecte ale limbii romîne. Ținînd seamă de criteriul propus de acad. Graur, discutat mai sus, am putea numi aceste dialecte, și altele de felul lor, care nu se varsă în limba națională, dialecte atipice (în opoziție cu cele care se dizolvă în limba națională, pe care le-am numit tipice) sau de tip specific[24]).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

О спорном лингвистическом вопросе: язык и диалект

Р. ТОДОРАН

Автор синтезирует существующие материалы о диалекте и обсуждает теоретическую проблему о границе между языком и диалектом, которой в последнее время занимались акад. Ал. Граур и Д. Макря, и пытается ответить на вопрос: какие диалекты в румынском языке?

Допускается мнение акад. Ал. Граура и обосновывается утверждение, что генетико-структуральный критерий является относительным. Автор высказывается против абсолютной действенности историко-политического критерия, сторонником которого является акад. Ал. Граур. Согласно этому критерию основное отличие между языком и диалектом состоит в том, что диалекты объединяются в рамках единого языка, в то время как языки, даже если они и родственные, не могут слиться. Автор показывает, что этот критерий является односторонним и столь же относительным как и генетико-структуральный: корсиканский диалект и диалект народности чангэй, на котором говорит венгерское население Молдавии, не являются самостоятельными языками, а диалектами, несмотря на то, что они вливаются в их национальные языки. Два критерия, подвергнутые обсуждению, хотя и недостаточны, являются однако необходимыми в более или менее полном разрешении вопроса.

В заключение, автор утверждает, что ничего не мешает считать, как это считалось и считается еще большинством румынских и зарубежных лингвистов, аромынский, мегленорумынский и истрорумынский диалектами румынского языка, несмотря на то, что они не сливаются с национальным языком. Учитывая критерий, предложенный академиком

---

23) S. Pușcariu, *Limba română*, I, Buc., 1940, p. 232.

24) Am mai putea întrebuința și altă terminologie: dialecte convergente și dialecte divergente, după cum se varsă sau nu în limba națională. Preferăm terminologia dintîi, pentru că ni se pare mai precisă. În general, dialectele sînt divergente în orînduirea în care predomină procesul de diferențiere și sînt convergente în orînduirea în care predomină procesul de integrare. Caracterul atipic al acestor dialecte constă tocmai în faptul că deși există în orînduirile în care are loc procesul de integrare, totuși nu converg înspre limba națională.

Ал. Грауром, автор считает, что существует две категории диалектов: типические, сливающиеся с национальным языком, и нетипические, несливающиеся с национальным языком. В последнюю категорию входят и румынские задунайские диалекты.

RÉSUMÉ

Sur un problème de linguistique en discussion: langue et dialecte

par

R. TODORAN

L'auteur fait la synthèse de quelques données sur les dialectes et puis il aborde le problème théorique de la délimitation entre la langue et le dialecte, problème qui a préoccupé, dans les derniers temps, l'acad. Al. Graur et D. Macrea. Ensuite, il tente de répondre à la question: quels sont les dialectes du roumain?

D'accord avec l'acad. Al. Graur, il établit à l'aide des faits la valeur relative du critérium génético-structural. Il combat la valabilité absolue du critérium historico-politique, soutenu par l'acad. Al. Graur. Celui-ci voit la différence essentielle qui existe entre langues et dialectes dans le fait que les derniers se réunissent au sein d'une langue unique, tandis que les langues, même apparentées, ne se fondent pas. L'auteur fait voir le caractère unilatéral et relatif de ce critérium tout comme le caractére du premier: ainsi, les dialectes corse et „ceangău" (ce dernier parlé par la population hongroise de la Moldavie) ne sont pas des langues indépendantes, mais bien des *dialectes,* quoiqu'ils ne se dissolvent pas dans leurs langues nationales. Les deux critères mis en discussion, bien qui'insuffisants, restent néanmoins indispensables à la résolution, plus ou moins conventionnelle, du problème.

En conclusion, l'auteur affirme que rien n'empêche de considérer les idiomes aroumain, méglénoroumain et istroroumain, qui pourtant ne se fondent pas dans la langue nationale, comme des *dialectes* du roumain, ainsi qu'avaient fait et font encore la plupart des linguistes roumains et étrangers. Tenant compte du critérium proposé par l'acad. Al. Graur, l'auteur distingue deux espèces de dialectes: les dialectes *typiques,* qui se fondent dans la langue nationale, et les dialectes *atypiques,* qui ne se fondent pas dans la langue nationale. Les dialectes roumains transdanubiens se rangent dans cette dernière catégorie.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

LINGVIȘTI ȘI FILOLOGI DIN TRECUT

ACTIVITATEA LUI MOSES GASTER ÎN DOMENIUL LINGVISTICII ȘI AL FILOLOGIEI ROMÎNE*)

DE
ȘT. PAȘCA
Membru corespondent al Academiei R. P. R.

Activitatea științifică prodigioasă prin bogăție și valoare a savantului de renume mondial, Moses Gaster, include numeroase realizări și în domeniul lingvistic și al filologiei romîne. La comemorarea unui veac de la nașterea marelui învățat, fost membru onorar al Academiei romîne, e cu totul justificat să se insiste în mod special asupra preocupărilor și realizărilor sale în acest domeniu, cu atît mai mult cu cît tocmai ele au constituit baza de plecare în activitatea sa de om de știință.

După propria-i confesiune, făcută la adînci bătrînețe, fostul său profesor de la liceul Matei Basarab din București, I. C. Massim[1]) „i-a aprins flacăra pasiunii pentru studii de filologie"[2]). Interesul față de astfel de studii i-a fost stimulat desigur, încă din adolescență, de rezultatele științifice răsunătoare înregistrate în activitatea lingvistică a vremii de către B. P. Hasdeu care a dat o orientare nouă în cercetările lingvistice și filologice romînești. Înțelegerea și dragostea pentru virtualitățile limbii romîne și în mod special pentru savoarea limbii noastre vechi și populare i-a generat-o Eminescu, cu care a avut strînse legături de prietenie: „Am stat multă vreme în legătură prietenească cu Eminescu" — mărturisea Gaster. „De cîte ori veneam la dînsul, citeam cu tot dinadinsul manuscriptele cele vechi și letopiseți ce le avea și cîteodată din «Viețile sfinților», căci el nu se sătura de limba veche și frumoasă din aceste texte. Iar cîteodată cînd dădeam de cîte o frază frumos ticluită, el exclama: «Ei, Gaster, ce spui? Așa-i că scrie frumos?» Am stat uniți mai ales în dragostea pentru limba veche..."[3]).

---

*) Conferință ținută în cadrul unei ședințe comemorative lărgite a Filialei din Cluj a Academiei R.P.R.

[1]) Coautor, cu A. T. Laurian, la întocmirea lucrării lexicografice ratate, *Dictionariulu limbei romane.* (vol. I—II) și *Glossariu, care cuprende vorbele din limb'a romana straine prin originea sau form'a loru, cumu și celle de origine indouiosa* (vol. III), București, 1873—1876.

[2]) N. Cartojan, *Amintiri despre Gaster*, în Anton Pann, *Povestea vorbii.* Ed. II, completată și ilustrată, cu Introducere de Dr. M. Gaster. Edit. „Scrisul Romînesc", Craiova, 1943. p. 17.

[3]) Cf. „Extemporalul", revista Liceului „M. Eminescu" din București, 1937, nr. 1—2; după D. Macrea, *Opera lingvistică și filologică a lui Moise Gaster*, în „Limba romînă", IV/1 (1955), p. 8.

Prin contactul spiritual cu marele poet, dar mai ales în urma vastelor cunoștințe practice și științifice pe care le-a agonisit citind cu lăcomie și cu toată înțelegerea monumentele vechi de limbă și de literatură română, Moses Gaster a devenit un pasionat admirator al acestora. Vorbind despre limba cronicilor românești, el declara cu convingere că ea „se aseamănă cel mai mult cu limba majestuoasă a Bibliei"[4]).

Moses Gaster a făcut studii temeinice de specialitate. Student la Universitatea din Breslau, a avut ca profesor pe vestitul romanist neogramatic Gustav Groeber, de la care a deprins o metodă riguroasă de cercetare, prin respectarea severă a „legilor" fonetice de evoluție a limbii — frînă puternică de control împotriva fanteziei în studiile etimologice — și prin documentarea bogată pe baza textelor vechi, tipărite sau manuscrise. Și-a trecut examenul de doctor la Facultatea de filozofie a Universității din Leipzig cu o disertație remarcabilă despre care va fi vorba mai jos și care reflectă metoda neogramatică în studiul faptelor de limbă.

Concomitent cu pregătirea sa în domeniul romanisticii, cu specială atenție față de cercetarea științifică a elementelor limbii române, fapt care îi impunea, alături de o temeinică cunoaștere a limbilor clasice, latină și greacă, și o suficientă orientare în domeniul tuturor limbilor vorbite în sudestul european, la Breslau, Gaster a făcut studii strălucite de semitologie, obținînd în 1881 diploma rabinică „magna cum laude". În același timp și-a însușit, ca puțini alții la vîrsta lui, noțiuni bogate în domeniul albanologiei și al turcologiei.

Înarmat cu cunoștințe bogate asupra atîtor limbi, înzestrat cu o agerime de minte excepțională, cu posibilități impresionante de conexiune a faptelor și cu o voință pătimașă de muncă, după cele șase decenii și jumătate de cercetare științifică încordată, Moses Gaster ar fi putut deveni o glorie a lingvisticii și a filologiei românești. S-a lăsat furat însă, în ultimii aproape cincizeci de ani de viață și de activitate, de pasiunea pentru studiul literaturii populare comparate, studiu care i-a creat el în schimb prestigiul de somitate științifică în lumea întreagă.

În domeniul lingvisticii românești Gaster a abordat succesiv diferite sectoare ale istoriei limbii: lexicografia, lexicologia și onomastica, fonetica și gramatica istorică, ortografia. Ca filolog a editat un mare număr de texte vechi și populare, între care culminează *Chrestomatia* sa, unanim apreciată de cercetătorii evoluției scrisului și limbii române pînă la 1830.

*

* *

Sîntem informați că în timpul cînd era student la Breslau a început întocmirea unui dicționar romîn-german[5]) și german-romîn[6]), orientîndu-se după dicționarul lui Pontbriant[7]). Desigur asupra acestui dicționar, cuprins în „Colecția Gaster" de la Academia noastră, se atrage atenția

---

[4]) Ap. Elisabetha Mănescu, *Dr. M. Gaster. Viața și opera sa.* București, 1940, p. 21.

[5]) Cf. D. Macrea, ibid., p. 9,

[6]) Cf. Artur Gorovei, în „Anuarul Arhivei de folklor", VII, (1945), p. 1.

[7]) Raoul de Pontbriant, *Dictionaru romîno-francesu.* București și Göttingen, 1862.

specială în catalogul întocmit de Gaster însuși[8]). Este de presupus că dicționarul în discuție, care ar merita o analiză atentă, pe care noi n-am avut răgazul să o facem, a fost dus la capăt mult după terminarea studiilor universitare ale inițiatorului lui. O realizare lexicografică de mare însemnătate științifică este *Glosarul* la *Chrestomatia* despre care va fi vorba mai încolo.

În lingvistica românească Moses Gaster a debutat, în 1876, la vîrsta de abia douăzeci de ani, și încă în paginile unei publicații periodice de înalt prestigiu științific, „Columna lui Traian" a lui B. P. Hasdeu, cu un scurt articol de lexicologie, intitulat *Cîteva rectificări la etimologiile grece, turce și maghiare ale lui Rössler*[9]), urmat, un an mai tîrziu, de o recenzie asupra *Dicționarului turco-arabo-person* al lui Th. Zenker[10]). Din chiar titlul celor două contribuții, dar mai ales din cuprinsul lor, rezultă erudiția tînărului student de la Breslau, metoda riguros științifică pe care și-a însușit-o și pe care a preconizat-o în toată activitatea sa viitoare.

Din seria contribuțiilor în sectorul lexicologiei, publicate cu cîțiva ani mai tîrziu de M. Gaster, se distinge — cu toate greșelile pe care le cuprinde — studiul despre *Stratificarea elementului latin în limba română*[11]). Preconizînd metoda de cercetare a neogramaticilor și respectînd deci principiul „legilor" fonetice „fără excepții", Gaster a examinat un număr (73) de cuvinte românești, în cea mai mare parte de origine latină, dintre care cele mai multe fuseseră studiate din punct de vedere etimologic și semantic de Fr. Miklosich[12]) și de A. de Cihac[13]). Gaster a adoptat o poziție justă din punct de vedere teoretic, susținînd că cuvintele de aceeași origine care prin forma lor actuală prezintă abateri de la legile fonetice obișnuite de transformare a sunetelor într-o epocă istorică veche „nu provin din aceeași vreme anterioară, din epoca formațiunei și fixării în genere a caracterului limbei române"[14]), ci sînt împrumuturi mai noi din limbile unor popoare cu care poporul român a fost în contact în cursul istoriei. Vorbind de elementele latine din limba română, Gaster precizează că acestea „fiind dar... toate din aceeași epocă, ar trebui ca toate să fie schimbate în același mod; ele prezintă însă excepțiuni destul de numeroase care nu se pot explica din natura internă a limbilor romanice. Ceea ce voim să constatăm deci chiar prin aceste excepțiuni, este că și

---

8) Cf. Dan Simonescu, *Colecția de manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Române*, în „Viața Românească", Anul XXII, mai 1940.

9) „Columna lui Traian". III. Noua serie. Tom. I. București, 1876, p. 521—524.

10) Dr. T. Th. Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*. Vol. I—II, Leipzig, 1866—1876.

11) În „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", anul I, 1883, p. 17—32, 345—356.

12) Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen. I. Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmähler*, 1—2, Wien, 1881—1882. Numeroase referințe la limba română a făcut Miklosich și în ale sale *Albanesische Forschungen*, I—III, Wien, 1870—1871.

13) A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Francfort s/M. I. *Eléments latins comparés avec les autres langues romanes*, 1870. II. *Eléments slaves, magyares, turcs, grecs-moderne et albanais*. 1879.

14) Cf. Id., *Stratificarea*... l. cit., p. 19.

elementul latin însuși nu este un strat omogen, ci se compune din pături suprapuse". „Peste acest strat vechiu — continuă Gaster — s-a suprapus o pătură nouă de elemente latine prin intermediul limbii albaneze, care însăși nu este altceva decît un dialect tracic pe jumătate romanizat. Legile fonetice ale limbii albaneze însă nu sînt aceleași ca cele romînești și printr-aceasta ele se recunosc lesne în cele împrumutate de către romîni de la albanezi. Împrumutarea s-a putut face cu atît mai ușor, cu cît amîndouă popoarele aveau deja oarecare dispoziții comune, și în fond era tot același *element latin* constitutiv, pe care îl împrumutau romînii pe lîngă altele de la albanezi"[15]). În concluzie, Gaster susținea și încerca să dovedească la tot pasul existența în limba romînă a unor elemente albano-latine de dată posterioară epocii în care legile fonetice de transformare a elementului moștenit direct din latinește în romînește fuseseră fixate[16]).

Era firesc ca în stadiul cunoștințelor de lingvistică comparată romîno-albaneză de acum trei sferturi de secol Gaster să comită erori în documentarea teoriei sale. Astfel, ca să citățm numai cîteva exemple, dînsul, după Cihac (I, p. 1) și după alții, considera că originea rom. *abur* și a alb. *avul-i* (= *avull*) ar fi lat. vapor și că forma romînească ar oglindi un fonetism caracteristic albanez, „afereza lui *v* inițial și trecerea lui *p* în *b*" (l. cit. 21) și ar reprezenta „o formă mai veche" albaneză. Se știe că cuvîntul albanez, ca și cel romînesc au o origine străveche, necunoscută, și că unul și altul ar proveni din același etimon[17]). Confruntînd cuvîntul rom. *leurușcă* cu alb. *liarrusc, lierrusc* (< lat. labrusca", considera (p. 346) că forma romînească provine din albaneză, fiindcă nu știa că *b* din grupul *-br-* trecut la *-ur-* a fost odinioară o lege fonetică comună în romînă și albaneză (cu *u* dispărut apoi în albaneză[18]); tot astfel potrivit unei „legi" fonetice comune romîno-albaneze, *-b-* a dispărut în elemente latine, ca de ex. caballus > rom., alb. *cal,* și deci forma romînească (p. 24) nu trebuie considerată dependentă de cea albaneză[19]). Cercetările de mai tîrziu au demonstrat că v.-rom. *anghiră* și alb. *angură* (p. 21) sînt de origine greacă (ἄγγυρα), cum de altfel a presupus și Gaster, care însă nu-și explica decît prin filieră albaneză forma cuvîntului romînesc, cu accentul schimbat și cu *g* în loc de *c*. În legătură cu rom. *alună* (< lat. *abellona, nu avellana, cum se susținea odinioară), Gaster confrunta alb. *alona,* precum și derivatele *alonar* „luna alunelor, iulie" (p. 21), de fapt „luna treieratului" (grec. ἀλωνάριο, derivat de la grec. ἀλῶνι „arie")[20]). *Chingă,* considerat (p. 27) de Gaster ca un element latino-albanez în romînă, *chingălă,* provine după cum s-a arătat[21])

---

15) Id., *Stratificarea* . . . , loc. cit., p. 20.
16) Id., ibid.
17) Cf. Al. Philippide, *Originea romînilor.* II. Iași, 1927, p. 657 și 695.
18) Id., ibid., p. 538.
19) Id., ibid., p. 578.
20) Id., ibid., p. 632.
21) Cf. S. Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache.* I. *Lateinisches Element.* Heidelberg, 1905, nr. 370; I. A. Cadrea-Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine,* București, 1907, nr. 350.

direct din lat. *c l i n g a (< c i n g (u) l a), prin metateză. Greșită este și legătura etimologică făcută (p. 31) între rom. *creștet* (care e un derivat pe teren romînesc, cu suf. *-et,* din *creștе*) și alb. *kreștă* (provenit din lat. c r ĭ s t a)[22]). Ar fi greșit de asemenea ca pentru formele romînești *băsică* (< lat. v e s i c a), *berbece* (< lat. v e r v e x, - c e m), *cinepă* (< lat. *c a n e p a, cu reflexe și în alte limbi romanice)[23]), *cuscru* (< lat. c o n s o c e r, - c r u m), *in* (< lat. l i n u m), *preot* (< lat. p r e (s) b y t e r, - r u m), etc. să căutăm intermediare albaneze, și tot așa de greșit ar fi ca să socotim drept influențe albaneze sensul identic sau apropiat al unor cuvinte comune de origine latină, rom. *Undrea* — alb. *sân Andre* = (luna) decembrie (p. 27), rom. *cărindar* — alb *calândur* = ianuarie (ibid.), rom. *cruța* — alb. *cruței* (p. 28), rom. *drept* (p. 354), rom. *falcă* — alb. *fălkinie* p. 29), rom. *urî* — alb. *urrei* (p. 355), rom. *merg* — alb. *mărgoi* (ibid.), rom. *ura* — alb. *uroi* (ibid.) rom. *orb* — alb. *verb(i)* (ibid.), rom. *pădure* — alb. *pul, pil* (< lat p a l u s, - d e m) (ibid.), rom. *tufă* — alb. *tufă* (ibid.), rom. *untură* — alb. *ündürä* (ibid.), rom. *vară* — alb. *vera* (ibid.), rom. *venin* (p. 352), etc. care au putut dezvolta sensuri identice, independent una de alta[24]).

Cu toate greșelile de amănunt[25]), lucrarea lui Gaster are meritul de a fi stimulat, alături de studiile lui B. P. Hasdeu în același domeniu, interesul cercetătorilor de la noi asupra însemnătății pe care o prezintă pentru studiul istoriei limbii romîne comparația elementelor de lexicale cu cele ale limbii albaneze. Mergînd pe urmele lui Fr. Miklosich[26]), Gaster a izbutit să identifice cuvinte care se găsesc numai în romînă și albaneză, să arate particularitățile lor formale și să înfățișeze evoluția lor semantică identică în cele două limbi.

* *
*

Un studiu interesat de o n o m a s t i c ă românească, important nu atîta din punctul de vedere al precizărilor științifice de amănunt, cît mai ales din acela al metodei de investigație și de grupare a materialului, este *Nomenclatura topică a județului Vîlcea*[27]). Noutatea cercetării lui Gaster

---

22) Cf. Al. Philippile, ibid., II. p. 709.

23) Cf. I. A. Candrea și Ov. Densusianu, ibid., nr. 346.

24) Cf. Al. Philippide, ibid., II, p. 682 ș.u. E necesar să amintim aici teoria lui Fr. Miklosich (din *Albanesische Forschungen,* în „Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse", vol. XIX, XX), după care asemănările dintre limba romînă și albaneză s-ar datora substratului comun, care, după H. Schuchard *(Der Vocalismus des Vulgarlateins.* Vol. III, 1868, p. 46—57), s-a imprimat în latina populară din Peninsula Balcanică.

25) Cf. și legătura pe care o făcea (p. 346) între *lighian* (cuvînt fără vechime în limba romînă) și alb. *lîăghen, leghen* (presupunîndu-i-se originea în lat. l a g a e n a). În ambele limbi cuvîntul a intrat, independent, din turc. *leken.* Al. Philippide, ibid., II, p. 720.

26) Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente in Rumunischen,* în „Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse", vol. XII (1862).

27) Conferință ținută la „Societatea geografică romînă". „Buletin", VI, trim. II (1885), p. 115—138.

în acest sector constă în faptul că are în vedere t o a t e, sau aproape toate[28]) numele topice din Vîlcea și nu se limitează, așa cum se proceda în mod obișnuit în vremea aceea, numai la studiul a n u m i t o r nume topice, considerate „interesante" prin originea lor străveche (autohtonă, dar mai ales latină). Este cu totul surprinzătoare pentru epoca în care M. Gaster și-a elaborat studiul, precizarea ierarhiei în care se încadrează istoricește diferitele categorii de nume topice. Dînsul a sezisat mai întîi la noi, valoarea excepțională prin vechime a numelor topice date după natura materială a locului denumit: munți și dealuri, rîuri, văi, izvoare (lacuri etc.), păduri, pe care le considera „nemișcătoare și veșnice", în opoziție cu numele de sate, locuințe izolate (adesea rămășițe ale unui sat, sau „punctul de pornire pentru un sat" nou), mănăstiri, pe care cu drept cuvînt le socotea „artificiale"[29]). În ceea ce privește originea numelor topice, Gaster sublinia pe dreptate — referindu-se mai ales la numele „artificiale" — că în general ele provin de la nume personale și de la apelative topice (cf. p. 127—128).

Ca lingvist, M. Gaster nu putea să neglijeze — și n-a neglijat — repartizarea numelor topice după originea lor etimologică. A înțeles să facă însă restricția cuvenită. A separat — în măsura posibilității de orientare din vremea sa asupra lexicului regional referitor la terminologia topică — numele topice provenite din termeni topici de origine străină pătrunși ca apelative în limba romînă, de numele topice date de străini (de ex. *Cozia* < slav. *kozija* „a caprei"; după Gaster < turc. *koz* „nucă", traducînd numele topic mai vechi, *Nucet; Ilaci* < sl. *ilŭ* „lut", *Lisa* < sl. *lys* „pleșuv", *Goranu* < sl. *gora* „munte", *Boru* < sl. *bor.* „pin" etc.). Gaster considera deci de origine romînească toate numele topice provenite din apelative care se pot înțelege prin limba romînă, oricare le-ar fi etimologia: „ne ajunge — scria Gaster[30]) — că este acum un cuvînt romînesc și ne dovedește printr-aceasta că acele numiri locale se datoresc romînilor și numai romînilor". Pentru bogăția materialului toponimic pe care-l prezintă, deși unele nume apar redate greșit[31], lucrarea lui Gaster poate fi utilizată cu folos și azi. Ea nu trebuie consultată însă numai ca sursă de material, ci și fiindcă prezintă numeroase indicații etimologice juste. Nu intrăm în expunerea acestora, dar remarcăm două din etimologiile date

---

[28]) Multe din numele topice citate de Gaster lipsesc din studiul fundamental de toponimie romînească al acad. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952: *Ciocați, Ganța, Găteji, Ghioroiu, Mădulari, Malaie, Manice, Magița, Mijloc, Miloste, Omărice, Pădureț* (la Iordan *Păduricea*). *Pasăre, Plăvaie, Răcăieți, Rîios, Suiște, Susani, Tîlvac, Ulicei, Urgica, Vîrloi* etc.

[29]) Într-adevăr, „nomenclatura apelor, munților etc. se dovedește în general, a fi foarte rezistentă, și aceasta, datorită iarăși unei situații impusă de natura lucrurilor: accidentele de teren sînt ele însești mai rezistente decît satele și orașele, iar în plus numele lor, mai ales cînd e vorba de locuri cunoscute pe o întindere mare de pămînt, interesează un număr considerabil de oameni... În ce privește munții, trebuie precizat că numai masivele muntoase pot fi puse alături de ape și cîmpii ..." (Iorgu Iordan, ibid., p. V, nota 1).

[30]) Cf. „Buletinul" amintit, p. 132.

[31]) Se pare că astfel de greșeli erau cuprinse în izvoarele utilizate (hărți, documente etc.).

unor nume din afara spațiului toponimic vîlcean. E vorba de numele celor două orașe oltene, *Caracal* (< cum. k a r á „negru" + k a l é „cetate", nu „turn", deci *cetatea-neagră*) și *Turnu-Severin* (< sl. s ê v e r i n ŭ „de miază noapte", derivat de la sl. s ě v e r ŭ „miazănoapte", nume dat de slavii sudici)[32]), despre care se susținuse greșit că ar proveni de la numele împăraților romani *Caracalla* și *Severus!*

*

* *

In sectorul f o n e t i c i i i s t o r i c e Gaster s-a afirmat prin studiul său foarte documentat asupra evoluției velarei *c* în românește[33]), prezentat ca disertație de doctorat. Ceea ce distinge în mod cu totul deosebit în mișcarea lingvistică românească a vremii contribuția lui Gaster, este punctul de vedere nou aplicat în cercetarea istoriei limbii noastre și metoda istorică comparativă riguros practicată[34]). Intr-adevăr, cu foarte rare excepții, pînă la Gaster — și trebuie să recunoaștem, chiar și după el — cercetătorii istoriei limbii române au urmărit cu precădere și cu atenția cuvenită mai ales elementul moștenit din latinește, elementele eterogene care s-au infiltrat organic în limbă în cursul istoriei fiind, dacă nu neglijate, cel puțin subevaluate. In lucrarea sa, Gaster cercetează, cu egală atenție, soarta velarei *c* din cuvintele moștenite din latinește, ca și din cuvintele de origine slavă, (neo)greacă, turcă și maghiară. Cercetarea cuprinde material scos și din monumentele vechi de limbă română, arătîndu-se interes și pentru materialul istoric de antroponimie și de toponimie spicuit și din documentele slavo-române. Mai mult decît atîta, Gaster, adoptînd concepția înaintată, predominantă în lingvistica vremii, a înțeles însemnătatea studiului atent al dialectelor și subdialectelor românești pentru o bună documentare și orientare în domeniul istoriei limbii. „Pentru a cunoaște dezvoltarea limbii române, pentru a arăta cum din graiul latinesc a ajuns grai românesc, nu ne ajunge numai dialectul vorbit în România și în țările vecine. Căci aci deosebirile sînt relativ foarte mici, nu avem dialecte dacoromîne, ci numai nuanțe dialectice [= dialectale]. Pînă la un punct oarecare se poate observa că toate aceste schimbări sînt relativ moderne ieșite din forme arhaice care s-au păstrat asemenea în limba dacoromînă, și adică în unele provincii ale Romîniei... Cu totul altfel ni se prezintă — continuă Gaster — dialectul macedoromîn și cel istrian, care nu pot tăgădui originea lor c o m u n ă cu limba dacoromînă... Aceste t o a t e î m p r e u n ă, adică dialectul daco-romîn, macedo-romîn și istro-romîn, constituiesc limba română, și nu numai cel

32) Id., ibid., p. 118.

33) Moses Gaster, *Zur rumänischen Lautgeschichte.* I. *Die guturale Tenuis.* Halle, 1878.

34) Este cazul să menționăm că în privința comparatismului Gaster a ajuns la exagerări. Ocupîndu-se de elemente de origine turcică din limba română, el nu se mulțumea să citeze formele corespunzătoare intrate și în alte limbi din (sud)estul Europei (neogreacă, albaneză, bulgară, sîrbă, slovenă, rusă, maghiară etc.), ci le corobora cu forme din limbile unor popore care n-au avut sau unele au avut un contact efemer cu poporul nostru. Intr-adevăr, nu sînt de importanță pentru explicarea formelor românești referințele la forme din limba calmucă, buriată, iacută, nogai, cumiscă, coibalică, soiotică, ebreie etc. (cf. și în „Col. lui Traian", III (1877), p. 298—300).

dintîi, precum s-a considerat pînă acum, ... fiecare din aceste trei dialecte contribuie la luminarea fazelor prin care a trecut graiul legiunilor, pentru a ajunge la o limbă nouă"[35]). Valoarea lucrării lui Gaster a fost recunoscută. Ea a marcat un pas important în dezvoltarea studiilor de istorie a limbii romîne, atît ca metodă de cercetare, cît și ca interpretare a faptelor lingvistice.

Este cazul să mai menționăm aci, imediat, un articol judicios în legătură cu elementele nelatine din limba romînă[36]). Din tot ce a scris Gaster în domeniul lingvisticii românești, acest articol reflectă mai clar, nu atîta convingerea sa fermă, mărturisită în mod consecvent despre structura prevalent latină a limbii romîne[37]), cît mai ales conștiința de învățat, de a nu trece cu vederea trăsături caracteristice care îi definesc originalitatea față de celelalte limbi romanice, sau de a minimaliza importanța elementelor străine, atunci cînd acestea „constituie o parte integrantă a limbii romîne, fără de care ar fi de neînchipuit".

Problema raporturilor istorice ale limbii romîne cu alte limbi a fost o preocupare de căpetenie a lui Gaster în toată activitatea sa de lingvist. Este dureros să constatăm că această preferință științifică, care atunci întregea o latură a activității lingvistice românești, a fost considerată de unii potentați ai vremii, diformați ca mentalitate de mirajul latinismului și al dacismului, ca o acțiune antipatriotică a învățatului Gaster care a fost și din acest motiv ostracizat.

Pe lîngă fapte de fonetică istorică de origine latină populară reflectate în limba romînă și în limba albaneză, bazat pe rezultatele obținute prin cercetările lui Miklosich, Hahn[38]), B. P. Hasdeu[39]) ș, a., Gaster prezintă aci, rezumativ, în afară de particularitățile fonetice, lexicale și derivative de origine slavă, maghiară, turcească și neogreacă și concordanțe de ordin morfologic, romîno-albano-bulgaro-neogrecești. Prin aceasta el se afirmă printre cei dintîi specialiști ca cercetător al lingvisticii așa zise „balcanice".

După părerea lui Gaster, părere personală, asemănările și diferențele dintre limba romînă și cea albaneză, „ne obligă să acceptăm, atît pentru aceste două limbi, cît și pentru celelalte limbi balcanice, o sursă t u r a n i c ă comună tuturor"[40]). „Toate aceste limbi trebuie să fi fost expuse într-o epocă dată — și Gaster susținea că între secolul al VII—X-lea —

---

[35]) Am reprodus din recenzia lui M. Gaster asupra lucrării lui Fr. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, I., citată mai înainte; în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I, (1883), p. 236.

[36]) Moses Gaster, *Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen*, în „Grundriss der romanischen Philologie" al fostului său profesor, Gustav Gröber, Ed. I, Strassburg, 1888, p. 407—414. (Ne folosim de extras, p. 1—9).

[37]) In studiul amintit despre *Stratificarea elementului latin în limba romînă*, l. cit., p. 7, Gaster susținea că „Elementul constitutiv al limbii romîne este fără îndoială cel latinesc; dar caracteristicul ei [al limbii romîne] este modificarea și dezvoltarea acestui element sub înrîuriri cu totul deosebite de acele ce au suferit celelalte limbi romanice". Cf. și *Die nichtlateinischen Elemente*..., p. 1.

[38]) Johann von Hahn, *Albanesische Studien*, Jena, 1854.

[39]) B. P. Hasdeu, în „Cuvente din betrani", II. București, 1879, p. 611—689.

[40]) M. Gaster, *Die nichtlateinischen Elem*..., p. 3 (extras).

unei influențe puternice care le-a transformat în măsură egală"[41]), precizînd apoi, că „aceste fenomene le pun pe socoteala bulgarilor turanici care au venit între anii 660—668, (și care) în scurtă vreme și-au întins puterea peste întreaga Peninsulă balcanică și și-au menținut limba în curs de trei veacuri mai înainte de a se contopi cu popoarele peninsulei"[42]).

*

* *

S-au remarcat la timpul său, și după aceea, păreri greșite cuprinse în opera de lingvist a lui Moses Gaster. Nu stăruim asupra lor, mai ales că unele, ca de pildă aceea asupra originii sud-dunărene a palatalizării labialelor în dialectul dacoromîn[43]) a fost susținută și de alții mai tîrziu, și încă de o somitate a lingvisticii românești, Ov. Densusianu[44]).

Acum în urmă s-a insistat asupra faptului că în opera lingvistică a lui Gaster nu se găsesc decît foarte rare formulări asupra concepției sale teoretice. Din felul de a trata problemele de specialitate rezultă atitudinea sa științifică pozitivă[45]). Rezerva lui Gaster pentru formulări de ordin teoretic este explicabilă prin exigența sa de cercetător de amănunt, care nu se încumetă să tragă concluzii generale decît pe baza unui mare număr de fapte. În această privință este semnificativă prudența cu care vorbește despre „legile" generale care determină schimbările de ordin semantic, tot astfel cum „legile" fonetice determină aspectul fonetic al limbii[46]).

*

* *

Dacă avem în vedere preferințele lui M. Gaster pentru anumite aspecte ale istoriei limbii române, nu ne miră atașamentul lui total față de curentul care se manifesta împotriva etimologismului latinist în o r t o g r a f i e. Într-un articol comemorativ cald, scris — nu de mult — de tov. J. Byck[47]), citim: „Pasiunea doctorului Gaster pentru limba românească, pentru literatura și arta românească nu i-au deformat concepțiile științifice. Asta rezultă din toate lucrările sale" și mai ales dintr-o savantă conferință ținută la Ateneul român, în 1885[48]) despre originea alfabetului și despre ortografia română. Sîntem convinși că tocmai respectul față de produsele spirituale ale poporului nostru, limba, literatura și arta populară a determinat atitudinea științifică justă a lui Gaster față de ele.

---

41) Id., ibid., p. 5.
42) Id., ibid.
43) M. Gaster, *Chrestomatie română,* vol. I, Leipzig—București, 1891, Introducere, p. CVIII—CX.
44) Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine.* I. Paris, 1901, p. 307—314. II, Paris, 1914, p. 111—112. (Alte referințe, la D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba română,* în „Dacoromania", IX (1936—1938), Cluj, 1938, p. 98 și 100).
45) Cf. D. Macrea, în „Limba română" IV/1 p. 9.
46) M. Gaster, *Stratificarea...* l. cit., p. 352.
47) J. Byck, *Dr. Moses Gaster,* în „Gazeta literară", 20. IX. 1956.
48) Dr. M. Gaster, *Originea alfabetului și ortografia română,* București, 1885.

Din conferința amintită a lui M. Gaster se pot spicui citate demne să figureze în antologie: „Ce-am fi noi fără alfabet, fără scrisoare? N-am fi altceva decît frunze căzătoare de pe un pom uriaș duse de vîntul uitării! N-am avea nici pomenirea trecutului, nici nădejdea viitorului. Experiența neamurilor trecute n-ar fi călăuza noastră în calea vieții și fiecare din noi ar trebui să înceapă tot acolo, unde a început primul om ce a apărut pe pămînt“[49]).

Înfățișînd în mod sugestiv diferitele sisteme de grafie pe care în cursul istoriei multimilenare le-a născocit mintea omului, insistă în mod special asupra alfabetului slav, avînd la bază alfabetul grecesc, influențat — după Gaster — în ceea ce privește forma unor litere și numirea lor, de alfabetul armenesc[50]). Gaster prezintă cu simpatie mișcarea inițiată de Ienăchiță Văcărescu și susținută de Radu Tempea, Diaconovici Loga și mai ales de Heliade Rădulescu, în sensul simplificării alfabetului slav spre a-l adapta necesităților limbii române, „pînă în sfîrșit deveni ortografia romîno-chirilică o haină mlădioasă care se lipea de toate formele și frumusețile limbii românești, un instrument perfect pentru fixarea sunetelor și limpezirea lor“[51]).

Deși se declara un adept hotărît al ortografiei fonetice, Gaster înțelegea și scuza oarecum etimologismul în scrierea românească recomandat odinioară de Petru Maior, căci „Mișcarea de atuncea — arăta Gaster — trebuie înțeleasă din împrejurările acelor vremi, unde tendința juca un rol copleșitor și unde învățații, sau mai bine falșii învățați, călăuziți de sentimente nu tocmai frățești pentru neamul românesc, sau de considerațiuni politice, au voit să ascunză, sau cel puțin să schimonosească originea popoporului și a limbii române“[52]). Exagerările de mai tîrziu, cînd reacțiunea științifică ardeleană continua să se mai manifesteze prin etimologism, au fost aspru criticate de Gaster[53]). El nu putea fi de acord „să cernem limba română prin sita dicționarului latin și orice cuvînt n-ar trece să-l gonim departe și să-l înlocuim printr-un cuvînt nou, plăzmuit de noi. Apoi și prin scriere să se oglindească izvorul latin, și să nu mai scriem cum vorbim, ci *una* să scriem, *alta* să citim“[54]). Argumentul lui Gaster e simplu: literele alfabetului „n-au altă misiune decît a fi purtătorii gîndului și expresiunea materială a sunetelor. Nu se poate adăuga și altă tendință, fără ca principiul scrierii să fie adînc zdruncinat“[55]).

Concluzia la care a ajuns Gaster în privința ortografiei române a fost pusă în mod oficial în practică la noi abia după aproape șapte decenii

---

[49]) Id., ibid., p. 8.
[50]) Id., ibid., p. 34.
[51]) Id., ibid., p. 37.
[52]) Id., ibid., p. 38.
[53]) Să nu uităm că la data cînd Gaster își rostea conferința în discuție, reprezentantul cel mai înfocat al principiului etimologismului în ortografie, T. Cipariu, era încă în viață, și, deși încetase să mai publice lucrări, curentul susținut teoreticește și practicat de el supraviețuia în școlile românești din Transilvania.
[54]) Id., ibid., p. 48.
[55]) Id., ibid.

de la formularea ei: „a da alfabetului rolul său adevărat ,a scrie numai cîte un s e m n pentru fiecare sunet“[56]).

*
* *

Prin ceea ce a realizat ca volum și ca valoare, în domeniul f i l o l o g i e i romîne, Moses Gaster și-a înscris, alături de T. Cipariu și de B. P. Hasdeu, nume nepieritor printre ctitorii acestei discipline, cultivată intens la noi din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre de învățați ca I. G. Sbiera[57]) Al. Lambrior[58]), Ion Bianu[59]), Gr. Crețu[60]), I. A. Candrea[61]), N. Drăganu[62]), N. Cartojan[63]), Al. Rosetti[64]). Iorgu Iordan[65]), J. Byck[66]) ș. a.

Moses Gaster a editat, redînd cu chirilice sau în transcriere cu litere latine un mare număr de texte vechi romînești. Ne referim aci numai la două din acestea, fiindcă sînt de importanță covîrșitoare pentru istoria începutului scrisului romînesc. Este vorba întîi de textul cuprins în manuscrisul lui Radu grămăticul, fiul lui Drăghici de la Mănicești, text copiat pe seama lui Pătrașcu voevod, în insula Rodos, la 1574, după o copie intermediară de pe la 1557—1558 a traducerii originale de pe la 1550 a *Evangheliarului* în romînește[67]). Fragmente din textul lui Radu, păstrat la Biblioteca Muzeului Britanic din Londra, fuseseră publicate, dimpreună cu descrierea manuscrisului de B. P. Hasdeu[68]). Gaster însuși a publicat în

---

[56]) Id., ibid., p. 42.

[57]) Ion al lui G. Sbiera, *Codicele voroneţean, cu un vocabulariu şi studiu asupra lui*, Cernăuți, 1885.

[58]) Al. Lambrior *Carte de cetire*, Iași, 1889. Cf. I. Șiadbei în „Viața Romînească“, 1923.

[59]) I. Bianu, *Psaltirea Scheiană*, Tomul I, București, 1889; id., *Intrebare creştinească*, București, 1925; id., *Pravila sfinţilor apostoli*, București 1925; id., *Lucrul apostolesc — Apostolul — tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563*, București, 1930, publicate toate în fascimile, cea dintîi și în transcriere cu litere latine.

[60]) Cf. printre altele *Lexicon slavo-romînesc şi tîlcuirea numelor din 1649*. București, 1900.

[61]) I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*. Vol. I—II, București, 1916.

[62]) Cf. printre altele *Două manuscripte vechi: Codicele Teodorescu şi Codicele Marţian*, București, 1914; — *Cea mai veche carte rakoczyană tipărită la Alba Iulia*, Cluj, 1922; — *Codicele pribeagului Gheorghe Ştefan*, Cluj, 1925; — *Manuscrisul liceului grăniceresc „Gh. Coşbuc“ din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise romîneşti*, Cluj, 1923 etc.

[63]) N. Cartojan, *Alexandria în literatura romînească*, București, 1922.

[64]) Cf. printre altele *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles, tirées des archives de Bistritza*. București, 1926.

[65]) Iorgu Iordan, *Ion Neculce, Letopiseţul Ţării Moldovei*. București, 1955.

[66]) J. Byck, *Varlaam, Cazania, 1643*. București, 1943.

[67]) De o altă copie după aceeași traducere originală s-a folosit diaconul Coresi pentru tipăritura sa din 1561.

[68]) In „Columna lui Traian“, IX, Noua serie, București, 1882, p. 48—60 (descrierea manuscrisului), p. 78—86, 171—177, 239—244, 358—367, 459—465, 624—629; vol. X, p. 310—322 (reproduceri din textul Evangheliei lui Marcu).

două rînduri unele fragmente[69]) și apoi, în 1895, într-un volum, textul integral, însoțit și de un text foarte interesant al *Faptelor Apostolilor* și de un fragment din *Cartea lui Iacov* (zaceala 50—57), acestea cuprinse în Codex Gaster no. 93[70]). Ultimul text, nebăgat în seamă pînă acuma, e o copie din prima jumătate a secolului al XVII-lea după o traducere originală rotacizantă din secolul al XVI-lea și prezintă interes special, fiindcă ne înfățișează strădania traducătorilor de odinioară de a găsi cuvîntul sau expresia romînească cea mai potrivită spre a reda cuvîntul sau expresia slavonă din textul original tradus. Într-adevăr, în versiunea romînească publicată de Gaster abundă juxtapunerile de cuvinte și de expresii sinonime și prin urmare ea este o sursă incomparabilă de orientare asupra tehnicei de lucru a vechilor noștri traducători. Textul interesează în cel mai înalt grad și pentru limpezimea exprimării și pentru bogăția lui lexicală.

Este trist să constatăm că cele două monumente de limbă de rară valoare n-au fost puse la îndemîna cercetătorilor decît după aproape treizeci și cinci de ani de la data editării lor, adică în 1929. Vinovați pentru aceasta au fost cîțiva potentați ai regimului burghezo-moșieresc care — în cazul lui D. Sturza — orbiți de invidie pentru calitățile de învățat, îndîrjiți împotriva fermității ținutei științifice a lui Moses Gaster și mînați de odioase porniri naționaliste și rasiale, au creat și au susținut, decenii de-a rîndul, o lașă conspirație a tăcerii în jurul răsunătoarelor lui succese științifice și au denigrat pe marele savant. Istoria a făcut dreptate lui Gaster: în 1929 el a fost ales, la propunerea lui S. Pușcariu, cu unanimitate de voturi, membru onorar al Academiei Romîne.

Lucrarea care i-a consacrat lui Moses Gaster renumele de filolog romîn de seamă a fost cunoscuta sa *Chrestomatie romînă*[71]). Este o operă monumentală, întocmită cu pricepere, cu multă migală și trudă, trudă stimulată de admirația sa niciodată desmințită față de produsele spirituale ale poporului romîn și de dorul patriei din care a fost expulzat cu atîta cruzime. „Numai acei ce s-au îndeletnicit cu o lucrare ca cea de față vor ști să prețuiască munca, întrupată într-această carte; și bătut cum am fost de valurile acestei lumi, n-aș fi dus-o la capăt de n-ar fi fost o muncă de dragoste. Puțini m-au ajutat, mulți m-au prigonit și cu drept cuvînt pot încheia această predoslovie cu vorba scriitorului vechi ce spunea: «că precum doresc să sosească la liman nevîforat cei ce sînt în furtună întru luciul mării, așa am dorit și eu să ajung la sfîrșitul cărții

---

[69]) Unul în *Chrestomatia romînă*, I. p. *7—*9 (unul din Evanghelia lui Matei și altul din Evanghelia lui Luca) și apoi, în „Archivio glottologico italiano", X, Torino, 1890—1892, p. 201—257, în transcriere cu litere latine, întreagă Evanghelia lui Matei.

[70]) A fost tipărit, fără pagină de titlu, fără un studiu filologic necesar și fără glosar, de „Tipografia Statului", „pe la 1892—1895", după cum ne informează o notă de mînă de la 1909, pe care o găsim pe exemplarul Institutului de lingvistică din Cluj. Pe același exemplar un „N. B." precizează că „Ministerul a scris lui Gaster (ian. 1910) să trimită prefața etc., etc., spre completarea volumului."

[71]) M. Gaster, *Ghrestomatie romînă. Texte tipărite și manuscrise* (sec. XVI—XIX). *dialectale și populare, cu o introducere, Gramatică și un Glosar romîno-francez.* Vol. I, Introducere, Gramatică, Texte (1550—1710), vol. II. Texte (1710—1830), Dialectologie, Literatură populară, Glosar, Leipzig—București. 1891.

aceștia»"[72]). Așa vorbea, la vîrsta de numai 35 de ani, cînd a tipărit celebra sa *Chrestomatie,* învățatul care cu 8 ani înainte, la 1883, dăduse la lumină o lucrare fundamentală asupra literaturii populare romîne[73]), elogios judecată de romaniști străini de incontestabilă autoritate[74]), dar nefavorabil apreciată de un pseudospecialist romîn[75]), al cărui nume nu-l mai amintim.

Precuvîntarea la această carte precizează obiectivele științifice ale autorului ei. Îl lăsăm să vorbească: „Cînd am întreprins această lucrare... intențiunea mea a fost de a culege și de-a întruni la un loc, pe cît se poate mai multe texte și fragmente de texte din vechea literatură romînă și de a urmări astfel pas cu pas atît mersul gradat al dezvoltării limbei romînești, cît și nașterea și propășirea literaturii romînești în decursul veacurilor! Scopul meu era deci îndoit: atît filologic cît și istorico-literar. De aceste două puncte de vedere am fost călăuzit atît în alegerea materiei, cît și în modul de a reproduce textele și a le orîndui"[76]).

Spre deosebire de T. Cipariu care a reprodus numai fragmente din tipărituri vechi, anterioare secolului al XVIII-lea, Moses Gaster convins că „monumentele cele mai vechi și cele mai de căpetenie ale limbii și literaturii romîne s-au dovedit însă a fi acele ce s-au păstrat în manuscris"[77]), le-a inclus în mare număr în *Chrestomatia* sa. E vorba de numeroase hrisoave de vînzare, de judecată, de rumînie, de răscumpărare, de schimbare de moșii, de împărțire etc., care oglindesc, mai credincios decît tipăriturile, limba vie a poporului.

Numărul manuscriselor din care a reprodus fragmente este impresionant: 96. Din acestea, covîrșitoarea lor majoritate erau cu totul necutoscute.

Fragmentele din tipăriturile vechi, reproduse pentru prima oară de Gaster se ridică la aproximativ 50.

Textele vechi le-a orînduit în ordine cronologică, fapt foarte dificil dacă ne gîndim că o astfel de cronologie a stabilit-o pe baza unor considerații de ordin paleografic.

Un merit remarcabil ce-i revine lui Gaster este acela de a nu fi despărțit — așa cum a făcut T. Cipariu —, ci de a fi arătat „legătura în care stă mișcarea literară dintr-o parte cu cea din cealaltă parte a țării, cea de dincolo cu cea de dincoace de munții Transilvaniei, apoi de a pune față în față diferitele forme ale graiului din aceeași vreme și a arăta schimbările ce a suferit același text în cursul veacurilor"[78]).

---

72) Id., ibid., (Precuvîntare), p. XII.
73) Id., *Literatura populară romînă,* București, 1883.
74) Kr. Nyrop în „Romania", 1885, recenzie reprodusă în romînește în „Contemporanul", 1885, p. 463—470.
75) Cf. „Analele Academiei Romîne", Secția literară, Seria II, anul al V-lea, 1883, p. 163.
76) M. Gaster, *Chrestomatie romînă,* I, p. III.
77) Id., ibid.
78) Id., ibid., p. VI.

Din introducerea lucrării este remarcabilă gramatica, deși include numai declinarea și conjugarea. Ea constituie o bogată contribuție la gramatica istorică a limbii romîne.

O valoare științifică excepțională a lucrării lui Gaster o constituie Glosarul, în care sînt menționate t o a t e cuvintele din text, cu indicația, în limba franceză, a sensului lor. Uneori Gaster citează, în locul corespondentului francez, cuvîntul grecesc din textul grecesc tradus. Gaster a avut grijă de a reproduce în Glosar și formele flexionare arhaice sau dialectale. „Fiecare paragraf deci din Glosar conține sub o formă condensată istoria vieții fiecărui cuvînt romînesc de pe la mijlocul secolului al XVI-lea pînă în zilele noastre"[79]). De fapt Glosarul *Chrestomatiei* lui Gaster a fost și va rămîne o sursă principală de informație pentru lexicografia romînă.

Cum era de așteptat de altfel, *Chrestomatia* a fost just apreciată de specialiști cu renume de peste hotare, ca de pildă de germanul Gustav Weigand[80]) și cu oarecare rezerve de francezul Émile Picot[81]), și prea aspru criticată, fiindcă s-au spicuit numai deficiențele, de cercetătorii romîni[82]).

Oricum, *Chrestomatia* lui Gaster a stimulat la noi munca de înregistrare a textelor vechi și de reproducere a celor mai interesante părți dintr-însele: predosloviile și epilogurile[83]). Mai mult, ea a servit ca izvor de preț pentru cercetătorii istoriei limbii noastre literare.

În legătură cu aceasta nu putem trece cu vederea teoriile originale emise de Gaster asupra vechimii monumentelor noastre de limbă din secolul al XVI-lea. El susținea că manuscrisele din secolul al XVI-lea, „cu toate formele lor dialectale, neposedînd nici o formă mai a r h a i c ă și nici un v o c a b u l a r mai a r h a i c, decît acel al lui Coresi, sînt v a r i a n t e d i a l e c t a l e; simple c o p i i, făcute d u p ă t i p a r și schimbate de către copietori"[84]). Părerea lui Gaster, cel puțin în privința ultimei afirmații, a fost pe drept cuvînt combătută.

În ceea ce privește procesul de formare a limbii noastre literare, Moses Gaster susținea următoarele: „Dacă urmărește cineva textele reproduse din c ă r ț i l e t i p a r n i c e b i s e r i c e ș t i, ușor va putea constata aci în literatura romînă același mers al dezvoltării limbistice ce ni-l prezintă celelalte limbi literare, și adică: după fluctuațiuni și nehotărîri naturale la început, limba literară se fixează cu încetul și capătă o formă hotărîtă. Cu cît dezvoltarea literară este mai mare, cu atît mai mult devine limba literară o limbă artificială, deosebindu-se din ce în ce mai mult

79) Id., ibid., p. XII.

80) In „Zeitschrift für romanische Philologie", XVI (1892), 1—2 Heft, p. 165—168.

81) In „Romania", 1892, p. 113.

82) Cf. „Analele Academiei Romîne", Secția literară, seria II, t. V (1893), p. 293; Aron Densusianu în „Revista critică literară", Iași, 1893, p. 167—178; I. Șiadbei, *Știință și improvizație*, Iași, 1921, p. 30—33.

83) Cf. de ex. *Bibliografia romînească veche*. Vol. I. București, 1903, vol. II, 1910, vol. III—IV. 1944.

84) Id. *Chrestomatia*, p. XCIV cf. și M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur*, în „Grundriss der romanischen Philologie", hgg. von Gustav Gröber, II, 3, Strassburg, 1901, p. 267 ș. u.

de limba propriu zisă a poporului. Întocmai așa s-a întîmplat — afirmă Gaster — și cu limba literară romînă. Cărțile tipărite în secolul al XVII-lea (sic, în loc de secolul al XVI-lea!), la început reprezintă nuanțe dialectale mai pronunțate. Limba unei cărți nu se potrivește întocmai cu limba unei alte cărți, altfel identice în cuprins. Pe la începutul secolului al XVIII-lea însă limba bisericească, adică a cărților întrebuințate în slujba bisericii devine aproape uniformă munteană, formele dialectale dispar din ce în ce mai mult și cu greu se poate preciza originea adevărată a unei atare cărți bisericești tipărite. Cărturarii încep a scrie toți într-un fel, întrebuințînd aceeași limbă literară. Devine din ce în ce mai greu a fixa dialectul anume de care ține cartea în chestiune. Numai în manuscrise se păstrează mai bine caracterul dialectal"[85]). Am reprodus acest lung fragment, fiindcă ni se pare că într-o istorie a limbii literare romîne este neapărat necesar să fie luat în considerație.

Moses Gaster a fost cel dintîi învățat care a stăruit asupra caracterului dialectal al textelor vechi tipărite sau manuscrise. Urmînd indicația marelui învățat, Gh. Ivănescu, în a sa lucrare, *Problemele capitale ale vechii romîne literare*[86]), după părerea noastră a izbutit să documenteze prin fapte de limbă existența reală a unor dialecte literare în trecutul scrisului romînesc.

*

* *

Vorbind despre contribuția lui Moses Gaster la progresul lingvisticii și filologiei romîne, nu putem uita bogăția de manuscrise romînești cedată, la împlinirea vîrstei de optzeci de ani, Academiei noastre și care formează un fond îmbelșugat de investigație științifică[87]). „Mulți se vor folosi de această colecție — scria Gaster în 1936 unui prieten devotat. Ea conține aproape 750 de texte, din care cele mai multe încă nu au fost publicate pînă acum. Vezi, dar, ce cîmp întins și rodnic este la dispoziția celor care ar vrea să se folosească de dînsa. Știu că o generație nouă se naște în țară, că vremurile frămîntărilor vor trece și va veni iar o vreme de muncă serioasă și adîncită. Voi fi fericit să știu că și colecția mea le va fi de ajutor spre binele țării și spre propășirea științei romînești".

Evocăm cu recunoștință numele savantului care a contribuit în măsură atît de mare la progresul lingvisticii și filologiei romîne și a pus la îndemîna cercetătorilor de acum și din viitor nesecate izvoare de studiu.

---

[85]) Id., ibid., LXXXVIII—XC.

[86]) În „Buletinul Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»", vol. XI—XII (1944—1945), Iași.

[87]) Cf. Dan Simonescu, *Colecția de manuscrise M. Gaster din Biblioteca Academiei Romîne*, în „Viața Romînească", Anul XXXII, mai, 1940, p. 26—32.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

ARTICOLE ŞI NOTE

PROBLEME DE MORFOLOGIE ŞI ORTOGRAFIE ÎN LEGĂTURĂ CU *i* ÎN LIMBA ROMÎNĂ*)

DE

I. PĂTRUŢ

În rîndurile ce urmează semnalăm cîteva discordanţe între scriere, morfologie şi derivaţie în limba romînă.

Şi noua noastră ortografie, ca şi cele anterioare, în unele cazuri nu notează iotul care se află înaintea unui *i* sau după un *i*, însă nu în poziţie finală[1]).

Neglijarea iotului, fiind tradiţională (preluată în scrierea cu litere latine din cea chirilică românească, iar în aceasta din grafia slavonelor folosite la romîni), este, în asemenea cazuri, considerată ca normală, mai ales că e sprijinită oarecum şi de nenotarea iotului iniţial în cuvinte ca *eu, el, este* etc. Ea are însă implicaţii în morfologie şi de aceea credem că nu e inutil să ne oprim asupra ei.

*

Verbele de conjugarea I ca *apropia, îmbia, împrăştia, înfuria, înjunghia, întîrzia, peria, sfîşia, speria, zgîria* etc. au, în scris, indicativul prezent *apropii, apropii, apropie; apropiem, apropiaţi, apropie; îmbii, îmbii, îmbie* etc.

Forma indicativului prezent, pers. I sg., care n-are nici o terminaţie, ca la majoritatea verbelor[2]), este identică cu tema prezentului: *apropii-*. Din cauza nenotării iotului, tema nu apare întreagă şi s-ar părea că este *apropi-* la celelalte persoane ale prezentului: a III-a sg. şi la întreg pluralul, care de fapt trebuie analizate, cum se şi rostesc: *apropii-e; apropii-em, apropii-aţi, apropii-e.*

*) Comunicare prezentată la sesiunea din iulie 1956 a Academiei R.P.R.

1) In *Mic dicţionar ortografic* se precizează că se scrie *familie, istorie, vie* (nu *familiie, istoriie, viie*) şi *familia, ia, istoria, rochia, via* (nu *familiia, iia* etc.) (ed. II, p. 28). Regulile acestea se găsesc în capitolul intitulat „Vocale în hiat". De fapt „hiatul" există, în cazul acesta, numai în forma scrisă, căci în realitate între cele două vocale se află un iot.

Se notează însă iotul la substantive şi adjective înaintea articolului *-i* al pluralului: *cai, răi, copii, zglobii,* articulate *caii, răii, copiii, zlobiii.*

2) Vezi *Gram. Acad.*, vol. I, p. 269.

Tema nu se vede nici la celelalte forme verbale bazate pe tema prezentului: imperfect *apropiam* (= *apropii-a-m*), imperativ *apropie* (= *apropii-e*), infinitiv *apropia* (= *apropii-a*), gerunziu *apropiind* (= *apropii-ind*) și, natural, în toate formele conjunctivului, în afară de pers. I și a II-a sg.[3]).

Există în limba romînă un mare număr de verbe de conjugarea a IV-a, cu sufixul *-ui-*[4]): *bănui, birui, chinui, făptui, împrejmui, înghesui, înlănțui, păcătui, pălmui, viețui* etc. În grupa lor s-au încadrat și un număr de neologisme: *atribui, constitui, intui, revizui* etc. Multe dintre ele au în forma prezentului (indicativ și conjunctiv) și la imperativ sg. sufixul *-esc*.

Tema prezentului se vede în formele prezentului (indicativ și conjunctiv) la singular și la pers. a III-a pl., precum și la imperativ sg.: *înghesui — bănui-esc, înghesui — bănui-ești, înghesuie — bănuiește-e; înghesui-e — bănui-esc*.

Nu se poate separa sufixul verbal (inclus în temă) de desinențe la celelalte două persoane ale prezentului (indicativ și conjunctiv): *bănuim* (= *bănui-im*), *bănuiți* (= *bănui-iți*), la imperativ pers. a II-a pl. *bănuiți* (= *bănui-iți*), după cum nici de sufixele caracteristice infinitivului, *bănui* (= *bănui-i*), și gerunziului, *bănuind* (= *bănui-ind*).

La aceste verbe lipsește, în scriere, iotul și în formele obținute din tema perfectului[5]): perfectul simplu *dăruii* (rostit: *dăruiii* = *dăr-ui* — + sufixul *i* + desinența *i*) etc.; mai mult ca perfectul *dăruisem* (= tema *dăruii* — + sufixul *-se-* + *m*) etc.; participiul și supinul *dăruit* (= *dăruii-t*).

În situație asemănătoare sînt verbele onomatopeice, derivate cu sufixele *-îi* sau *-ăi*: *bîzîi, cîrîi, fîșîi, hîrîi, mîrîi, pîrîi, rîcîi, sîsîi, țîrîi, vîjîi; grohăi, mormăi, plescăi, sforăi, zumzăi* etc.

Acestea au tema prezentului (terminată în sufixul verbal): *bîzîi-, mormăi-*, iar a perfectului *bîzîii-, mormăii-*. Deci: prezentul *bîzîi — mormăi, bîzîi — mormăi, bîzîi-e — mormăi-e, bîzîi-im, mormăi-im* etc.; infinitivul: *bîzîi-i, mormăi-i;* gerunziul: *bîzîi-ind, mormăi-ind;* perfectul simplu: *bîzîi-i-i* etc.; mai mult ca perfectul: *bîzîii-se-m* etc.; participiul și supinul: *bîzîii-t* etc.

Aceeași problemă o pun și verbele de conjugarea a IV-a, care nu intră în categoriile amintite înainte, ca: *altoi, boi, croi, gunoi, îndoi, înnoi, ostoi, rățoi, războ, spoi; mucegăi, șovăi, trăi; clei, întrei, polei, slei; prii, pustii, se sfii* etc.

Multe dintre ele sînt derivate din teme substantivale, adiectivale sau de la numerale. Din cauza nenotării iotului, în multe forme de conjugare elementele componente nu mai sînt distincte. De exemplu la verbul *îndoi*

---

[3]) Iotul nu se scrie nici în formele bazate pe tema perfectului: perfectul simplu (*apropiai* = *apropiia-i*), mai mult ca perfectul (*apropiasem* = *apropiia-se-m*), participiul și supinul (*apropiat* = *apropiia-t*).

[4]) Sufixul acesta este extras din forma indicativului prezent al verbelor de origine slavă ca *trebui*, cf. v. sl. *trĕbujǫ, trĕbuješi*, inf. *trĕbovati*. Se vorbește greșit, în unele lucrări, de sufixul *-u-* la aceste verbe.

[5]) Care se află din forma perfectului simplu, înlăturînd desinențele personale (adăugate la sufixul perfectului simplu, care la aceste verbe este *-i-*).

(< în+doi-): infinitivul *îndoi* (= *îndoĭ-i)*; prezentul pers. I pl. *îndoim* (= *îndoĭ-im)*, pers a II-a pl. *îndoiți* (= *îndoĭ-iți)*; gerunziul *îndoind* (= *îndoĭ-ind)*; perfectul simplu *îndoii* (= *îndoĭ-i-ĭ)* etc.; mai mult ca perfectul *îndoisem* (= *îndoĭ-se-m)* etc.; participiul și supinul *îndoit* (= *îndoĭ-t)*.

*

La substantivele feminine despre care în Gram. Acad. se spune că sînt „terminate la nominativ singular în *i* + *e*“ și „se termină la plural în *i* + *i* semivocalic: *albie* — *albii*, *arie* — *arii*, *corabie* — *corăbii*, *felie* — *felii*“ etc. (vol. I, p. 134) există un iot (care nu apare în scris) înaintea terminației *-e* a nominativului și acuzativului singular: *albiĭe*, *ariĭe*, *corabiĭe*, *feliĭe* etc. (și de asemenea în forma articulată: *albiĭa*, *ariĭa* etc.).

Substantivele acestea formează o grupă foarte mare, cuprinzînd multe substantive mai noi, împrumutate, printre care un mare număr din limba rusă (ca *artilerie*, *cavalerie*, *infanterie*, *administrație*, *comisie*, *constituție* etc. < rus. **артиллерия**, **кавалерия**, **инфантерия**, **администрация** etc[6]). Într-un articol propuneam ca ele să fie considerate teme în *-i-*, avînd la singular nominativ desinența *-e (albiĭ-e, ariĭ-e)*, iar la plural nici o terminație *(albiĭ, ariĭ)*[7]).

Spre o asemenea analiză ne îndrumează și formele articulate ale acestor substantive *(albiĭa, ariĭa* — în scris *albia, aria)* (vezi mai sus)[8]), precum și derivatele din temele unor astfel de substantive ca: (de la *meseriĭ-e) meseriĭ-aș*[9]) (scris *meseriaș*), (de la *chiriĭ-e) chiriĭ-aș* (scris *chiriaș*), *în-chiriĭ-a* (infinitiv — scris *închiria*), (de la *furiĭ-e) înfuriĭ* (pers. I a indicativului prezent egală cu tema), infinitivul *în-furiĭ-a* (scris *înfuria*), (de la *mînĭ-e) mă mînĭ* (formă egală cu tema), infinitiv *mînĭ-a* (scris *mînia*) etc.

În categoria acestor substantive sînt și multe derivate ale căror sufixe își precizează forma adoptînd analiza propusă mai sus:

-anĭ-e[10]), *-enĭ-e: pățanĭ-e, petrecanĭ-e, curățenĭ-e, surzenĭ-e;*
-ĭ-e: bărbățĭ-e, prietenĭ-e, fierărĭ-e, spălătorĭ-e etc.

---

[6]) Vezi acad. I. Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, București, 1949, p. 7 și urm.

[7]) În „Limba română“ an. IV, nr. 6, p. 68. Acad. E. Petrovici ne atrage atenția — pe drept cuvînt — că și substantivele ca *alee*, *epopee*, *orhidee*, *maree* trebuie considerate teme în *-i-*, nu în *-e-*, cum am propus noi *(ibid.*, p. 68).

[8]) Remarcăm că transcrierea literei rusești **я** după vocală, prin *ia*, cum se prevede în regulile noii ortografii *(Mic dicționar ortografic*, ed. II, 1955 ,p. 53) (deci cuvintele rusești ca cele amintite mai sus: **кавалерия**, **инфантерия** etc. se transcriu *cavaleriia*, *infanteriia*, etc.) nu concordă cu regula, citată mai sus, privitoare la scrierea cuvintelor românești în categoria cărora se încadrează substantivele de felul lui *artilerie* — *artileria*, *cavalerie* — *cavaleria* etc.

[9]) Cf. *arend-aș*, *birt-aș*, *făpt-aș*, *plut-aș*, *vîsl-aș* etc.

[10]) Rectificăm forma acestui sufix, propusă în articolul nostru citat mai sus (vezi „Limba română“ an. IV, nr. 6, p. 69). De altfel forma aceasta a sufixului *(-anĭ-)*, ca și a lui *-enĭ-*, corespunde celei slavone (vezi acad. E. Petrovici, în „Balcania“ I, p. 83 și urm.).

Și în derivatele cu sufixe începătoare cu *-i-* de la teme terminate în iot nu apar în întregime în scris cele două elemente ale derivatelor, tema și sufixul, din cauza nenotării iotului înaintea lui *i*. De exemplu, în derivate cu sufixele[11]):

-im-e: doime (= *doi-im-e*), *treime* (= *trei-im-e*) etc. (cf. *ager-im-e, gros-im-e, lărg-im-e* etc.);

-inț-ă: biruință (= *birui-inț-ă*), *făgăduință* (< *făgădui-*), *locuință* (< *locui-*), *năzuință* (< *năzui-*), *obișnuință* (*obișnui-*), *trebuință* (< *trebui-*), *voință* (< *voi-*) (cf. *adever-inț-ă, dor-inț-ă, folos-inț-ă etc.*);

-iș: păiș (rostit *păiiș* < *pai-*), *suiș* (< *sui-*), *tăiș* (< *tai-*) etc. (cf. *alun-iș, arin-iș, brăd-iș* etc.);

-işor: cuişor (rostit *cuiişor* < *cui-*), *meişor* (< *mei-*), *puişor* (< *pui-*) etc. (cf. *domn-işor, peşt-işor, pod-işor*);

-iști-e: ciocălăiște (rostit *ciocălăiiște* < *ciocălăi-*), *gunoiște* (< *gunoi-*), *roiște* (< *roi-*), *trifoiște* (< *trifoi-*) (cf. *cînep-iști-e, in-iști-e, prun-iști-e*);

-iț-ă: cheiță (rostit *cheiiță* < *chei-*), *lămiiță* (< *lămîi-*), *oiță* (< *oi-*), *Mihăiță* (< *Mihai*), *Neculăiță* (< *Neculai*) etc. (cf. *fet-iț-ă, lăd-iț-ă, port-iț-ă* etc.)[12]).

*

Constatările de mai sus au ca scop să atragă atenția asupra existenței fonemului *i* în cazuri ca cele semnalate. Din punct de vedere morfologic, al analizei cuvintelor în morfeme, iot din *apropii-em* (tema *apropii* + desinența *-em*), *birui-im* (tema *birui* — = *bir* + sufixul *-ui* — + desinența *-im*), *chirii-aș* (tema *chirii-* + sufixul *-aș*), *sui-iș* (tema *sui-* + sufixul *-iș*) este în situație asemănătoare cu *i* din forme ca *boii, caii, leii* (formele nearticulate *boi, cai, lei* + articolul *-i*). El reprezintă și într-un caz și în altul o realitate fonologică și morfologică de care trebuie să se țină seamă în prezentarea științifică a morfologiei și a derivației românești.

---

[11] Exemplele sînt luate, aproape toate, din G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916.

[12]) Nenotarea iotului sau felul în care e notat în limba rusă pune probleme asemănătoare cu cele semnalate mai sus din limba română.

Din cauză că în ortografia rusă nu se notează iotul înainte de *i* și *e* (= *ie*), iar grupurile formate din iot + *a* sau *u* sînt notate printr-un semn, **я** sau **ю**, unele grupe de substantive sînt astfel analizate în gramatici de școală:

la substantivele de felul lui **армия** „armată" (în grupa acestora se încadrează și cele amintite mai sus, ca **артиллерия, инфантерия**) — care se declină la singular: gen.-dat. și prepozițional **армии** (rostit: **армийи**), acuzativ **армию**, instrumental **армией** (= **армийей**) —, tema este considerată **арми-**, iar **-я, -и, -ю, -ей** terminații (vezi **Грамматика русского языка**, partea I, ed. XI, sub redacția acad. **Л. В. Щерба**, Moscova, 1950, p. 60);

la substantivele masculine de felul lui **пролетарий** „proletar" și neutre ca **здание** „clădire", tema este considerată **пролетари-** (la nominativ singular însă: **пролетарий-**), **здани-** (vezi *ibidem*, p. 64).

În alte gramatici însă asemenea substantive sînt considerate ca având tema în iot (vezi **Академия Наук СССР, Грамматика русского языка**, tom. I, p. 168—69; cf. I. Pătruț, *loc. cit.*, p. 68).

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Вопросы морфологии и орфографии в связи с *i* в румынском языке

И. ПЭТРУЦ

Автор обращает внимание на фонему *i* в тех случаях, когда она не отмечена ни в новой орфографии, ни в предыдущих орфографических системах.

Из-за пропуска иота в целой серии глаголов и существительных не могут быть отделены основы от окончаний или от суффиксов:

У глаголов I спряжения, как *apropia*, основа настоящего времени, оканчивающаяся на *i* (*apropii-*) появляется в письме только в I-ом и во II-ом лицах единственного числа настоящего времени изъявительного и сослагательного наклонений; основа не может быть отделена от окончаний или от формообразующих суффиксов и у глаголов IV спряжения с основой настоящего времени на *i*, как у глаголов с суффиксом *-ui* (ср. инф. *bănui*, *birui* = *bănui-i*, *birui-i*; изъяв. накл. настоящего времени *bănuim* = *bănui-im*; простой перфект *bănuii* = *bănuii-i* и т. д.), с суффиксом *-ii-* или *-ăi-* (инф. *bizîi* = *bizîi-i*; *mormăi* = *mormăi-i* и т. д) и другие как *îndoi* (= *îndoi-i* < *în+doi-*), *întrei* (= *întrei-i* < *în+trei-*).

Также не пишется *i* в единственном числе именительного и винительного падежей существительных женского рода с основой на *i*, как *albie* (= *albiie*, с определённым артиклем *albia* = *albiia*), (образованных с суффиксами *-anii-e*, *-enii-e*) *păţanie* (= *păţaniie*), *curăţenie* (= *curăţeniie*) и (образованных с суффиксом *-ii-e*), *bărbăţie* (= *bărbăţiie*).

Иот не появляется в письме и у производных существительных с начальными суффиксами на *i* от основ оканчивающихся на *i*. Так, например в производных словах с суффиксами *-im-e* (*doime* = *doi-im-e*); *-inţ-ă* (*biruinţă* = *birui-inţ-ă*); *-iş* (*suiş* = *sui-iş*); *-işor* (*cuişor* = *cui-işor*); *-işt-e* (*trifoi-işt-e*); *-iţ-ă* (*cheiţă* = *chei-iţ-ă*).

Автор подчёркивает, что иот в упомянутых случаях представляет фонологическую и морфологическую реальность, которую нужно иметь в виду в научном изложении морфологии и румынского словообразования.

RÉSUMÉ

Quelques problèmes de morphologie et d'orthographe en rapport avec *i* en roumain

par

I. PĂTRUŢ

L'auteur attire l'attention sur le phonème *i* dans les cas où il n'est noté ni dans la nouvelle orthographe ni dans les systèmes orthographiques antérieurs.

En raison de l'omission de l'yod dans une série de verbes et de noms, on ne peut séparer les thèmes des désinences ou des suffixes.

Dans le cas des verbes de Ière conjugaison, comme *apropia*, le thème du présent, terminé en *i* (*apropii-*), n'apparaît dans l'écriture qu'à la Ière et à la IIe personne du singulier présent de l'indicatif et du subjonctif. Il en est de même pour les verbes de IVe conjugaison avec le thème du présent en *i*, chez lesquels le thème ne peut être séparé des désinences ou des suffixes flexionnels, comme c'est le cas de ceux formés avec le suffixe *-ui* (cf. inf. *bănui, birui* = *bănui-i, birui-i;* ind. présent *bănuim* = *bănui-im;* passé simple *bănuii* = *bănuiĭ-i*, etc.), avec le suffixe *-ii-* ou *-ăi-* (inf. *bizîi* = *bîzii-i; mormăi* = *mormăi-i*, etc.) et d'autres comme *îndoi* (=*indoi-i* < *în+doi-*). *întrei* (= *întrei-i* < *în+trei-*).

De même *i* n'est-il pas noté au nominatif et accusatif singulier des noms féminins ayant le thème en *i*, comme *albie* (= *albiie*, articulé *albia* = *albiia*), (formés avec les suffixes *-anii-e, -enii-e*) *pățanie* (= *pățaniie*), *curățenie* (= *curățeniie*), (formés avec le suffixe *-ii-e*), *bărbăție* (= *bărbățiie*).

L'yod n'apparaît pas non plus dans l'orthographe des noms dérivés avec des suffixes commençant par *i*, de thèmes terminés en *i*. Par exemple dans les dérivés avec les suffixes *-im-e* (*doime* = *doi-im-e*, etc.), *-işor* (*cuişor* = *cui-işor*), *-işt-e* (*trifoiște* = *trifoi-iști-e*), *-iț-ă* (*cheiță* = *chei-iț-ă*).

L'auteur souligne le fait que dans les cas mentionnés l'yod représente une réalité phonologique et morphologique dont il faut tenir compte dans la présentation scientifique de la morphologie et de la dérivation roumaine.

CERCETĂRI DE LINGVISTICA
Tomul I, nr. 1—4, 1956

NOTE MORFOLOGICE

DE

R. TODORAN

1. Amúia

Adverbul *amú* „acum" are și varianta *amúia*, atestată în Țara Oașului și în Maramureș și înregistrată de unele dicționare generale și etimologice ale limbii romîne (Dicț. Acad., Candrea—Adamescu, *Dicț. enciclop.*, Candrea—Densusianu, *Dicț. etim.*), fără să fie explicată.

Din Țara Oașului această formă este notată de I. A. Candrea, în *Graiul din Țara Oașului*, Buc., 1907, p. 47, în următorul exemplu: *Atîta să țiie deot'etura Citu-ĭ amuĭa sară*, iar din Maramureș, de T. Papahagi, în *Graiul și folclorul Maramureșului*, Buc., 1925, p. 171, tot într-un singur exemplu: *că ea-ĭ amuĭa d'e douădzăcĭ d'e ai și eu-s trecut d'e șasedzăcĭ*. Trebuie să remarcăm că mult mai frecvent decît *amuia*, care se găsește doar o singură dată în fiecare din aceste colecții de texte, se întîlnește *amu*. Citez cîteva exemple din textele lui Candrea: *Ba nu o dzis mițu, o h'i de-amu înainte* (p. 30), *Ba nu că aiasta o fo pin' amu* (p. 30), *Atîta să h'iie durere Citu-ĭ amu dimineață* (p. 40), *Fost-am tînăr și frumosŭ Amu-s bătrîn și bărbosŭ* (p. 41), *Haĭ, măĭcuță, pănă-n casă Și mă vedz c-amu-s mireasă* (p. 45), *Tătă lumea-i strămutată amu, s-o șt'imbat tătă lumea* (p. 46). *Amu așĕ-s de hamiș prunci, cum o fost oameni bătrînĭ* (p. 46), și alte cîteva din cele ale lui Papahagi: *Amu te-oĭ omorî* (p. 154), *Amu or si činčĭ aĭ ... d'e cîn o fo' cozačiĭ p-aičĭ* (p. 155), *Amu nu să fac nunț* (p. 162), *Pînă amu prunčĭ n-am avut*[1]) etc.

Credem că forma *amuia* se poate explica din *amu* și *ia* „uite, iată, iacă!", ambele cunoscute în Țara Oașului, ca și în toată partea de nord a Transilvaniei. În construcții ca acestea: — *Hai îndată la mîncare!* — *Amu ia* [subînțeles *vin*]*!*, *Amu ia am sosit și noi!* sau *Am sosit și noi amu ia!* etc. cele două cuvinte s-au aglutinat, dînd naștere formei *amuia*[2]). Interjecția *ia*, de obicei accentuată în frază, întărește înțelesul lui *amu*, impri-

[1]) Acest din urmă exemplu este din textul în care se întîlnește *amuia*.

[2]) Pentru asemenea aglutinări, cf. *basam* (= bagsama), *fincă* (= fiindcă), *parcă* etc. discutate de acad. I. Iordan, în „Studii și cercetări lingvistice", I (1950), fasc. 2, p. 274 ș. u., precum și *iote* (< ia uite), *iacă* (< ia+că), *iacătă* (< iată că) și *(a)ici-șa, acolo-ia*, acestea din urmă menționate de *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Buc. 1954, p. 337.

mîndu-i nuanța de „t o c m a i în momentul acesta", „c h i a r acum". Prin alăturarea acestei interjecții adverbului în discuție, vorbitorul vrea să-și exprime dorința de a săvîrși cît mai repede acțiunea și să-și convingă interlocutorul că nu va întîrzia mult, din anumite motive, în îndeplinirea ei.

Ca și *ia*, avînd aceeași valoare stilistică, se întrebuințează și *uite!*, în construcții ca următoarele: — *Vino la masă!* — *Uite-acum* [subînțeles *vin*]![3]) (sau — *Acum uite* [subînțeles *vin*]!); — *Așterne masa!* — *Uite-acum* [subînțeles *o așternt*]! (sau — *Acum uite* [subînțeles *o așternt*]!).

2. Alte forme analogice ale verbului A FI: *fiut* și *iest*

Verbul *a fi*, care are atîtea neregularități în conjugare, a dezvoltat, din necesitatea practică a vorbitorilor de a simplifica flexiunea, numeroase forme analogice. Celor semnalate și explicate pînă acum[4]) le adăugăm alte două asemenea forme, una înregistrată doar incidental, iar cealaltă nemenționată nicăieri, după cîte știm.

Cea dintîi formă pe care o semnalăm este abstractul verbal *fiut* (cu rostirea dialectală *h'iut, șiut*). N-am găsit atestată această formă a verbului *a fi* decît din Munții Apuseni: *de h'iut, sînt pești* (T. Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, în „Grai și suflet", II, p. 51) și din comuna Zagra, raionul Năsăud: *de fiut (ciut* [= șiut]) *sînt sau vor fi destule (poame . . .), dar nu-s bune* sau „cînd un om pedestru îmbărbătează pe altul mai în virtute decît el: — *Nu te teme, că și eu oi ci* [= și] *(fi) acolo!* — *Cu ciutul* [= șiutul] *(prezența) tău pot peri!* sau: — *Ciutul* [= șiutul] *tău nu-mi ajută nemică*" (I. Corbu, în „Revista enciclopedică", III (1934), nr. 2, p. 3—4)[5]). Personal cunosc această formă din comuna Vîlcele, rn. Turda, în exemple asemănătoare celor de mai sus: — *O fost* (cutare) *p-aici?* — *De fiut, poate c-o fi foastă, da nu l-am văzut!* sau: — *Sînt multe flori pe pruni anu-aiesta!* — *De fiut sînt destule, numa să facă rod.* Existentă în trei puncte izolate din cuprinsul aceleiași regiuni, putem presupune că această formă este destul de răspîndită în Transilvania, fără să-i putem preciza exact întinderea.

Acest abstract verbal al verbului *a fi*, întrebuințat numai cu această funcțiune, s-a născut prin analogie cu *știut*, supinul lui *a ști* (de ex. *de știut nu știu dacă știe, dar de auzit a auzit*). Punctul de plecare al acestei analogii îl constituie asemănarea dintre conjunctivul prezent al acestor verbe *(să știu — să fiu, să știi — să fii, să știe — să fie, să știm — să*

---

[3]) Intr-o construcție ca aceasta se întrebuințează și *iac-amu*, în graiul moldovenesc, după comunicarea lui B. Cazacu.

[4]) Cf., mai recent, M. Zdrenghea, *Analogii în conjugarea verbului auxiliar a fi*, în *„Dacoromania"*, XI, p. 194—196; B. Cazacu, *Sur la forme du subjonctif présent du type să fibă (h'ibă, șibă, știbă) en daco-roumain*, în „Bulletin linguistique", XVI, p. 150—154. Pentru felul în care se pot naște asemenea forme analogice, cf. I. Iordan, în „Arhiva", XXXI, p. 55 notă.

[5]) Formele *ciut* [= șiut], *ciutul* [= șiutul], *ci* [= și] sînt de sigur hiperurbanisme create de I. Corbu, un popularizator al științei, pasionat diletant în lingvistică și în . . . astronomie, care a comunicat Dicționarului Academiei un bogat material lexical din satul său, Zagra, rn. Năsăud.

fim, să știți — să fiți, să știe — să fie) și infinitiv, care este monosilabic și de aceeași conjugare *(a ști — a fi)*. Influența lui *a ști* în flexiunea lui *a fi* nu ne surprinde, pentru că, la rîndul său, și *a fi*, tocmai din cauza asemănărilor amintite mai sus, a determinat apariția unei forme analogice a verbului *a ști: să știbă* (cf. B. Cazacu, *Sur la forme du subjonctif présent du type să fibă (h'ibă, šibă, štibă) en daco-roumain*, în „Bulletin linguistique", XVI, p. 152—153)[6]).

*

* *

Din paradigma verbului *a fi*, dată de O. Densusianu pentru Țara Hațegului, în cunoscuta-i monografie asupra graiului acestei regiuni[7]), lipsește forma *iest*, persoana 3 pl. a prezentului indicativ. Ea nu e înregistrată nici de alte studii dialectale. Am găsit-o menționată printre adnotările profesorului canonic de la Blaj Ion Micu Moldovanu, pe marginea *Dicționariului limbei romane* al lui A. T. Laurianu și I. C. Massimu[8]). E atestată din Marmore, cătun așezat la trecătoarea dintre Țara Hațegului și Banat, în exemplul: *mulți oameni iest*.

Verificînd existența acestei forme în Țara Hațegului, am putut constata că ea se întîlnește astăzi în Băuțar și Bucova, sate care în trecut aparțineau de Hațeg, iar acum, după noua împărțire administrativă, sînt în rn. Caransebeș, în exemple ca următoarele: — *Măi* (= mai) *iest oameni pe uliță? — Măi iest vo doi!* sau: — *Iest prune la voi? — Nu prea iest!*[9]) Ni se semnalează existența acestei forme și în rn. Reșița, în satele: Berzovia, Vermeș, Ramna, Ghertenis,[10]) în exemple ca cele citate, ceea ce înseamnă că e mult mai răspîndită decît s-ar fi crezut la prima vedere.

Din exemplele de mai sus se poate observa că *iest* se întrebuințează numai ca verb predicativ, avînd înțelesul de „există". Ca verb copulativ și auxiliar se întrebuințează și aici forma obișnuită *îs*, de ex. *îs flămînzi, îs lăudați*.

---

6) Datorită aceleiași asemănări între conjunctivul prezent al lui *a fi (să fiu* etc.) și conjunctivul prezent al verbelor *a veni (să viu* etc.), *a scrie (să scriu* etc.), *a spune* (pers. 3 sg. *să spuie)* s-au născut formele: *să vibă* „să vie", *să scribă* „să scrie", *să spuibă* „să spuie". Pentru atestările acestor forme, cf. B. Cazacu, *op. cit.*

Ar fi, poate, nevoie de o precizare în legătură cu „filiația" acestor forme analogice. Pentru toți cei ce s-au ocupat de ele (Miklosich, Capidan, Cazacu etc.), *să fibă, să știbă* și celelalte sînt formații noi prin analogie cu *să aibă*. Dacă această afirmație este pe de-a-ntregul justă pentru *să fibă*, ea nu poate fi valabilă pentru *să știbă, să vibă, să scribă* și *să spuibă*. Acestea s-au născut, evident, tot pe cale analogică, dar nu după *să aibă*, ci după *să fibă*, analogia pornind, cum am arătat mai sus, de la asemănările din flexiunea acestor verbe. Răspîndirea lor de asemenea ne duce spre aceeași concluzie: *să știbă, să vibă, să scribă* și *să spuibă* nu se întîlnesc decît în regiunile în care este înregistrată și forma *să fibă*. Deci după *să aibă* s-a născut mai întîi *să fibă*, iar după aceasta, toate celelalte.

7) *Graiul din Țara Hațegului*, Buc., 1915, p. 50.

8) Exemplarul lui I. M. Moldovanu adnotat se găsește acum la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. și provine din fosta Bibliotecă centrală de la Blaj.

9) Comunicat de M. Scorobete, student din Țara Hațegului.

10) Comunicat de D. Grecu, studentă din comuna Berzovia, rn. Reșița.

Credem că nu greşim dacă explicăm pe *iest* din *iestă*, persoana a 3-a sg. a prezentului indicativ, prin analogie cu formele corespunzătoare ale verbelor de conjugarea a II-a, a III-a şi a IV-a, de tipul lui *cade — cad, bate — bat, aude — aud, fuge — fug*. La aceste verbe persoana a 3-a pl. se deosebeşte de a 3-a sg. prin desinenţa zero. E de menţionat faptul că forma *iestă* e foarte răspîndită în Ţara Haţegului (şi regiunile limitrofe: Valea Jiului şi Orăştie) şi în Banat.

Un exemplu analog ni-l oferă forma *ar*, pers. a 3-a pl., prezent indicativ, a verbului *a avea*, existentă în aromînă şi în Munţii Apuseni (cf. T. Papahagi, *Din Dicţionarul dialectului aromîn general şi etimologic*, Buc., 1947, p. 6 şi id., *Cercetări în Munţii Apuseni*, în „Grai şi suflet", II, p. 51)[11], născută tot pe aceeaşi cale, după pers. a 3-a sg.

3. Varianta *miu* a pronumelui posesiv de pers. 1 sg.

În textele vechi din secolul al XVI-lea, al XVII-lea şi, mai rar, al XVIII-lea, scrise sau copiate mai cu seamă în părţile de nord ale ţării, se întîlneşte, în unele mai des decît în altele, fără consecvenţă, varianta *miu* a pronumelui posesiv de persoana 1 sg., genul masculin. Iată cîteva atestări:

din Codicele voroneţean: *deaci de elu alesu ce se scriu n-amu, domnu miu* LXXII/10;

din Codicele dela Ieud: *iară cuvîntul miu nu va treace* 4/1, *...că venerea zidiiu şi feciu om pre Adam în chipul miu* 7/6, *şi cu curate olovire ce-mi umbreadză sfînt creaştetul miu* 10/8, *şi iară mă voiu giura cu scaaunul miu cela înfricatul* 10/11, *mircuri şi vineri să poste[a]scă numele miu* 12/3, *iară cire va mînca trupul mieu şi va bea singele miu avea-va viaţa de veaci* 46/14;

din Tetraevanghelul lui Radu de la Mănicesti: *ceriul şi pămîntul va treace, cuvîntul miu nu va treace* 78/5;

din Codicele Todorescu: *fiiul miu cela prea iubitul deştinge* 6i r/5;

din Cuvente den bătrîni: *să-ţi fie milă dumnitale şi de capul miu* I 174, *să slăviţi în numele miu* II 48, *şi zise slugilor sale să-mi agiute Domnezeul miu* II 147, *pasă de roagă Domnezeul miu* II 153;

din Scrisorile de la Bistriţa (după Al. Rosetti, *Lettres...*) *la părintele miu la Spiridon* 52;

din Cea mai veche carte rákoczyană (publicată de N. Drăganu): *măreşte sufletul miu pre domnul* 11 v., *cum fără osîndă să deşchid rostul miu cel nedăstoinic* 19 v[12]).

din documente: *scris-am aceasta al miu zapis* ((a. 1632) I. Bianu, *Doc. rom.*, I, 197), *mărturisescu cu acestu zapis al miu* ((a. 1632), id. ibid., 199), *mărturisăsc cu cest zapis al miu cum m-am tocmit de bună voia mea* ((a. 1642) M. Gaster, *Crestomatie romînă*, I, 103);

---

[11]) Tov. prof. Şt. Paşca îmi comunică forma *ar* şi din Răhău, rn. Sebeş-Alba.

[12]) N. Drăganu socoteşte aceste forme drept greşeli, căci adaugă după ele un (sic!).

din Cantemir: *iată a doua zi părintele miu, din somn deșteptîndu-mă, zise...* (*Operele Principelui D. Cantemir...*, vol. VI: *Istoria ieroglifică...*, Buc., 1883, p. 289)[13]).

De această formă s-a ocupat O. Densusianu, în *Histoire de la langue roumaine*, II, 54, care caută să o explice printr-o reducere a lui *ieu* la *iu*, datorită întrebuințării lui *mieu* ca aton în frază, și trimite, pentru comparație, la *iușor* < **ieușor*. Pe aceeași linie merge și explicația pe care o dă I. A. Candrea, în *Psaltirea Scheiană*, I, p. CXXX, cu deosebirea că acesta vorbește de reducerea „diftongului *ie*" — de fapt aci avem triftongul *ieu* — la *i*. Acad. Al. Rosetti, în *Istoria limbii române*, VI, 142, își însușește explicația lui Densusianu, aducînd în sprijinul ei încă un exemplu în care *ieu* apare redus la *iu*: *iu* „eu" din scrisorile bistrițene.

Explicația încercată pînă acum ni se pare nesatisfăcătoare.

Din capul locului este necesar să lămurim problema citirii, ca atare a interpretării, formei *miu*. Ea poate fi citită în două feluri: *miu* și *miu̯*, într-un caz cu diftong ascendent, iar într-alt caz cu diftong descendent. Aceste două forme, după cum vom vedea, au explicații deosebite.

Se știe că pronumele posesiv are un tratament special cînd este în relație cu un termen de înrudire[14]). Acest tratament deosebit îl prezintă și forma *miu*. Determinînd un substantiv care exprimă un grad de înrudire, varianta pronumelui posesiv de care ne ocupăm devine *miu̯*, în exemple ca: *frate-miu̯, socru-miu̯, cumnatu-miu̯* etc.

Forma *miu̯* o considerăm atestată în textele vechi și se întîlnește și astăzi, dar numai în relație cu un termen de înrudire. Dăm cîteva exemple din limba veche: *cine mine den casa tătîni-miu și den casa mea m-au scos? (Palia de la Orăștie* 87/16, cf. însă, pe aceeași pagină, *tată-mieu*), *eu Mușat, sen Mănzatului, și cu fiiu miu, Nica ot Băsiniști, scris-am acistu zapisu* ((a. 1638) Gaster, *Crestomatie...*, I, 87/6)); alte exemple, din limba populară: *Măi frate-miu, dumneata, Te vorbișI cu muierea...* (G. Giuglea—G. Vîlsan, *De la românii din Serbia...*, p. 201), *De-mi ești frati-miu, Ce-mi ești negru posîclit...?* (id., ibid., p. 256), *Frati-miu-ăl mai mic Ce-a fost rămășit...* (id., ibid., p. 258), *Aleargă frate-miu, și mă scoate că-ți dau bani, ce vrei...* (id., ibid., p. 363). Acestora le mai adăugăm următoarele exemple, în care pronumele posesiv are un tratament dublu după cum determină un termen de înrudire sau alte substantive: *Ieŭ paloșu nu ț-oi da,... Ci-i dat di cumnatî-n'i̯u S-atîrne la șoldu n'eu̯... — Io calu nu ți l-oi da Ci-i dat di la socru-n'i̯u Ca si-m poarte trupu n'eŭ* (I. Diaconu, *Ținutul Vrancei*, Buc., 1930, p. 171); — *Io palușu nu l-oi̯ da Odată cu viața mea. Că mi l-a dat socru-m i̯u Să-mi apere capu mieŭ. Ia să-mi dai pă murgu tău C-ai trecut otaru mieu* (N. Georgescu-Tistu, *Folclor din județul Buzău*, Buc., 1928, p. 31)[15]). Atlasul lingvistic român înregistrează

---

[13]) Pentru alte exemple, cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 54 și Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, VI, 142.

[14]) Cf. B. Cazacu, *Remarques sur l'emploi des adjectifs possesifs en roumain*, în „Bulletin linguistique", XV, p. 96—97; *Gramatica limbii române*, vol. I. Buc., 1954, p. 206—207.

[15]) Ap. B. Cazacu, *op. cit.*, p. 97.

de asemenea pe *miu: măi fratimiule!* (ALR. I, vol. 2, H. 161/744 n.)[16]), *bărbatu-n'u* (ALR. II, vol. 1, H. 129/520, 705 și, la aromîni, 010).

Forma *miu* derivă din *mio*, care este mult mai răspîndită: *frati-mio* (ALR. I, vol. 2, H. 161/790, 887, 695 n., 720 n., 786 n., 900 n., 934 n., 837, 840 n.; ibid. H. 160/839), *bărbatu-mio* (ALR. II, vol. 1, H. 129/899, 958), *frati-mn'o* (ALR. I, vol. 2, H. 161/800, 896), *bărbatu-mn'o* (ALR. II, vol. 1, H. 129/310, 362), *frati-n'o* (ALR. I, vol. 2, H. 161/960 n., 980 n., și, la aromîni, 06; ibid. H. 159/504, 540, 594 n.), *frati-n'o-n'o* (ALR. I, vol. 2, H. 160 și 161/710). Forma *mio*, la rîndul său, își găsește explicația în *mieu*[17]). Triftongul *ieu* se reduce la *io*, care apoi devine *iu*, întocmai ca în **ieușor* (< *lĕvis* + *-șor*) > **iosor* > *iușor* sau *ieu* > *io* și apoi *iu*, citate în sprijinul explicației lor de O. Densusianu și acad. Al. Rosetti.

În exemplele înșirate la începutul acestei note, *miu* nu determină un nume de înrudire. De aceea credem că nu încape îndoială că în aceste cazuri pronumele posesiv în discuție trebuie citit *miu: cuvîntul miu, chipul miu, sîngele miu, sufletul miu* etc.[18]). Aceasta fiind situația, constatăm că exemplele date de O. Densusianu și acad. Al. Rosetti pentru reducerea triftongului *ieu* din *mieu*, și anume: *iușor* < **ieușor* și *iu* < *io* < *ieu*, nu mai sînt valabile, deoarece în aceste exemple triftongul *ieu* se reduce la *iu* (diftong ascendent), iar în forma pronumelui posesiv *miu* la *iu* (diftong descendent).

Varianta *miu* a pronumelui posesiv credem că se poate explica prin analogie, pornind de la plural. Nu mai încape nici o îndoială că pluralul *mii* trebuie să-l citim *mii*. El există în textele vechi și chiar în aceleași texte în care se găsește și *miu: drept sfinți mii ap[o]s[to]li și derep îngeri* (Cod. de la Ieud 5/12), *așia mă voi giura pre îngerii mii* (ibid. 12/13), *să știți, fii mii, că eu vă lucredzu* (ibid. 24/9), *și va a fi împreună cu îngerii mii* (ibid. 27/2), *veniți de împărățiți cu mine, prea iubiții mii* (Cuv. den bătrîni II 457/32). Pluralul *mii*, sub diferite variante *(mn'ii, n'ii, n'iia, n'ii*[i]*,* de unde se explică apoi *mi* și *mn'i*) este cunoscut și astăzi în partea de nord-est a teritoriului limbii române și în cîteva puncte răzlețe din Muntenia și Crișana (cf. ALR. I, vol. 2, H. 183 și ALRM. I, vol. 2, H. 262).

Forma *mii* rezultă din *miei* prin reducerea triftongului *iei* la *ii*, cuvîntul fiind neaccentuat în frază. Reducerea despre care vorbim presupune schimbarea lui *e* — vocala de bază a acestui triftong — în *i*, schimbare ce se datorește asimilării lui *e* semivocalelor învecinate sau închiderii acestei vocale în poziție neaccentuată. Această schimbare a lui *e* în *i* o mai întîlnim în pronumele personal *iei* > *iii*, formă răspîndită în Moldova

[16]) Acest exemplu interesant trebuie adăugat celor citate de B. Cazacu, *op. cit.*, p. 95—96.

[17]) *Frate-mieu, tată-tău* și *socru-său* devin în graiurile populare *frate-mio* (în regiunile în care se palatalizează labialele: *frate-mn'o* sau *frate-n'o), tată-to* și *socru-so* (cf. H. Tiktin, *Gramatica română*, ed. III, Buc., 1945, p. 76) și apoi, prin trecerea lui *o* neaccentuat la *u, frate-miu, tată-tu, socru-su.*

[18]) Tot *miu* trebuie interpretat și în exemplul: *fiiul miu cela prea iubitul deștinge* (Cod. Todorescu 61 r/5). Cînd termenul de înrudire este articulat, adjectivul posesiv are forma obișnuită: *fratele meu, cumnatul tău, tatăl său,* față de *frate-mio, cumnatu-to, tată-so.*

și Republica Moldovenească, de unde s-a ajuns la și mai răspîndita formă *ii* (sau *ii*) și chiar la *i* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 183; ALRT. II, 101/23; „Jahresbericht", IX, p. 208; *Graiul nostru*, I, p. 267)[19]. Aceeași schimbare a lui *e* în *i* o întîlnim și în reducerea diftongului *ei* la *ii* și apoi la *i*: *trei* > *trii* (ALRT. II, 3/10) > *trii* (T. Papahagi, *Graiul și folclorul Mara mureșului*, Buc., 1925, p. LV, cf. M. Kogălniceanu, *Letopisețile țării Moldovei*, I, Iași, 1852, p. 81/7 (apendice)) > *tri* (cunoscut în graiurile populare și atestat alături de *mii* și *miu* în Codicele de la Ieud 2/9), *cei* > *cii* (cf. ALRM. I, vol. 2, H. 265), terminația de genitiv-dativ *-ei* > *-ii* > *-i* (*mamei* > *mamii* > *mami*) etc.

Așadar *miei* > *mii*, de la care s-a format apoi, pe cale analogică, un singular *miu*. Modelul acestei analogii îl constituie cuvinte ca *viu* — *vii*, *pustiu* — *pustii*, *mijlociu* — *mijlocii* etc.

E de remarcat că pronumele posesiv este bogat în forme analogice: după *stea-stele*, de la *mea* s-a format pluralul *mele*, care la rîndul său a influențat pe *tale*, modificîndu-l în *țele*, întocmai precum *mę* l-a modificat pe *ta* în *tę*.

4. Terminația de plural *-(e)áuă* a substantivelor neutre cu singularul în *-ă'u* și *-éu*

Substantivele neutre terminate la nominativ singular în *-ă'u* și *éu* primesc la plural trei terminații[20]. Una dintre acestea, socotită ca specifică genului neutru, este *-uri*. O găsim în cuvinte ca: *tăuri* (sg. *tău*), *tămbălăuri* (sg. *tămbălău*), *zgăuri* (sg. *zgău*) etc. Această terminație nu e cea mai obișnuită. Ea e îndeobște cunoscută și nu comportă nici o discuție specială.

Cele mai multe substantive neutre terminate în *-ău* și *-eu* fac pluralul în *-aie* (respectiv *-eie*). Avem nenumărate exemple: *pîrău* — *pîraie*, *ferăstrău* — *ferăstraie*, *hîrdău* — *hîrdaie*, *făgădău* — *făgădaie*, *copîrșău* — *copîrșaie* (sau, cu modificarea lui *ă* în *e* sau *ĕ* din cauza lui *ș*, *copîrșeie*), *bătălău* — *bătălaie*, *belceu* — *belceie*, *lepedeu* — *lepedeie*, *meseleu* — *meseleie* etc.

Pe lîngă această terminație, cuvintele din categoria celor de mai sus cunosc în graiurile din Transilvania, ca foarte răspîndită, și terminația de plural *-(e)auă*: *pîrauă*, *hîrdauă* (cf. „Grai și suflet", V, 308), *birauă* (cf. „Dacoromania", VII, 70), *acauă* (cf. M. Pompiliu, „Conv. lit.", XX, 1004), *halauă* (com. V. Dico, Lemniu, rn. Jibou, reg. Cluj), *belčauă* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 238/270, 285, 290, 298, 324; ALR. II, vol. 1, MN. 2657, p. 75), *mesel(e)auă* (cf. ALR. II, vol. 1, H. 291/64, 272, 279, 284, 325, 334, 346, 353), *copîrșauă* (cf. ALR. I, vol. 2, H. 298), *făgădauă*, *jășcauă*, *rășpălauă* (cunoscute de mine din comuna Vîlcele, rn. Turda) etc. Unele din aceste cuvinte terminate în *-ău* au ca formă exclusivă de plural pe cea în *-auă*: *măcău* (sau *macău*) face pluralul *măcauă* (cf. Candrea—Adamescu, *Dicț. encicl.* s. v.).

---

[19]) Tov. acad. E. Petrovici îmi comunică și forma *iii*, pers. a 2-a sg., ind. prez., a verbului *a lua*.

[20]) Întrebuințez termenul de terminație cu accepțiunea pe care just i-o acordă acad. I. Iordan, în *Limba română contemporană*, Buc., 1954, p. 269, și anume: partea finală a cuvîntului.

În general se poate spune că în cele mai multe regiuni din Transilvania terminația *-ață* face o serioasă concurență terminației *-aie*. Avînd posibilitatea de a urmări pe hartă expansiunea cuvîntului *copîrșău* (cf. ALR, I, vol. 2, H. 298) și pluralul acestuia, am putut fixa, cu aproximație, aria pluralului în *-ață*. Din harta alăturată se vede că terminația de plural *-ață* e cunoscută mai cu seamă în nordul Transilvaniei și în sudul și sud-estul acestei provincii (prin părțile Albei-Iulii, ale Tîrnavelor, Sibiului, Făgărașului, pînă la Orașul Stalin). Sud-vestul și zona centrală a Transilvaniei dă preferință pluralului în *-aie*[21]).

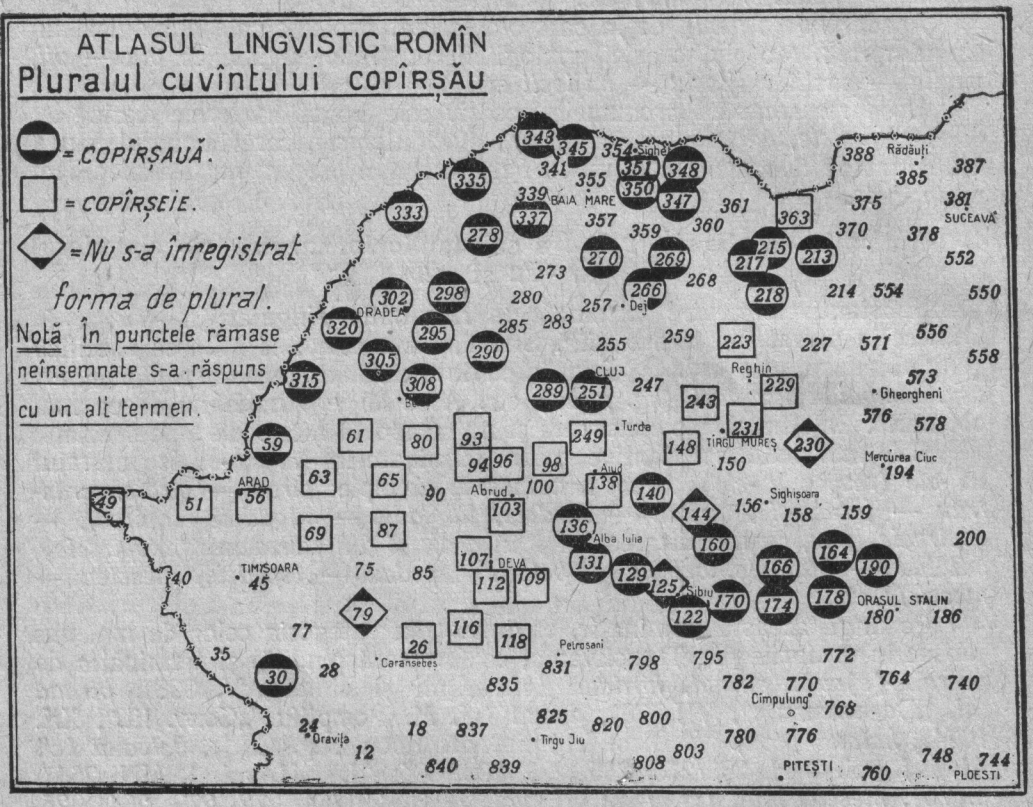

Faptul că această terminație de plural se întîlnește frecvent în Transilvania nu trebuie să ne mire. Dacă examinăm cuvintele amintite mai sus și altele din categoria lor, constatăm că în marea lor majoritate sînt cuvinte de origine maghiară, a căror terminație în *-ău* sau *-eu* se explică din terminația maghiară *-ó* sau *-ö*. Vechi, probabil autohton, este unul singur, și anume *pîrău*. Unele din aceste cuvinte au o circulație locală în

[21]) Harta publicată aici este, fără îndoială, în măsură să ne orienteze asupra răspîndirii celor două forme de plural, dar numai cu oarecare aproximație. Și aceasta pentru că pe de o parte termenul de *copîrșău* are o răspîndire limitată în Transilvania, iar pe de altă parte, pentru că nu s-a notat pretutindeni forma de plural.

Transilvania. Sînt, în general, puține acele cuvinte care s-au răspîndit și înafara Transilvaniei (de ex. *ferestrău, hîrdău*).

S-ar putea spune că în Transilvania formarea pluralului în *-(e)ață* a substantivelor neutre în *-ău* sau *-eu* este vie. Ea cuprinde și cuvintele recent intrate din limba literară în vocabularul oamenilor de la țară, substituind adesea singura terminație admisă în uzul literar, terminația *-uri*. Astfel, de exemplu, prin părțile Clujului și, credem, în tot nordul Transilvaniei, *birău* (< *birou*) face pluralul *birață*, *muzău* (< *muzeu*) — *muzață*, *tablău* (< *tablou*) — *tablață*, *liceu* — *liceață* „clase de liceu" (de ex. *are cîteva liceață*), *borderău* (< *borderou*) — *borderață* etc.

Gramaticile noastre, cu excepția celei a lui Tiktin, nu înregistrează această terminație de plural, fapt explicabil dacă ne gîndim la caracterul practic-normativ al acestor lucrări. H. Tiktin (în *Gramatica română*, ed. III, Buc., 1945, p. 54), într-o scurtă notă, menționează în treacăt că „în dialecte [e vorba de subdialectele dacoromînești!] întîmpinăm și *fierăstrață*, *pîrață*, *hîrdață* etc., corect *fierăstraie*, *pîraie*, *hîrdaie*". Ea a scăpat și atenției acad. I. Iordan, care ne-a dat un foarte prețios și bine documentat studiu de ansamblu asupra formării pluralului în limba română (cf. *Pluralul substantivelor în limba română actuală*, în „Buletinul Inst. de fil. rom. „Al. Philippide", V (1938), p. 1—54), studiu care, ce-i drept, se ocupă de formarea pluralului în limba română literară contemporană.

Cum se explică această terminație?

Explicația e de natură fonetică. Se știe că neutrul în limba română cunoaște două dezinențe de plural curente: *-e* și *-uri*. Pluralele de tipul *pîraie* și *pîrață*, au la origine dezinența de plural *-e*. Din *pîrău* + *-e* s-a născut **pîraue*, cu alternanța vocalică *ă/a*[22]). Din această formă, într-un caz prin acomodarea sunetului *u̯* la *e*, avem *pîraie*, iar într-alt caz, prin acomodarea lui *e* la *u̯*, avem *pîrață*. Odată apărută această categorie, în ea s-au încadrat toate substantivele terminate în *-ău* (sau *-eu*) la singular[23]).

Trecerea lui *e* la *ă* după *u̯* o întîlnim și în alte exemple: *ou* + *-e* > **oue* > *oață* > *ouă*[24]), *novem* > **noue* > *noață* > *nouă*, **doue* > *doață* > *două*; de asemenea cunoaștem exemple și pentru trecerea lui *u̯* la *i*, urmat fiind de *e*: *ovem* > **oue* > *oaie*[25]).

---

[22]) *a* în terminația de plural *-ață* a putut să apară mai întîi la substantivele terminate la singular în *-éu*, în forma de plural *é* găsindu-se în poziția metafoniei (*lepeď éu — lepeď áuă*, *meseleu — meseleață*, de la care s-a generalizat și la cele terminate în *-ău*.

[23]) Forma de bază, de la care pornim, este atestată de S. Mîndrescu, în *Elemente ungurești în limba română*, Buc., 1892. La pag. 164 se menționează *hîrgaue*, alături de *hîrdaue* (cf. și Dicț. Acad. s. v.), la pag. 53 *canceauele* (ap. E. Sevastos, *Nunta* . . ., p. 289), la pag. 59 *chischineaue* (ap. *Tribuna*, 87, 34). Credem însă că aici avem de-a face cu o notare greșită a pluralelor *hîrgață*, *cancață*, *chischineață*, într-un sistem ortografic în care *ă* e redat prin *ĕ* și apoi prin *e*.

[24]) In toate gramaticile limbii române, inclusiv în *Gramatica limbii române*, vol. I, Buc., 1954, *ouă* este menționat ca un plural „neregulat".

[25]) Cf. J. A. Candréa, *Cours complet de grammaire roumaine*, ed. III, Buc., f. a., p. 8 și 34; I. Iordan, *Gramatica limbii române*, ed. II, Buc., 1946, p. 93; Al. Rosetti, în „Bulletin linguistique", III, 102.

La exemplele analoge de aci s-ar mai putea adăuga și cele două forme de

Reținem și subliniem faptul constatat de H. Tiktin că pluralele în *-(e)ață* ale substantivelor terminate în *ă'u* și *e'u*, cu toate că sînt relativ răspîndite, nu depășesc sfera de întrebuințare a graiurilor populare. Aceste plurale sînt simțite de cei ce vorbesc limba literară ca avînd un pronunțat caracter dialectal. Limba literară nu cunoaște și nu admite ca forme corecte decît pluralele în *-aie* și *-uri*.

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Морфологические примечания

Р. ТОДОРАН

1. *Amúia*. Наречие *amúia* „сейчас“ известно в Цара Оашулуй и в Марамуреше и зарегистрировано без объяснения некоторыми общими словарями румынского языка. Автор объясняет его из *amu* „теперь“ + *ia* „смотри“ в конструкциях как: — *Hai îndată la mîncare!* — *Amu ia* (подразумевается *vin!*).

2. Другие аналогичные формы глагола *a fi*. Глагол *a fi*, имеющий столько неправильностей в спряжении, развивал, множество аналогичных форм, из практической потребности говорящих чтобы упростить флексию. Автор отмечает и объясняет две другие аналогичные формы этого глагола: *fiut* и *iest*.

Глагольный абстракт *fiut* (с диалектальным произношением *h'iut, šiut*), супин глагола *a fi*, распространен в Трансильвании, в например *de h'iut, sînt peşti* и объясняется при помощи аналогии с *ştiut*. Аналогия произошла от сходства инфинитива этих глаголов (*a fi — a şti*), а в особенности от идентичности форм сослагательного наклонения настоящего времени (*să fiu — să ştiu, să fii — să ştii* и т. д.).

Форма *iest* третьего лица множественного числа изъявительного наклонения настоящего времени глагола *a fi*, известная в Цара Хацегулуй и в Банате, объясняется от *iestă* — единственная форма, распространенная в упомянутых местностях путем аналогии с соответствующими формами глаголов II, III, IV спряжения, типа *cade-cad, bate-bat, aude-aud*. У этих глаголов третье лицо множественного числа отличается от 3-го лица единственного числа нулевым окончанием. Аналогичный пример: *ar* 3-е лицо, множественного числа, изъявительного наклонения, настоящего времени глагола *a avea*, форма, встречаемая в македонском диалекте и в Западных Горах после *are* третьего лица, единственного числа, изъявительного наклонения, настоящего времени того же глагола.

---

indicativ prezent de la *ploua, ploaĭă* și *ploaie*, dacă acestea, cunoscute în diverse regiuni ale țării, derivă, cum cred cei mai mulți cercetători, din **plovet*, prezentul indicativ al lui **plovĕre* (cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, II, p. 29). Din **plovet* s-a născut mai întîi o formă **ploue*, de unde avem pe de o parte, prin acomodarea lui *u̯* la *e* și metafonizarea lui *o*, *ploaie*, iar pe de altă parte, prin acomodarea lui *e* la *u̯*, *ploaĭă*. Al. Philippide, în Orig. rom., II, p. 82, explică cu probabilitate pe *ploaĭă* din **plovet* sau **plovat*.

3. Вариант *miu* притяжательного местоимения 1-го лица единственного числа. Этот вариант встречается в древних текстах, в особенности возникнувших на севере страны, например: *chipul miu, cuvîntul miu* и т. д. Автор считает данные до сих пор объяснения неудовлетворительными, показывая, что надо делать разницу между *miu* в данных примерах и *miu* в формах как *frate-miu, bărbatu-miu* и т. д., где *miu* < *mio* (*frate-mio* и т. д.) < *miău* < *mieu* (cf. *tău* > *to* > *tu, său* > *so* > *su*: *frate-to, tată-so, frate-tu, tată-su* и т. д.). Предлагается объяснение этого варианта путем аналогии соммножественным числом *mii*, встречаемым также в некоторых древних текстах (как например в Кодексе из Иеуда) рядом с *miu* и теперь в Молдавии.

4. Окончание множественного числа *-(e)ață* существительных среднего рода, оканчивающихся в единственном числе на *-ă'u, -éu*. Существительные среднего рода, оканчивающиеся в единственном числе на *-ău* и *-eu* (*pîrău, hîrdău, copîrșău, meseleu* и т. д.), имеют в большинстве местностей в Трансильвании множественное число на *-(e)ață* (*pîrață, hîrdață, copîrșață, meseleață* и т. д.). Это окончание во множественном числе объясняется фонетически и имеет в основном окончание *-e*: *pîrău* + *-e* >* *pîraue*, от которого развилось с одной стороны путем аккомодации *u* к *e*, *pîraie*, а с другой стороны путем аккомодации *e* к *u*, *pîrață*, с фонетическим чередованием *ă*/*a*.

RÉSUMÉ

Notes morphologiques

par

R. TODORAN

1. *Amuia*. L'adverbe *amúia* „maintenant, tout de suite" est attesté dans le Pays d'Oaș et dans le Maramureș et enregistré par quelques dictionnaires généraux de la langue roumaine, sans être expliqué. Nous l'expliquons de *amu* „maintenant, tout de suite" + *ia* „vois, voici" dans des constructions telles que: — *Hai îndată la mîncare!* (Viens manger tout de suite!). — *Amu ia!* (sous-entendu *je viens*).

2. *D'autres formes analogiques du verbe «a fi» (être)*. Le verbe *a fi*, qui compte bon nombre d'irrégularités dans sa conjugaison, a développé de nombreuses formes analogiques dérivant de la nécessité pratique des sujets parlants de simplifier la flexion. Nous expliquons deux formes analogiques de ce verbe: *fiut* et *iest*.

L'abstrait verbal *fiut* (avec sa prononciation dialectale *h'iut, șiut*), supin du verbe *a fi*, est répandu en Transylvanie dans des exemples tels que: *de h'iut, sînt pești* et s'explique par analogie avec *știut*. L'analogie procède de la ressemblance entre l'infinitif des deux verbes (*a fi — a ști*), mais surtout de l'identité des formes du subjonctif présent (*să fiu — să știu, să fii — să știi* etc.).

La forme *iest*, 3e pers. pl. de l'indicatif présent du verbe *a fi*, connue dans le Pays de Haţeg et dans le Banat, s'explique de *iestă*, seule forme répandue dans ces régions, par analogie avec les formes correspondantes des verbes de IIe, IIIe et IVe conjugaison, du type *cade-cad*, *bate-bat*, *aude-aud*. Chez ces verbes la 3e personne du pluriel se distingue de la 3e personne du singulier par la désinence zéro. Un exemple similaire: *ar*, 3e pers. pl. de l'indicatif présent du verbe *a avea* (avoir), attestée en aroumain et dans les Monts Apuseni, d'après *are*, 3e pers. sing. de l'indicatif présent du même verbe.

3. *La variante «miu» du pronom possessif de la 1ère personne du singulier*. Cette variante se trouve dans les anciens textes, surtout dans ceux provenant du nord du pays, dans des exemples comme: *chipul miu*, *cuvîntul miu*, etc. Nous considérons peu satisfaisantes les explications fournies jusqu'à présent et croyons nécessaire de faire une distinction entre *miu̯* des exemples cités et *miu* des formes comme: *frate-miu*, *bărbatu-miu*, etc., dans lesquels *miu̯* < *mio* (*frate-mio*, etc.) < *miău̯* < *mieu̯* (cf. *tău* > *to* > *tu*, *său* > *so* > *su*: *frate-to*, *tată-so*, *frate-tu*, *tată-su*, etc.) Nous proposons l'explication de cette variante par analogie, d'après le pluriel *mii*, attesté également dans les anciens textes (par exemple le Codex d'Ieud) à côté de *miu̯* et aujourd'hui encore en Moldavie.

4. *La terminaison du pluriel* -(e)auă *des noms neutres avec le singulier en -ă'u̯*, *éu̯*. Dans certaines régions de la Transylvanie, les noms neutres terminés au singulier en *-ău* et *eu* (*pîrău*, *hîrdău*, *copîrşău*, *meseleu*, etc.) forment leur pluriel en *-(e)auă* (*pîrauă*, *hîrdauă*, *copîrşauă*, *meseleauă*, etc.). Cette terminaison du pluriel s'explique phonétiquement, ayant à l'origine la désinence *-e*: *pîrău* + *-e* > **pîraue*, d'où s'est développé, d'une part, par l'accommodation de *u̯* à *e*, *pîraie*, et d'autre part, par l'accommodation de *e* à *u̯*, *pîrauă*, avec l'alternance phonetique *ă/a*.

CERCETARI DE LINGVISTICA
Tomul I, nr. 1—4, 1956

ARTICULAT — NEARTICULAT

DE

M. ZDRENGHEA

In *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R. se spune că „prin declinarea articulată se înțelege declinarea substantivelor însoțite de articolul enclitic“ (= hotărît ,definit) [1]), iar „prin declinarea nearticulată se înțelege declinarea substantivului lipsit de articol enclitic, dar putînd fi însoțit de un articol nehotărît, ca și de orice alt determinativ.“[2]).

Noi nu sîntem de acord cu această interpretare, ci credem că un substantiv (sau un echivalent al său) este a r t i c u l a t fie că este însoțit de articolul hotărît, fie că este însoțit de cel nehotărît și este n e a r t i c u l a t cînd nu primește nici un articol, indiferent că e determinat sau nu de vreun alt cuvînt.

Pentru lămurirea problemei e nevoie, credem, să vedem ce este articolul și care este funcția sa.

Articolul este o unealtă gramaticală, deoarece exprimă raporturi, nu noțiuni. El nu poate apărea singur, ci numai împreună cu alte cuvinte, cu un substantiv sau un echivalent al acestuia. Funcțiunea sa constă în i n d i v i d u a l i z a r e a[3]) obiectelor, adică separarea de celelalte a unui singur obiect (sau a unui grup izolat), pe care vorbitorul îl numește cu ajutorul substantivului însoțit de articol[4]).

După împrejurări, individualizarea prezintă diferite grade și aspecte, de unde rezultă și existența mai multor feluri de articole.

---

[1]) Vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1954, p. 151.

[2]) Id. ib., p. 149. Cf. și I. Iordan, *Limba romînă contemporană*. Manual pentru Instituțiile de Învățămînt superior, Buc., 1954, care, vorbind despre „cazurile cele mai obișnuite în care substantivul sau un echivalent al lui apare articulat“, adaugă „adică însoțit de articol definit“ (p. 339), iar în nota 1, de pe aceeași pagină, continuă: „Cred că numai în această situație se poate vorbi de un substantiv articulat. Însoțit de articolul nedefinit *un, o,* substantivul este nearticulat, căci își păstrează neschimbată forma pe care o are cînd apare izolat (așa cum îl găsim în dicționar)“.

[3]) N. Drăganu, în *Elemente de sintaxă a limbii romîne,* București, 1945, spune că articolul are menirea să concretizeze, să determine și să actualizeze înțelesul general și abstract al numelui nearticulat“, p. 74.

[4]) Cf. *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., vol. I, p. 162, și I. Iordan, *op. cit.,* p. 338.

Important pentru noi este faptul că, indiferent care ar fi articolul: hotărît — nehotărît, rolul lui este de a individualiza, de a separa și preciza din mulțimea de obiecte unul (sau un grup izolat), adică să restrîngă înțelesul general și abstract al numelui nearticulat, arătînd în mod mai precis sau mai puțin precis (aceasta nu interesează deocamdată) despre care obiect este vorba[5]).

Vom da acum cîteva propoziții în care vom articula cu articol nehotărît[6]) unele substantive nearticulate în textele originale și invers, cîteva propoziții în care substantivul articulat cu articol nehotărît va fi folosit nearticulat. Diferența de sens va fi, credem, evidentă.

Ex.: *Prin* p o m i *e* c i r i p i t *și* c î n t. (Coșbuc)
Prin pomi e **un** c i r i p i t și **un** c î n t.

Folosind substantivele *ciripit* și *cînt* însoțite de articolul nehotărît *un*, noi exprimăm admirația față de *ciripitul* și *cîntul* la care ne referim[7]). Este evident deci că, în acest caz, substantivele însoțite de articolul nehotărît au alt sens, alt conținut, decît atunci cînd nu avem articol.

La fel și în exemplul următor:

Uruiau t r ă s u r i *pe* s t r a d ă. (Coșbuc)
Uruiau **niște** t r ă s u r i pe **o** s t r a d ă.

Sensul se schimbă complet. Noi atragem atenția mai ales la diferența dintre: *pe stradă* (= pe străzi[8])) și *pe* **o** *stradă* (= o stradă anumită, sau: o stradă oarecare).

Pe ș o s e l e *se află indicatoare.*
Pe **niște** ș o s e l e *se află indicatoare.*
Pe cer se vedeau s t e l e. *Pe cer se vedeau* **niște** s t e l e.

Sau: *Pe semne păcatele mele cele mari și grele m-au aruncat și aci să învăț* **niște** ț o p î r l a n i *sălbatici.* (Creangă, *Popa Duhu*). *Pe semne păcatele mele cel mari și grele m-au aruncat și aici să învăț* ț o p î r l a n i *sălbatici.*

Pe cînd iese dulcea lună dintr-o r a r i ș t e *de fag*[9]).
(Eminescu)
Pe cînd iese dulcea lună din r a r i ș t e *de fag*[10]).

În toate exemplele date, diferența de sens este evidentă. Am mai putea aminti aici și faptul că articolul nehotărît are și „însușirea de a concretiza

---

5) Articolul hotărît arată că obiectul care trebuie individualizat este cunoscut de vorbitor, eventual și de ascultător, pe cînd articolul nehotărît arată că obiectul individualizat nu e cunoscut de vorbitor.

6) Nu le mai articulăm și cu articol hotărît, fiindcă, în acest caz, nimeni nu se îndoiește că avem a face cu declinarea articulată.

7) Pentru valoarea afectivă a articolelor nehotărîte, cf. Fl. Dimitrescu, *Asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte*, în „Studii și cercetări lingvistice", anul V, 1954, nr. 1—2, p. 93—97; precum și justele observații făcute acestui articol de L(iviu) O(nu) în „Steaua", an. IV (1955), nr. 3, p. 120—122.

8) Nu întotdeauna *pe stradă* = *pe străzi*. Uneori *pe stradă* se poate referi la o anumită stradă (pe strada noastră, pe strada ce trece pe lîngă această casă etc.), fiind deci determinat.

9) Una din multele rarișți de fag.

10) Din rarișțea de fag, și nu de stejar etc.

o calitate, de a transforma un adjectiv care arată o calitate, într-un substantiv care denumește pe purtătorul acelei calități"[11]) *ești* b ă t ă u ș: *ești un* b ă t ă u ș.

In toate cazurile, între substantivul (sau echivalentul său) nearticulat și substantivul articulat cu articolul nehotărît există o deosebire de conținut, căreia trebuie să-i corespundă (și de fapt îi și corespunde) o formă deosebită:

r a r i ș t e — o r a r i ș t e — r a r i ș t e a

Deci substantiv fără articol
articol + substantiv
substantiv + articol.

Este adevărat că, întrucît articolul nehotărît este proclitic și nu se scrie împreună cu substantivul pe lîngă care stă, substantivul are aceeași formă ca atunci cînd este nearticulat. Dar și în cazul că primește articolul hotărît, substantivul are aceeași formă ca atunci cînd este nearticulat. Ceea ce se schimbă este articolul care în limba noastră este enclitic și se scrie, potrivit pronunțării și normelor ortografice, împreună cu substantivul[12]).

Dacă l-am scrie despărțit de substantiv prin linioară, așa cum scriem formele scurte ale pronumelor, atunci s-ar vedea mai clar că substantivul însoțit de articol hotărît are și el aceleași forme ca substantivul nearticulat:

Sg	N A	carte	— o	carte	— carte-**a**[13])
	G D	cărți	— *(a) unei*	cărți	— cărți-**i**
Pl	N A	cărți	— *niște*	cărți	— cărți-**le**
	G D	cărți	— *a (unor)*	cărți	— cărți-**lor**
Sg	N A	codru	— *un*	codru	— codru-**l**
	G D	codru	— *(a)unui*	codru	— codru-**lui**
Pl	N A	codri	— *niște*	codri	— codri-**i**
	G D	codri	— *(a) unor*	codri	— codri-**lor**

Deci nu de la forma identică a substantivului trebuie să se plece în clasificarea articulat -nearticulat, ci de la faptul că o dată substantivul este fără articol, iar în celelalte cazuri are: fie articolul nehotărît, fie articolul hotărît:

carte — o carte — cartea

Formele acestea diferite au și valori gramaticale diferite.

Dacă vom face analiza sintactică a următoarei propoziții: o c a r t e (c a r t e a) *bună se citește cu plăcere,* vom spune că subiectul este **o** *carte (cartea),* nu numai c a r t e.

---

[11]) Fl. Dimitrescu, *lucr. cit.,* p. 94.

[12]) În limba franceză articolul este proclitic și se scrie ca un cuvînt aparte (deși provine exact din același pronume demonstrativ latinesc ca și articolul hotărît romînesc).

[13]) S-ar putea obiecta că în acest caz unii nu ar citi pe *e* și *a* ca diftong. Situația e însă ca în *ne-a* (văzut), *te-a* (dus).

Plecînd de la conținut, constatăm că substantivul însoțit de articol nehotărît sau hotărît are altă valoare decît cel fără articol. Acestor valori diferite trebuie să le corespundă forme proprii, deoarece forma depinde de conținut, dîndu-i în același timp un anumit sens.

Deci:

Casă: substantiv[14]) fără articol = *nearticulat.*

O *casă:* articol nehotărît + substantiv
Casa: substantiv + articol hotărît } = *articulat*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Определённая и неопределённая форма существительных

М. ЗДРЕНГЯ

В Грамматике Академии Наук говорится, что существительные употребляющиеся с неопределенным артиклем, являются неопределенными.

Между существительным без артикля и существительным, с неопределенным артиклем, из-за неопределенного артикля, ограничивающего общее и абстрактное значение неопределенного предмета, существует разница в смысле. Этой разнице в смысле соответствует и разница в форме:

Существительное (без артикля) — неопределенный артикль + существительное.

Поэтому существительное с неопределенным артиклем, надо считать существительным в определенной форме, как и существительные, с определенным артиклем.

RÉSUMÉ

Articulé — non articulé

par

M. ZDRENGHEA

La Grammaire de l'Académie nous apprend que les noms accompagnés de l'article indéfini ne sont pas articulés.

Entre un nom sans article et un nom accompagné de l'article indéfini existe une différence de sens due à l'article indéfini qui restreint le sens général et abstrait du substantif non articulé. A cette différence de sens correspond aussi une différence de forme:

nom(sans article) — article indéfini + nom.

Par conséquent le nom accompagné d'un article indéfini doit être considéré *articulé,* tout comme les noms accompagnés d'un article défini.

---

[14]) Poate fi și un echivalent al substantivului.

CERCETĂRI DE LINGVISTICA
Tomul I, nr. 1—4, 1956

ETIMOLOGIA CUVÎNTULUI „CĂȘIȚĂ"

DE

GR. RUSU

În limba romînă, cuvîntul *căşiţă* e înregistrat cu următoarele sensuri: 1. Construcţie la ţărmul apei, făcută din bîrne şi umplută cu pietre, pentru ca apa să nu rupă din ţărm[1]). 2. Construcţie de bîrne, umplută cu pietre şi alte obiecte grele, care formează picioare de poduri (DA). 3. (Ca termen folosit la exploatarea cărbunelui, înregistrat în anchetele dialectale făcute în Valea Jiului). Suport de bîrne dispuse împletit, pentru susţinerea unei suprafeţe mai mari din tavan, obişnuit mai ales în abatajele frontale, în abatajele cu trepte răsturnate etc. 4. „Construcţie de stîlpi şi grinzi umplută cu blocuri de piatră sau cu pămînt, executată pe malul sau în albia unui rîu, pentru a forma picioare de poduri provizorii, insule pentru lucrări de fundaţie, sau obstacole care să provoace devierea sau îndreptarea unui curs de apă, sau pentru a împiedeca acţiunea sloiurilor asupra picioarelor sau a culeelor unui pod" (Lexiconul tehnic). 5. „Lemnele aşezate cruciş la capetele sterilor, ca aceştia să nu se dărîme" (DA). 6. „Locul de pe acoperişul casei, pe unde iese fumul" (CADE). 7. „Colacul sau ghizdurile fîntînii" (DA). 8. „Colivie" (CADE). 9. „Lădiţă mică sau despărţimînt într-un sertar". 10. „Despărţitură în şerpar". 11. „Firidă" (DA). 12. „Alveolă de fagure". 13. „Cutie de lemn sau de coajă de mesteacăn în care se ţine sare" (CADE şi DA). 14. „Cheotoare la cămaşă" (DA).

E surprinzător faptul că un cuvînt atît de răspîndit şi cu atît de multe sensuri nu e dat în *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane.*

Candrea derivă cuvîntul *căşiţă* din c a s ă[2]). În legătură cu etimologia lui *căşiţă, Dicţionarul Academiei* spune: „Cuvîntul nu pare a fi un diminutiv romînesc din *casă* (căci am avea *căsiţă*), ci apropiat ulterior de acesta. În acest caz ne-am putea gîndi la un slav **kučica* din *kuča* (ucr. *kuča, kučka* — cf. c u ş c ă —, sîrb *kuć'a*) „casă". În înţelesul de

[1]) Cu acest sens, *căşiţă* a fost înregistrat în anchetele dialectale făcute în Valea Sebeşului şi Valea Bistriţei (Bicaz). În Valea Sebeşului, *căşiţă* se numeşte şi construcţia, în întregime, care formează barajul lacului, unde se adună apa care duce buştenii la vale.

[2]) I. A. Candrea şi Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat,* editura „Cartea Romînească", Bucureşti, 1931, s. v.

„lădiță mică într-un sertar" și „firidă" amintește viu pe c h i c h i ț ă; cu sensul de „despărțitură într-un șerpar" pe ucr. *kišenja* „buzunar"[3]).

Pentru sensul de „construcție de bîrne, umplută cu pietre și alte obiecte grele, care formează picioare de poduri", *Dicționarul Academiei* dă ca etimologie a lui *căsiță* pe ucr. *kašicja* „dig zidit pieziș în apă"[4]).

Considerăm că etimologia dată de *Dicționarul Academiei* nu corespunde realității. În ucraineană cuvîntul e înregistrat de Hrinčenko[5]), de Želechowski[6]) și de Euhen Onațkyj[7]) cu sensul de „stăvilar, întăritură, baraj împotriva apei". În dicționarul lui Hrinčenko însă, termenul e luat dintr-o lucrare a lui Šuchevyč în legătură cu graiul huțulilor[8]). Este cunoscut deci numai de huțuli. Știm însă că în graiul huțulilor există multe cuvinte de origine romînă. Ținînd seama de marea răspîndire a cuvîntului *căsiță* (e atestat pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn), putem spune cu siguranță că el a trecut din limba romînă în graiul huțulilor. Prin urmare, *căsiță* din limba romînă nu poate fi de proveniență ucraineană.

Pentru a explica etimologia cuvîntului *căsiță* din limba romînă, pentru toate sensurile pe care le-am citat, nu trebuie să ne gîndim la ucr. *kuča* sau *kučka* și nici la *kašicja*. Trebuie să pornim mai degrabă de la bulg. **къщица** care înseamnă „căsuță, bordei" și care e un diminutiv al lui **къща** „casă". În **къщица** avem grupul consonantic **-щ-** urmat în silaba următoare de **ц**, amîndouă cu caracter dental. Din această cauză *t* din grupul **щ** (șt) s-a disimilat și astfel s-a ajuns, în limba romînă, la pronunțarea *căsiță*, ca și în *șiță* „un fel de șindrilă lungă pînă la un metru și jumătate, cu care se acoperă casa", din bulg. **щица**. De la sensul de „căsuță, bordei", din limba bulgară, se pot explica toate sensurile pe care cuvîntul *căsiță* le are în limba romînă.

Notăm că acest cuvînt apare și la Kniezsa István, fiind înregistrat din două localități: din Kapnikbánya, azi comuna Cavnic, raionul Lăpuș, regiunea Baia Mare și din Tiszaújlak din fostul județ Ugocsa, azi comuna Vîlok din Ucraina Transcarpatică, cu sensul de „dig, întăritură la marginea apei"[9]). Kniezsa dă ca etimologie a ung. *kasica* pe ucr. *kašica*.

E îndoielnică și etimologia dată de Kniezsa. Una din localitățile din care a fost înregistrat cuvîntul, comuna Cavnic, se află pe teritoriul limbii romîne. E foarte probabil ca populația maghiară să fi învățat cuvîntul de la romînii în mijlocul cărora trăia și nu să-l împrumute din ucraineană.

---

[3]) *Dicționarul limbii romîne*, Academia Romînă, tomul I, partea II, București, 1940, s. v.

[4]) Ibid.

[5]) B. D. Hrinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka (Slovar' ukrains'koji movy)*, Kiev, 1909, p. 764.

[6]) Želechowski, *Ruthenisch-Deutsches Wörterbuch*, Lemberg, 1886, p. 338

[7]) Euhen Onatskyj, *Vocabulario ucraino-italiano*, Roma, 1941, p. 655.

[8]) Volodimir Šuchevyč, *Huculščyna*, două părți, Lvov, 1899—1901 (în Materiale pentru etnologia ucraino-rusă, Societatea științifică Sevcenko, vol. II și IV).

[9]) Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, vol. I, partea I, 1955, p. 258.

În cealaltă localitate, în Vîlok, termenul ar putea să fie împrumutat, în limba maghiară, de la ucrainieni. Nu ar fi exclus totuși ca și aici să avem de a face tot cu un împrumut din limba romînă. Dintr-o lucrare a lui Szabó István reiese că în 1775 în comuna Tiszaújhely, vecină cu comuna Vîlok, existau alături de maghiari și ucraineni, și romîni[19]). De la acești romîni, din Tiszaújhely, cuvîntul a putut intra în limba maghiară.

Să revenim acum la limba romînă. Avînd în vedere marea răspîndire a cuvîntului *cășiță,* precum și sensurile multe pe care le are, putem spune că acest cuvînt e un împrumut vechi în limba romînă. Intrînd din bulgară în limba romînă, cuvîntul s-a răspîndit apoi, la fel ca și alte cuvinte împrumutate din bulgară, pe tot teritoriul dacoromînei, pînă în Maramureș și Bucovina, de unde a intrat apoi și în graiul huțulilor.

În nordul țării (Bucovina și Maramureș) cuvîntul are, mai ales, sensul de „întăritură la marginea apei, făcută ca apa să nu rupă din țărm". Cu acest sens, legat mai ales de exploatarea lemnului și de transportarea lui pe diferite rîuri prin plutărit, cuvîntul a cunoscut o nouă răspîndire, de la nord spre sud. Faptul e explicabil pe baza anumitor factori economici și sociali. Se știe că maramureșenii și bucovinenii lucrează ca muncitori la exploatarea lemnului. Datorită acestei îndeletniciri au fost puși în situația de a se deplasa aproape în toate regiunile țării, angajîndu-se ca muncitori la diferite exploatări de păduri. Odată cu ei au dus și cuvîntul care, apoi, a intrat și s-a încetățenit și în graiul localnicilor.

Cuvîntul *cășiță* îl avem deci din limba bulgară. Din limba romînă, cuvîntul a intrat în graiul huțulilor și, tot din limba romînă, a intrat în limba maghiară.

---

10) Szabó István, *Ugocsa vármegye,* Budapesta, 1937, Academia de Științe Maghiară.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

CRONICĂ

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN CLUJ

In cadrul Filialei din Cluj a Academiei R.P.R. a fost reorganizat în 1951 Institutul de lingvistică de pe lîngă Universitatea „Victor Babeş", cunoscut pînă în 1949 sub numele de „Muzeul limbii romîne".

La noul institut, condus de acad. prof. E. Petrovici şi de prof. Şt. Paşca, membru corespondent al Academiei R.P.R., au fost încadraţi lingvişti de la cele două universităţi clujene şi tineri absolvenţi ai facultăţilor de filologie din promoţiile următoare anului 1948.

Prezenta cronică îşi propune să înfăţişeze sumar problemele şi preocupările din ultimul timp ale membrilor şi colaboratorilor institutului.

Încă din 1949 Academia R.P.R. a încredinţat lingviştilor clujeni elaborarea unor lucrări importante, ca *Dicţionarul limbii romîne* (în colaborare cu Institutul de lingvistică din Bucureşti), *Atlasul lingvistic romîn* (serie nouă), *Dicţionarul romîn-maghiar* şi *maghiar-romîn*, *Vocabularul slav al limbii romîne*[1]).

Un program cuprinzător în care sînt trasate sarcinile lingviştilor din ţara noastră, în lumina ştiinţei marxiste despre limbă, a fost schiţat de acad. E. Petrovici într-o comunicare ţinută la Academia R.P.R. în martie 1951, cu prilejul dezbaterilor privind problemele ştiinţelor sociale[2]).

Activitatea Institutului din Cluj ,aşa cum reiese din planurile de cercetări anuale, a fost îndrumată îndeosebi spre probleme de lexicografie, de dialectologie şi de fonetică. Ea a cuprins însă, după cum se va vedea, şi alte domenii ale lingvisticii.

Secţia de lexicografie a institutului a colaborat cu Institutul de lingvistică din Bucureşti la redactarea *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane*[3]) (din care pînă acum au apărut două volume), prezentînd comisiei de revizie finală de la Bucureşti[4]) manuscrisele literelor B, D, G, H, P, R, S, Ş, *Z*.

De curînd un colectiv al institutului, condus de B. Kelemen, şef de sector, a terminat redactarea *Dicţionarului romîn-maghiar*[5]). Această lucrare va cuprinde cca. 75.000 de cuvinte. Lucrările la *Dicţionarul maghiar-romîn* se află în stadiul de sistematizare a materialului.

Elaborarea *Dicţionarului graiurilor săseşti din Ardeal* continuă, sub conducerea lui Fr. Holzträger, cu redactarea literei G. În baza unei convenţii, dicţionarul se elaborează în colaborare cu Academia de Ştiinţe a R. D. Germane. În legătură cu această problemă, dr. Helmut Protze de la Leipzig a vizitat institutul şi a început colaborarea la Sibiu cu redactorii dicţionarului.

---

[1]) Vezi „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), I, 1950, fasc. 1, *Cuvînt-înainte*, p. 7.

[2]) Vezi *„Problemele ştiinţelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R."* (21—25 martie 1951), Editura Academiei R.P.R., p. 77—107.

[3]) În legătură cu întreruperea lucrărilor la Dicţionarul (tezaur) al limbii romîne, vezi dezbaterile publicate în „Studii şi cercetări lingvistice", III, 1952, p. 7—87.

[4]) Din partea Institutului din Cluj, în această comisie a lucrat V. Breban, şef de secţie.

[5]) Pentru concepţia şi principiile de redactare a dicţionarului, vezi B. Kelemen, în „Steaua" (revista Uniunii Scriitorilor din R.P.R. Filiala Cluj), V, 1954, nr. 2.

In cursul anului 1957 s-a prevăzut — în colaborare cu Secţia de lingvistică de la Iaşi — redactarea literei M din *Dicţionarul graiurilor limbii romîne*. Lucrarea, care se adresează specialiştilor, va da şi etimologia cuvintelor şi se bazează pe un material de aproximativ un milion de fişe, scoase din răspunsurile la chestionarele lui Hasdeu şi ale Muzeului limbii romîne, din Arhiva de folclor, din monografii lingvistice sau glosare dialectale, din materialul bogat al Atlasului lingvistic romîn, precum şi din vechiul fişier al Dicţionarului limbii romîne. De curînd au început lucrările de redactare a dicţionarului sub conducerea prof. Şt. Paşca.

Dicţionarul agricol romîn-maghiar a ajuns cu redactarea la litera M.

In legătură cu lucrările lexicografice menţionate, unii cercetători au prezentat comunicări şi referate care au ridicat probleme principiale de lexicografie sau de tehnica redactării dicţionarelor. Astfel, V. Breban, şef de secţie, a ţinut la Institutul romîno-sovietic din Bucureşti două conferinţe în care a vorbit despre folosirea experienţei lingvisticii sovietice în operele lexicografice din ţara noastră şi despre problemele elaborării Dicţionarului limbii romîne literare contemporane[6]). Dicţionarul romîn-maghiar a fost obiectul mai multor şedinţe ale consiliului ştiinţific. La una din şedinţele de analiză a acestui dicţionar a prezentat un raport Gh. Bulgăr, în calitate de delegat al Institutului de lingvistică din Bucureşti. V. Breban şi I. Stan au prezentat un referat asupra problemelor Dicţionarului graiurilor limbii romîne[7]). In cadrul dezbaterilor organizate în martie 1956 de Subsecţia de ştiinţa limbii şi literatură a Academiei R.P.R., Institutul din Cluj a prezentat un raport asupra volumului I al Dicţionarului limbii romîne literare contemporane. Cu prilejul unei şedinţe festive, consacrată celei de a XXXIX-a aniversări a Revoluţiei Socialiste din Octombrie, prof. Şt. Paşca a vorbit despre *Învăţămintele trase de lexicografia romînească din munca lexicografică sovietică.*

In domeniul lexicologiei, acad. E. Petrovici[8]), prof. E. Seidel şi conf. R. Todoran au ţinut comunicări în legătură cu problemele fondului principal de cuvinte al limbii romîne, iar conf. R. Todoran[9]), prof. Szabó T. A.[10]) şi conf. I. Pătruţ[11]) au publicat articole în care sînt studiate probleme privind vocabularul limbii romîne şi maghiare.

Secţia de dialectologie a redactat, sub conducerea acad. E. Petrovici şi conf. I. Pătruţ, mai multe volume din *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă. In cursul anului 1956 institutul a publicat două volume mari şi un volum mic cu hărţi în culori[12]) şi a terminat redactarea a 900 de hărţi lingvistice cuprinzînd material din ancheta pentru ALR II, cu termeni privitori la animale, păsări, insecte, vînătoare, mîncăruri, băuturi, meserii, comerţ, folclor, onomastică etc.

Cercetătorii maghiari au început, sub îndrumarea prof. Szabó T. A., lucrările pregătitoare pentru elaborarea *Atlasului lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*[13]). In prezent se continuă anchetele pe teren. In mai 1956 anchetatorii atlasului au făcut un schimb de experienţă cu dialectologii Lörincze Lajos şi Benkő Loránd, colaboratori ai Atlasului lingvistic maghiar din R.P.U., cu care au anchetat cinci localităţi cu populaţie maghiară din Ardeal.

---

[6]) Aceasta din urmă a fost publicată în „Limba romînă", II, 1953, nr. 4, p. 24—34.

[7]) Vezi I. Stan, în „Limba romînă", IV, 1955, nr. 4, p. 91—93.

[8]) Vezi acad. E. Petrovici, *Fondul principal de cuvinte al limbii romîne*, în „Limba romînă", II, 1953, nr. 1, p. 21—27.

[9]) R. Todoran, *Note lexicologice*, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), II, 1951, nr. 1—2, p. 346—356.

[10]) Szabó T. Attila, *Hivatalos*, în „Magyar Nyelv" (Budapest), LI, 1955, nr. 2, p. 231—233.

[11]) I. Pătruţ, *Despre componenţa cuvintelor flexibile ale limbii romîne*, în „Limba romînă", IV, 1955, nr. 6, p. 65—71.

[12]) Volumele apărute au fost prezentate publicului de prof. D. Macrea (Bucureşti) în „Contemporanul", nr. 30 (512) din 27 iulie 1956 şi în „Limba romînă", V, 1956, nr. 3; vezi şi G. Blédy, în numărul de faţă al revistei; Pia Gradea şi Gr. Rusu, în „Scînteia", nr. 3656/1956; P. Neiescu şi I. Stan, în „Steaua", VII, 1956, nr. 6.

[13]) In martie 1956 prof. Szabó a prezentat într-o şedinţă la institut problemele principale ale Atlasului, trasînd sarcinile de viitor ale colectivului de dialectologi maghiari.

În colaborare cu lingviștii maghiari de la Universitatea „Bolyai" din Cluj se lucrează în prezent la *Atlasul lingvistic al graiului ciangău.* S-au redactat peste 600 de hărți lingvistice care vor intra în primele volume ale Atlasului[14]).

Din 1949 Institutul de lingvistică din Cluj a efectuat o serie de anchete dialectale pentru adunarea materialului unor monografii lingvistice. Diferite colective de cercetători, români, maghiari și germani, au anchetat cu chestionare speciale mai multe localități din Valea Crișului Negru (Bihor), Valea Sebeșului (Alba) și Valea Jiului[15]). Monografiile primelor două regiuni vor fi redactate în cursul anului 1957. În același an se va termina monografia Văii Jiului, elaborată în colaborare cu Institutul de lingvistică din București. La Cluj s-a redactat parțial capitolul de fonetică, partea introductivă a monografiei (asupra istoriei și situației economico-sociale a regiunii), glosarul și studiul privitor la terminologia mineritului. Acad. E. Petrovici a redactat sistemul fonologic iar prof. Șt. Pașca, capitolul de antroponimie.

În cadrul cercetărilor complexe inițiate de Academia R.P.R. și de Ministerul Energiei Electrice în Valea Bistriței (Moldova), lingviștii clujeni au adunat material antroponimic și toponimic cu ajutorul a două chestionare întocmite de prof. Șt. Pașca, redactor responsabil al temei.

Împreună cu dr. Pavle Ivic', docent la Universitatea din Novi Sad (R.P.F. Iugoslavia), acad. E. Petrovici a anchetat în vara anului acesta graiul serbo-croat al carașovenilor din reg. Timișoara. O anchetă românească la carașoveni au făcut cercetătorii P. Neiescu și I. Stan care au făcut și un sondaj asupra graiului serbo-croat din Svinița (reg. Timișoara), grai care, după cum a arătat materialul cules, este foarte arhaic și interesant. Ulterior, P. Neiescu a anchetat acest grai cu chestionarul ALR pentru minoritățile naționale, comunicînd materialul adunat docentului P. Ivic'

Cercetătorii clujeni au publicat în diferite reviste unele studii și articole de dialectologie românească. Pe baza materialului adunat cu ocazia anchetelor din Valea Sebeșului, conf. M. Zdrenghea a publicat un articol asupra limbii române vorbite de sașii din Cîlnic[16]). Într-un articol publicat în „Limba română", prof. Șt. Pașca a încercat o aplicare a concepției marxiste despre limbă în problema dialectelor limbii române[17]). Studii care au avut în vedere și probleme de geografie lingvistică au publicat acad. E. Petrovici[18]) și conf. R. Todoran[19]).

Conf. I. Pătruț a înaintat Editurii Academiei R.P.R. monografia *Graiul huțulilor de pe Valea Sucevei,* elaborată pe baza materialului cules de acad. E. Petrovici pentru Atlasul lingvistic romîn[20]).

Semnalăm și contribuțiile în domeniul dialectologiei maghiare. În urma cercetării graiului ciangău, prof. Szabó T. A.[21]) și prof. dr. Márton G.[22]) au publicat studii asupra unor aspecte ale acestui grai maghiar din Moldova. Nagy E., cercetător principal, a ținut o comunicare despre unele probleme ale delimitării graiurilor maghiare din R.P.R.

---

[14]) În legătură cu problemele acestei lucrări, vezi Szabó T. Attila, în „Magyar Nyelv" (Budapest), IL, 1953, nr. 3—4, p. 508—514.

[15]) În planul de cercetări al institutului vor fi înscrise noi anchete dialectale: în munții Apuseni și pe Cîmpia Ardealului.

[16]) Vezi M. Zdrenghea, în „Studii și cercetări științifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), II, 1951, nr. 1—2, p. 328—344.

[17]) Vezi Șt. Pașca, *În legătură cu „integrarea" limbilor și a dialectelor,* în „Limba română", II, 1953, nr. 3, p. 84—91.

[18]) Acad. E. Petrovici, *Unele probleme de dialectologie și geografie lingvistică* și *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn,* în „Limba română, III, 1954, nr. 1, p. 10—18 și nr. 5, p. 5—17.

[19]) R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor daco-române,* în „Limba română", V, 1956, nr. 2, p. 38—50.

[20]) Unele observații asupra acestui grai au fost publicate de autor în „Studii și cercetări științifice" (Academia R.P.R., Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III Științe sociale, nr. 1—2, p. 7—10.

[21]) Vezi *„A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem"* (1945—1955), Állami Tanügyi és Pedagógiai Könyvkiadó, 1956, p. 445—487.

[22]) Vezi „Studii și cercetări lingvistice", VI, 1955, nr. 3—4, p. 331—337.

In legătură cu problemele de redactare a Atlasului lingvistic romîn (serie nouă) au întocmit comunicări cercetătorii P. Neiescu şi Lidia Şerdean.

In domeniul foneticii şi al fonologiei, acad. E. Petrovici a publicat studii importante, stabilind noi puncte de vedere asupra sistemului fonologic al limbii romîne[23]). In aceste studii autorul ajunge la concluzia că structura fonetică şi fonologică a limbii romîne este diferită ca tip de structura morfologică, şi anume, aceasta din urmă este de tip romanic, pe cînd structura fonetică (fonologică) este de tip slav.

In cadrul cercetărilor Laboratorului de fonetică experimentală s-a început studierea unor probleme legate de consonantismul limbii romîne şi se colaborează cu Secţia de logopedie a Policlinicii de copii în problema corectării deficienţelor de vorbire. Laboratorul dispune de o arhivă fonografică cu înregistrări la kimograf şi de o fonotecă bogată în texte dialectale, înregistrate pe bandă de magnetofon cu ocazia anchetelor pe teren.

Parte din înregistrările Laboratorului au fost folosite de acad. E. Petrovici şi de P. Neiescu, cercetător principal, în două studii consacrate unor probleme privind fonemele limbii romîne[24]).

In anul 1951 s-a început adunarea materialului pentru elaborarea unui *Antroponomasticon* (dicţionar de nume de persoană) romînesc. Lucrarea a fost condusă de prof. Şt. Paşca şi prof. D. Macrea. Ea va fi reluată în anii următori.

Pe baza materialului onomastic adunat în anchetele din Valea Bistriţei, Aurelia Stan a întocmit o comunicare asupra antroponimiei, iar M. Homorodean o altă comunicare, asupra toponimiei acestei regiuni.

Acad. E. Petrovici a dezvoltat o bogată activitate în domeniul studiului toponimiei romîneşti, dezvăluind aspecte noi ale raporturilor lingvistice slavo- şi maghiaro-romîne[25]).

Institutul de lingvistică din Cluj colaborează, sub conducerea comisiei instituită pe lîngă Prezidiul Academiei R.P.R., la cercetarea problemei formării poporului romîn şi a limbii lui. La Cluj au fost repartizate teme de toponimie şi antroponimie: *Onomastica (toponimia şi antroponimia) de pe teritoriul Transilvaniei* şi *Toponimicile slave de pe teritoriul Ţării Romîneşti.* De asemenea, colectivul clujean va întocmi *Bibliografia analitică şi critică a lucrărilor privind influenţa slavă asupra limbii romîne.*

Tot în domeniul istoriei limbii trebuie menţionată tema *Rolul elementului slav în formarea limbii romîne,* la care acad. E. Petrovici şi conf. I. Pătruţ au continuat adunarea de material.

In cadrul problemei reconsiderării lingviştilor valoroşi din trecut acad. E. Petrovici a revăzut opera slavistului romîn I. Bogdan, pregătind pentru tipar o culegere de studii şi articole lingvistice publicate de acesta. Prof. E. Seidel a vorbit despre moştenirea metodei comparativ-istorice şi a făcut o comunicare asupra lucrării lui A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique* (Oslo, 1925). Prof. D. Macrea (Bucureşti) şi aspirantul P. Dumitraşcu au ţinut două comunicări în legătură cu opera filologului B. P. Hasdeu, iar B. Kelemen a vorbit despre activitatea orientalistului maghiar din Transilvania, Kőrösi Csoma Sándor. Prof. Şt. Paşca a subliniat, în cadrul unei şedinţe comemorative închinată lui Timotei Cipariu, aspectele pozitive ale

---

[23]) Vezi, printre altele, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba romînă* şi *Corelaţia consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă,* în „Studii şi cercetări lingvistice", I, 1950, p. 172 urm. şi III, 1952, p. 127 urm.; *Sistemul fonematic al limbii romîne,* ibid., VII, 1956, nr. 1—2, p. 7—18; *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne,* Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1956, 38 p.

[24]) Vezi acad. E. Petrovici, *Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne,* în „Studii ş icercetări lingvistice", VI, 1955, nr. 1—2, p. 29—40; P. Neiescu, *Contribuţii la studiul variaţiei de durată a fonemelor limbii romîne,* în numărul de faţă al revistei.

[25]) Vezi acad. E. Petrovici, *Elementele slave din limba romînă — mărturie a legăturii istorice dintre poporul nostru şi poporul rus,* în „Limba romînă", I, 1952, nr. 1, p. 19—24; *Adjective posesive în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.,* în p. 19—24; *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.,* în tana, Dofteana, Doftăneţ, Doftăniţa *şi a cuvîntului* Dohot, ibid., V, 1954, p. 19—28; *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne,* în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), V, 1954, Seria III Ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 431—465; *Numele de persoană* Laiotă *în toponomia romînească,* în numărul următor al revistei de faţă.

lucrărilor de filologie ale acestuia. Prof. Şt. Paşca a întocmit o comunicare comemorativă privind *Activitatea lui Mozes Gaster în domeniul lingvisticii şi al filologiei române*[26]).

Studiile şi contribuţiile individuale ale cercetătorilor au abordat şi domenii lingvistice care n-au intrat în sfera de preocupări a planurilor tematice anuale. Ele au fost de obicei discutate în tradiţionalele şedinţe de comunicări ale institutului, unele fiind prezentate şi la sesiunile Academiei R.P.R. sau la sesiunile ştiinţifice organizate de Filiala din Cluj a Academiei R.P.R. şi de cele două universităţi clujene.

Probleme de lingvistică generală şi comparată au cercetat prof. H. Jacquier care a ţinut comunicarea *Analiticul şi sinteticul în limbă* şi cercetătoarele Frieda Edelstein şi Rita Marinovici care s-au ocupat, prima, de problema aspectului verbal în limba maghiară[27]), şi a doua, de sensul general al substantivelor[28]) şi de problema întrebuinţării şi valorii numărului substantivelor în limbile română şi maghiară[29]).

Studii în domeniul limbii literare au elaborat prof. Jancsó El., în legătură cu dezvoltarea şi cultivarea limbii literare maghiare din Ardeal[30]) şi conf. L. Onu care s-a ocupat cu unele probleme ale istoriei limbii române literare[31]). Pe baza materialului Atlasului lingvistic român, Gr. Rusu a ţinut o comunicare asupra raportului dintre graiul muntean şi limba literară. Aspirantul P. Dumitraşcu a vorbit despre locul limbii literaturii artistice în limba literară.

O serie de articole şi comunicări au fost consacrate limbii operelor unor scriitori. Acad. E. Petrovici a publicat unele observaţii asupra limbii lui Dimitrie Cantemir[32]), iar conf. B. Cazacu (Bucureşti), cu ocazia unei vizite la institut, a ţinut o comunicare în legătură cu limba şi stilul romanului „Nicoară Potcoavă" de Mihail Sadoveanu. P. Dumitraşcu a prezentat mai multe comunicări asupra limbii şi stilului scriitorilor Ioan Pop-Reteganul[33]), I. Popovici-Bănăţeanu[34]) şi I. Slavici[35]) şi a adunat materialul necesar pentru elaborarea tezei de disertaţie în care va studia limba operelor literare din perioada „Tribunei" ale lui Slavici şi Coşbuc. Lidia Şerdean a făcut trei comunicări în legătură cu limba şi stilul lui I. Budai-Deleanu[36]) şi Elena Stan a prezentat o comunicare despre limba şi stilul lui Rebreanu în romanul „Ion"[37]). Într-un volum de studii privind limba şi stilul clasicilor români, care va apărea sub conducerea acad. T. Vianu, cercetătorii P. Dumitraşcu, El. Stan şi L. Şerdean vor publica studii asupra limbii scriitorilor I. Slavici, L. Rebreanu şi I. Budai-Deleanu.

Prezentînd discuţiile din 1951 şi 1954 purtate în Uniunea Sovietică asupra problemelor stilistice, conf. L. Onu a adus totodată contribuţii originale în precizarea unor probleme generale de stilistică[38]).

Preocupări în legătură cu istoria limbii române, îndeosebi sub raportul influenţei slave şi maghiare, au avut acad. E. Petrovici[39]), prof. E. Seidel[40]) şi conf. I. Pătruţ[41]).

---

[26]) Vezi numărul de faţă al revistei.

[27]) Vezi Frieda Edelstein, în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III Ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 15—29.

[28]) Vezi Rita Marinovici, în „Limba română", V, 1956, nr. 6, p. 35—47.

[29]) Id., în numărul de faţă al revistei.

[30]) Vezi Jancsó El., în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academia R.P.R. Filiala Cluj), IV, 1953, nr. 3—4, p. 421—432.

[31]) Vezi Liviu Onu, *În legătură cu problemele limbii române literare,* în „Steaua", VI, 1955, nr. 6, 7, 9 şi 12.

[32]) În „Limba română", II, 1953, nr. 6, p. 5—16.

[33]) Vezi „Limba română", III, 1954, nr. 5, p. 44—50.

[34]) Vezi „Scrisul bănăţean" (revista Filialei din Timişoara a Uniunii Scriitorilor din R.P.R.), VI, 1955, nr. 3, p. 162—168.

[35]) Vezi „Steaua", VII, 1956, nr. 11, p. 73—80.

[36]) Una dintre comunicări a fost publicată în „Limba română", V, 1956, nr. 1, p. 52—58.

[37]) Vezi „Scrisul bănăţean", VII, 1956, nr. 3, p. 55—63.

[38]) Vezi „Steaua", VI, 1955, nr. 4, p. 100—105 şi nr. 10, p. 84—91.

[39]) Vezi nota 25.

[40]) Una dintre comunicările prof. E. Seidel — consacrată problemei influenţei slave asupra verbului românesc — a fost publicată în „Studii şi cercetări ştiinţifice" (Academiei R.P.R. Filiala Cluj), VI, 1955, Seria III, Ştiinţe sociale, nr. 3—4, p. 7—12.

[41]) Vezi I. Pătruţ, în „Studii şi cercetări lingvistice", IV, 1953, p. 211—217; „Limba română", III, 1954, nr. 2, p. 56—60.

I. I. Rusu, şef de sector la Institutul de istorie din Cluj, a întocmit mai multe comunicări asupra elementelor autohtone din limba română. Conf. L. Onu a reluat într-o comunicare problema originii prepoziţiei *pe* ca morfem al acuzativului.

Studii în legătură cu problemele de limbă veche românească au elaborat prof. Şt. Paşca, *Versiunile româneşti ale Faptelor Apostolilor manuscrise şi tipărite din veacul al XVII-lea* şi Viorica Pamfil care şi-a trecut de curînd teza de disertaţie, pentru titlul de candidat în ştiinţe filologice, intitulată *Elementele maghiare în lexicul „Paliei de la Orăştie"*. Teza face parte dintr-o lucrare mai mare în care vor fi analizate şi alte aspecte ale limbii din acest document.

Un colectiv format din prof. Şt. Paşca, P. Neiescu şi I. Stan a început lucrările de editare a unuia din cele mai vechi monumente de limba românească, *Tetraevangheliarul* lui Coresi (1561), însoţit de un amănunţit studiu istoric, filologic şi lingvistic în care va fi analizat comparativ şi textul manuscris al lui Radu de la Mănicesti (1574). Intreg textul coresian va fi redat în facsimile şi în transcriere interpretativă cu caractere latine.

Contribuţii la studiul scrierii vechii româneşti au dat prof. Şt. Paşca[42]) şi conf. I. Pătruţ[43]).

In domeniul gramaticii, trebuie să menţionăm colaborarea acad. Petrovici la redactarea *Gramaticii limbii române* (vol. I, 1954) a Academiei R.P.R.

Preocupări pentru studierea gramaticii limbii române au avut mai mulţi cercetători. Conf. I. Pătruţ[44]) şi C. Loghin (Gherla) au studiat problema genului neutru în limba română, iar L. Ghergariu[45]) şi conf. M. Zdrenghea[46]) s-au ocupat de unele probleme ale articulării substantivelor. Intr-o comunicare ţinută la institut, V. Breban a vorbit despre problema adjectivului cu valoare adverbială în limba română. I. Stan a prezentat o comunicare despre valoarea adjectivală a participiului. Cele două comunicări fac parte dintr-un studiu în colaborare consacrat problemei participiului şi adjectivului în limba română. P. Dumitraşcu a studiat problema — mai puţin cercetată la noi — a categoriei stării în limba română. In domeniul sintaxei se încadrează comunicarea lui Al. Indrea despre propoziţiile şi frazele construite cu verbul copulativ „a fi".

Dări de seamă asupra Gramaticii Academiei R.P.R., discutate în cadrul institutului, au publicat L. Onu[47]), I. Pătruţ[48]), şi D. D. Draşoveanu[49]).

Acad. E. Petrovici a participat la elaborarea actualelor norme ortografice şi ortoepice fixate în *Mîcul dicţionar ortografic* (ed. I, 1953) şi în *Dicţionarul ortoepic* (1956).

Probleme de ortografie a limbii române a ridicat comunicarea ţinută de I. Pătruţ în legătură cu scrierea lui *i* în limba română[50]). P. Neiescu a prezentat într-o comunicare o serie de observaţii şi propuneri asupra ortografiei limbii moldoveneşti[51]). I. Stan a întocmit o dare de seamă asupra Dicţionarului Ortoepic.

Un colectiv de cercetători ai institutului au făcut pregătiri în vederea elaborării a două manuale de gramatică practică pentru maghiari şi români: *Gramatica limbii române* şi *Gramatica limbii maghiare*.

---

[42]) Vezi Şt. Paşca, *Contribuţii la istoria începutului scrisului românesc*, în numărul de faţă al revistei.

[43]) Vezi I. Pătruţ, *Legea silabelor deschise în limbile slave şi urme ale ei în scrierea veche românească*, în „Limba română", IV, 1955, nr. 4, p. 74—82.

[44]) Id., *Despre genul „neutru" în limba română*, în numărul de faţă al revistei.

[45]) Vezi L. Ghergariu, *Articularea substantivelor după prepoziţii în limba română*, în „Limbă şi literatură", Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1956 (în curs de apariţie).

[46]) Vezi M. Zdrenghea, *Adjective determinative sau pronume (posesive, demonstrative, interogativ-relative şi nehotărîte)?*, în „Limba română", IV, 1955, p. 63—90.

[47]) Asupra volumului I, *Vocabularul, fonetica şi morfologia*, în „Steaua", V, 1954, nr. 6, p. 67—92.

[48]) Asupra volumului I, în „Studii şi cercetări lingvistice", VII, 1956, nr. 1—2, p. 115—122.

[49]) Asupra volumului al II-lea, *Sintaxa*, ibid., p. 122—131.

[50]) Vezi numărul de faţă al revistei.

[51]) Ibid.

Problemele predării limbii române, atît în şcolile româneşti cît şi în cele cu limba de predare maghiară, au constituit obiectul a numeroase referate şi comunicări dezbătute în şedinţele bilunare ale institutului. Unele articole şi materiale asupra acestor probleme au fost publicate în revista „Limba română“[52].

Activitatea desfăşurată de cercetătorii Institutului de lingvistică din Cluj reprezintă stăruinţa lor de a dezvolta tradiţia valoroasă de muncă din trecut şi de a rezolva noi probleme privitoare la limba română şi la limbile minorităţilor naţionale (maghiară şi germană) din Ardeal.

Cluj, 23 XII. 1956.

I. Stan

---

52) Vezi G. Scridon, *Pentru cunoaşterea specificului limbilor română şi maghiară la predarea limbii române în şcolile maghiare*, în „Limba română“, II, 1953, nr. 1, p. 72—77; * *Unele probleme ale predării limbilor în învăţămîntul elementar şi mediu*, ibid., nr. 5, p. 20—23; G. Scridon şi Oct. Şchiau, *Observaţii în legătură cu predarea noţiunii de timp*, ibid., IV, 1955, nr. 2, p. 47—54; G. Blédy, *Probleme specifice ale predării limbii române la maghiari*, ibid., V, 1956, nr. 2, p. 64—69.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ
Tomul I, nr. 1—4, 1956

RECENZII ŞI DĂRI DE SEAMĂ

PROBLEME PRIVIND LIMBA ROMÎNĂ ÎN REVISTA „VOPROSI IAZIKOZNANIIA" (1952—1956)

Revista sovietică „Voprosî Iazîkoznaniia" (Probleme de lingvistică), editată de Institutul de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., a început să apară în anul 1952, ca urmare a noii orientări în ştiinţa limbii. Această revistă a contribuit în mod simţitor la ridicarea nivelului ideologic-teoretic al lingvisticii sovietice. Fiecare număr nou apărut a oferit specialiştilor, atît celor sovietici cît şi celor de peste hotare, un bogat şi documentat material, din cele mai variate domenii ale lingvisticii. Urmărind paginile acestei publicaţii, un ajutor preţios şi o orientare justă va primi atît specialistul care se interesează de problemele legate de teoria marxistă asupra limbii, cît şi cel care se ocupă de probleme de gramatică sau de dialectologie, de studiul diferitelor limbi ale popoarelor din U.R.S.S. şi de peste hotare. Sfera vastă şi variată a problemelor abandonate denotă interesul viu pe care-l manifestă oamenii de ştiinţă sovietici pentru diferite probleme generale şi speciale de lingvistică.

În cadrul acestei recenzii nu avem, firește, posibilitatea de a analiza toate aspectele activităţii prodigioase ale revistei „Voprosî Iazîkoznaniia", în decursul celor 4 ani de la apariţie. Vom căuta să prezentăm numai articolele care se ocupă cu probleme de limbă romînă, pe baza materialului lucrărilor publicate între anii 1952—1956 (pînă la nr. 4).

Încă de la înfiinţarea ei revista sovietică îşi propunea să urmărească şi activitatea lingvisticii de peste hotare. În numărul 4 al primului an de apariţie (1952) întîlnim articolul lui E. Mihalci, care în cadrul rubricii „Lingvistica de peste hotare" vorbeşte despre activitatea lingviştilor din ţara noastră. Deoarece acest articol a fost cunoscut lingviştilor romîni prin traducerea care s-a făcut în paginile revistei „Limba romînă", I, 1952, nr. 1, p. 73—78, aici nu vom arăta decît pe scurt problemele mai importante pe care le ridică. După o scurtă privire critică a activităţii lingviştilor romîni, înainte de instaurarea regimului de democraţie populară, autorul subliniază importanţa perioadei noi de dezvoltare a lingvisticii romîneşti. Activitatea desfăşurată în această perioadă se caracterizează prin organizarea sesiunilor ştiinţifice şi a şedinţelor consacrate prelucrării problemelor teoretice generale ale lingvisticii marxiste, recenzarea revistelor şi a cărţilor lingvistice sovietice ,interpretarea în cronica revistelor a celor mai esenţiale evenimente din viaţa lingvistică a Romîniei. Autorul aminteşte în continuare articolele mai importante care au apărut, subliniind necesitatea unor studii şi lucrări de amploare în diferite domenii ale lingvisticii romîneşti. Prin expunerea documentată şi analiza critică a activităţii desfăşurate în domeniul lingvisticii în ţara noastră, articolul lui E. Mihalci a însemnat un ajutor frăţesc pe care ni l-a dat la timp lingvistica sovietică.

Sarcinile importante care se ridicau în faţa lingviştilor romîni în anul 1952, după o muncă susţinută şi plină de abnegaţie, au fost în bună parte îndeplinite. Articolul tov. acad. Al. Graur, *Probleme noi în lingvistica romînească*, publicat în „Voprosî Iazîkoznaniia", 1955, nr. 6, p. 142—145 oglindeşte realizările valoroase ale lingvisticii romîneşti, în condiţiile noi create după eliberarea patriei noastre. În anul 1954 a apărut *Gramatica limbii romîne*, publicată de Institutul de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R. După cum arată autorul, această lucrare tratează problemele gramaticii într-un fel nou, bazîndu-se pe tezele marxiste în problemele de limbă. Un ajutor preţios au primit lingviştii romîni consultînd primul volum al gramaticii limbii ruse

a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., cît şi manualele de sintaxă a limbii ruse apărute în ultimul timp.

In noua gramatică a limbii romîne numeroase capitole sînt studiate pentru prima oară, urmărindu-se uneori prezentarea istorică a faptelor. După modelul lucrărilor sovietice recente se încearcă peste tot să se delimiteze ce este productiv de ceea ce este neproductiv în limbă. Aceasta este prima gramatică română care acordă sintaxei locul meritat.

Pentru a da un ajutor învăţămîntului mediu şi elementar s-a elaborat, pe baza gramaticii Academiei R.P.R., un manual de gramatică mai concentrat şi redactat într-o formă mai accesibilă.

Un eveniment de seamă în viaţa culturală a ţării noastre — arată acad. Graur — a însemnat apariţia primului volum al *Dicţionarului limbii literare contemporane,* pregătit de Institutul de lingvistică din Bucureşti în colaborare cu Institutul de lingvistică din Cluj. Acad. Al. Graur subliniază că acest dicţionar, dimpreună cu Micul dicţionar ortografic şi Manualul de ortoepie, oglindeşte legătura strînsă a preocupărilor ştiinţifice cu munca practică.

Vorbind de o altă latură a activităţii lingvistice romîneşti acad. Al. Graur arată preocupările faţă de problemele de limbă literară, care în ultimul timp au antrenat un număr însemnat de specialişti şi nespecialişti. Discuţiile libere care au avut loc în paginile revistei „Contemporanul" în vara anului 1954, la care au participat scriitori şi lingvişti, cît şi diferite articole publicate în revistele de specialitate, au adus lumină în unele probleme ale limbii literare romîneşti.

Activitatea lingviştilor din ţara noastră a îmbrăţişat numeroase şi variate domenii de cercetare. Din articolul acad. Al. Graur străinii pot cunoaşte realizările mai importante din domeniul foneticii, ale muncii de reconsiderare a operelor lingviştilor progresişti din trecut cît şi cele de lingvistică generală. Se subliniază de asemenea rolul important pe care îl au în dezvoltarea ştiinţei despre limbă cele două reviste romîneşti de specialitate: „Limba romînă" şi „Studii şi cercetări lingvistice".

Interesul pe care l-a manifestat revista sovietică „Voprosî Iazîkoznaniia" faţă de realizările lingvisticii romîneşti se oglindeşte în recenziile apărute în paginile acestei publicaţii. In nr. 4 din anul 1956 întîlnim recenzia semnată de V. A. Lisiţki cu privire la *Gramatica limbii romîne,* vol. I—II. Autorul arată că lucrarea recenzată conţine o descriere amănunţită, şi în majoritatea cazurilor competentă, a structurii gramaticale a limbii romîne. Lipsurile semnalate dovedesc că lingviştii noştri trebuie să acorde mai multă atenţie studierii problemelor de lingvistică generală, în lumina teoriei marxiste despre limbă.

O altă recenzie se face *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane,* vol. I, de M. G. Corlăteanu în „Voprosî Iazîkoznaniia", 1956, nr. 2, p. 117—152. Această recenzie a fost publicată în traducere în revista „Limba romînă", V, 1956, nr. 2, p. 88—94, şi s-a bucurat de o deosebită apreciere din partea lingviştilor romîni. Arătînd îndelungata tradiţie lexicografică în Romînia, N. G. Corlăteanu subliniază munca intensă depusă de cele două colective de colaboratori din Bucureşti şi Cluj, care, într-un timp relativ scurt, au reuşit să termine această voluminoasă lucrare.

Un ajutor preţios au primit lingviştii romîni din partea revistei „Voprosî Iazîkoznaniia" urmărind articolele legate de studiul limbilor romanice, în care se fac numeroase relatări cu privire la limba română. Deosebit de valoros, prin problemele fundamentale pe care le ridică, este articolul acad. V. F. Şişmariov, *Limbile romanice din sud-estul Europei şi limba naţională a R.S.S. Moldoveneşti,* apărut în primul număr al revistei „Voprosî Iazîkoznaniia" din anul 1952. Deoarece acest articol e bine cunoscut lingviştilor romîni, în această prezentare vom aminti numai în cîteva cuvinte tezele mai importante înfăţişate de lingvistul sovietic. Analizînd diferitele teorii asupra formării limbii romîne şi moldoveneşti, acad. V. F. Şişmariov emite ideea formării limbii romîne la sud de Dunăre, în partea centrală a Peninsulei balcanice. In privinţa influenţei slave din limba română, autorul arată că începutul contactului cu slavii se referă la o epocă foarte îndepărtată, deoarece un număr de cuvinte împrumutate aparţin unui strat foarte vechi, comun pentru toate dialectele limbii romîne. Stratul cel mai vechi de împrumuturi poate fi datat la sfîrşitul secolului al VII-lea şi începutul sec. al VIII-lea, deci înainte de separarea dialectelor. Masa principală de cuvinte împrumutate o formează elementele bulgare, elementele din celelalte limbi slave

fiind mai slab reprezentate. În acest articol lingviştii romîni găsesc observaţii valoroase în legătură cu începutul scrisului în limba romînă. Ideile fundamentale cuprinse în articolul acad. V.F. Şişmariov sînt în general juste şi aduc lumină în multe probleme ale lingvisticii romîneşti.

Un alt articol, care a stîrnit mult interes, este acela al lui R. A. Budagov, *Fondul principal de cuvinte al limbilor romanice şi sarcinile studierii lui,* în „Voprosî lazîkoznaniia", 1953, nr. 2, p. 28—47, în care întîlnim de asemenea numeroase referinţe la limba romînă. Studiind fondul principal de cuvinte în procesul formării şi dezvoltării lui istorice, R. A. Budagov arată cu ajutorul a numeroase exemple cum cuvintele fondului principal al limbii latine nu au trecut mecanic în fondul principal al limbilor romanice, ci această trecere s-a făcut într-o strînsă legătură cu condiţiile de trai ale poporului, în dependenţă de factorul cultural-istoric. Pentru studiul înrudirii limbilor problema fondului principal de cuvinte, care este legată de întreaga istorie a poporului şi a limbii respective, este tot atît de importantă ca şi problema structurii ei gramaticale. Concluziile acestui studiu, în care autorul fixează o serie de principii, au o deosebită importanţă pentru cei care se interesează de lexicul limbilor romanice. Bogăţia de idei noi care se desprind din articolul lui R. A. Budagov a fost arătată pe larg în recenzia din „Limba romînă", II, 1953, nr. 4, p. 103—107.

Dintre studiile de filologie romanică publicate în ultimii ani în paginile revistei „Voprosî lazîkoznaniia", trebuie să amintim şi un alt articol al lui R. A. Budagov, *Cîteva probleme privind studiul comparativ-istoric al sintaxei limbilor romanice,* publicat în anul 1955, nr. 3, p. 3—22. Concluziile trase de autor în acest articol sînt: 1) problemele de sintaxă comparativ-istorică a limbilor romanice au fost studiate mult mai puţin decît problemele cu caracter fonetic şi morfologic, din care cauză pînă în prezent clasificarea limbilor romanice se bazează în general numai pe datele foneticii şi ale morfologiei. Folosirea materialului sintactic nu numai că complică în mod considerabil principiul însuşi al clasificării limbilor înrudite, ci dezvăluie şi contactele şi diferenţele interne dintre subgrupele din aceeaşi familie de limbi; 2) spre deosebire de fenomenele morfologice care au de obicei un singur izvor în limba de bază, construcţiile sintactice asemănătoare din limbile înrudite pot emana concomitent din cîteva izvoare paralele din limba de bază. Exemplele numeroase care se dau pentru ilustrarea diferitelor fapte, unele luate din limba romînă, fac acest studiu şi mai valoros.

Cu deosebit interes au urmărit lingviştii din R.P.R. şi articolele care se ocupă de limba R.S.S. Moldoveneşti. Dintre studiile legate de această problemă amintim în primul rînd articolul lui V. A. Lisiţki, *Problemele esenţiale ale foneticii istorice a limbii moldoveneşti,* apărut în primul număr al anului 1954. Discutînd o serie de probleme fundamentale ale foneticii istorice a limbii moldoveneşti, autorul arată marea apropiere a particularităţilor fonetice moldoveneşti de particularităţile limbii romîne, datorită originii comune celor două limbi. Trăsăturile comune apar deseori ca particularităţi specifice pronunţate, care disting regiunile răsăritene ale domeniului romanic de celelalte regiuni. După părerea autorului, aceste particularităţi pot fi împărţite în mod convenţional, pe baza caracterului lor, în două categorii. Înainte de toate, este vorba de procesele concrete ale dezvoltării diferitelor sunete, procese care au creat sistemul fonetic al limbii daco-romane. deosebit de sistemul fonetic al celorlalte limbi romanice, iar pe de altă parte specificul poate să fie exprimat prin însuşi caracterul legilor fonetice care acţionează simultan în limbile romînă şi moldovenească. Avînd în vedere particularităţile fonetice comune celor două limbi, nu putem vorbi, cel puţin în prezent, despre oarecare principii mai mult sau mai puţin generale, care să deosebească fonetica moldovenească de cea romînească. În limba literară contemporană a R.S.S. Moldoveneşti numărul trăsăturilor specific moldoveneşti, în domeniul foneticii, este cu totul neînsemnat. Vorbind de necesitatea unui studiu aprofundat al problemelor de fonetică, V. A. Lisiţki subliniază importanţa utilizării datelor dialectale.

Un alt studiu asupra limbii moldoveneşti este acela al lui M. A. Gabinski, *Elemente autohtone în limba moldovenească,* apărut în anul 1955, nr. 1, p. 85—93. Problemele elementelor autohtone dintr-o limbă, după cum arată autorul, necesită un studiu amănunţit. Pentru cunoaşterea originii şi dezvoltării limbii moldoveneşti e necesar atît studiul substratului prelatin cît şi al relaţiilor daco-romane. M. A. Gabinski, trecînd în revistă cîteva fapte, constată că anumite caracteristici ale structurii limbii moldoveneşti îşi trag originea din limba prelatină din Balcani. Multe din observaţiile făcute de autor sînt valabile şi pentru limba romînă.

Un interesant studiu a publicat N. G. Corlăteanu în nr. 3 din acest an, despre *Conversiunea în limba moldovenească contemporană*. Vorbind despre unul din mijloacele de îmbogăţire a vocabularului limbii moldoveneşti, autorul utilizează termenul de „conversiune", care pînă acum nu s-a bucurat de o largă circulaţie în publicaţiile lingvistice, pentru a defini procedeul de trecere a unei părţi de vorbire de la o categorie la alta. Această problemă, atinsă în treacăt de manualele de limbă moldovenească şi romînească, este studiată cu ajutorul a numeroase exemple din limba romînă şi moldovenească.

Din paginile revistei „Voprosî Iazîkoznaniia" aflăm despre munca desfăşurată de lingviştii moldoveni pentru întocmirea unui Atlas dialectologic al limbii moldoveneşti. Articolul lui R. G. Piotrovski *Despre atlasul dialectologic moldovenesc*, apărut în anul 1953, nr. 2, p. 146—151, analizează lipsurile care au dus la desfăşurarea slabă a muncii dialectologice în R.S.S. Moldovenească, stabilind în acelaşi timp principiile ştiinţifice care trebuie să stea la baza atlasului unei limbi. Importanţa articolului lui R. G. Piotrovski a fost stabilită şi într-o recenzie publicată în „Limba romînă", II, 1953, nr. 4, p. 107—109.

In toamna anului trecut a avut loc la Chişinău o consfătuire consacrată problemelor dezvoltării limbii literare moldoveneşti, la care au participat reprezentanţi din Moscova, Kiev şi Cernăuţi. Despre lucrările acestei importante consfătuiri ne vorbeşte D. E. Mihalci în numărul 2 al revistei din acest an.

Revista „Voprosî Iazîkoznaniia" a avut în ultimii ani un deosebit rol, atît în dezvoltarea lingvisticii sovietice, cît şi în dezvoltarea acestei ştiinţe în celelalte ţări de democraţie populară. Prin problemele multiple pe care le-a abordat, fiind însufleţită de un spirit nou, sub călăuza concepţiei marxist-leniniste, revista sovietică a contribuit în mod real la îmbunătăţirea muncii în domeniul lingvisticii.

Viorica Pamfil

DICŢIONARUL LIMBII ROMÎNE LITERARE CONTEMPORANE, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, vol. I, (A—C), 1955, 626 p.; vol. al II-lea (D—L), 1956, 813 p.

Dezvoltarea noii culturi socialiste — înfăptuită în ţara noastră atît prin orientarea manifestărilor spirituale în concordanţă cu realitatea economico-socială, cît şi prin răspîndirea bunurilor culturale în rîndurile maselor muncitoare — reclama, în mod imperios, un dicţionar explicativ şi normativ elaborat pe baze ştiinţifice, care să conţină vocabularul limbii romîne literare contemporane, vocabularul folosit de literatura artistică, presă, ştiinţă precum şi de vorbirea curentă. Scopul elaborării unui astfel de dicţionar este dublu: el trebuie să reflecte bogăţia limbii noastre literare de astăzi şi trebuie să dea directive pentru utilizarea ei corectă în scris şi oral. Altfel spus, publicarea lui are şi o motivare teoretică, dar în primul rînd ea răspunde unor cerinţe practice.

S-a putut constata că volumul I al Dicţionarului limbii romîne literare contemporane (A—C), apărut în martie 1955, satisface, în parte, aceste cerinţe de ordin general. El oglindeşte concret limba operelor literare şi ştiinţifice, limba presei şi a publicaţiilor de largă circulaţie, de la începutul secolului al XIX-lea pînă în zilele noastre. Reprezentînd aspectul cel mai îngrijit al limbii romîne ca mijloc de comunicare şi schimb de idei în toate compartimentele vieţii sociale din această perioadă, Dicţionarul are în mod vădit şi un caracter normativ.

Din discuţiile care au avut loc în *Contemporanul* şi în alte publicaţii — discuţii completate şi sintetizate în şedinţa lărgită a Subsecţiei de ştiinţa limbii şi literatură a Academiei R.P.R. din 28 martie 1956 — a reieşit însă că Dicţionarul are şi o serie de lipsuri, a căror relevare este necesară pentru îmbunătăţirea volumelor următoare şi a unei viitoare ediţii.

Una dintre primele observaţii de această natură se referă la problema bibliografiei. Alcătuită fără un discernămînt critic susţinut, bibliografia este încărcată cu izvoare de prisos, ca de pildă ediţii neştiinţific îngrijite ale clasicilor literaturii noastre, opere ale

unor scriitori debutanţi sau manauale elementare pentru învăţămîntul mediu. Pe de altă parte, lipsesc de pe lista bibliografică operele unor scriitori ca I. Eliade Rădulescu, Nicolae Iorga, Tudor Arghezi, care au marcat etape importante în dezvoltarea limbii romîne literare. Sîntem de părere că s-ar putea introduce un material mai bogat şi din Kogălniceanu, Bariţ, precum şi din periodice cu caracter popular.

O altă constatare, de ordin principial, se referă la sfera lexicală a Dicţionarului. Deoarece în procesul de elaborare a lucrării n-a existat o concepţie unitară asupra noţiunii de „limbă literară contemporană", nu s-au putut stabili limitele dintre limba literară şi cea familiară, dintre limba literară şi graiurile regionale, dintre limba literară contemporană şi limba literară veche şi dintre limba literară şi limba literaturii artistice. Raportul Subsecţiei a subliniat faptul că prin utilizarea de citate din operele unor autori de la începutul secolului al XIX-lea — I. Budai-Deleanu, I. Văcărescu, Conachi, Ţichindeal, Negruzzi etc. — Dicţionarul cuprinde nu numai limba literară contemporană ci şi pe cea modernă. In continuare, raportul a arătat cum extinzîndu-se şi asupra domeniului regional, familiar şi arhaic, lucrarea a depăşit cadrul impus de titlul său, fără să aibă însă o atitudine consecventă în acest sens.

O chestiune mai puţin amintită în dezbaterile Subsecţiei, dar implicată în articolele din *Contemporanul*, este delimitarea vocabularului limbii literare de terminologia tehnică şi ştiinţifică specială. S-a văzut că au fost introduşi în Dicţionar termeni tehnici speciali cu o circulaţie foarte restrînsă sau au fost omişi termeni de largă circulaţie. Trebuie să recunoaştem că o delimitare precisă e greu de făcut, mai ales în această epocă de adînci prefaceri economice şi sociale. Credem totuşi că dintre termenii care reprezintă noţiuni ale unor ştiinţe ca matematica, fizica, chimia, mecanica şi în general ale ştiinţelor naturii e necesar, într-un dicţionar al limbii literare, să se explice numai termenii care au intrat în vorbirea curentă. In schimb termenii din domeniul ştiinţelor sociale şi mai ales cei utilizaţi în cîmpul literaturii şi al artei pot să intre în cantitate mai mare, deoarece interesează un public mai numeros.

Cele mai multe discuţii purtate pe marginea Dicţionarului au avut ca bază definirea termenilor tehnici. Dezbaterile Subsecţiei au dat un răspuns clar obiecţiilor aduse de specialişti, demonstrînd că definiţiile dintr-un dicţionar al limbii literare contemporane trebuie să fie accesibile nivelului mijlociu de înţelegere, în consecinţă ele nu pot avea un caracter prea tehnic. Acest punct de vedere bineînţeles că nu scuză numeroasele erori, stîngăcii de exprimare şi tautologii ce s-au strecurat în corpul articolelor, greşeli a căror eliminare este de primă necesitate în viitor. Intr-o nouă ediţie definiţiile termenilor tehnici şi ştiinţifici vor fi întocmite în aşa fel încît să nu contrazică datele ştiinţei dar, în acelaşi timp, să nu fie încărcate cu toate detaliile ştiinţifice ale noţiunilor.

Credem că este bine ca, pentru uşurarea înţelegerii cuvintelor tehnice, să se indice la început, în toate cazurile, domeniul de circulaţie, chiar şi acolo unde, pentru un cititor cultivat, el este evident în cuprinsul definiţiei.

In legătură cu prescurtările, e cazul să recomandăm mai multă grijă şi în ce priveşte semnalarea caracterului „învechit", „regional" sau „figurat" al cuvintelor din aceste categorii, deoarece lipsa de precizie şi inconsecvenţele sînt destul de frecvente.

Relativ la ilustrarea definiţiilor prin citate, s-a combătut, pe drept cuvînt, întrebuinţarea unui prea vast material documentar din traduceri. Nu contestă nimeni însemnătatea acestor traduceri, mai ales cînd e vorba de clasicii marxism-leninismului, totuşi operele scriitorilor noştri consacraţi constituie imaginea cea mai autentică a limbii romîne în cursul dezvoltării sale[1]). Aceeaşi observaţie s-a făcut şi în legătură cu limba ziarelor şi a revistelor săptămînale, căreia nu trebuie să i se dea o extensiune prea mare într-o operă lexicografică cu caracter normativ. S-au mai semnalat citate nepotrivite pentru locul unde au fost aşezate, citate care depăşesc rostul lor de a ilustra sensul cuvintelor şi, în sfîrşit, numeroase greşeli de transcriere.

In ce priveşte clasificarea sensurilor, s-a dovedit că este greşit criteriul aşezării lor în ordinea folosirii actuale în limbă. Raportul Subsecţiei de ştiinţa limbii şi literatură a considerat că singurul mod ştiinţific şi logic de repartizare a sensurilor este

[1]) O călăuză sigură în elaborarea volumelor şi a ediţiei ce urmează ar putea fi *Dicţionarul limbii ruse literare contemporane*, ale cărui citate sînt extrase numai din autori care au scris în limba rusă.

cel istoric. Acest principiu de clasificare ar fi arătat modul în care sensurile s-au născut unul din altul în perioada de dezvoltare a limbii române oglindite în Dicţionar. Criteriul adoptat în Dicţionar este şi nepractic deoarece, în primul rînd, aşa cum s-a dovedit în cazul multor cuvinte, frecvenţa mai mare a unui sens în comparaţie cu celelalte a fost greu de stabilit şi, ca urmare, s-a făcut adesea loc arbitrarului. În al doilea rînd, sensurile figurate fiind mai noi, ar trebui să aibă întotdeauna întîietate faţă de sensurile proprii; clasificarea de mai sus ar fi în evidentă contradicţie cu evoluţia normală a gîndirii omeneşti, care derivă întotdeauna sensul figurat dintr-unul propriu. Cea mai bună dovadă în spirijinul principiului istoric este însuşi faptul că preceptele expuse în prefaţa Dicţionarului au fost adesea încălcate, în favoarea ordinei firesti a sensurilor.

O deficienţă cauzată probabil tot de lipsa atitudinii istorice în alcătuirea Dicţionarului este şi omisiunea etimologiei cuvintelor, lipsă ce a diminuat mult interesul publicului pentru el. Indicarea etimologiei într-un dicţionar de proporţii mult mai reduse cum este Dicţionarul într-un volum, în timp ce Dicţionarul în patru volume o ocoleşte, este, în lexicografia românească, o situaţie paradoxală ce se cere grabnic rezolvată.

Punînd în lumină atît părţile pozitive cît mai ales lipsurile lucrării, discuţiile purtate în jurul Dicţionarului limbii române literare contemporane, prin noua orientare pe care au dat-o lexicografilor noştri, s-au dovedit a fi de un real folos pentru munca institutelor de lingvistică. Hotărîrea votată la sfîrşitul şedinţei din 28 martie prevede o serie de măsuri, referitoare la problema bibliografiei, a citatelor şi a definiţiilor, cu scopul îmbunătăţirii volumelor viitoare. Totodată s-a propus alcătuirea unui comitet de redacţie, care va conduce lucrările întreprinse în vederea unei noi ediţii. Sarcinile de bază ale celor care vor îngriji această ediţie vor fi revizuirea ordinei sensurilor şi menţionarea etimologiei cuvintelor.

Lipsurile volumului discutat au scos în evidenţă şi nevoia reluării lucrărilor la marele Dicţionar al limbii române, întrerupte în 1952. Opinia aproape unanimă a stabilit că numai un dicţionar-tezaur, care să prezinte global diferitele aspecte ale limbii române, în toată întinderea ei istorică şi teritorială, ar fi o operă cu adevărat ştiinţifică, demnă de a face cinste lingvisticii româneşti şi dincolo de hotarele ţării.

* * *

După discuţiile prelungite ce s-au purtat pe marginea primului volum al Dicţionarului, apariţia celui de al doilea a fost primită de presă cu o nejustificată rezervă. Exceptînd binemeritatul elogiu adus de prof. J. Byck în Contemporanul[2]), noua realizare a lingvisticii noastre a fost trecută sub tăcere de celelalte publicaţii. Această pasivitate este cu atît mai nemotivată, cu cît se poate afirma fără reticenţe că, în raport cu volumul anterior, tomul de faţă marchează, din toate punctele de vedere, un incontestabil progres. Îndreptarea calitativă a lipsurilor din trecut — în limitele structurii iniţiale a Dicţionarului — a constituit preocuparea susţinută a membrilor colectivului şi efortul lor se face simţit în toate compartimentele muncii lexicografice.

Consemnăm, ca o îmbunătăţire de prim ordin, revizuirea bibliografiei şi întocmirea ei după criterii mai obiective. Au fost citaţi scriitori de frunte ai literaturii noastre ca Tudor Arghezi şi G. Călinescu, opere pe nedrept neglijate ale literaturii dintre cele două războaie, sau opere ale scriitorilor de azi, apărute după redactarea volumului întîi. Nu ne îndoim de faptul că şi volumele următoare vor ţine pas cu revalorificarea moştenirii literare (de ex. versuri ale poeţilor T. Arghezi sau G. Bacovia, romane ale Hortensiei Papadat-Bengescu şi alte opere apărute sau incluse în planul Editurii de stat pentru literatură şi artă), precum şi cu succesele literaturii actuale. Includerea în bibliografie a operelor unor savanţi români (Gr. Antipa, V. Babeş, D. Danielopolu, Al. Graur, I. Iordan, Gh. Marinescu, Şt. S. Nicolau, C. I. Parhon, Al. Rosetti, Tr. Săvulescu, T. Vianu) şi a altor lucrări ştiinţifice de seamă, apărute în Editura Academiei dă volumului al doilea o ţinută ştiinţifică superioară. Se cuvine să mai menţionăm citarea cîtorva importante izvoare lexicografice, folosite în mod tacit şi pentru volumul întîi (*Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"* al lui I. A. Candrea şi Gh. Adamescu, *Dicţionarul limbii române* editat de vechea Academie, *Dicţionarul român-francez* al lui Fr. Damé, *Dicţionarul tehnic*, *Marea Enciclopedie Agricolă*, *Lexiconul*

[2]) Nr. 35 (517), 1956.

tehnic romîn etc.) şi utilizarea *Atlasului lingvistic romîn* mai ales pentru precizarea sferei de circulaţie a regionalismelor.

La o cercetare oricît de sumară, se poate constata că selectarea cuvintelor s-a făcut după principii mai adecvate titlului, altfel spus, că Dicţionarul reflectă din ce în ce mai bine limba romînă literară contemporană. S-au omis o serie de cuvinte şi sensuri regionale sau învechite, neatestate la clasici sau cu citate discutabile, şi au fost introduşi în schimb termeni tehnici şi ştiinţifici de uz curent.

Rezultatele colaborării mai strînse cu diferite instituţii şi cercuri de specialişti s-au concretizat în claritatea, precizia şi valoarea ştiinţifică a definirii termenilor tehnici. Prin aceeaşi exactitate şi concizie se caracterizează şi definiţiile cuvintelor din fondul principal, ale altor termeni şi expresii din limba comună şi populară, ale regionalismelor, arhaismelor, ale cuvintelor familiare sau rare. Excepţiile fiind puţine şi mărunte, nu ne vom opri asupra lor.

De importanţă mai mare ni se par unele inconsecvenţe gramaticale — existente de altfel şi în volumul întîi — dintre care cea mai frecventă este semnalarea pluralului la substantive. O serie de substantive sînt date numai la singular, în timp ce la altele din aceeaşi categorie, se indică, într-un mod destul de arbitrar, şi pluralul. Enumerăm cîteva din aceste categorii, fără pretenţia de a epuiza materialul.

Cele mai numeroase ezitări le-am întîlnit la abstractele verbale formate din infinitive lungi: *filare,* (numai la singular) dar *forjare* pl. *forjări; hidratare* dar *deshidrare, deshidratări; înseninare* dar *întunecare, întunecări; înlocuire* dar *învechire, învechiri; limpezire* dar *înnegurare, înnegurări; litografiere* dar *dactilografiere, dactilografieri.* Aceeaşi categorie a abstractelor verbale înglobează şi substantivele provenite din supinul verbelor. Aici problema numărului se simplifică, deoarece marea lor majoritate se întrebuinţează numai la singular. Unele însă pot avea o nuanţă mai concretă, sau pot implica ideea repetării acţiunii la intervale scurte. Nici pentru acestea dicţionarul n-a adoptat un sistem unitar. Găsim *fîşiit, fîşiituri, hăit, hăituri, hîrîit, hîrîituri,* alături de *grohăit, hăuit, hăulit,* sau *horcăit.*

Dintre abstractele formate cu sufixul *-eală,* notăm cîteva derivate de la verbe: *îmbîcseală, îmbîcseli, îndrăzneală, îndrăzneli, jilăveală, jilăveli,* dar *haleală, hămeseală* sau *jumuleală.*

Observaţia este valabilă şi pentru abstractele ce indică o calitate. Iată cîteva exemple: cuvinte ce indică defecte sau calităţi fizice şi psihice, terminate în sufixele *-ie* sau *-enie: destoinicie* şi *hărnicie* dar *lăcomie, lăcomii; hidoşenie* şi *lăudăroşenie* dar *hîzenie, hîzenii* şi *drăgălăşenie, drăgălăşenii*[3]); abstracte formate cu sufixul *-tate: finalitate, identitate* şi *impietate,* dar *lealitate, lealităţi, indisponibilitate, indisponibilităţi* şi *infinitici;* denumiri de boli: *hepatită,* dar *endocardită, endocardite, hernie* şi *tate, infinităţi;* nume de ştiinţe: *geometrie* şi *geografie* dar *filozofie, filozofii, istoriografie, istoriografii, fizică* dar *lingvistică, lingvisleucemie* dar *dizenterie, dizenterii, epilepsie, epilepsii;* procese şi procedee chimice sau tehnice: *hidroliză* dar *electroliză, electrolize, heliografie* dar *galvanoplastie, galvanoplastii.*

Adesea în cadrul aceluiaşi articol nu se face deosebire, atunci cînd se indică pluralul, între sensul abstract şi cel concret. Alături de cuvîntul-titlu *fierărie* se dă pluralul *fierării* ca valabil pentru toate patru sensurile, deşi sensul 1 („meşteşugul fierarului") se întrebuinţează numai la singular. La alte cuvinte de acelaşi tip, ca de pildă *dulgherie,* distincţia între sensuri, sub raportul numărului, e vizibilă. Însemnăm tot aici şi unele cuvinte ce denumesc curente de idei la care, în corpul articolului, nu se face deosebire între sensul abstract şi cel concretizat; de ex. la cuvîntul *latinism* se dă pluralul *latinisme* pentru ambele sensuri, cu toate că numai sensul

---

[3]) Este adevărat că aceste două cuvinte din urmă au şi un sens concretizat (*hîzenie* — „persoană hîdă", iar *drăgălăşenie* — „atitudine plină de atenţii, gesturi făcute cu tandreţe şi graţie"); sensuri concretizate au însă şi primele două, cu toate că Dicţionarul nu le menţionează (*hidoşenie* — „persoană sau lucru hidos", iar *lăudăroşenie* — „atitudine sau vorbă de om lăudăros").

l („cuvînt, formă sau construcţie sintactică, împrumutate direct sau indirect din limba latină") are plural[4]).

Aceleaşi inconsecvenţe apar şi la substantivele colective: *flăcăime*, dar *junime, junimi; făget*, dar *frăsinet, frăsineturi.*

Ca un caz mai rar, amintim şi numele de îndeletniciri terminate în sufixul neproductiv *-lîc (hamalîc* dar *geambaşlîc, geambaşlîcuri).*

La substantivele concrete, şovăielile sînt mult mai puţin numeroase, din motive uşor de înţeles. Se observă totuşi o oarecare nehotărîre la nume de materii *(făină* cu pluralul *făinuri* pentru toate sensurile, dar *lapte* cu pluralul *lăpturi* numai pentru sensul al doilea[5]); nume de plante *lăptişor, lăptişori* dar *dulcişor)*[6]); în sfîrşit mai arareori, la diminutive *(fulg, fulgi* dar *fulguleţ)* sau la variante *(lingurea, lingurele* dar *linguriă).*

În legătură cu trimiterile, propunem să se indice pluralul peste tot unde un cititor care nu cunoaşte suficient limba romînă ar întîmpina dificultăţi (de ex. *daira, dairale* deosebit de *dairea, dairele).*

Aceeaşi recomandare o facem cu privire la formele de indicativ prezent şi participiu ale verbelor, atunci cînd verbul la care se face trimiterea este de altă conjugare. Stabilirea acestor forme este destul de dificilă pentru cititorul neprevenit, mai ales că nici Dicţionarul nu e scutit, în acest sens, de unele greşeli (v. *însănătoşi, însănătoşez* în loc de *însănătoşesc).*

Ar fi necesară şi o delimitare mai sigură între funcţiile de adjective şi de participii ale unor cuvinte, dar rezolvarea acestei chestiuni trebuie s-o pretindem în prealabil colectivelor de gramatică.

Elena Stan

ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă,* întocmit de Institutul de lingvistică al Filialei din Cluj a Academiei Republicii Populare Romîne sub direcţia Acad. Emil Petrovici. Redactor principal: Conf. univ. Ioan Pătruţ... Editura Academiei R.P.R., 1956, vol. I, VIII + 274 hărţi + 7 planşe; vol. al II-lea, VII + 348 hărţi + 7 planşe; MICUL ATLAS LINGVISTIC ROMÎN, *Serie nouă...* Vol. I, 27 pag. + 422 hărţi.

Cele trei volume ale Atlasului lingvistic romîn dau o nouă dovadă grăitoare de munca sistematică a lingviştilor din ţara noastră, precum şi de activitatea editorială mereu crescîndă a Academiei R.P.R.

După cum se ştie, anchetele făcute pe teren în vederea întocmirii Atlasului au avut loc în anii 1929—38, iar materialul culeş de Emil Petrovici şi Sever Pop (în parte şi de Th. Capidan şi Şt. Paşca) a fost publicat parţial (3 volume mari, 3 volume de hărţi mici şi un supliment) în anii 1938—42. Cei care se interesează de bogăţia limbii romîne au aşteptat de mult reluarea publicării acestui material bogat şi interesant pentru lingvistica romînă, pentru studiul limbilor romanice, precum şi pentru cercetarea contactelor între limba romînă şi limbile popoarelor conlocuitoare şi vecine.

Primul volum mare din seria nouă conţine termeni relativi la agricultură, morărit, grădinărit, pomărit, viticultură, cînepă şi albinărit, iar volumul al II-lea din următoarele domenii: creşterea vitelor; carul, căruţa şi sania; păsări de curte; păstorit; lîna, torsul şi ţesutul; diferite meserii şi pădurit. Volumul mic cu hărţi în culori cuprinde

---

[4]) Cf. *italienism, italienisme.*

[5]) v. şi *lavandă, lavande* dar *grog* (sg.), cu toate că la acesta din urmă e mai uşor de presupus un plural (cu sensul de „mai multe pahare de grog").

[6]) v. şi substantivul *dracilă, dracile,* pe care, dacă ne-am conduce după citatul din Hogaş („masa se şi punea sub o alee lungă de aluni, despărţită în faţă, prin o cărare, de altă alee întunecoasă, dar de dracilă"), ar trebui să-l considerăm „singularia tantum"; existenţa unui plural ar cere construcţia „o alee de dracile" (ca în ex. „o alee de trandafiri").

hărţi redactate din aceleaşi capitole ca şi primele două volume mari; 51 de hărţi colorate sînt redactate din material necartografiat. Fiecare volum este însoţit de un indice, precum şi de indicaţii asupra transcrierii fonetice; ni se dă totodată şi lista semnelor şi a abrevierilor.

Acela care vrea să cunoască scopul acestei publicaţii, principiile şi realizarea anchetelor, împrejurările în care s-a desfăşurat munca de redactare şi publicare, trebuie să recurgă la broşurile explicative care însoţesc primele volume din seria veche.

Faţă de prima serie se constată o inovaţie binevenită: formatul volumelor este mult mai practic. La prima vedere aceasta ar fi parcă singura deosebire faţă de seria veche. Examinînd mai atent volumele apărute curînd, găsim însă şi alte inovaţii care, după părerea noastră, contribuie la ridicarea nivelului ştiinţific şi tehnic al acestei publicaţii.

Atît hărţile mari cît şi cele mici arată şi relieful regiunilor explorate ceea ce asigură o orientare mai bună pentru cercetători. Dacă luăm, de ex., harta nr. 74 „gaură în măsea" din Micul Atlas lingvistic romîn, seria veche, partea a II-a, nu vom afla la prima vedere de ce cuvîntul *hudă* apare tocmai la punctele 105 şi 250, *groapă* la punctul 325, iar *scorbură* la punctul 784. Numai o examinare mai atentă ne va permite să constatăm că *hudă*, termen minier răspîndit în Munţii Apuseni cu sensul de „spărtură în stîncă, galerie strîmtă", înseamnă „gaură în măsea" tocmai în acea regiune unde acest cuvînt circulă cu sensul amintit mai sus. Uitîndu-ne în schimb la harta mare nr. 170 din vol. I al seriei noi „gaura din piatra alergătoare", vom afla la prima vedere că acest termen de morărit se găseşte cu denumirea *hudă* tocmai în regiunile miniere din Munţii Apuseni.

Este mai practică şi repartizarea materialului prezentat. Primele volume cuprind hărţi lexicale, iar hărţile fonetice, morfologice şi sintactice vor fi publicate separat; de asemenea în volum aparte va fi publicat şi materialul necartografiat, după cum ne informează prefaţa.

In afară de aceste inovaţii sănătoase găsim însă între cele două serii şi unele deosebiri care îngreuiază oarecum mînuirea volumelor.

Astfel, de ex., în legenda unor hărţi mari din seria veche se indică dacă, eventual, pe baza hărţii mari s-a redactat o hartă colorată. Seria nouă a renunţat la această iniţiativă fericită. Deoarece volumele mari şi mici din seria nouă au fost redactate concomitent, s-ar fi putut face fără nici o greutate o astfel de referire. Ea ar fi uşurat astfel consultarea hărţilor mari care este cîteodată destul de anevoioasă.

De pe hărţile din seria nouă, alături de titlurile în romîneşte, lipseşte traducerea franceză cu care ne-am obişnuit la cercetarea hărţilor din seria veche. Această lipsă, care se datoreşte desigur unei interpretări greşite şi perimate a cosmopolitismului, trebuie lichidată. Atlasul lingvistic romîn prezintă un material preţios pentru lingvişti şi în special pentru romanişti. Prin alăturarea traducerii în cea mai cunoscută şi răspîndită limbă neolatină, hărţile din Atlas vor putea fi consultate cu mai multă uşurinţă şi de acei lingvişti care nu cunosc destul de bine limba romînă.

Legenda hărţilor din seria veche ne dă textul întrebărilor puse informatorilor. Cu ocazia cercetării materialului aceste informaţii ne ajută la aprecierea eventualelor răspunsuri greşite, evazive sau neprecise. In această privinţă legenda hărţilor din seria nouă este mai puţin elocventă. De multe ori ni se indică numai că s-a pus o întrebare indirectă, fără să ni se precizeze cum a fost pusă întrebarea. In lipsa textului întrebării puse nu ştim cum să interpretăm, de ex., răspunsurile primite în legătură cu harta mare nr. 552 „tejgheaua tîmplarului", deoarece formele *mihei, mehei*, date în numeroase puncte din Ardeal, reprezintă cuvîntul *műhely* „atelier" din limba maghiară. Avem de-a face cu răspunsuri neprecise, sau cuvîntul şi-a schimbat sensul în limba romînă? Nici forma maghiară *műhely*, culeasă de la Bicălatu, nu ne dă îndrumarea necesară. Probleme similare rămîn nelămurite şi în legătură cu harta nr. 571 „giuvaergiu", unde ne găsim în faţa unor răspunsuri foarte variate.

In seria veche, alături de titlul publicaţiei, s-a dat şi forma prescurtată: ALR, respectiv ALRM. Aceste indicaţii şi-ar avea rostul, în special prescurtarea convenţională ALRM care nu reprezintă o simplă repetare a iniţialelor din titlu.

De asemenea, ar trebui indicat faptul că hărţile publicate continuă partea a II-a din seria veche.

Eratele ne atrag atenţia asupra unor greşeli. Au mai rămas însă în hărţi şi greşeli nesemnalate. Altfel, harta colorată nr. 365 „priboi" indică la punctele 260, 316, 325, 344 şi 346 forma *jucastău*, iar harta mare corespunzătoare (nr. 545) ne dă forma, desigur corectă, *iucastău* care corespunde cuvîntului maghiar *lyukasztó*. Forma *hăngaş* de pe harta mare nr. 618 „jilip", punctul 414, este o greşeală vădită în loc de *hăugaş*. Harta mică corespunzătoare (nr. 421) dă forma corectă.

Harta mică nr. 38 „gura coasei" pare a fi redactată din material necartografiat, deoarece pe hartă nu apare nici un număr între paranteze indicînd harta corespunzătoare din volumele mari. Un control riguros ne va convinge totuşi că harta mică în chestiune a fost redactată pe baza hărţii mari nr. 49.

După cum se vede din aceste observaţii, ar fi de dorit o confruntare cît mai atentă a celor două serii de hărţi pentru eliminarea greşelilor ascunse şi pentru prevenirea lor în volumele următoare.

Ar fi nejust să trecem sub tăcere prezentarea tehnică excelentă a publicaţiei, precum şi meritul Institutului de lingvistică din Cluj de a fi asigurat formarea unor cadre noi de dialectologi care s-au afirmat cu ocazia redactării volumelor din seria nouă a Atlasului.

Pe lîngă însemnătatea ştiinţifică incontestabilă a Atlasului trebuie să semnalăm o deficienţă a lingvisticii din ţara noastră, anume numărul infim de studii care se bazează pe cercetarea şi interpretarea hărţilor publicate. In această privinţă mai este mult de făcut.

Sarcina cea mai urgentă în momentul de faţă este şi rămîne publicarea integrală cît mai grabnică a vastului şi preţiosului material adunat.

G. Blédy

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1951—1956, Tomus I—V

„Acta Linguistica" se numără printre valoroasele publicaţii ale Academiei de ştiinţe Maghiare. Din anul 1951 revista apare în fascicule de diferite extensiuni, mai multe fascicule alcătuind un volum. Pînă în prezent au apărut cinci volume.

Revista se prezintă în condiţii tehnice ireproşabile: hîrtie velină superioară cu luciu, caracterele necesare studiilor ştiinţifice de limbă, posibilitatea redării facsimilelor etc.

Materialul revistei este uşor accesibil unui mare număr de cercetători străini, deoarece e redactat în patru limbi străine: rusă, franceză, engleză, germană, fiecare studiu avînd şi un rezumat în limba rusă. Acest mod de prezentare a materialului era impus pe de o parte prin bogăţia şi varietatea tematică a conţinutului, pe de altă parte prin scopul urmărit de Academia de Ştiinţe Maghiară, acela „de a contribui la dezvoltarea relaţiilor internaţionale ale ştiinţei progresiste, la dezvoltarea ştiinţei, la apărarea păcii şi progresului, la întărirea prieteniei între popoare"[1]).

Fiecare fasciculă a revistei e alcătuită din două părţi. O parte, mai întinsă, cuprinde studii şi articole care cercetează probleme de lingvistică fino-ugrică şi de slavistică, probleme privind limbile germanice, romanice şi orientale şi, uneori, fac incursiuni în domeniul lingvisticii generale. A doua parte cuprinde dări de seamă asupra studiilor lingvistice apărute în ţară şi în străinătate, cronici, referate.

In prima fasciculă a volumului I ocupă un loc important articolul lui József Herman *Les changements analogiques*. Criticînd concepţia perimată a dualismului psiho-fizic, reflectată în teoriile neogramaticilor, care considerau legile fonetice ca legi ce nu tolerează excepţii şi atribuiau schimbărilor analogice un caracter exclusiv psihologic, J. Herman distinge două tipuri de schimbări ale cuvintelor: schimbări de tipul A, care ating cuvinte, grupuri de sunete sau sunete legate prin caracteristici fonetice comune, dar fără a avea nimic comun din punct de vedere al funcţiei sin-

[1]) Vezi Prefaţa la fascicula 1, vol. I, 1951.

tactice, nici din punct de vedere semantic, şi schimbări de tipul B, care ating — dimpotrivă — cuvinte legate între ele prin identitatea locului pe care îl ocupă în sistemul morfologic. Autorul consideră că schimbările de tipul B (adică analogice) sînt în contradicţie cu schimbările de tipul A (adică fonetice); că un element lingvistic dat, deşi datorită fonemelor constitutive ar putea fi atins de o schimbare A, se poate sustrage acestei schimbări, prin simplul fapt că aparţine unei anumite categorii morfologice.

Schimbările analogice nu ţin numai de domeniul psihologiei; ele se produc în interiorul categoriilor gramaticale, în structura gramaticală a limbii, în regulile flexiunii.

Aplicînd acest punct de vedere la limba franceză, autorul ajunge la următoarele concluzii:

1) Schimbările analogice reprezintă etapa principală în perfecţionarea structurii gramaticale, mai ales în ceea ce priveşte morfologia;

2) o structură analogică devine posibilă atunci cînd ea e susceptibilă de a pătrunde în conştiinţa marii mase a subiecţilor vorbitori;

3) pe plan psihologic, schimbarea analogică înseamnă constatarea elementelor identice în diferitele cuvinte în care aceste elemente au fost exprimate cu ajutorul diferitelor procedee morfologice înainte de producerea schimbării respective. Contribuind la dezvoltarea structurii gramaticale, schimbarea analogică e un indiciu muncii de abstractizare a gîndirii umane.

In aceeaşi fasciculă a revistei semnează M. Zsirai articolul intitulat *Samuel Gyarmathi, Hungarien pioneer of comparative linguistics,* H. Bárczi, *Influence française dans l'orthographe hongroise du moyen âge,* Э. Беке, Величья система балюты у Мари Gh. Lakó, *Emploi du prosécutif et du transitif dans les langues permiennes, l'origine de leurs désinences casuelles,* P. Hajdú, *Die Benennung der Begriffe recht-und link-, als Ausdruck der Beziehung zwischen Sprache und Denken.*

Fascicula 2—4 pe 1952 cuprinde unele cercetări privitoare la stadii vechi de limbă: N. Sebestyén, *Zur Frage des alten Wohngebietes der uralischen Völker,* K. Mollay, *Das älteste deutsche Lehngut der ungarischen Sprache,* Cs. Faludi, *Zusammenfassende Zusammensetzung und metrische Parallelismen im Chantischen.* György Lakó continuă aici studiul început în fascicula 1, iar J. Telegdi prezintă activitatea Institutului de lingvistică al Academiei de Ştiinţe Maghiare, oferind valoroase indicii asupra stadiului lucrărilor şi asupra orientării lor în viitor.

In fascicula 1—2 a vol. al II-lea ne atrage atenţia articolul lui Gy. Herczeg, *La syntaxe du participe passé dans la langue litéraire roumaine.* Pornind de la studiul lui Pancratz, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen,* apărut în Balkan-Archiv I, 1925, p. 71—149, studiu cu caracter mai mult morfologic, autorul încearcă să completeze analiza participiului trecut în limba romînă, privind problema din punct de vedere sintactic. El constată că în limba romînă nu există aproape de loc construcţii adverbiale fără prepoziţii şi că întrebuinţarea participiului trecut, pentru introducerea unei subordonate, se mărgineşte la domeniul limbii literare (termen prin care — foarte probabil — autorul înţelege limba operelor artistice). Mai ales stilul descriptiv, care tinde să redea multitudinea detaliilor fără a complica inutil fraza prin înmulţirea subiectelor şi predicatelor, recurge la construcţii participiale. Autorul socoteşte că nu poate fi vorba aici de o inovaţie a limbii romîne, nici de o construcţie veche păstrată în limba romînă, ci, eventual, de un împrumut din celelalte limbi romanice. In continuare, sînt definite „nuanţele" întrebuinţării participiului trecut, nuanţe care ar putea fi rezumate în următoarea schemă:

1) Participiul trecut, avînd o relativă independenţă, legat prin funcţia sa predicativă de subiectul frazei principale, poate înlocui subordonate: a) modale; b) cauzale; c) temporare; d) ipotetice; e) concesive.

2) Participiul trecut, pierzînd treptat independenţa, se transformă într-un *calificativ* al subiectului.

3) Participiul trecut *absolut,* foarte rar întrebuinţat, e concurat de construcţia prepoziţională larg răspîndită: *cu* + substantiv + participiu.

Fiecare nuanţă a participiului e ilustrată prin citate luate din scriitorii noştri clasici, moderni şi actuali. Exemplele sînt alese cu pricepere şi delimitarea funcţiilor

sintactice vădeşte o cunoaştere temeinică a posibilităţilor de expresie ale limbii romîne.

E drept că uneori Gy. Herczeg merge prea departe cu analiza detaliilor şi nu totdeauna în folosul cercetării. Credem — de pildă — că nu e potrivită distincţia între participiul trecut care exprimă modalitatea repausului şi cel care exprimă diversele posibilităţi ale mişcării. Pentru concretizare, să luăm un exemplu încadrat de autor în prima grupă şi un exemplu din grupa a doua: 1) Grupuri de brigadieri în salopete noi, cu picioarele goale în sandale şi cu bonete pe ceafă, aşteptau cu mîinile în buzunar, *îngrămădiţi* la intrarea peronului [Dumitriu, Drum fără pulbere, p. 75], 2) Toţi se îngrămădesc la ferestre, *suiţi* pe scaune, pe mese, care pe ce nemereşte şi privesc cu încordare [Brătescu-Voineşti, Întuneric şi lumină, p. 73]. În ambele citate participiul trecut are aceeaşi valoare. Deşi „a îngrămădi" şi „a sui" sînt verbe de mişcare, participiile lor trecute exprimă o acţiune încheiată, o mişcare care a încetat să se desfăşoare. Atribuind participiilor calitatea de a arăta repausul sau mişcarea, Gy. Herczeg se lasă probabil influenţat de verbul — predicat al propoziţiei principale, care exprimă cu adevărat o stare de repaus sau o mişcare.

De asemenea socotim că grupa a treia a participiilor numite de autor „absolute" s-ar putea contopi cu grupa întîi, deoarece în exemplele date participiile nu au o existenţă de sine stătătoare, ci depind de unul din membrele propoziţiei principale. De pildă, în citatul: Trenul abea s-a oprit şi şueră de plecare, smucind cu greu vagoanele *toropite* de căldură [Agîrbiceanu, Chipuri şi Icoane, p. 5], participiul joacă rolul determinant, de calificativ al complementului direct şi deci nu poate fi numit în nici un caz „absolut".

Cu toate observaţiile care s-ar mai putea aduce, studiul lui Gyula Herczeg reprezintă o valoroasă contribuţie la adîncirea cunoştinţelor despre participiul trecut în limba romînă.

Fascicula 1—2 a vol. al II-lea mai oferă cîteva cercetări interestnte cum sînt: *A. Sprogis Wörterverzeichnis und grammatikalische Aufzeichnungen aus der Kanin-Mundart des Jurak-Samojedischen*, de I. N. Sebestyén, **К вопросу о словакизации**, de **П. Кирай** şi *Die Ausbildung des ungarischen Konsonantismus* de E. Moór, continuat şi în fascicula 3—4 a aceluiaşi volum, fasciculă în care apare articolul lui **П. Хайду, К этногенезу венгерского народа** şi articolul lui Ö. Beke, *Zur Geschichte einiger permischen Nominalbildungssuffixe.*

Fascicula 1—2 a vol. al III-lea cuprinde prima parte a unui vast articol de E. Vértes, intitulat *Statistische Untersuchungen über den phonetischen Aufbau der ungarischen Sprache*, continuat în fascicola 3—4 a aceluiaşi volum şi în fascicula 1—2 a vol. al IV-lea.

Tot în fascicula 1—2, vol. al III-lea publică L. Hegedüs articolul *On the problem of the pauses of speech*, G. Uray articolul *Some problems of the ancient Tibetan verbal morphology*, J. Németh articolul *Zur Kenntniss der Mischsprachen (Das doppelte Sprachsystem des Osmanischen)*, iar P. Király articolul *Geschichte des ungarischen Wortes parazst 'Bauer'*.

În fascicula 3—4 a vol. al III-lea L. Gáldi întreprinde o cercetare originală bazată pe citate luate din reprezentanţi ai literaturii universale: *Essai d'une interprétation fonctionnelle du vers*. L. Rásonyi face obsevaţii privitoare la unele categorii de nume turceşti de persoană, iar J. Németh reia cercetările privitoare la cuvîntul unguresc *tábor*. Fokos — Fuchs semnează articolul intitulat *Aus dem Gebiete der Lehnbeziehungen*, I. Sebestyén, *Beiträge zum Problem der protolappischen Sprache* şi **Д. Дечи, Орфография древнейших памятников словацкого языка.**

Fascicula 1—2 a vol. al IV-lea cuprinde, între altele, o cercetare referitoare la stilul nominal în proza italiană contemporană, făcută de Gy Herczeg. Apoi articolul lui P. Hajdú, *Die sekundären anlaute den Nasale (η—n')* im *Samojedischen*, al lui Ö. Beke, *Neuere finisch-ugrische morfologische Untersuchungen* şi al lui P. Lipták, *An Anthropological Survey of Magyar Prehistory*. J. Herman expune prima parte a articolului său intitulat *Recherches sur l'ordre des mots dans les plus anciens textes français.*

Analizînd diferitele versiuni ale textelor de psalmi traduse din limba latină în limba franceză, J. Herman ajunge la următoarele concluzii provizorii:

1. Traducătorii preferau să nu aşeze verbul în fruntea propoziţiei, deoarece prima unitate semantică poseda un accent de insistenţă şi constituia o culme ritmică a propoziţiei.

2. Subiectul — nominal sau pronominal — era elementul preferat, dacă nu obligator, pentru introducerea unei propoziţii.

3. Începînd cu *Fragment de Valenciennes* se constată tendinţa de a face din verb al doilea membru al propoziţiei, dat fiind că el stabilea o legătură între primul termen — simţit de vorbitori ca deosebit de important — şi restul propoziţiei.

Aceste concluzii, considerate de autor simple ipoteze, sînt dezvoltate pe baza analizei unor texte mai bogate, mai libere decît cele ale psalmilor, în partea a doua a articolului, apărută în fascicula 3—4 a volumului al IV-lea. Herman demonstrează aici că vechea franceză avea o schemă ritmică fixă. Propoziţia poseda un accent iniţial, în afara obişnuitului accent sintactic final. Acest accent iniţial era legat de factori de ordin semantic şi sintactic, în sensul că nu apărea automat în legătură cu primul cuvînt sau cu primul sunet, ci se dădea primei unităţi semantice, considerată ca membru al unei propoziţii autonome. Existenţa unui accent sintactic iniţial a influenţat asupra alegerii primului termen din propoziţie. Vorbitorii se străduiau să înceapă propoziţia cu un termen al cărui conţinut semantic să fie neutru; un cuvînt deja cunoscut, care să poată stabili legătura între propoziţia nouă şi contextul vechi. Existenţa unui prim termen accentuat conferea o oarecare autonomie întregei propoziţii. Accentul iniţial marca o nouă unitate ritmică, după accentul final al propoziţiei precedente, iar din punct de vedere logic, primul termen însemna un nou punct de plecare.

Poziţia iniţială a subiectului se datoreşte, deci, nu unei necesităţi interne a spiritului uman, nu unor factori de ordin psihologic, ci structurii ritmice ereditare a propoziţiei franceze care impunea ca primul loc să fie ocupat de un termen cunoscut (în afară de cazurile care implicau o notă emfatică). Între elementul ritmic şi conţinutul expunerii există o permanentă interacţiune, nu se poate vorbi de o primordialitate constantă a unuia asupra celuilalt.

În încheiere, autorul precizează că schema ritmică nu are o valoare absolută. Obiceiul de a vedea în primul element al propoziţiei un subiect accentuat, a contribuit, pe încetul, în cursul dezvoltării ulterioare, la dispariţia accentului.

În fascicula 3—4 al vol. al IV-lea Harmatta începe un studiu asupra limbii elamice, continuat în fascicula 3—4 a vol. al V-lea. Mai găsim aici articolele: *Survivances slavo-hongroises du castellum romain* de D. Pais. *Die akustische Struktur der stimmlosen Engelaute* de T. Tarnóczy, *Über die Schallfülle der ungarischen Vocale* de I. Fónagy şi *Randbemerkungen zu den neuesten Forschungen auf dem Gebiete der ungarischen Vorgeschichte* de E. Vértes.

Fascicula 1—2 a vol. al V-lea cuprinde studii de lingvistică fino-ugrică: А. И. Попов Из истории славяно-финоугорских лексических отношений E. Itkonen, *Über die Betonungsverhältnisse in den finnisch-ugrischen Sprachen* şi D. R. Fokos-Fuchs, *Umstandsbestimmungen des Masses und der Menge in den finisch-ugrischen Sprachen.* L. Hegedüs publică aici o parte din articolul său *Experimental Phonetics in the Service of the Linguistic Atlas*, studiu care îşi are continuarea în fascicula 3—4 a volumului, iar Zs. Telegdi, articolul *Beiträge zur historischen Grammatik des Neupersischen.* În încheiere sînt date trei note asupra cuvîntului *tábor*, elaborate de D. Pais, J. Németh şi P. Király.

În afară de partea a doua a articolelor lui Hegedüs şi Harmatta, fascicula 3—4 a vol. al V-lea cuprinde un studiu de fonetică experimentală al lui U. Š. Baičura, *Experimentalphonetische Beiträge zur Untersuchung des Wortakzentes des Kasan-Tatarischen* şi articolul lui F. Bakos, intitulat *Contributions à l'étude des formules de politesse en ancien français.*

Lidia Şerdean-Sfîrlea

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE, Anul VI, nr. 1—2 ianuarie—iunie şi nr. 3—4, iulie—decembrie, 1955.

Cele două fascicole ale revistei *Studii şi cercetări lingvistice,* apărute în cursul anului 1955, cuprind un interesant şi variat material, dezbătînd probleme de fonetică, gramatică, lexicologie, limbă literară şi de dialectologie. Primul volum mai are şi rubricile: cronică, critică şi bibliografie; cel de al doilea volum are rubrica „note".

Problema „existenţei" sau a „inexistenţei" diftongilor monofonematici în limba română este dezbătută pe larg în articolele semnate de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti şi consacrate acestor cercetări: *Cercetări experimentale asupra diftongilor româneşti, I. ea* (nr. 1—2) şi *Noi cercetări experimentale asupra diftongului ea* (nr. 3—4). Cele două articole prezintă rezultatele la care s-a ajuns în cercetările asupra diftongului *ea,* cercetări întreprinse de către colectivul de fonetică experimentală din cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti al Academiei R.P.R.

Mijloacele de cercetare au fost: înregistrarea directă — cu ajutorul kimografului, înregistrarea electrică — făcută tot cu ajutorul kimografului, dar cu peniţă electrică —, palatul artificial şi, în sfîrşit, audiţia directă la inversarea cuvîntului, obţinută după înscrierea lui pe bandă de magnetofon. La aceste mijloace de cercetare, utilizate în 1954, s-a mai adăugat în 1955 o nouă metodă: înscrierea sonoră a sunetelor pe peliculă cinematografică, în Studioul cinematografic „Bucureşti". Folosirea acestei ultime metode a fost făcută şi cu intenţia de a proceda la analiza sunetelor şi la sinteza lor, prin substituirea unui sunet altui sunet, în cuvîntul fonetic.

Rezultatele la care s-a ajuns sînt următoarele:

— diftongul *ea* este mai lung decît monoftongul *a* din cuvinte cu structură fonetică absolut identică, rostite în aceleaşi condiţii (de ex.: *beat-bat, teacă-tacă* etc.). În cazuri cu totul izolate, durata diftongului se întîmplă să fie, totuşi, mai scurtă decît durata monoftongului;

— în marea majoritate a cazurilor, factorul durată constituie una din caracteristicile diftongului;

— durata diftongului *ia* este, uneori, mai mare decît durata diftongului *ea;*

— în comparaţie cu rezultatele obţinute în privinţa structurii diftongilor *ea* şi *ia* (în care *e* are acelaşi rol de semiconsoană ca şi *i* în *ia*) descrierea făcută diftongului *ea* din *Gramatica limbii române,* Editura Academiei R.P.R. (vol. I, 1954, Bucureşti, p. 61) este considerată ca nerecală.

În încheiere, articolul *Cercetări experimentale asupra diftongilor româneşti. I. ea* arată necesitatea completării analizei sunetelor vorbite din gramatica amintită mai sus cu „consideraţia sunetelor vorbite ca unităţi separabile, care în cursul vorbirii, în înlănţuirea silabelor, constituie silabe de sine stătătoare". Articolul este urmat de o anexă în care sînt date amănunte asupra înregistrărilor, asupra măsurătorilor făcute, despre subiecţi etc.

Acad. Al. Rosetti în *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongilor ea* (nr. 1—2) consideră că *e* şi *i* din *ea* şi *ia* în cuvintele *piatră* şi *peatră,* rostită astfel în unele graiuri, sînt două variante ale aceluiaşi fonem. De asemenea, în cuvinte ca *beată — bată,* consideră că avem de a face cu o opoziţie vocalică spre deosebire de acad. E. Petrovici a cărui părere este că în cuvinte ca cel citat mai sus, opoziţia este consonantică, între *b'* şi *b.* În încheire autorul arată că limba română nu operează cu opoziţia între consoane muiate şi consoane dure decît la sfîrşitul cuvintelor, de ex.: sg. *pom-* pl. *pomi.*

În *Noi cercetări experimentale asupra diftongului românesc ea* (nr. 3—4) colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti arată că noua metodă folosită — înscrierea pe peliculă cinematografică — a permis verificarea rezultatelor obţinute cu celelalte metode de cercetare.

Experienţele făcute în acest fel permit, de asemenea, transplantarea unui sunet dintr-un cuvînt în altul şi oferă posibilitatea de a demonstra identitatea lui *e* din diftongul *ea* (în *teacă*) cu *e* (din *pe*). Acest lucru vine în contradicţie cu cele spuse de autori în articolul publicat în volumul precedent al revistei, neţinînd seamă de coarticulaţie. Se ştie doar că *e* din *teacă* se realizează altfel decît *e* din *pe.* De fapt acel „e semi-vocalic" nu e altceva decît o tranziţie de la articulaţia suplimentară palatală a

consoanei la articulaţia lui *a*, trecînd inevitabil prin poziţiile lui *ę, e, ę, ȧ, ä*, după cum arată acad. E. Petrovici în articolul său din acelaşi număr al revistei. De altfel nici reproducerile înregistrărilor făcute pe peliculă cinematografică — cu care colectivul de fonetică de la Institutul de lingvistică din Bucureşti vrea să vină în sprijinul celor afirmate — nu servesc ca argumente, întrucît nu se pot vedea decît nişte linii în majoritatea figurilor (fig. 2, 3, 8, 9, 10, 11, 12).

Tot cu probleme de fonetică se ocupă şi acad. E. Petrovici în studiul intitulat *Contribuţii la studiul fonemelor limbii romîne* (nr. 1—2).

I. Conform şi definiţiei dată de O. S. Ahmanova, acad. E. Petrovici consideră fonemul „cea mai mică unitate fonică avînd funcţia de a deosebi învelişul sonor al cuvintelor şi morfemelor".

În cursul vorbirii fiecare fonem prezintă diferite nuanţe determinate de poziţia lui în cuvînt (altfel se realizează *b* înainte de *a*, decît înainte de *u* sau de *s*). La fel vocalele prezintă diferite variante determinate de influenţele exercitate de consoanele vecine. Între foneme, deci, există o necontenită interacţiune: coarticulaţia.

Fonologia analizează unităţile fonetice care compun cuvintele ţinînd seama de întregul sistem fonologic al limbii respective.

Între fonetică şi fonologie este o strînsă legătură, deoarece fonologia operează permanent cu noţiuni fonetice; fonetica recurge la fonologie pentru a introduce un sistem în nenumăratele nuanţe de sunete.

Fonologia are sarcina de a-i servi drept călăuză foneticii şi de a-i indica problemele de rezolvat.

II. Caracteristica consoanelor palatalizate este articulaţia suplimentară a dosului limbii, care se apropie de palat, aproximativ în poziţia unui *e* sau a unui *i*.

Din palatogramele date şi din înregistrările mişcării dosului limbii în timpul rostirii grupului *bea, bya* (din *beată, bea, abia*) acad. E. Petrovici dovedeşte în mod convingător că urma lăsată pe palat în aceste cazuri, precum şi pe palatogramele colectivului de fonetică de la Institutul de lingvistică din Bucureşti, nu este a lui „e semivocalic" ci a consoanei muiate, în cazuri ca *bea* şi a fonemului iod în cazuri ca *piatră, abia*. În aceste cazuri, deci, nu avem de a face cu diftongul *ea (ia)*, ci cu consoane muiate+a în cazuri ca *bea* şi cu cons. $+y+a$, în cazuri ca *bia — pia*.

III. Subcapitolul al treilea se ocupă de grupul *iod+a* în limba română. Spre deosebire de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, acad. E. Petrovici e de părere că, deşi „diftongul" *ea* are o oarecare asemănare acustică cu diftongul *ia*, ei nu sînt identici. Diftongul *ea* are o valoare monofonematică; *ia* este compus din două foneme: *iod+a*. Diftongul *ia* însă constituie singur o silabă, atît în poziţie iniţială cît şi după o vocală *e* din diftongul *ea* este un sunet intermediar, *iod* este o consoană.

În articolul *Alternanţele fonologice din punctul de vedere al recţiunii* (nr. 1—2) Em. Vasiliu îşi propune să descopere fenomene de recţiune în fonologie, avînd în vedere că raporturile între foneme sînt de natură analogică raporturilor dintre cuvinte: raporturi asociative şi raporturi sintagmatice.

Alternanţele fonologice pot fi considerate ca fapte ale recţiunii (de ex. în: *floare*, *e* final poate fi considerat ca element regent, iar diftongul *oa* ca element condiţionat de *e* final; acelaşi lucru la plural: în cuvîntul *flori*, *i* final poate fi considerat element regent, *o* element condiţionat de *-i*).

Expunerea acad. Al. Rosetti *Despre consoanele palatalizate şi consoanele muiate* (nr. 3—4) are ca scop de a aduce precizări asupra fiziologiei consoanelor palatalizate şi muiate, asupra întrebuinţării corecte a termenilor palatalizat şi muiat, asupra istoricului acestor articulaţii consonantice în limbile slave, şi, în sfîrşit, asupra situaţiei consoanelor palatalizate şi muiate în limba română literară.

Consoanele palatalizate sînt constituite din două elemente, în strîns contact: consoana propriu-zisă şi elementul palatal (*m* şi *i* în *pomi*).

Consoanele muiate sînt sunete simple, despre care autorul crede că nu există în limba română literară. Consoana muiată este mai palatală decît consoana palatalizată. Consoana palatalizată — se pare că — constituie prima etapă a procesului de muiere.

Acad. Al. Rosetti nu este de acord cu cele expuse în *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., în privinţa consoanelor muiate, acestea neexistînd în limba română literară. De asemenea, relevă inconsecvenţa în a nu aminti, în aceeaşi lucrare,

la partea consacrată „variantelor" fonemelor, consoanele muiate care există, în mod real, în graiurile dacoromîne.

A. Avram prezintă articolul *Asupra clasificării vocalelor româneşti* (nr. 3—4), clasificare în care, pe lîngă tipurile fundamentale ale fonemelor-vocale, include şi nuanţele intermediare mai des întîlnite în graiurile dacoromîne şi tratate ca variante ale fonemelor.

În articolul *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale" culese de E. Petrovici* (nr. 3—4) M. Saia îşi propune să atingă cîteva aspecte ale acestei probleme care are în limbajul omenesc o deosebită importanţă.

În cadrul problemelor de gramatică şi vocabular N. Ştefan publică articolul *O nouă parte a vorbirii în gramatica rusă şi în gramatica română: categoria stării* (nr. 1—2).

P. Alexandru, în articolul *Cîteva observaţii asupra sufixelor -ator şi -or/, -er,* arată că sufixul *-ator* din latină s-a transmis în limba română sub forma *-ător*. De asemenea, din limbile romanice occidentale şi din alte limbi, ca rusa şi germana, se împrumută substantive şi adjective care au sufixul *-ator* şi *-or/-er*, ca: *amplificator, bobinator colaborator, dansator,* etc.; apoi: *acordor, coafor, dirijor, frizer, boxer, miner* etc.

Un aspect al „încrucişării" limbii latine cu slava este prezentat de P. Beneş în articolul *Încrucişarea latino-slavă în forma infinitivului românesc* (nr. 3—4).

În articolul *Procedee de afirmaţie în limba română* (nr. 3—4) pe baza unui bogat material de exemple, extrase în marea lor majoritate din scriitorii noştri, Fl. Dimitrescu arată care sînt posibilităţile de a exprima afirmaţia în limba română şi situaţiile cînd se întrebuinţează fiecare din aceste posibilităţi.

S. Stati în articolul *Contribuţii la studiul definiţiei clasificării propoziţiilor* (nr. 3—4) prezintă criteriile de clasificare valabile, dacă nu pentru toate limbile, pentru un mare număr dintre ele.

La problemele de lexicologie, Em. Vasiliu prezintă articolul *Evoluţia lat. ex- în limba română* (nr. 3—4). Autorul arată că prefixul *ex* s-a transmis în limba română cu valoarea lui gramaticală: morfem de derivaţie a verbelor denominative, dar e un morfem secundar, cu rol de a întări ideea verbală dată de sufix, în comparaţie cu alte prefixe care sînt morfeme derivative. Situaţia este asemănătoare cu a prefixului *în* din formele verbale care pot apărea şi cu *în-* şi fără *în-* : *roşi — înroşi,*

În limba română, la fel ca în latină prefixul *s* (z) este tot slăbit, din cauza formaţiilor nominale, în care *s-* nu are nici o valoare. Din această cauză a încetat, relativ de mult timp, de a mai fi un prefix productiv.

În cadrul problemelor de limbă literară Al. Niculescu prezintă unul din aspectele cel mai puţin cunoscute ale activităţii lui Barbu Delavrancea în articolul *Părerile lui Barbu Delavrancea despre limbă şi stil.*

Părerile scriitorului despre limbă sînt strîns legate de convingerile sale politice şi sociale, care au la bază dragostea profundă pentru ţărani şi pentru cei asupriţi.

El arată că dezvoltarea la care a ajuns limba literară — în acel timp — se datoreşte contactului cu limba vie a poporului.

Analizînd stilul unor scriitori contemporani se ridică împotriva sărăcii imaginilor şi a banalităţilor figurilor de stil şi condamnă folosirea „calapoadelor". Se declară şi împotriva abuzurilor de figuri stilistice.

Cele două principii fundamentale care stau la baza concepţiei realiste a lui Delavrancea în privinţa problemei măestriei artistice sînt:

a) exprimarea corectă a ideilor.

b) proprietatea şi precizia cuvintelor.

Articolul lui G. Istrate, *Mihail Sadoveanu, maestru al limbii literare* (nr. 3—4) prezintă într-un mod sumar procedeele artistice ale marelui nostru scriitor. Indică sursele din care se îmbogăţeşte vocabularul operelor marelui scriitor. Articolul subliniază preocupările lingvistice ale maestrului M. Sadoveanu, interesul său pentru cunoaşterea limbii sub aspectele cele mai variate. Elementele de limbă veche, expresii specifice literaturii vechi, în opera lui Sadoveanu sînt reînviate dîndu-i o deosebită savoare arhaică.

Bogăţia limbii în opera lui M. Sadoveanu reiese şi din numeroasele sinonime pe care le întîlnim, culese şi selectate din toate graiurile limbii noastre.

În legătură cu problemele de cercetări dialectale G. Istrate prezintă articolul *Despre însemnătatea cercetărilor dialectele* (nr. 1—2).

Pe baza materialului cules în anchete s-a constatat, între altele, că:

— cercetările dialectale din Moldova de nord aduc argumente în plus cunoscutei teorii asupra relaţiilor care au existat între Transilvania şi Moldova;

— unele elemente de grai considerate specifice dialectului macedoromîn şi despre care se afirmase că nu există în graiurile din nordul Dunării au fost întîlnite şi în aceste graiuri;

— o serie de elemente ungureşti existente în Moldova nu sînt cunoscute în regiunile Transilvaniei imediat vecine.

În articolul *Termenii pentru „unchi" după Atlasul lingvistic romîn* (nr. 1—2) M. Sala urmăreşte repartiţia acestor termeni şi arată condiţiile şi consideraţiile care au determinat înlocuirea cuvîntului „unchi" prin altul, definind aceeaşi noţiune.

I. Márton, în cadrul aceloraşi probleme de dialectologie prezintă articolul *Cîteva aspecte ale influenţei limbii romîne în lexicul graiului ciangău din Moldova.* Materialul care a fost punctul de plecare al acestui articol a fost cel adunat pentru Atlasul graiului ciangău. Pe baza materialului adunat s-a putut constata, pe de o parte, că limba română a contribuit mult la îmbogăţirea lexicului graiului Ciangău, pe de altă parte că aceste cuvinte s-au adaptat particularităţilor graiului ciangău, în mare măsură, existînd totuşi tendinţa de a introduce în limba care împrumută unele particularităţi fonetice ale limbii din care se împrumută.

În ceea ce priveşte aspectul gramatical al acestei probleme, cuvintele străine se încadrează complet în sistemul gramatical al graiului ciangău, în care există, însă, unele influenţe romîneşti care s-au transmis prin sintagme sau prin propoziţii, deci influenţe de natură sintactică, nu prin cuvinte izolate.

V. Drimba publică la rubrica „Note" articolul *Asupra unui text aromîn din anul 1731* (nr. 3—4).

În rubrica „Critică şi bibliografie" se publică observaţiile acad. Al. Rosetti despre *„Fonetica" în Gramatica limbii romîne,* Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, vol. I, p. 51—101. De asemenea sînt publicate şi observaţiile acad. E. Petrovici asupra aceluiaşi capitol din lucrarea amintită, şi răspunsurile la criticile făcute de acad. Al. Rosetti asupra acestui capitol din *Gramatica limbii romîne.* Majoritatea observaţiilor acad. Al. Rosetti au fost respinse pe bază de argumente. Acad. E. Petrovici este de acord ca într-o nouă ediţie a *Gramaticii limbii romîne* să se ţină seamă de observaţia acad. Al. Rosetti şi să se renunţe la termenul „consoane nesonante". În această ediţie va trebui să se acorde locul cuvenit lui *iod, digamma,* consoanelor de timbru palatal şi consoanelor rotunjite în sistemul consoanelor limbii romîne. Pînă atunci va trebui să se cadă de acord asupra terminologiei *(consoane muiate* şi *nemuiate, asimilare, disimilare* etc. sau *consoane palatalizate* şi *nepalatalizate, acomodare, diferenţiere* etc.). Aceste două articole sînt expresia celor două păreri opuse asupra capitolului de fonetică din *Gramatica limbii romîne.*

L. Leonte prezintă în cadrul aceleiaşi rubrici, în mod critic, vol. I al operelor lui N. Bălcescu, apărut în Editura Academiei R.P.R., 1953.

Considerăm că ar fi foarte utilă existenţa permanentă a unei rubrici de critică şi bibliografie. Ar fi de dorit ca în această rubrică să apară observaţii şi prezentări privind publicaţiile străine, inclusiv cele care apar în ţările occidentale.

Aurelia Stan

LIMBĂ ŞI LITERATURĂ, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, 1955, 316 p.

Apariţia volumului „Limbă şi literatură", editat de Societatea de ştiinţe istorice şi filologice, este un eveniment cultural atît pentru specialiştii în domeniul filologiei şi al literaturii cît şi pentru marele public. Volumul s-a impus cititorilor printr-o bogăţie de teme, însoţite de un impresionant material informativ şi orientate în general spre o rezolvare riguros ştiinţifică.

Cu toate că volumul cuprinde şi valoroase studii de literatură, în prezentarea de faţă ne vom limita la cercetările de limbă; acestea aparţin unor domenii diferite, ca gramatică istorică, fonologie, stilistică sau limbă literară, deşi nu se menţin exclusiv în cadrul acestor domenii.

O observaţie stilistică a lui Suetoniu, făcută de scriitorul latin asupra stilului lui August, care, din motive de claritate, ţinea să adauge la numele de oraşe prepoziţii şi să repete conjuncţiile (procedee care încă nu căpătaseră dezvoltare în latina din acel timp), dă prilejul lui N. I. Barbu să remarce în articolul citat valoarea generală a fenomenului din punct de vedere lingvistic, raportîndu-se la procese asemănătoare din limba romînă.

Autorul are în vedere construcţia numelor de persoană în calitate de obiect cu prepoziţia *pe,* explicînd printr-un proces logic apariţia acesteia, ca urmare a specializării poziţiei de subiect a numelui propriu de persoană. Pentru ideea de obiect a numelui respectiv (care era exprimată în limba veche fără prepoziţie), a fost necesară deci crearea unei forme noi care se construieşte astăzi cu prepoziţia *pe.* Extinderea acesteia şi în cazul unor nume de fiinţă comune este explicată de autor ca fiind rezultatul unui „proces (logico)-stilistic al personificării".

Sînt interesante şi instructive referirile pe care le face autorul articolului la fenomenele din limba latină. In ceea ce priveşte construcţia românească, N. I. Barbu nu foloseşte decît în parte contribuţia altor autori în această problemă. Fenomenul în discuţie a fost în trecut obiectul mai multor cercetări care au căutat să stabilească, pe bază de fapte din limba veche şi actuală, condiţiile de ordin lingvistic în care construcţia a apărut, de ce ea s-a restrîns asupra cazurilor cînd complementul drept indica nume de fiinţă şi de ce anume limba noastră a ales tocmai prepoziţia *pe* la formarea acestei construcţii[1]).

Conf. I. Coteanu semnează un interesant şi documentat studiu de lingvistică, intitulat *Despre pluralul substantivelor în limba română,* în care analizează situaţia desinenţelor pluralului substantivelor neutre. D-sa dovedeşte netemeinicia unor afirmaţii după care desinenţa *-uri* ar fi neproductivă în limba noastră sau chiar ameninţată să fie înlocuită prin desinenţa *-e.* In sprijinul celor susţinute, autorul dă raportul numeric dintre neutrele monosilabice în *-uri* şi cele în *-e,* primele fiind de aproape patrusprezece ori mai numeroase decît ultimele. Trecînd la substantivele neutre din fondul principal, observă extinderea netă a desinenţei *-uri* asupra lui *-e.* Chiar dacă unele neutre au schimbat pe *-uri* prin *-e,* aceasta nu diminuează caracterul productiv al desinenţei *-uri.*

Din cele 39 de substantive neutre (neutre atît în romîneşte cît şi în latină), stabilite de acad. Al Graur ca făcînd parte din fondul principal, numai 2 făceau în latineşte pluralul în *-ora.* In limba romînă contemporană fac pluralul numai în *-uri* 15. In sfîrşit, se aminteşte că *-uri* continuă să indice „în modul cel mai potrivit" substantivarea deplină a diferitelor părţi de vorbire.

I. Coteanu expune regulile după care se formează pluralul substantivelor neutre în limba romînă, atrăgînd atenţia că aceste reguli „nu trebuie considerate un raport mecanic între terminaţiile singularului şi desinenţele pluralului".

In lista neutrelor monosilabice, dată în lucrare, au fost menţionate greşit cuvinte bisilabice ca *naosuri, păişuri, suişuri, tauri, velururi* sau au fost încadraţi termeni puţin cunoscuţi (regionali sau tehnici) ca *prunduri, bufturi, cvansuri, damuri, dupuri, frahturi, gozuri, gresuri* (= greşuri?), *gruiuri, janţuri, holmuri* (= halmuri?), *locluri, tarsuri, tirsuri* etc.

Ar fi fost poate interesant ca, paralel cu fapte din limba literară contemporană şi cea veche, autorul să fi studiat şi datele graiurilor limbii romîne, prezentate în Atlasul lingvistic romîn sau în lucrări monografice dialectale.

In prefaţa volumului, studiul acad. E. Petrovici *Rimele romîneşti din punct de vedere fonologic* este greşit încadrat în rîndul contribuţiilor la cercetarea problemelor

---

[1]) Vezi, de ex. S. Puşcariu, *Despre* pre *la acuzativ,* în Dacoromania II, 1922, p. 576—581; N. Drăganu, *Morfemele romîneşti ale complementului în acuzaiv şi vechimea lor,* Bucureşti, 1943.

de limbă literară. De fapt, studiul menţionat aduce noi argumentări la teza cunoscută a autorului[2]) asupra sistemului fonemelor limbii române.

Studiind rimele din poezia lui Mihail Eminescu, acad. E. Petrovici constată că poetul face să rimeze *ea, oa* şi *ioa* cu *a* sau chiar între ele. Aceasta înseamnă că se confirmă justeţea observaţiilor autorului că „diftongii" *ea* şi *oa* precum şi „triftongul" *ioa* „nu reprezintă în ultimă analiză decît vocala *a* precedată de foneme consoane având timbre diferite" (respectiv, muiat, rotunjit şi muiat şi rotunjit). De asemenea, prin faptul că Eminescu face să rimeze *ă* cu *e* şi *î* cu *i* se atestă încă o dată caracterul de variante poziţionale al perechilor *ă—e* şi *î—i* în limba română. Realizarea lor fiind în funcţie de consoana precedentă, după cum aceasta este nepalatalizată sau palatalizată (respectiv palatală), ar fi greşit, deci, să fie considerate foneme independente.

Interesante *Observaţii asupra întrebuinţării timpurilor în româneşte* face acad Al. Graur, stabilind totodată, în unele cazuri, paralelisme cu alte limbi romanice sau neromanice. Autorul atrage atenţia asupra folosiriii greşite a unor timpuri (preteritul „de slugărnicie", perfectul simplu, viitorul pentru trecut etc.), în cercuri restrînse ale societăţii sau în unele traduceri, întrebuinţări pe care autorul le consideră nerecomandabile.

Nu am fi de acord cu afirmaţia acad. Graur că „în vorbirea curentă şi chiar în scrierile nepretenţioase" *trebuie* (subl. ns.) folosite formele viitorului familiar cu *am să* sau *o să* pentru *voi*.

Pornind de la *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., apreciată ca „operă de bază a studiului limbii române", T. Măruţă îşi propune în articolul său, *Ideea de superlativ în limba română* să dezbată această problemă, completînd cu noi interpretări (mai ales stilistice) contribuţiile autorilor gramaticii.

In articolul intitulat *Despre contribuţia lui C. Negruzzi la dezvoltarea limbii literare*, Gh. Bulgăr aduce un aport pozitiv studiilor de limbă literară ce se întreprind din ce în ce mai des în vremea din urmă. Continuînd tradiţia progresistă a scriitorilor înaintaţi — după cum subliniază autorul articolului — şi făcînd front comun cu marii scriitori ai epocii sale, C. Negruzzi a luptat atît teoretic cît şi practic împotriva diferitelor curente (latinism, purism, franţuzism etc.) pentru o linie rezonabilă în folosirea limbii ca mijloc de comunicare şi de expresie artistică, pentru unificarea, îmbogăţirea şi continua ei şlefuire.

Cîteva observaţii asupra stilului scot în evidenţă măiestria artistică, în special procedeele de tipizare proprii lui Negruzzi. Sîntem de părere că s-ar fi putut da o extensiune mai mare aprecierilor stilistce din corpul articolului, fapt care ar fi dus poate la concluzii interesante cu privire la deosebirile de stil dintre diversele genuri literare şi maniere artistice abordate de scriitor.

Prof. D. Macrea anunţă în articolul d-sale apariţia primului volum al *Dicţionarului limbii române literare contemporane* şi face un scurt istoric al lucrărilor la dicţionarul limbii române iniţiat de Academia Română şi publicat parţial. In continuare se prezintă concepţia care a stat la baza noului dicţionar apărut şi se dau informaţii asupra diferitelor dicţionare ce urmează să apară sau să fie elaborate.

Chiar şi succinta prezentare de mai sus atrage atenţia asupra variatei problematici filologice a volumului *Limbă şi literatură*. Nu se înţelege de ce gruparea studiilor şi articolelor s-a făcut după numele alfabetic al autorilor şi nu după diferitele discipline la care aparţin: critică şi istorie literară, gramatică, limbă literară, folclor etc. Celor care au îngrijit editarea prezentului volum le revine pe viitor şi sarcina eliminării unor greşeli de ortografie şi mai ales a înlăturării numeroaselor greşeli de tipar care pot prejudicia unei culegeri de o asemenea ţinută ştiinţifică.

E. S. şi *I. S.*

---

[2]) Vezi acad. E. Petrovici, *Corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi în limba română* şi *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba română*, în „Studii şi cercetări lingvistice", I, 1950 p. 172 urm. şi III, 1952, p. 127 urm.

S. P. NIKOLAEVA şi R. G. PIOTROVSKII, *Despre metoda dezlegării unor probleme în discuţie, privitoare la ortografia moldovenească*, în „Învăţătorul Sovietic", Chişinău, 1955, nr. 9, p. 42—46.

În ultimul timp, în paginile unor ziare şi reviste de specialitate din R.S.S.M. s-au pus în discuţie o serie de probleme privitoare la ortografia şi ortoepia moldovenească, în rezolvarea cărora părerile sînt, uneori, diametral opuse.

Autorii articolului de care ne ocupăm nu-şi propun să soluţioneze toate problemele discutate, ci să arate metodele care trebuie folosite la rezolvarea diferitelor probleme fonetico-ortografice sau ortoepice. La propunerea soluţiilor autorii au în vedere că ortografia moldovenească actuală este bazată pe îmbinarea principiului fonetic cu cel morfologic.

S-au iscat discuţii în legătură cu introducerea sau neintroducerea în alfabetul moldovenesc a unei litere speciale pentru reprezentarea africatei дж (*ĝ*). Cei ce propun introducerea unei litere susţin că acest sunet se rosteşte peste tot în cuvintele *deget* (дежет), *general* (жинерал), *ginere* (жинере), *sînge* (сынже) etc. şi derivă din lat. *g+e, i*, deosebindu-se de obişnuitul ж (*ž*) care provine din lat. *j*. Cu toate că gramaticile şcolare şi regulile ortografice din 1945 neagă existenţa acestui sunet, autorii, întreprinzînd o anchetă, au constatat două tipuri de sunete. Intelectualii de la oraşe, în vîrstă de peste 50, 60 de ani şi cei sub 25 de ani, populaţia de la ţară din cea mai mare parte a republicii şi populaţia din stînga Nistrului, indiferent de vîrstă, rostesc de obicei, în cuvintele amintite, un sunet „simplu" ж(*ž*), pe cînd intelectualii de la oraşe, între 25 şi 50 de ani rostesc, de obicei, africata дж (*ĝ*). Aceştia din urmă au studiat în şcoli romîneşti şi la ei avem de-a face cu o influenţă a limbii literare romîne.

Din cauză că ж şi дж nu au rol de a deosebi cuvinte sau forme gramaticale, cum e cazul lui и dur şi и moale (пои — поить, жере — жьере), autorii nu consideră justificată părăsirea tradiţiei ortografice prin introducerea unei litere noi. Ei sînt de părere că africata дж (*ĝ*) trebuie socotită o variantă a fonemului ж (*ž*). Nu sînt de acord nici cu introducerea unei litere în plus pentru redarea deosebirilor dintre з (*z*) şi дз (*ḑ*), deoarece litera з redă la fel de bine şi varianta дз din limba vorbită.

Dat fiind faptul că pentru africata *ĉ* există un semn ч în alfabetul moldovenesc, sîntem de părere că este necesar să se introducă un semn nou şi pentru corespondenta sonoră a lui *ĉ*, indiferent dacă normele ortoepice moldoveneşti recomandă rostirea lor identică cu cea a limbii literare romîne sau dacă le consideră variante. De fapt ortoepia moldovenească recomandă rostirile *ŝ* şi *ẑ*. Acestea, în limba romînă, sînt considerate variante regionale ale fonemelor *ĉ* şi *ĝ* pentru graiul bănăţean şi moldovean.

Introducerea unei litere noi e cu atît mai necesară cu cît litera ж din alfabetul moldovenesc redă de fapt două foneme aparte (pe *j* şi pe *ẑ*). *J* este corespondenta sonoră a lui *ş*. Atît *ş* cît şi *j* din graiul moldovenesc nu pot fi decît dure, după ele se scrie şi se pronunţă întotdeauna *î, ă* şi niciodată *e, i* (*şîr, jîr, şăd, jăratec* etc.). Şi în poziţie finală aceste foneme se pronunţă dur (*moş — moş, cocoş — cocoş, vrej — vrej, coajă — coj* etc.). Astfel se realizează aceste foneme în majoritatea teritoriului lingvistic dacoromîn. În limba literară romînă sînt recomandate formele cu consoană dură — în poziţie finală — la singular şi cu consoană moale la plural, deşi se rosteşte astfel pe o arie restrînsă (*moş — moşi, cocoş — cocoşi, vrej, — vreji* etc.). În această arie corelaţia consoană dură — consoană moale distinge singularul de plural. Pe o altă arie, mai restrînsă, se roteşte *ş* şi *j* moale, atît în formele de singular cît şi în formele de plural (*moşi — moşi, cocoşi — cocoşi, vreji — vreji, tovarăşe — tovarăşe* etc.). *ĉ* şi *ĝ* (rostite *ŝ, ẑ*) nu pot fi decît moi, ele nu au corespondente dure, de aceea după ele nu se va scrie şi nu se va pronunţa niciodată *ă, î* ci numai *e, i*. Dacă africata *ĝ* (дж) este considerată variantă a lui *ẑ* (ж), *j* (ж) din forme ca *etaj* **етаж**), *jurnal* (журнал) este evident că nu poate fi considerat astfel. Credem că normele ortoepice moldoveneşti nu recomandă rostirea lui ж din cuvinte ca **етаж журнал**, ca în cuvintele **жуг, дежет, жинере** (deci *etaž, žurnal*). Este, prin urmare, îndreptăţită introducerea unei litere pentru notarea africatei *ĝ*, chiar dacă normele ortoepice continuă să o considere variantă şi nu fonem de bază. În felul acesta ж nu va mai reda două foneme ci unul singur, acelaşi ca cel din limbile romînă şi rusă.

Cea de a doua problemă pusă în discuţie este introducerea sau neintroducerea semnului moale la scrierea cuvintelor „cu consoane moi". Autorii analizează chestiunea numai în cuvinte cu labiale moi care stau înaintea vocalei *e* (пеле, пепт). Trebuie distinse două tipuri de rostire a labialei *p* înainte de *e:* dur în *pe la* şi moale în *piele* (scris пеле). Labialele dure îşi păstrează calitatea şi în graiuri, pe cînd cele moi şi-o schimbă: пеле, — келе, мел — нел, фер — шер. Autorii susţin introducerea unui semn în scrierea cuvintelor cu labiale moi, întrucît acestea au rol fonologic: мере (mere) — мьере (miere de albine), пере (pere) — пьере (ind. prez., pers. a III-a de la *a pieri*). Pînă acum ele se scriau la fel, fără a se nota muierea. Autorii propun introducerea semnului moale, care are o mare răspîndire în scrierea moldovenească. Ei arată în continuare că un indiciu sigur al muierii labialei înainte de *e* este schimbarea calităţii ei în graiuri Dacă п din песте nu şi-a schimbat calitatea e dovadă că e dur, iar dacă п din пепт se rosteşte în graiuri кепт înseamnă că în limba literară se rosteşte moale, şi trebuie scris cu semn moale.

Autorii amintiţi scapă din vedere că în cazuri ca acestea nu avem de-a face cu o simplă muiere a consoanei (ca în *ban — bani, plop — plopi, par — pari*), ci cu un fonem în plus după labială, cu *iod,* care, evoluînd, a dus la dispariţia labialei[1]). În formele literare propuse să fie notate мьере, пьеле, пьепт *iod*-ul se păstrează. Comparînd, pe baza înregistrărilor de laborator, durata lui *ban — bani* şi a lui *mere — miere* vom vedea că în primul caz nu avem diferenţă de durată, pe cînd în al doilea caz avem o diferenţă însemnată, care ne dovedeşte existenţa lui iod ca fenom în plus Considerăm că autorii au dreptate cînd susţin introducerea unui semn pentru a deosebi forme ca cele de mai sus şi că prin aceasta ortografia moldovenească face un pas înainte. Rămîne totuşi o problemă nerezolvată în ortografia moldovenească, problemă nerezolvată în întregime nici în ortografia românească, scrierea lui *iod.*

În ortografia moldovenească *iod*-ul se redă în mai multe feluri sau nu se redă deloc, ca uneori în ortografia românească: $y + a$ = я (бятэ); $y + u$ = ю (бадюл;) $y + o$ (după consoană) = ьо (ольоли) $y + e$ (iniţial sau după vocală) nu se notează, deşi se rosteşte (Фемееште, тае, клае, сэ ее etc.); $y + e$ după labială nu se notează, se propune acum notarea lui cu semn moale; după vocală, în poziţie finală = й (луй, ной etc.).

Fiind vorba de unul şi acelaşi fonem, credem că ar fi bine să se găsească o rezolvare unică pentru toate cazurile. Notîndu-se, aşa cum propun autorii, cu semnul moale cînd se găseşte între labială şi *e,* rămîne totuşi nenotat între o vocală şi *e:* тае, клае, сэ ее, deoarece aici nu se poate adăuga semnul moale. O labială + y + *e* şi aceeaşi labială + y + *a* va fi notată în două feluri: пьеле dar пятрэ Credem că această situaţie complică mult explicarea lui y în şcoli. El ar putea fi redat ca în limba română prin *i* (и) sau, fiindcă pentru el există un semn în alfabetul moldovenesc (й) să fie redat în toate cazurile prin acesta. S-ar scrie тайе, клайе, пйеле, пйатрэ, фемейе, бадйул сэ (й)ейе ной, бой etc. În felul acesta ortografia moldovenească s-ar simplifica simţitor şi în mod util, reflectînd în mai mare măsură realitatea fonetică.

Ultima problemă discutată în articol este legată de introducerea unui semn pentru „i scurt". Uneori, susţin autorii, semnul moale nu se întrebuinţează numai pentru redarea unei consoane muiate, ci şi pentru redarea vocalei „i scurt" (и) (cf. лупь , cu *p* moale; кодрь , cu „i scurt"). În acelaşi timp „i scurt" poate fi redat şi prin и, л-воастрэ- мь адучець о карте dar адучеци-мь о карте. După părerea autorilor şi cercetările experimentale dovedesc că acest *i* e de două ori mai scurt decît în cuvîntul *a se lipi.* Deci din punct de vedere fonetic s-ar deosebi două tipuri de *i,* iar opoziţia dintre „i scurt" şi „i lung" are valoare semantică. Pentru a se dovedi acestea se dau următoarele exemple: оамени-с муриторь şi оамень ыс, ну анимале sau копачи-с верзь примэвара şi копач ыс, ну буруянэ, afirmîndu-se că atît în оамени—оамень, cît şi în копачи-копачь sunetul final este *i.* Cu toate acestea, observă autorii, într-un caz avem de-a face cu o formă articulată, care se redă prin i lung, iar în al doilea caz cu o formă nearticulată, care se redă prin i scurt[2]). „Astfel se dovedeşte şi o opunere semnatică a lui i scurt şi a lui i lung" (p. 46). Deşi problema este prezen-

---

[1]) Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică,* Bucureşti, 1953, p. 45.

[2]) Afirmaţiile de mai sus au la bază lucrarea lui R. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română,* Bucureşti, 1932, p. 105.

tată astfel, autorii sînt împotriva introducerii unui semn nou, deoarece introducîndu-l s-ar încălca principiul morfologic al ortografiei moldovenești. În scris categoria pluralului la substantive de același tip ar pierde din uniformitatea cerută (лупь, сноп; dar кодрі).

Studiile de fonetică experimentală și de fonologie românească[3]) dovedesc că în cazuri ca *oameni, copaci* nu avem de-a face cu un *i* scurt, ci cu consoane finale moi. Asupra existenței opoziției consoană dură — consoană moale în poziție finală au căzut de acord toți lingviștii români. Mai sînt discuții în ce privește existența acestei corelații în interiorul cuvintelor. Cercetările efectuate în laboratorul Institutului de lingvistică din Cluj confirmă cele susținute de acad. prof. E. Petrovici asupra existenței acestei corelații și în interioroul cuvintelor.

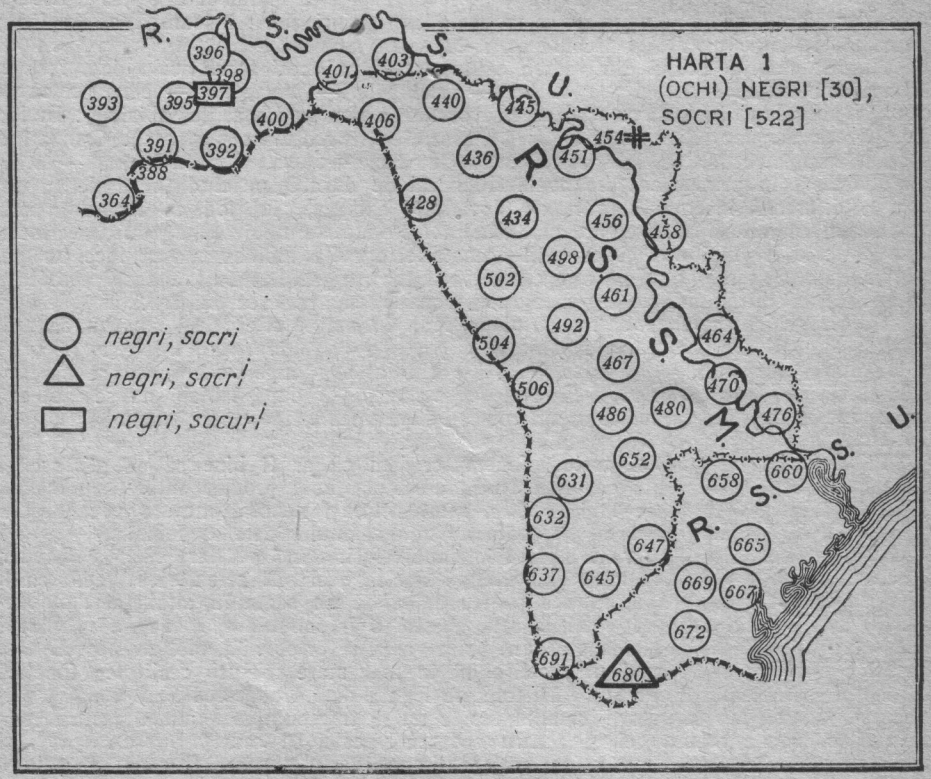

[3]) E. Petrovici, *Le pseudo i final du roumain*, în „Bulletin linguistique", II, (1934), p. 86—97;

A. Graur și A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în „Bulletin linguistique", VI, (1938), p. 5—29;

E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", I (1950), fasc. 2, p. 172—232;

E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice", III (1952), p. 127—185.

Gramatica limbii române, vol. I, Editura Academiei R.P.R., București, 1954.

Al. Rosetti, *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului ea*, în „Studii și cercetări lingvistice", VI (1955), 1—2, p. 25—27;

E. Petrovici, *Contribuții la studiul fonemelor limbii române*, în „Studii și cercetări lingvistice", VI (1955), 1—2, p. 29—42.

Intre *i* din exemplele адучеци-мь şi а се липи nu există nici o deosebire de cantitate. De altfel este ştiut că diferenţa de cantitate din limba latină a fost înlocuită prin diferenţa de timbru prin secolul al III-lea al erei noastre şi ea nu se păstrează în limba romînă.

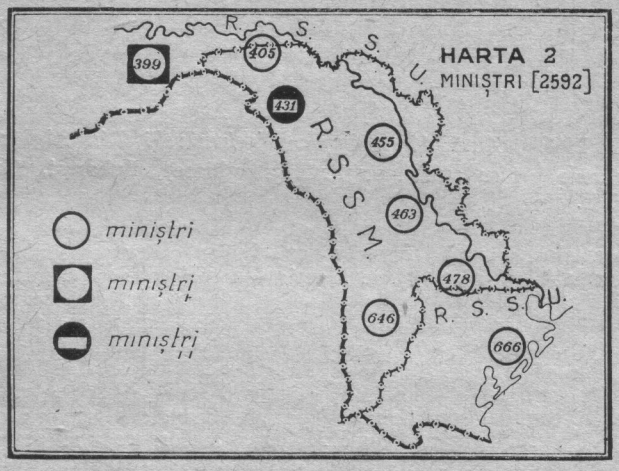

Afirmaţia că din punct de vedere fonetic şi fonologic deosebim două feluri de *i* (scurt şi lung) n-are o bază reală. Dacă autorii ar fi studiat în mod critic afirmaţiile lui R. Paul nu ar fi ajuns la asemenea concluzii, mai cu seamă că la pagina 43 şi 45 din articolul de care ne ocupăm se afirmă, pe drept cuvînt, că în cuvintele помь şi лупь м şi п sînt moi.

In ceea ce priveşte pe *i* scurt din *codri*, materialul cules pentru Atlasul lingvistic romîn nu îl atestă pe teritoriul Republicii moldoveneşti. Dacă el acum e mai răspîndit, reprezintă o evoluţie de dată mai recentă. (Vezi hărţile alăturate.)

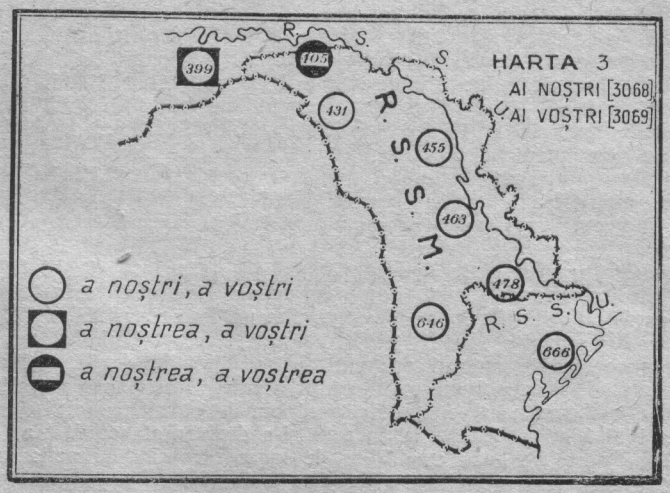

După părerea noastră, nu e nevoie de introducerea unui semn nou pentru redarea lui *i* din cuvinte de tipul lui *codri*. Această rostire, chiar dacă ar fi generală, ar trebui considerată ca neliterară şi recomandată cea cu *i* silabic, pentru care există semn, aşa cum sînt considerate neliterare formele cu labialele alterate, care sînt generale şi colective în graiul popular moldovenesc.

Nici „principiul morfologic" al ortografiei nu ar fi încălcat. El este încălcat prin însăşi existenţa acestor forme. Gramatica moldovenească trebuie să menţioneze doar că pe lîngă celelalte tipuri de substantive (şi adjective) masculine există cîteva terminate la singular în *u* şi la plural în *i*. Acestea pot fi scrise la plural кодри, негри, миништри etc.

P. Neiescu

JANCSÓ ELEMÉR, *Az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság iratai* (Actele Societăţii transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare), Bukarest, Akadémiai Könyvkiadó, 1955, 446 p.

Publicarea actelor Societăţii transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare într-o ediţie îngrijită, prefaţată şi adnotată de Elemér Jancsó, profesor la universitatea „Bolyai" din Cluj, este fără îndoială un eveniment important în domeniul cercetărilor filologice în limba maghiară din patria noastră. Cartea lui E. Jancsó pe de o parte pune la îndemîna cercetătorilor actele care sînt de valoare deosebită înainte de toate pentru istoria literară, dar şi pentru studiile de lingvistică, etnografie, filozofie şi ştiinţele naturii. Pe de altă parte prin studiul introductiv (78 pagini), prin adnotările şi datele bibliografice, de o bogăţie excepţională, autorul dă indicaţii pentru orientarea cercetărilor ulterioare şi oferă învăţăminte metodologice acelora care au preocupări filologice.

Activitatea societăţii ale cărei acte sînt publicate în volumul de care ne ocupăm s-a desfăşurat la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea (1793—1806). Societatea transilvăneană pentru cultivarea limbii maghiare este concretizarea celei mai de seamă mişcări a iluminismului, care deşi tardiv, a ajuns şi pe meleagurile noastre şi a mobilizat burghezia romînă şi maghiară deopotrivă.

Iniţiatorul şi organizatorul societăţii a fost György Aranka, magistrat al Curţii de Apel de la Tîrgu-Mureş, iar antecedentele ei trebuie căutate în mişcările sociale ale vremii. Sîntem în perioada de formare a orînduirii capitaliste. În procesul de afirmare a burgheziei şi în lupta ei împotriva feudalismului joacă un rol important acţiunile pornite pentru întrebuinţarea şi cultivarea limbilor naţionale. De aceea printre revendicările capitale ale burgheziei tinere figurează lupta pentru crearea unor instituţii potrivite pentru cultivarea limbii naţionale. În astfel de condiţii a luat fiinţă în 1793, la Tîrgu-Mureş, Societatea transilvăneană pentru cultivarea limbii maghiare. Prin aceasta se explică de ce a luptat această societate pentru înfiinţarea unui teatru permanent la Tîrgu-Mureş în 1794. Tot această năzuinţă a chemat la viaţă, în 1792, şi teatrul maghiar permanent de la Cluj.

Activitatea societăţii nu s-a limitat numai la problemele de limbă, ci a îmbrăţişat toate ştiinţele, popularizarea cărora servea cauza transformării sociale, interesele burgheziei care în această perioadă era încă progresistă. Societatea a avut un program enciclopedic.

Ea a adunat în jurul ei pe toţi reprezentanţii de seamă ai ştiinţei şi literaturii. Astfel lîngă istoricul József Benkő, lingvistul medic Sámuel Gyarmathi, pionierul lingvisticii comparate, scriitorii János Bacsányi, Ferenc Kazinczy, Mihály Csokonai Vitéz, îi găsim pe medicii savanţi Márton Sóos, Ferenc Nyulas, Daniel Gecse, Ioan Molnar Piuariu, pe Ferenc Benkő, autorul primului tratat de mineralogie în limba maghiară, pe matematicianul Farkas Bolyai, pe filozoful Sámuel Köteles şi pe alţii.

E. Jancsó analizează cu competinţa unui om de ştiinţă condiţiile sociale şi politice în care a luat fiinţă societatea şi în care şi-a desfăşurat activitatea, distingînd trei perioade pe de o parte pe baza condiţiilor de organizare şi de funcţionare, pe de altă parte pe baza preocupărilor principale ale societăţii impuse de condiţiile sociale obiective.

În prima perioadă (1793—1796) în centrul preocupărilor societăţii stau probleme de limbă. Rodul acestei activităţi e cuprins în volumul „A Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja" (Primul volum al lucrărilor Societăţii pentru cultivarea limbii), publicat în 1796 la Sibiu. Societatea a înscris în planul ei redactarea unei gramatici maghiare, întocmirea dicţionarului limbii maghiare, adunarea cuvintelor dia-

lectale, formarea şi definitivarea terminologiei tehnice a unor meserii etc. Activitatea societăţii nu s-a mărginit numai la probleme de limbă. Membrii societăţii întreprind acţiuni largi pentru adunarea documentelor istorice nu numai în Transilvania, ci şi în străinătate. Cei care au studiat în străinătate au întocmit repertorii de documente istorice privitoare la Transilvania şi Ungaria găsite în arhivele şi bibliotecile mari din străinătate, ca de ex. în Austria şi Germania.

Societatea a fost preocupată de înfiinţarea unor instituţii corespunzătoare pentru cultivarea limbii şi răspîndirea culturii. Astfel, pe lîngă înfiinţarea teatrelor permanente, a militat pentru şcoli cu limba de predare maghiară în care ştiinţele naturii să ocupe un loc mai mare, a ridicat problema înfiinţării unei mari biblioteci şi a unui muzeu naţional. Societatea înfiinţează cercuri literare în oraşele mai importante din Transilvania şi întreţine o corespondenţă largă nu numai cu intelectualii din Cluj şi Tîrgu-Mureş, cele două centre culturale progresiste principale, ci şi cu cei din Aiud, Sibiu, Arad, Timişoara şi Oradea. Notele societăţii şi corespondenţa lui Aranka aruncă lumină şi asupra posibilităţilor de difuzare a revistelor şi cărţilor. „Dintre oraşe Clujul şi Tîrgu-Mureşul conduc, scrie Jancsó. În aceste două localităţi lucrările cele mai populare se vînd în cîte 40—50 de exemplare".

În această etapă a societăţii se ridică şi problema scoaterii unei reviste şi a unui săptămînal, dar cenzura a înăbuşit în faşe această încercare.

Activitatea societăţii este pătrunsă de ideile iluminismului francez, cu care a simpatizat Aranka pînă la 1794, fără să devină revoluţionar nici măcar în perioada cînd a fost în legătură cu iacobinii. Este meritul lui E. Jancsó că, făcînd comparaţie între relaţiile sociale din Transilvania şi din Ungaria, explică bazele sociale şi economice care determină pe iacobinul I. Martinovics din Ungaria să se ridice împotriva feudalismului, stăvilarul progresului, iar Aranka în Transilvania să se mulţumească numai cu preconizarea unor reforme.

În această perioadă întreaga activitate a societăţii este dominată de raţionalism.

În cea de a doua perioadă (1796—1801) centrul de greutate al activităţii societăţii se deplasează înspre preocupările istorice. S-a intensificat activitatea de colecţionare a documentelor istorice, activitate uşurată de înfiinţarea în ultimele două decenii ale sec. al XVIII-lea a unor biblioteci particulare mari (Bruckenthal, Batthány, Teleki etc.) în care au fost adunate multe astfel de documente. În munca aceasta istoricii societăţii au fost ajutaţi şi de istoricii saşi.

Activitatea de felul acesta a societăţii s-a extins şi asupra istoriei romînilor din Transilvania în special şi a romînilor de pretutindeni în general. S-a preocupat pe de o parte de adunarea materialului documentar privitor la răscoala lui Horia şi Cloşca, la Supplex libellus Valachorum etc., iar pe de altă parte de cercetarea originii formării poporului romîn, de problema întemeierii principatelor de dincolo de Carpaţi. Concepţia lor nu a fost unitară. Au condamnat răscoala din 1784, privind-o de pe poziţiile claselor dominante. În privinţa originii romînilor s-au identificat cu concepţia istoricilor romîni din vremea aceea. Aranka s-a gîndit înainte de toate la colaborarea cu iluminiştii romîni din Sibiu.

Istoricii societăţii s-au gîndit şi la elaborarea unor lucrări istorice cu caracter general şi a unor monografii ale diferitelor regiuni şi oraşe din Transilvania. Planul acestor monografii s-a făcut, unele dintre ele s-au şi întocmit, însă nu au fost publicate.

În această perioadă creşte interesul şi pentru filozofie. Una dintre formele de manifestare ale acesteia este corespondenţa. Ele oglindesc influenţa lui Kant şi Fichte. În scrisorile de după 1796 ideile iluminiştilor francezi trec pe planul al doilea, numai influenţa lui Voltaire se mai menţine.

Activitatea literară este mai redusă. Societatea vine în ajutorul teatrelor de la Cluj şi Tîrgu-Mureş prin traduceri. Corespondenţa cu scriitorii mari ai epocii ca Mihály Csokonai V., József Gvadányi, János Gyöngyösi şi alţii se intensifică. Critica se practică, în lipsa unei reviste, prin schimbul de scrisori între scriitori.

Societatea continuă să aibă şi preocupări lingvistice. Se ocupă cu îmbunătăţirea predării limbilor în şcoli, cu clarificarea ortografiei, întocmirea terminologiei tehnice a diferitelor ramuri de ştiinţă etc. S-a ocupat cu limba veche maghiară şi cu graiurile teritoriale. Lingviştii societăţii Pál Beregszászi şi Samuel Gyarmathi au studiat originea limbii maghiare şi înrudirea limbilor. Opera cea mai însemnată a lui Gyarmathi

este „Affinitas"-ul, prin care a pus bazele lingvisticii comparate. Această operă a lui Gyarmathi a fost mult apreciată în străinătate. Astfel, a fost prezentată la Academia din Petrograd. Savantul german Gabelentz l-a numit pe Gyarmathi „părintele lingvisticii comparate". Gyarmathi s-a interesat şi de cuvintele de origine slavă ale limbii maghiare.

Societatea dovedeşte un deosebit interes în această perioadă pentru ştiinţele naturii. In fruntea preocupărilor de această natură îi găsim pe Gyarmathi şi pe istoricul József Benkő. Gyarmathi îşi dă seama că rămînerea în urmă a agriculturii şi industriei în Transilvania se datoreşte exploatării coloniale. József Benkő este unul dintre pionierii botanicii în limba maghiară. E. Jancsó relevă dintre lucrările lui Benkő „Flora Transsilvanica", dicţionarul botanic latin-maghiar-romîn, „Imago specum", prima lucrare ştiinţifică de speologie în Transilvania. Ferenc Benkő este autorul tratatului „A magyar mineralógia" (Mineralogia maghiară). Preocupările de mineralogie ale societăţii sînt nemijlocit legate de planul societăţii de a dezvolta mineritul în Transilvania.

S-a pregătit şi în această perioadă un volum de studii: „A Nyelvművelő Társaság munkájának második darabja" (Al doilea volum al lucrărilor Societăţii pentru cultivarea limbii). Deşi cenzura a aprobat publicarea majorităţii lucrărilor, volumul, în lipsă de fonduri, n-a putut să apară.

Cu toate că activitatea din această perioadă a Societăţii coincide cu reprimarea mişcării iacobine şi cu întărirea forţelor reacţionare, ea continuă să aplice raţionalismul, să aibă atitudine anticlericală şi manifestă, pe lîngă raţionalism, şi o puternică tendinţă enciclopedică, altă notă caracteristică a iluminiştilor. Răspîndirea ştiinţei şi culturii, lupta împotriva superstiţiilor intră în aceste preocupări.

In această perioadă însă se pun din ce în ce mai des probleme de organizare, cu discuţii aprinse, în dosul cărora însă se ascund divergenţele ideologice ale membrilor ei. Unii au urgentat crearea unor secţii de specialitate, acordarea unei atenţii mai mari ştiinţelor naturii care ajută procesul de transformare socială, au cerut mutarea sediului societăţii de la Tîrgul-Mureş, oraş socotit chiar şi de Kazinczy nepotrivit pentru îndeplinirea rolului ce i s-a acordat. Reprezentanţii de frunte ai orientării spre ştiinţele naturii au cerut dezvoltarea agriculturii, industriei şi comerţului din Transilvania.

In perioada a treia (1801—1806) atenţia Societăţii se îndreaptă înspre ştiinţele naturii. Din păcate această perioadă este cea a crizei finale a societăţii. Ca factori externi ai acestei crize E. Jancsó aminteşte persecuţiile din partea statului reacţionar şi indiferenţa claselor feudale faţă de năzuinţele de ridicare culturală a poporului. Dar această criză a avut şi motive interne, anume regulamentul de funcţionare şi programul necorespunzător. Atît din punct de vedere organizatoric, cît şi din punctul de vedere al programului, societatea a depăşit limitele posibilităţilor de realizare. Societatea n-a ţinut decît cîteva şedinţe între 1801—1806. Activitatea societăţii este importantă totuşi şi în această perioadă mai cu seamă prin orientarea sa spre problemele practice actuale ale Transilvaniei, cum este industrializarea, încurajarea comerţului şi stimularea vieţii economice. Astfel Dániel Zeyk spune că nici o ţară nu poate fi independentă sub raport politic dacă din punct de vedere economic este rămasă în urmă. Cu problema industrializării se ocupă în deosebi Farkas Bolyai şi József Teleki.

Societatea urgentează întocmirea unei enciclopedii geografice. Incurajează cercetările arhivistice ca să găsească date certe pentru reluarea exploatărilor miniere întrerupte. Pe plan lingvistic continuă adunarea cuvintelor şi a idiomatismelor secuieşti.

Trecînd la concluzii, E. Jancsó apreciază importanţa Societăţii. Societatea nu şi-a putut atinge toate obiectivele trasate, pe de o parte din cauza intensificării politicii de oprimare a Habsburgilor, pe de altă parte din motive organizatorice ale societăţii. Naşterea acestei societăţi este în strînsă legătură cu lupta împotriva fărîmiţării feudale. Cele mai însemnate rezultate ale societăţii sînt acelea obţinute pe tărîmul luptei pentru limba naţională, pentru înnoirea şi dezvoltarea limbii. Este însemnată şi activitatea ei pentru cultivarea în limba maternă a ştiinţelor sociale şi a ştiinţelor naturii. De asemenea este de importanţă deosebită lupta dusă pentru înfiinţarea unor instituţii culturale care să servească interesele burgheziei. Este remarcabilă şi adunarea documentelor istorice. Un merit al Societăţii constă şi în propagarea ideilor iluministe, în-

deosebi în prima perioadă a activității sale. Cultivarea științelor naturii, ridicarea problemelor de dezvoltare economică, industrializarea etc. de asemenea aparțin realizărilor societății.

Printre lipsurile Societății E. Jancsó amintește baza de clasă slabă a ei. Iluminiștii din Transilvania se recrutau din rîndul puținilor intelectuali democrați și din rîndul nobilimii de mijloc. Aceste două pături nu au reprezentat păreri și idei identice. Iluminiștii maghiari din Transilvania deși au luptat pentru luminarea poporului, din cauza cătușelor lor feudale au făcut relativ puțin în acest scop. E. Jancsó observă, pe bună dreptate, că una din greșelile Societății este programul ei exagerat de mare față de posibilitățile ei reale, față de stadiul de dezvoltare istorico-socială din aceea vreme. O altă deficiență a societății a fost izolarea ei de năzuințele similare românești. Năzuințele iluminiștilor români și maghiari din Transilvania în multe privințe sînt identice. Concomitent cu înființarea Societății transilvănene pentru cultivarea limbii maghiare, intelectualii democrați români au inițiat înființarea unei Societăți filozofice române cu sediul la Sibiu. Obiectivele acestuia sînt identice cu cele ale Societății pentru cultivarea limbii. Însă nici iluminiștii români, nici iluminiștii maghiari nu și-au putut coordona activitatea în lupta dusă pentru independența națională, pentru accelerarea procesului de înburghezire. „Năzuințele iluminiștilor — spune Jancsó — poartă în sine acele contradicții burghezo-feudale, care în epoca iluminării izolează unele de altele năzuințele naționale, iar cu o jumătate de veac mai tîrziu le pune față în față".

Cartea lui E. Jancsó este rodul unei îndelungate cercetări științifice și a unei munci migăloase. Studiul introductiv analizează în lumina marxism-leninismului condițiile istorice în care Societatea și-a desfășurat activitatea. Însă, după părerea noastră, E. Jancsó insistă mult prea mult asupra „procesului de formare a națiunii", față de alte probleme de asemenea importante. De multe ori revine asupra problemelor deja dezvoltate.

În ceea ce privește redactarea volumului nu sîntem de acord în toate privințele cu autorul. În volum formează un capitol separat explicarea anumitor cuvinte. Într-o lucrare științifică, destinată în primul rînd specialiștilor, înserarea unui astfel de capitol este de prisos. Ne întrebăm ce rost are explicarea cuvintelor ca de ex. artikulus, dieta, errata, interjekció, journal, manuscriptum, paradigma, poézis, praepositio, protector, syntaxis, votum, etc. etc. De asemenea sîntem de părere că putea să lipsească din capitolul indicațiilor bio-bibliografice o serie de informații privitoare la figurile reprezentative ale literaturii, culturii și vieții publice maghiare, ca de pildă György Bessenyei, Mihály Csokonai Vitéz, Samuel Gyarmathi, Ferenc Kazinczy, Ferenc Páriz Pápai, Péter Pázmány, Miklós Zrinyi, etc. Credem că nu e nevoie ca numele acestor personalități să figureze în repertoriul bio-bibliografic al tuturor lucrărilor științifice.

Lucrarea lui E. Jancsó este o contribuție deosebit de prețioasă pentru lămurirea unui capitol important din istoria culturii maghiare din Transilvania și poate să servească ca model pentru alte lucrări similare.

B. Kelemen

INDICELE TOMULUI I
(1956)

INDICE DE MATERIE*)

A

A fonem, 12, funcțiunea morfologică a fonemului ~, 12, variantele fonemului ~, 15, varianta fundamentală și varianta poziționlă, 12, rolul variantelor fonemului ~, 15, articol hotărît enclitic după consoane nepalatalizate și palatalizate, 12, 13.
ABSTRACTE verbale, 159, ~ care indică o calitate, 159, ~ formate cu sufixul *-tate*, 159.
ACOMODARE, 133.
ADJECTIV, 150, 160.
AFRICATE refractare palatalizării, 16.
AGLUTINARE, 125.
ALTERNANȚE fonetice, 14, rolul ~ vocalice în morfologia românească, 14, 15, funcțiunea ~ vocalice, 15, ~ variantelor fonemului vocalic *a*, 15, ~ *ă—a*, 133, ~ *u̯—e* > *i—e*, *u̯—e* > *u̯—ă*, 133, ~ fonologice din punctul de vedere al rectiunii, 167.
AMBIGEN, 29, 30, ~ românesc nu este influențat de neutrul slav, 30, ~ românești provenite din masculine slave, 33, ~ din limba moldovenească atribuit substratului, 37, ~ în toharică, 37, legătura dintre ~ românesc, italian și albanez, 38, ~ românesc este de origine latină populară, 38.
ANALOGIC, forme ~ ale verbului *a fi*, 126—128, forme pronominale ~, 131.
ANALOGIE, 131.
APELATIV, nume topice provenite din ~, v. TOPIC.
ARTICOL, 137—140, ~ enclitic, 16, 137, ~ hotărît, 138, ~ hotărît în exprimarea sensului general al substantivelor, 62, ~ nehotărît, 137, ~ *-i*, 122.
ARTICULAȚIE coronală, 13, dorsală, 13, ~ lui *-n* în limba română și în limba rusă, 13, ~ lui *gn* francez, 13.

Ă

Ă variantă a fonemului „ă/e", 12, 13, elidarea lui ~, v. ELIDARE.

C

C, evoluția velarei ~ în românește, 109.
CIANGĂU, graiul ~ din Moldova, 169.
CORONAL, v. ARTICULAȚIE.
CULTIVAREA limbii maghiare, 176—179.
CURENTUL husit, luteran și calvin, 82.
Č, 21, ~ fără timbru palatal, 16, č', 21.

D

DECLINARE articulată și nearticulată, 137.
DENAZALIZAREA vocalelor în slavă, 33, în medio-bulgară, 87.
DEPALATALIZAREA consoanelor palatalizate din graiul muntean, 24, ~ lui *n* din Muntenia și din limba literară, 24.
DESINENȚĂ, 14, 21, 22, 120, 121, 122, ~ neutrului, 133, 170, ~ vocativului, 15.
DIALECT, caracteristici, 91, formarea ~, 92, ~ în orînduirea capitalistă, 92, în orînduirea socialistă, 93, delimitarea dintre limbă și ~, 93—99, ~ tipice, 97, ~ atipice 101, ~ limbii române, 100.
DIALECTAL, însemnătatea cercetărilor ~, 169.
DIALECTOLOGIE, 146—148.
DIFTONGUL *eį* > *ii* > *i*, 131, cercetări experimentale asupra ~ românești, 166.
DISIMILARE (*șt-ț* > *ș-ț*), 142.
DORSAL, v. ARTICULAȚIE.
DUAL, 45, 46.
DURATĂ, variația de ~ a fonemelor limbii române, 65—76, ~ fonemului, 65, ~ absolută și relativă, 65, 66, ~ silabei accentuate și neaccentuate, 66, 67, ~ silabei în cuvintele monosilabice și polisilabice, 66, 67, variația de ~ a vocalei în funcție de consoana următoare, 67, 68, ~ fără rol fonologic, 68, ~ pertinentă, 69, ~ consoanelor în limba franceză și în limba germană, 70, ~ vocalelor românești urmate de oclusive surde sau sonore, 70—73, ~ oclusivelor surde și sonore, 70—75, ~ vocalelor după oclusive surde sau sonore, 74, 75.

*) Indicele de materie, de autori și de opere a fost întocmit de Ionel Stan.

E

E variantă a fonemului „ă/e", 12, 13, elidarea lui ~, v. ELIDARE, ~ > *ă* după *u*, 133.
EA variantă poziţională a lui *a*, 12, 13.
ELIDAREA lui *ă* şi a lui *e*, 13.
EO variantă poziţională a lui *o*, 12.
EOA variantă poziţională a lui *a*, 12.
ETEROGEN, 29.

F

FEMININ, formarea ~ de la substantivele care se termină în consoană dură la masculin sg. şi în consoană palatalizată la masculin pl., 23.
FILOLOGIE, 113—117.
FONEM, definiţie, rol şi funcţiune, identitatea funcţională, variantele poziţionale, 11, ~ şi variantele poziţionale ale sistemului fonetic al limbii române, v. SISTEM, variantele vocalice în tehnica rimei, 25.
FONEMATIC, transcriere ~ 12, sistemul fonematic al limbii române, v. SISTEM.
FONETIC, sistemul ~ al limbii române, v. SISTEM.
FONETICĂ, 148, ~ istorică, 109, 110, ~ experimentală, 148, ~ sintactică, 168.
FONOLOGIE, 148, 167.
FORMAL, elementele ~ ale cuvintelor, 11.
FRICATIVE refractare palatalizării, 16.

G

GRAFIA literelor slavone folosite în scrisul românesc, 86—89, 119.
GRAI, 93.
GRAMATICI moldoveni şi munteni din sec. al XV-lea, 84.
Ğ, notarea fonemului ~ în documentele slavo-române, 86, ~ fără timbru palatal, 16.

I

I, variantă a fonemului „î/i", 12, ~ în funcţiune de articol hotărît, 16, aria lui ~ în funcţiune de articol hotărît, 18,
IA variantă poziţională a lui *a*, 12.
IO variantă poziţională a lui *o*, 12.
IOA variantă poziţională a lui *a*, 12.
IOD, 16, ~ fonem, 122, scrierea lui ~ în ortografia limbii române, v. ORTOGRAFIE.
IU variantă a fonemului *u*, 12.

Î

Î, variantă a fonemului „î/i", 12, ~ în funcţiune de articol hotărît, 16.

J

J refractar palatalizării, 14, 16.

L

LABIALE, palatalizarea ~ în dialectul dacoromîn, v. PALATALIZARE.
LATIN, stratificarea elementului ~ în limba română, 105—107, elemente albano- ~ în limba română, 106.
LEXICOGRAFIE, 145, 146.
LEXICOLOGIE, 105, 146.
LIMBĂ, ~ şi dialect, 91—101, procesele de integrare şi de diferenţiere în procesul dezvoltării ~, 91, 92, delimitarea dintre ~ şi dialect, v. DIALECT ,istoria ~ române, 148, 149, 150, ~ literară, 149, ~ scriitorilor, 149, 168, 171, ~ veche, 150, predarea ~ române şi maghiare, 151, ~ şi stil, 168.
LINGVISTICĂ generală şi comparată, 149.

M

MORFEM, 24, 122, funcţiunea ~, 11.
MORFOLOGIA verbului românesc şi ortografia, 119—121, ~ substantivului şi ortografia, 121, 122.
MORFOLOGIC, echivalenţa ~ a variantelor fonemelor vocalice româneşti, 11—25, echivalenţa morfologică a lui *a* şi *ea*, 12—14, echivalenţa ~ a lui *a*, *ea*, *oa*, *ioa* în alternanţele vocalice, 14—15, echivalenţa ~ a lui *o*, *eo* (*io*), 15—16, echivalenţa ~ a lui *î* şi *i*, 16, 20, echivalenţa ~ a lui *ă* şi *e*, 20—24 echivalenţa ~ a lui *u* şi *iu*, 15, echivalenţa ~ a variantelor fonemelor vocalice se datoreşte acţiunii consoanelor asupra vocalelor, 24.
MUIAT, consoane ~, 167.

N

N palatalizat, 13.
NEUTRU, genul ~ în limba română, 29—38, în limba germană şi latină, 30, situaţia ~ slave intrate în limba română, 30—33, ~ slave în *-o* intrate în limba română în categoria femininelor, 31, 32, ~ slave în *-o* trecute în limba română în categoria ambigenului, 32, ~ slave cu tema în *-io-* intrate în limba română în categoria femininelor, 32, ~ slave derivate cu sufixe devenite în limba română feminine, 32, ~ slave devenite în limba română masculine, 32, ~ slave cu teme consonantice devenite feminine în limba română, 33, confundarea substantivelor masculine cu cele ~ în latina populară, 34, 35, încadrarea în limba română a ~ latine în grupa masculinelor la sg. şi în grupa femininelor la pl., 35, 36, identificarea unor forme de pl. ale ~ cu forme de pl. ale femininului, 21, 36, 37, identificarea la pl. a unor forme ale ~ cu femininul, trăsătură comună limbii

romîne şi limbii italiene, 37, inexistenţa influenţei slave asupra consolidării ~ în limba romînă, 38.
NUMĂR, întrebuinţarea ~ substantivelor în limba romînă şi în limba maghiară, 41—62, ~ substantivelor (generalităţi), 41, 42, 45, 52, ~ substantivelor colective şi al numelor proprii, 42, ~ numelor topice şi al numelor de materii, 43, deosebiri în întrebuinţarea ~ în limba romînă şi în limba maghiară, 42, 44, 45, ~ substantivelor condiţionat de funcţia lor sintactică, 47—61, ~ substantivelor cu sens general, 41, 42, 52.

O

O fonem, 12.
OA variantă poziţională a lui *a*, 12.
OMONIMIE, 80.
ONOMASTICĂ, 107, 148.
OPOZIŢIA „consoană nepalatalizată — consoană palatalizată" 22, 24.
ORTOGRAFIA limbii romîne, 111—113, ~ lui iod, 119—122, ~ în limba moldovenească, 172—176.

P

PALATALIZARE, originea ~ labialelor în dialectul dacoromîn, 111, consoane refractare ~, 14, 16, 24.
PALATALIZAT, consoane ~, 167.
PARTICIPIU, 150, 160, snitaxa ~, 163, 164.
PARTICULA arătătoare a pronumelor, 14.
PLURAL fără terminaţie, 121.
PREPOZIŢIA *pe* în limba romînă, 170.
PRONUME posesiv, 128—131.
PSEUDOSINONIME, 85.

R

RECONSIDERAREA lingviştilor din trecut, 148, 149, ~ activităţii lui Moses Gaster, 103—117.
RIME romîneşti din punct de vedere fonologic, 170, 171.

S

S refractar palatalizării, 14.
SCRIS, începutul ~ romînesc, 79—89, 119.
SINGULAR, valoarea numerică a ~ şi a pluralului, 42, ~ cu valoare de plural, 42.
SINTAXĂ, 150, ~ participiului, v. PARTICIPIU.
SISTEM, fonemele şi variantele poziţionale ale ~ fonetic (fonematic) al limbii romîne, 12.
SLAVONĂ, introducerea limbii ~ în biserica romînească, 80—82.
SLAVONISME în limba romînă, 33.
SLOVĂ, valoarea ~ chirilice ґ, ж, ч şi ц în scrisul romînesc din documentele slavo-romîne, 86, ~ѧ, 87, 88, valoarea ~ ѫ în vechea bulgară şi în medio-bulgară, 87, substituirea ~ ѫ şi ѫ în medio-bulgară şi în textele romîneşti din sec. al XVI-lea, 87, adaptarea ~ ж în scrisul romînesc, 87, 88, valoarea ~ ѕ, 88, 89.
STARE, categoria ~ în gramatica rusă şi în gramatica romînă, 168.
STILISTICĂ, 149.
SUBDIALECT, 93.
SUBGRAI, 93.
SUBSTANTIVE colective, 160, ~ nume de ştiinţe, 159, ~ denumiri de boli, 159, ~ denumind procese şi procedee chimice sau tehnice, 159, ~ care denumesc curente de idei, 159, ~ concrete, 160, ~ feminine terminate în *-i* + *-e*, forma articulată şi derivatele, 121, ~ împrumutate din limba rusă, 121, ~ derivate cu sufixe substantivale, 121, ~ cu sufixe începătoare cu *-i-*, de la teme terminate în *iod*, 122.
SUBSTRAT, trăsăturile comune limbii romîne şi albaneze se datoresc aceluiaşi ~, 107, ambigenul din limba moldovenească atribuit ~, v. AMBIGEN.
SUFIX, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 120, 121, 122, 159, 160, 168, ~ romîneşti de origine slavă, 33.
SUPERLATIV, ideea de ~ în limba romînă, 171.

Ş

Ş refractar palatalizării, 14, 16, 24.

T

TEMA prezentului, 119, 120, 122, ~ perfectului, 120, 122, ~ substantivale, 120, 121.
TERMINAŢIA *-ă* în cuvintele romîneşti de origine slavă, 31, ~ neogreacă — *α*, 32, ~ albaneză *-ë*, 32, ~ romînească *-ă* > *-e*, 37, ~ *-ure* > *uri*, 37, ~ *-e* a nominativului şi acuzativului singular, 121, ~ de pl. *-(e)ауă* a substantivelor neutre terminate la singular în *-ău* şi *-eu*, 131—134.
TEXTE slavone bisericeşti, 81, ~ bilingve slavo-romîne, 82—85, rolul lor didactic, 83, 84, ~ vechi romîneşti, 113—117, caracterul lor dialectal, 117, ~ aromîn, 169.
TIMBRUL *e*, 12, 23, ~ *e* deschis, 12, ~ velar, 16, 21, ~ palatal, 21, ~ palatal al consoanelor palatalizate în graiul muntean, 24, ~ *i*, 12, ~ *ă*, 23, ~ consoanei *ş* în graiurile regionale romîneşti, 23, ~ *o* şi *a* în slava preistorică, 31.

TIMPURI, întrebuinţarea ~ în romîneşte, 171.
TOPIC, nume ~ provenite din apelative, 108.
TOPONIMIE, 148.
TRIFTONGUL *ieu* > *io* > *iu*, *130*, ~ *iei* > *ii*, 130.
TURANIC, influenţa ~ asupra limbilor balcanice, 110, 111.

Ţ

Ţ refractar palatalizării, 14, 24, aria lui ~ final palatalizat, 17.

U

U fonem, 12, echivalenţa morfologică a lui ~ *iu*, 15.

V

VERB, conj. I, 120, conj. a IV-a, 120, 121, ~ onomatopeice, 120, ~ derivate din teme substantivale, adjectivale sau de la numerale, 120.
VOCALE, clasificarea ~ romîneşti, 168.

Z

Z refractar palatalizării, 14, 16.

INDICE DE AUTORI ŞI DE OPERE*)

A

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, 162—165
ADY, E., 53
AGIRBICEANU, I., 164
ALEXANDRU, P., 168
AHMANOVA, O. S., 11, 167
ANTOŞIN, I. S., 88
ARANKA, G., 176
ARANY, J., 43
ARGHEZI, T., 25, 157, 158
ARH. FOLK. 146*)
ARHIVA, 126
ARH. f. sl. PHIL., 80
ARH.GLOTT. IT., 114
ALR(M),22, 39, 130, 131, 132, 146, 159, 169, 175, ~ *serie nouă*, 146, 148, 160—162, 175
AVANESOV, R. I., 12, 92
AVRAM, A., 168

B

BACOVIA, G., 158
BAIĞURA, N. Š., 165
BAKOS, F., 165
BALCANIA, 121
BALKAN-ARCH., 163
BARBU, N. I., 170
BÁRCZI, H., 163
BARIŢ, GH., 157
BĂRBULESCU, I., 87, 88, 89
BEKE Ő., 163, 164
BENEŞ P., 168
BENIUC, M., 25
BENKŐ, L., 146
BERNŞTEIN, A. B., 84
BIANU, I., 113, 128
BLÉDY, G., 146, 160—162
BOCCACCIO, 94
BOGDAN, D. P., 86
BOGDAN, I., 86, 87, 89, 148
BOURCIEZ, E. 34, 35, 36, 37
BRĂTESCU-VOINEŞTI, AL., 164
BREBAN, V., 145, 146, 150
BUDAGOV, R. A., 155
BUDAI-DELEANU, I., 149, 157
BUJOR, I. I., 29, 30
BUL. FIL., 117, 133
BULGĂR, GH., 146, 171
BULL. LING., 32, 69, 133, 174
BYCK, J., 111, 113, 158

C

CADE, 32, 33, 125, 131, 141, 158
CANDREA, I. A., 84, 85, 113, 125, 129, 133
CANTEMIR, D., 129, 149
CAPIDAN, TH., 80, 127, 160
CARTOJAN, N., 81, 103, 113
CAZACU, B., 91, 126, 127, 129, 130, 149
CAZANIA (1643), 113
CĂLINESCU, G., 158
CDDE, 80, 106, 107, 125
CIHAC, A. de, 105, 106
CIOBANU, ŞT., 81, 82, 83, 84, 85, 89
CIPARIU, T., 79, 112, 113, 115
COD. IEUD, 128, 130, 131
COD. TOD., 128, 130
COD. VOR., 79, 80, 113, 128
COLUMNA LUI TRAIAN, 105, 109, 112
CONACHI, C., 157
CONTEMPORANUL (1885), 115
CONV. LIT., 131

*) La întocmirea abrevierilor şi siglelor din acest indice s-a respectat, în general, uzul consacrat în lucrările lingviştilor romîni.

CORESI, 79, 80, 116, 150
CORLĂTEANU, N. G., 154, 156
COSTĂCHESCU, M., 83, 84, 86, 88
COŞBUC, G., 138, 149
COTEANU, I., 170
CREANGĂ, I., 138
CREŢU, GR., 113
CUM VORBIM, 91
CUV. D. BATR., 79, 128, 130

D

DA, 32, 80, 83, 125, 126, 133, 141, 142, 158
DACOROMANIA, 31, 80, 89, 111, 131, 170
DAICOVICIU, C., 31
DAMÉ, FR., 158
DDRF, 158
DECSI, D., 164
DELAVRANCEA, B., 168
DENGL, J., 50
DENSUSIANU, A., 116
DENSUSIANU, O., 21, 24, 25, 31, 32, 34, 35, 37, 79, 80, 86, 89, 91, 111, 127, 129, 130, 134
DIACONOVICI, LOGA, 112
DIACONU, I., 129
DICŢ. TEHN., 158
DIMITRESCU, FL., 138, 139, 168
DLRLC, 91, 141, 145, 154, 156—160, 171
DOC. IST. ROM., 83, 84
DRAŞOVEANU, D. D., 150
DRĂGANU, N., 113, 128, 137, 170
DRIMBA, V., 169
DUMITRAŞCU, P., 148, 149, 150
DUMITRIU, P., 164
DURAND, MARGUERITE, 68

E

EDELSTEIN, FRIEDA, 149
EINARSSON, ST., 68
ELIADE-RĂDULESCU, I., 112, 157
EMINESCU, M., 25, 103, 138, 171
ESSEN, OTTO von, 70
EVANGHELIARUL (1574), 113
EVANGHELIARUL SLAVO-ROMIN, 83

F

FALUDI, CS., 163
FAPTELE APOSTOLILOR, 83
FOKOS-FUCHS, D. R., 164, 165

G

GABINSKII, M. A., 30, 37, 155
GÁLDI, L., 164
GASTER, M., 85, 103—117, 128, 129, 149
GEORGESCU-TISTU, N., 129
GHERGARIU, L., 150
GIUGLEA, G. — VILSAN, G., 129
GOEMANS, L., 69
GOROVEI, A., 104
GRADEA, P., 146
GRAIUL, 131
GR. S., 79, 91, 126, 128, 131
GRAMATICA LIMBII ROMINE (Academia R.P.R.), 11, 14, 15, 21, 22, 29, 30, 42, 43, 60, 61, 119, 121, 129, 133, 137, 150, 153, 154, 166, 167, 169, 171, 174
GRAMMATICA RUSSKOGO IAZIKA (Akademiia Nauk SSSR), 122
GRAMMONT, M., 76
GRANDGENT, C. H., 34, 36
GRAUR, AL., 29, 30, 32, 36, 37, 93, 94 96, 97, 98, 99, 100, 153, 154, 158, 170, 171, 174
GRÉGOIRE, A., 67, 68, 69 70, 74
GRÖBER, G., 104, 118
GRUNDR. der rom. PHIL. (1901), 116

H

HAHN, IOHANN von, 110
HAJDÚ, P., 163, 164
HARMATTA, J., 165
HASDEU, B. P., 103, 105, 107, 110, 113, 146, 148
HEFFNER, R. M. S., 68
HEGEDÜS, L., 164, 165
HERCZEG, G., 163, 164
HERMAN, J., 162, 163, 164, 165
HOGAŞ, C. 160
HOLZTRÄGER, FR., 145
HOMORODEAN, M., 148
HRINCENKO, B. D., 142

I

IATIMIRSKII, A. I., 84
INDREA, AL., 150
IONESCU, N., 116
IORDAN, I., 29, 30, 41, 43, 44, 52, 66, 108, 113, 121, 125, 126, 131, 133, 137, 158
IORGA, N., 79, 80, 81, 84, 157
ISTRATE, G., 168, 169
IVĂNESCU, GH., 117
ITKONEN, E., 165
IVIĆ, P., 147

J

JACQUIER, H., 149
JANCSÓ, EL., 149, 176—179
JARNIK, I. URBAN, 42
JESPERSEN, O., 67, 68

K

KELEMEN, B., 145, 148, 176—179
KERTÉSZ, M., 46
KIRÁLY, P., 164, 165

KNIEZSA, I., 142
KOGĂLNICEANU, M., 131, 157
KOLOZSV. BOLYAI TUDOMÁNYEGY. (1956), 147
KÖRÖSI, CSOMA, S., 148
KULBAKIN, S., 32
KUZNEŢOV, P. S., 96

L

LAKÓ, G., 163
LAMBRIOR, AL., 113
LAURIAN, A. T., 103, 127
LEONTE, L., 169
LET., 131
LEX. TEHN., 159
LIMBA ROMÎNĂ, 29, 30, 32, 37 93, 94, 96, 99, 100, 103, 111, 121, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156
LIMBĂ ŞI LITERATURĂ (1955), 169—171
LIPTÁK, P., 164
LISIŢKII, V. A., 154, 155
LOGHIN, C., 30, 150
LOMBARD, ALF, 69
LÖRINCZE, L., 50, 146

M

MACREA, D., 30, 93, 96, 99, 100, 103, 104, 111, 146, 148, 171, 173
MAGYAR NYELV, 46, 146, 147
MAGYAR NYELVŐR, 50
MAIOR, P., 112
MARINOVICI, RITA, 41—62, 149
MÁRTON, G., 147, 169
MASSIM, I. C., 103
MĂNESCU, ELISABETA, 104
MĂRUŢĂ, T., 171
MEILLET, A., 148
MEILLET, A. — VAILLANT, A., 31
M. ENCICL. AGRIC., 158
MEYER, E. A., 67, 68
MEYER-LÜBKE, W., 80
MIC DICŢIONAR ORTOGRAFIC (Academia R.P.R.), 119, 121, 150, 154
MIHALCI, D. E., 153, 156
MIKLOSICH, FR., 32, 105, 107, 110, 127
MILETIČ', L., 89
MINDRESCU, S., 133
MLADENOV, ŞT., 33
MOLDOVANU, I., MICU, 127
MOLLAY, K., 163
MOÓR, E., 164

N

NAGY, E., 147
NECULCE, I., 43
NECRUZZI, C., 157, 171
NEIESCU, P., 65—76, 146, 147, 148, 150, 172—176
NÉMETH, J., 164, 165
NICULESCU, AL., 168
NIKOLAEVA, S. O.—PIOTROVSKII, R. G., 172—176
NYROP, KR., 115

O

ONATSKYJ, E., 142
ONU, L., 138, 149, 150

P

PAIS, D., 165
PAMFIL, VIORICA, 150, 153—156
PANAITESCU, P. P., 83, 86
PANCRATZ, A., 163
PANN, A., 103
PAPADAT—BENGESCU, HORTENSIA, 158
PAPANTI, G., 94
PAPAHAGI, T., 125, 126, 128, 131
PASCU, G., 22, 122
PAŞCA, ŞT., 13, 79—89, 103—117, 128, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 160
PAUL, R., 173
PĂTRUŢ, I., 29—38, 119—122, 146, 147, 148, 149, 150, 160
PETROV, A. L., 88
PETROVICI, E., 11—25, 31, 36, 86, 87, 88, 89, 121, 131, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 160, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 174
PHILIPPIDE, AL., 94, 96, 106, 107, 134
PICOT, E., 116
PIOTROVSKII, R. G. 156, v. şi NIKOLAEVA, S. O. — PIOTROVSKII, R. G.
POMPILIU, M., 131
PONTBRIANT, R. de, 104
POP, S., 22, 160
POPOV, A, I., 165
POPOVICI—BĂNĂŢEANU, I. 149
POP—RETEAGANUL, I., 149
PROTZE, H., 145
PSALT. SCH., 84, 85, 113, 129
PSALTIREA SLAVO-ROMÎNĂ (1577), 83, 84
PUŞCARIU, S., 37, 96, 101, 106, 170
PUŞKIN, A. S., 95

R

RACOVIŢĂ, C., 32
RADU de la Mănicești, 113, 128, 150
RASK, R., 66
RÁSONYI, L., 164
REBREANU, L., 149
REVISTA ENCICLOPEDICĂ (1934), 126
REV. CRIT., 116
REV. IST. ARH. FIL., 105
REV. FUND., 83
REW, 80
REVUE DE PHONÉTIQUE, 67

ROMANIA, 36, 115, 116
ROMINOSLAVICA (1948), 86
ROSETTI, Al., 21, 22, 24, 29, 30, 31, 32, 37, 67, 80, 84, 86, 87, 88, 89, 91, 96, 113, 128, 129, 130, 133, 158, 166, 167, 169, 174
ROSITZKE, H. A., 69
ROUDET, L. 66
RUSU, GR., 141—143, 146, 149
RUSU, I. I., 150

S

SADOVEANU, M. 149, 168
SALA, M., 168, 169
SANDFELD, KR., 37, 38
SBIERA, I. G., 113
SCHUCHARD, H., 107
SCL, 11, 12, 13, 14, 29, 125, 145, 147, 148, 149, 150, 166—169, 171, 174
SCRIBAN, A., 33
SCRIDON, G., 151
SCRISUL BĂNĂȚEAN, 149
SEBESTYÉN, N., 163, 164
SEIDEL, E., 146, 148, 149
SEVASTOS, E., 133
SEW, 32
SIEVERS, E., 66
SIMONESCU, D., 117
SIMONYI, ZS., 50
SKOK P., 80, 89
SLAVIA, 80, 89
SLAVICI, I., 149
STAN, AURELIA, 148, 166—169
STAN, ELENA, 149, 156—160
STAN, ELENA—STAN, I., 169—171
STAN, I., 145—151
STATI, S., 168
STEAUA, 31, 138, 145, 146, 149, 150
STUDII, 92
STUD. CERCET. ȘT. (Cluj), 145, 146, 147 148, 149
SUETONIU, 170
ŠUHEVIČ, V., 142
SZABÓ, A. T., 146, 147
SZABÓ, I., 143
SZAMOTA, I.—ZOLNAI G., 81
SWEET, H., 66

Ș

ȘARADZENIDZE, T. S., 92
ȘCERBA, L. V., 122
ȘERDEAN(—SFIRLEA), LIDIA 148, 149, 162—165
ȘIADBEI, I., 116
ȘIȘMAREV, V. F., 81, 89, 154, 155
ȘTEFAN, N., 168

T

TARNÓCZY, T., 165
TELEGDI, ZS., 163, 165
TEMPEA, R., 112
TETRAVANGHELUL (1574), 85, 128
TETRAEVANGHELIARUL (1561), 150
TIKTIN, H., 130, 133, 134
TODORAN, R., 91—101, 125—134, 146, 147
TOMPA, J., 50

Ț

ȚICHINDEAL, D., 157

U

URAY, G., 164

V

VAILLANT, A., v. MEILLET, A.—VAILLANT, A.
VASILIU, EM., 167
VĂCĂRESCU, I., 112, 157
VÉRTES, E., 164, 165
VIANU, T., 149, 158
VINOGRADOV, V. V., 99
VIISAN, G., v. GIUGLEA, G.—VIISAN, G.
VOPROSI IAZIKOZNANIIA, 30, 37, 81, 92, 153—156
V. ROM. (1940), 117
WEIGAND, G., 69, 116

Z

ZDRENGHEA, M., 126, 137—140, 147, 150
ZEITSCHR. f. rom. PHIL., 116
ŻELECHOWSKI, 142
ZENKER, T. TH., 105
ZOLNAI, G., v. SZAMOTA, I.—ZOLNAI, G.
ZSIRAI, M., 163

INDICE DE CUVINTE*)

ALBANEZĂ

alona 106
alonar 106
Săn Andre 107
angură 106
ată 29
avuli 106

cal 106
calândur 107
cruței 107
fălkinŭe 107
fillim 37

kartë 80
kreștă 107

leghen 107
liarrușc 106
lĭăghen 107
lierrușc 106

mal 37
mărgoĭ 107

organizim 37

pil 107
pul 107

sitë 32

tufă 107

uroĭ 107
urrei 107
ündură 107

vedrë 32
vera 107
verb(i) 107

AROMÎNĂ

babă 31
blid 32
bob 33
brazdă 31

ciucan 33
ciudie 33
clocut 33
cloput 33
coasă 31
cojoc 33
coș 33
cupită 31

dar 33

găvozdu 33
graĭŭ 33
grădină 31
griblă 31

izvur 33

lupată 31

n(i)veastă 31

oleadzire 80

plug 33
poală 31
prag 33
preftu 80
puh 33

scriata 79
scriitura
sită 31
stog 34
sută 31

trup 34
tupor 34

ubor 33

vărsta 31
vifur 34

BULGARĂ

къща 142
къщица 142
петнó 32
щица 142

CUMANĂ

kalé 109
kará 109

DANEZĂ

far 66
fare 66

ENGLEZĂ

beak 69
beat 69
big 69
bit 69

gloom 66
gloomily 66
gloomy 66

peak 69
peat 69
pig 69
pit 69

tail 66
tailor 66

FINLANDEZĂ

kato 65
katto 65

palo 65
pallo 65

FRANCEZĂ

bécasse 67
Bégasse 67
boudoir 67
boutoir 67

débit 67, 70
dépit 67, 70

mal 65
mâle 65

pâte 65, 66
pâté 66
pâtisserie 66
patte 65

GERMANĂ

Ahn 65
an 65

Beet 65
Bett 65
bieten 65
bitten 65

es 29

Weg 65
weg! 65

zahl 66
zahle 66
zahlende 66

*) Prezentul indice a fost întocmit de Viorica Pamfil, Valentina Pop și Aurelia Stan.

GREACA

ἄγκυρα 106
αλωνάρια 106
ἀλῶνι 106
βεδρά 32
γραμματικός 83
διδάσκαλος 83
ὁ πα παῖς 80
τὸν παπᾶ 80
σιτα 32
χάρτης 80

ISTROROMÎNA

prevt 80

ITALIANA

agro 35

cane 65
canne 65
corpora 37

dolce 35

fero 65
ferro 65
frutta 37

labbra 37
luogora 37

nero 35

pratora 37

sottile 35

tristo 35

verde 35

LATINA

-a 21
**abellona* 106
acer 35
acre 35
acrum 35
-ae 21
agilis 35
**agilus* 35

balteum 34
balteus 34
bona 21
bonae 21
bonu(m) 35
bonus 35
brachia 36

caballus 106
canepa 107
carra 21
casa 20
casae 21
caseum 34
caseus 34
castellus 34
castellus 34
c(h)arta 80
cing(u)la 107
**clinga* 107
collus 34
consocer — crum 107
corius 34
cornu 34. 35, 36
cornum 35
cornus 34, 35
crista 107

dorsus 34
dulcis 35

exterae 37

fenus 34
ferra 21
folia 21
frenum 34
frenus 34
frigus, 34
fructus 34

gandia 35
gracilis 35
gracilus 35
grossa 37
grossae 37

illae 37
illae(c) 37
ille 37
invĭtĭre 80
istae(c) 37
iste 37

labrusca 106
lac 35
lacte 35
lagaena 107
lectus 34
lĕgĕre 80
lex 81
lĭber 65
lī̆ber 65
ligna 36
lignus 34
linum 107
lupus 34

mane 24
mare 35
maris 35
marmor 34
membra 37
mĭnutalia 21

nasum 34
nasus 34
niger 35
nigru(m) 35
novae 21

ossa 37
ova 21

palus — dem 107
pectum 35
pectus 34, 35
pŏpulus 65
pōpulus 65
prĕsbyter 80, 107

quae 37
qui 37
quīs 37

Rĕmus 65
rēmus 65
robur 35

scribere 79
signus 34
sublimis 35
sublimus 35
subtilis 35
sulphur 34
sunt 37

tardiva 21
templum 34
templus 34
tempora 36
tristis 35
tristus 35

vecla 21
verbus 34
versae 37
vervex-cem 107
vesica 107
vetula 21
vinea 20
vinus 34

MAGHIARA

akna 31

csikós 65
csikos 65

kasica 142
koros 65
kóros 65

lyukasztó 162

műhely 161

oskola 81

skola 81
szel 55
szél 65

új 65
ujj 65

MEGLENOROMÎNA

babă 31
bărlog 33
bob 33
brazdă 31
brici 33

cărd 33
ceas 33
cecan 33
ciucan 33
ciudă 33
cloput 33
coasă 31
coș 33
crăd 33
cujoc 33
cupită 31
cuteț 33

deal 33
drum 33

gărdină 31
glas 33
gnoi 33
grai 33
greblă 31

izlaz 33
izvur 33

leac 33
leziri 80
lupată 31

năprăstuc 33
năprostoc 33
niveastă 31

plug 33
poală 31
pod 33
prag 33
pujor 33

război 33
rod 34

sfoardel 34
sfordil 34
sfrădel 34
sfreadiu 34
sită 31
stăvilă 31
stog 34

tărlă 31
trup 34

ubor 33

vărsta 31
veac 34

zid 34

MOLDOVENEASCĂ

адучэци-мь 175
бадюл 173
бята 173
дежет 172
етаж 172
фемееште 173
фер 173
женерал 172
жинере 172
жур 172
журнал 172
келэ 173
клае 173
(а се) липи 175
лупь 174
мел 173
мере 172, 173
мьере 172, 173
нел 173
пеле 173
пепт 172
пере 173
пом 172
помь 172
пьеле 173
пьепт 173
пьере 173
сынже 172
сноп 174
шер 173
тае 173

OLANDEZĂ

dag 69
dak 69

ROMÎNĂ

A

-a (art.) 13
-a, particulă arătătoare a pronumelor 14
-a (suf.) 11, 13, 14
abia 167
abur 69, 106
ac 29
ăcastă 88
acela 14
acelea 14
acesta 14
acordor 168
acru 35
acuma 14
adevărul 25
adeverință 122
administrație 121
adună 22, 24
afunzime 20
afurisenie 22, 33
ager 35
agerime 122
aidoma 14
aievea 14
-ală (suf.) 14
alăturea 14
albeață 14
albie 121
altoi 120
alună 106
aluniș 122
amar 23
amară 23, 24, 36
amăreală 14
amplificator 168
amú 125
amúia 125
-an (suf.) 14
-ancă (suf.) 14
angajă 22
anghiră 106
Ano 31
anul 12 ,16
apă 69
apropia 119
apucînd 20
ara 14
ară 21
arător 22
arendaș 121
argintar 85
arie 121
ariniș 122
ariniște 33
artilerie 121
-ască (des.) 14
asemenea 14
-at (suf.) 13
atîta 14
atîția 14
atribui 120
atuncea 14
-ață (suf.) 14
avem 21
-ază (des.) 14

B

baba 66, 67
babă 31
bade 69, 70 71
badeo 15
baie 70, 73
bară 70, 72
basam 125
bat 166
(să) bat 70, 72
bate 69, 70, 71
băcăuan 14
bălăie 21
bănățean 14
bănui 120
bărbățiie 121
băşică 107
bătălău 131
băteai 14
bătrînă 25
bea 167
beat 166
beată 167
bejenie 32
bleceu 131
belciug 33
berbece 107
bici 33, 34
birou 133
birtaş 121
birui 120
biruință 122
bîrlog 33
bîrnă 31
bîzîi 120
blagoslovenie 33
blid 32
bob 33
bobinator 168
boi 120
bogat 31
borderou 133
Boru 108
Borza 13
Borzea 13
Bota 13
Botea 13
Botoşaniul 12, 16
boxer 168
braniște 32
brațe 16, 19, 21
brazdă 31
brazi 16
brădiş 122
brăilean 14
brici 33, 34
Bruda 13
Brudea 13
Bucureștiul 16
bufturi 170
bun 23
bună 21, 22, 23, 24
bunătate 22

C

Caba 13
cadă 70, 72
caii 119, 122
cal 106
cale 85
capul 85
care (pl.) 21
carta 13
carte 79
cartea 13
casă 13, 20, 31, 75, 141
case 21
cată 70, 72, 75
cavalerie 121
cazanie 32
călcîi 34
cărămiziu 20
cărindar 107
cărnos 15
căşiță 141—143
ceas 33
cerul 25
chiar 12
cheiță 122
chichiță 142
chingă 106
chingălă 106
chioară 12
Chira 13
Chirea 13
chiriaş 121, 122
chiriie 121
chinui 120
chinurile 85
cin 33
cinste 85
ciocălăiiste 122
ciocan 29, 33
cioară 15
ciolan 33
cislă 32
citi 80
cititoare 21
cititor 21
ciudă 33
ciumilitură 84
Ciura 13
Ciurea 13
cîine 24
Cîndea 13
cînepă 107
cînepiste 33, 122
(a) cînta 11
cîrd 33
cîrîi 120
cîştiul 16
claie 21
clei 120
(a) cloci 20
cloăitoare 20
clocot 33
clopot 33, 34
Cluj 69
clujean 14
coafor 168
coajă 13
coajă 21
coase 21
cobea 13
coboară 21
coji(i) (dat. gen.) 20
cojoc 33
colaborator 168
comisie 121
consiliu 36
constitui 120
constituție 121
copaie 21
copită 31
copiii 119
copîrşău 131
corabie 121
Corbea 13
cornul 85
coş 33
coteț 33
Cozia 108
crapă 15
(să) crape 25
crede 15, 21
credincios 15
(a) creia 20
creştet 107
crişean 14
crîng 33
croi 120
cruța 107
cruță 22, 24
cucuruziste 32
cuiişor 122
cumnat 21
curățeniie 121
cuscru 107
cuşcă 141
cutremurat 85
cuviincios 15
cvansuri 170

D

damuri 170
danie 32
dansator 168
dar 33
dascăli 83
dăruiii 120
dăschirară 85

deal 33, 24
dealã 32
dezghioc 15
dibace 21
dihanie 32
dințat 13
diregătoria 85
direptatĕ 85
dirijor 168
dîmb 87
doare 25
doarme 15
dobitoc 33
doi 120, 121
doime 122
domnișor 122
dorință 122
dorm 15
do(u)ă 88, 133
drac 69
drag 69
dragă 25
drept 107
drojdie 32
drum 33
duh 33
dulăpior 15
dulce 35
dupuri 170
durăt 22

E

-e (suf.) 21
-ea (suf.) 13, 14
-ea, particulă arătătoare a pronumelor 14
-eală (suf.) 14
-ească (des.) 14
-eat (suf.) 13
-eață (suf.) 14
-ean (suf.) 14
-eancă (suf.) 14
-eză (des.) 14

F

face 21
fadă 70, 71
faĭ 16
falcă 107
față 15, 70, 71
făgădău 131
făgăduință 122
făptaș 121
făptui 120
felie 121
ferăstrău 131
fete 15
fetiță 122
feți(i) (dat. gen. gen.) 20
(a) fi 126, 127
fiare 21
fierăriie 121
fincă 125
fiut 126
fișîi 120
floare 167
foaie 20
folosință 122
folosîtor 20
frahturi 170
frați 16
frățior 15
frig 29, 34
frumoase 21
frizer 168
furiie 121

G

Golațiul 12, 16
gata 12
gălățeancă 14
gĭovozd 33
gheata 12
ghiol 12
gingaș 23
gingașă 23
gĭunghe 85
gîrlă 31
glas 33, 34
gol 12
g'ol 12
goliciune
goni 31
Goranu 108
gozuri 170
grai 33 34
grajd 33
grădină 31
grăjduț 16
grăpiș 20
greblă 31
gresuri 170
greșeală 14
grohăi 120
gropile 84
grosime 122
Groza 13
grozav 31
Grozea 13
gruiuri 170
ĝuca 85
ĝungherile 85
gunoi 33, 120
gunoiiște 122
ĝuruirile 85

H

Hamza 13
Hamzea 13
hăngaș 162
hîrdău 131, 133
hîrîi 120
hîrtie 80
holbază 14
holm 33
holmuri 170
(să) hotărască 14, 15
hotărî 20
hudă 161

I

-i- (suf.) 20
-ia particulă arătătoare a pronumelor 14
ia 125, 126
iaca 125
iacătă 125
iară 25
iaz 33
iest 126
ieșean 14
iezer 32
ii 130
Ilaci 108
in 107
infanterie 121
iniște 122
intui 120
iod 16
-ior (suf.) 15
-ios (suf.) 15
iubăsc 22
iucastău 162
iușor 129
ivăsc 22
izlaz 33
izvod 33
izvor 33, 34
ĭ 130

Î

-î- (suf.) 20
îmbia 119
împereche 22
împrăștia 119
împrejmui 120
încărcară 15
încheagă 15
(a) încheia 20
închină 85
închiriia 121
îndoi 120

înfățișăm 21
(să) înfloreaască 14 .15
înfloresc 22
înflori 20
înfloritor 20
înfricat 85
înfuria 119
îngenunche 21, 22
îngheață 15
înghesui 120
îngrașă 21, 22, 24
(a) îngriji 20
îngrijitor 20
îngroașă 21
înjunghia 119
înlănțui 120
(a) înmănunchea 14
înmănunchem 21
înnoi 120
înroși 168
(a) însoți 20
însoțitor 20
înțîrzia 119
întreabă 25
întreagă 25
întrei 120
învață 15
învățau 80
învățătoare 21
învățător 21, 80
învățătură 80

J

janțuri 170
jărtvele 85
jghiab 34
jocuri 36
junghi 34

L

lac 12
ladă 70, 71
lanț 33
lasă 75
lată 70, 71, 75
latul 12, 16
lăditâ 122
lămîiită 122
lăzi(i) (dat. gen.) 20
leac 12, 33
leagă 15
leat 32
lei 122
lemne 36, 37
lenios 15
leoarcă 12
lepedeu 151
leurușcă 106
liceu 133
lighian 107
Lisa 108
loază 12
lochuri 170
locuiință 122
locuri 36
lopată 31
lopățea 13
lovi 31
(a) lucra 11, 12
lucrez 22
luna 13
lunea 13

M

macău 131
Manea 13
mare 25
marginé 85
masă 31
maslu 32
marțea 13
măcău 131
măruntaie 21
mătase 21
mătasea 13
mătușa 13
mea 131
mehei 161
meiișor 122
mereu 25
merge 21
meseleu 131
meseriaș 121
meserie 121
mielușea 13
Mihăiță 122
mihei 161
Mihneo 15
mii 130
Mija 13
Mijea 13
mijlociu 131
miner 168
minunie 24
Mirea 13
mită 31
miu 128, 129
mîine 24
mînă 85
mîncă 22
mîndru 87
mîniia 121
mîrii 120
moldoveancă 14
Mora 13
mormăi 120
moș 16
mucegăi 120
muind 20
mură 36
mure 36
Musta 13
Mustea 13
muzeu 133

N

naosuri 170
Nasta 13
Nastea 13
năduf 33
năpîrstoc 33
nărav 33
năvod 33
năzuiință 122
neagră 15
necaz 33
Neculăiță 122
neglijază 14
negru 15, 35
nevastă 31
nevestioară 25
nevoile 85
nicovală 31
nisip 33
noi (adi.) 21
noroc 33
norod 33
noa(u)ădzeci 88
nouă 133
nouă (adj.) 21
Nucet 108

O

oaie 133
obicei 33
obidă 85
obișnuiință 122
obîrșie 32
obor 33
obraz 31, 33
obrăjor 15
obroc 33
ochios 15
ocnă 31
ocol 33
ogor 34
oiiță 122
ok' 24
omoară 21
-or (suf.) 15
orb 107
Orza 13
Orzea 13
-os (suf.) 15
osîrdie 32
osloi 120
ostrov 33
otravă 31
ouă 21, 133

P

paie 70, 73
pară 70, 72
pantofior 15
păcătui 120
pădure 107
păiiș 122
pălmui 120
pără 85
(a) păși 20
păținie 33
păzitor 20
(a) păzi 20
pe 166
perie 32
perire 84
peștișor 122
Petra 12, 15
Petrea 12, 15
petrecanie 33
petrecaniie 121
piatră 166, 167
pîrarderi 84
pîine 24
pîlc 33
pîlnie 32
pîrău 131, 132
pîrîi 120
placă 70, 73
plagă 70, 73
pleoape 25
plescăi 120
plouă 134
plug 33
plutaș 121
poală 31
pod 33
podgorie 32
podișor 122
podoabă 25
poiar 33
polei 120
pom 166
ponos 33
popii 80
poreclă 32
portiță 122
porumbiște 33
potîng 33
potop 33
potopăsc 22
poveste 84
praf 33
prag 33
pravilă 32
praznicele 85
prășitoare 20
preot 80, 107
pret 34
prieteniie 121
prii 120
prilaj 33
primejdie 32
prindă 25
prund 33
prunduri 170
pruniște 122
puf 33
puiișor 122
pustietate 22
pustii 120
pustiu 131
pustiul 16

R

rac 16
Rado 15
rai 33
răii 119
rămîind 20
răsad 33
răschirară 85
rățoi 120
război 33, 120
răzor 33
revizui 120
rîcîi 120
rînd 33
riniet 22
riset 22
roadă 70, 71
roagă 15
roată 70, 71
rod 34, 85
rodește 70, 72
roș 15
roi 34
roiiște 122
romîne 25
romînesc 22
romînește 22
roșeață 14
rosi 168
rotește 70, 72
rufă 31
rugile 85
rugînd 12, 20

S

saile 24
salte 24
(să) sară 22
sare 21
sarea 13
satele 84
saură 88
sălta 85
săpat 70, 72
sări 15
sărîea 85
săritor 20
sătean 14
scara 13
scaună 36
scărbele 85
scleamă 33
scrie 79
scriptă 79
scriptură 79
scrisa 79
seară 15, 31
semn 34
senine 25
sfat 34
(se) sfii 120
sfiiciune 20
sfintenie 22
sfîrșeală 14
(a) sfîsia 119
sfoară 120
stredel 34
Sima 13
sită 31
sîsîi 120
slei 120
sleme 33
slemnă 33
slimnă 33
slovă 32, 33
soacră 15
soartă 13
soartea 13
soba 13
socru 15
soro 15, 31
sosind 20
soție 20
spadă 70, 71
spată 70, 71
spăl 15
spălătoriie 121
spăsenie 33
speria 119
spoi 120
sprintenior 15
stavilă 31
stea 131
steag 34
sticlă 31
stîngace 21
stîrv 32
stog 34
strigăt 22
Sturza 13
Sturzea 13
subțire 35
suiam 14
suie 21
suiiș 122
suiș 20
suișuri 170
supraveghetor 22

surzenije 121
sută 31

Ş

şade 15
şchiop 15
şcoală 15, 81
şed 15
şiţă 142
şovăi 120
(a) şti 126

T

tablou 133
tacă 12, 166
taie 21, 22
taire 24
tarie 24
tarsuri 170
tauri 170
tăia 14
tăietor 22
tăind 20
tăiş 122
tămbălău 131
tătărăsc 22
tătărăşte 22
tătărime 20
tău 25
tău 131
teacă 12, 166
teasc 34
Teiuş 69
timp 36
tirsuri 170
tîlc 34
tîrg 34
tîrîi 120
tîrîş 20
tîrlă 31
tîrnăcop 34
tîrzie 21
toacă 12
tocilă 31
topor 34
tote 125
tovarăş 21
tovarăşă 21
tovărăsesc 22
tovărăşeşte 22
trai 29
trăi 120
treacăt 22
trebui 120
trebuinţă 122
treime 122
trifoiişte 122
trist 35
trup 34
tufă 107
Turnu-Severin 109
tusă 21

T

ţară 15
ţăran 14
ţări 15
ţipăt 22

U

uite 126
unchi 169
Undrea 107
untură 107
urăsc 22
urecheat 13
urek'e 24
ureik'e 24
-uri 21
uriaş 21
urî 107
urîciune 20
urîţenie 22
uşa 13
uşi(i) (dat. gen.) 20
utărnie 85
utrenie 32
-uţ (suf. dim.) 16

V

(să) vadă 15, 22
vadră 31
vara 13
vară 13, 15, 107
vaci(i) (dat. gen.) 20
val 34
vapor 106
vas 34
văr 15
văzduh 34
veac 21
veche 21
(s) veghea 12, 14
veik'e 24
velururi 170
venin 107
verde 35
viaţă 85
vietate 22
vie 20
vieţui 120
vifor 34
vinerea 13
vioaie 21
visază 14
viu 131
vîjîi 120
vîndă 25
vîră 21
vîrf 34
vîrstă 31
vîslaş 121
vîslă 31
voie 21
voiinţă 122
vulpea 15
vreme 33
vrej 16

Z

zarvă 85
zăbrea(lă) 31
zălog 34
Zbiera 13
zbierăt 22
Zbierea 13
zgău 131
(a) zgîria 119
zglobiii 119
zicală 14
zid 34
zîmbet 22
zlătar 85
zumzăi 120
zvon 34

RUSĂ

администрация 121
армия 122
артиллерия 121, 122
инфантерия 121, 122
кавалерия 121
пролетарий 122
пятно 32
здание 122

SIRBO-CROATA

kniga 80
kuča 141

popa 80

SLAVĂ

baba 31
bežanije 32
bĕlŭčiugŭ 33
biči 33
blagoslovenije 33
blujdo 32
blujdŭ 32
bobŭ 33
bogatŭ 31
bor 108
brazda 31
branište 32

briči 33
brŭlogŭ 33
brŭvĭno 31

valŭ 34
vedro 31
věkŭ 34
veslo 31
vichrŭ 34
volja 21
vrěme 30
vrěmę 33
vrŭchŭ 34
vrŭsta 31
vŭzduchŭ 34
ВЪЗДАЖДЬ 85

ГАДАНІЄ 84
glasŭ 33
gnojĭ 33
goniti 31
gora 108
gradina 31
graždĭ 33
grajĭ 33
ГРАМАТИКЪ 83
greblo 31
grozavŭ 31
grŭlo 31
gvozdĭ 33

danije 32
darŭ 33
ДАСКАЛЪ 83
dobytŭkŭ 33
droždije 32
drumŭ 33
duchŭ 33
dělo 32
dělŭ 33
dychanije 32

zabralo 31
zalogŭ 34
zidŭ 34
žlěbŭ 34
zvonu 34

ilŭ 108
izlazĭ 33
izvodŭ 33
izvorŭ 33
jazŭ 33
jezero 32
jezerŭ 32

kazanije 32
kladnja 21
klokotŭ 33
klopotŭ 33
kozija 108
kožuchŭ 33
koparja 21
kopyto 31
kosa 31
koši 33
kotěcĭ 33
krǫgŭ 33
krŭdŭ 33
kukuruzište 32
**kučica* 141

lanĭcĭ 33
lěkŭ 33
lěto 30, 32
lopata 31
loviti 31
lys 108

maslo 32
myto 31

naduchŭ 33
nakazŭ 33
nakovalo 31
naprŭstŭkŭ 33
narodŭ 33
narokŭ 33
nasŭpŭ 33
nevěsta 31
nevodŭ 33
nravŭ 33

oborŭ 33
obrazŭ 31, 33
obrokŭ 33
obrŭšije 32
obyčajĭ 33
okno 31
okolŭ 33
ostrovŭ 33
otrava 31

ПАГОУБА 84
perije 32
petĭno 32
plugŭ 33
plŭkŭ 33
plŭnije 32
podŭ 33
podŭgorije 32
požarŭ 33
ПОЖРИ 85
pola 31
polye 30
ponosŭ 33
popŭ 80
poreklo 32
potęgŭ 33
potopŭ 33
prachŭ 33
pragŭ 33
pravilo 32
prělazŭ 33
prěmeždije 32
prodŭ 33
puchŭ 33
ПЖТЬ 85

razbojĭ 33
razorŭ 33
rajĭ 33
rasadŭ 33
rędŭ 33
rodŭ 33, 85
rojĭ 34
rucho 31
sorŭdlŭ 34
СѢЛА 84
sěverinŭ 109
sito 31
slěmę 33
slovo 30, 32, 33
stavilo 31
stěgŭ 34
stĭklo 31
stogŭ 34
strŭvo 32
sŭpasenije 33
sŭto 31
sŭvětŭ 34

telę 30
těskŭ 34
tlŭkŭ 34
toporŭ 34
točilo 31
trěbovati 120
trěbuję 120
trěbuješi 120
trŭgŭ 34
trŭlo 31
trŭnokopŭ 34
trupŭ 34

ugarŭ 34
usrŭdije 32
utrenije 32
chartija 80
chlŭmŭ 33
časŭ 33
čecanŭ 33
čislo 32
članŭ 33
člŭnŭ 33
čudo 33
č ъto 80

TURCĂ

koz 108
leken 107

UCRAINEANĂ

kašicja 142
kišenja 142
kuča 141, 142
kučka 141, 142

ERATĂ

Pag.	*Rîndul*	*În loc de:*	*Se va citi:*
5	21	Языкознания Институт	Институт Языкознания
17, harta 1		Se va elimina dreptunghiul cu haşuri oblice, urmat de *-ţ*, din colţul stîng de sus al hărţii, precum şi aria respectivă cuprinzînd punctele cartografice 878, 887 şi 890	
17, 18 şi 19, hărţile 1, 2 şi 3		ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN, vol. II, harta 184	ATLASUL LINGVISTIC ROMÎN I, vol. II, harta 184
18 harta 2		Se va elimina dreptunghiul format din linii tremate, urmat de *-ţ*, din colţul stîng de sus al hărţii, precum şi aria respectivă cuprinzînd punctele cartografice 810, 870, 874, 878, 887 şi 898	
26	18 de jos	morphologique	phonologique
33	5, nota 14	AIR II, col. I	ALR II, vol. I
56	5	r)	p)
56	7	s)	q)
58	13 de jos	genitivul termenului calificat	n) genitivul termenului calificat
61	7	I. B. şi III. A.	I. B. şi II. B. 1.
65	13 de jos	caracteristică	caracteristica
66	9 de jos	a constat	a constatat
67	1, nota 3	reproduie	reproduse
68	12	asemăntăoare	asemănătoare
73	3, notă	oclusia	oclusiva
73	5, notă	fenomenelor	fonemelor
81	13	clericii	clerici
81	1, nota 9 (continuare)	lat l ē g ĭ s	lat. l ē g ĭ s
83	12	să-l întărească	să o întărească
83	23, 26	gramatici	grămătici
83	31	gramatic	grămătic
83	2 de jos, nota 22	gramaticilor	grămăticilor
83	8 de jos, nota 21	(1984—1475)	(1384—1475)
87	19	*ă* şi *î*	*ă* şi *î*,
88	2 de jos	WAHSAЦИ	MAHSAЦИ

Pag.	*Rîndul*	*În loc de:*	*Se va citi:*
89	7 de jos, nota 75	procesul de desnaționalizarea slavilor a fost încheiată	procesul de deznaționalizare a slavilor a fost încheiat
108	10 de jos	*Boru* < sl. bor.	*Boru* < sl. borŭ
124	9	el	et
148	6 de jos, nota 25	p. 19—24; *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, în	„Studii și cercetări lingvistice", IV, 1953, p. 63—87; *Etimologia toponimicelor* Dof-
150	16	vechii	vechi
150	9 și 10, nota 46	*Adjective determinative sau pronume...*	*Articulat - nearticulat*, în numărul de față al revistei.
153	11	abandonate	abordate
159	12 de jos	*lingvis-*	*lingvistici*; denumiri de boli: hepatită dar endocardită, endocardite, hernie și
163	7 de jos	temporare	temporale
168	4 de jos	dîndu-i	dînd acesteia
170	2 de jos, nota 1	acuzaiv	acuzativ
172	11 de jos	se roteşte	se rosteşte
173	29	»	»
173	36	пятрэ	пятрэ
173	1 de jos	opunere semnatică	opunere semantică
189		ὁ πα πας	ὁ παπᾶς
190		адучэци-мь	адучеци-мь
190		бята	бятэ
190		келэ	келе
192		į 130	į 119—122
193		*Ĭepedeu* 151	*Ĭepedeu* 131
194		*scara*	*seara*
195		*ĭoŕe*	*ĭoŕe*
195		(s) *veghea*	(a) *veghea*
195		*blujdo*	*bljudo*
195		*blujdŭ*	*bljudŭ*
196		гаданіѣ	гаданіѣ
196		*čecanŭ*	*čekanŭ*
196		*polye*	*polije*

Intreprinderea Poligrafică Cluj — 7294/1956

Prețul lei 6.